

[а. е. 7]

1. 1. 1942. Четвъртък. Сутринта на молебена, на който присъствуваха Царят, Царицата, княз Кирил и княгиня Евдокия. Царят ми направи комплимент, че новогодишното ми поздравление по радиото било много хубаво, същото нещо повтори и князът. Друг път Ц[арят] е бил по-въздържан в похвалите си за моите речи. Следобед в 6 ч. Ц[арят] ми направи визита, която трая до 7 ч., придружаваше го генерал Жечев. Преди това бил на визита у доайена на дипломатическия корпус Беркер, дето стоял също цял час. Предаде ми подробно разговора си, който се е въртял около отношенията ни с Турция и намесата зъв войната. От нас отиде у председателя на камарата Калфов.

2. 1. Петък. Следобед продължителен съвет до 12 часа. За лишен път се убедихме, че съветите ни отнемат твърде много време и не са продуктивни, понеже се занимаваме твърде много с текущи и дребни въпроси. Решихме да направим опит да съкратим процедурата.

3—10. 1. Събота. Бяхме в Чамкория в лесничейството, дето можах добре да си почина. Имах голяма нужда от тази почивка. Не се срещях почти с никого, освен с Рязкови, които ни бяха канили. В понеделник на 5 януари отидохме с Рязкови в Говедарци да видим Фана и Рязков да избере място за почивна станция на чиновниците от Кредитна банка. Имахме великолепен слънчев ден. На Коледа* дойдоха Божилови, Василеви

* Християнски празник, чествуван тогава на 7, 8 и 9 януари.

и Попов. Василеви останаха също в лесничейството, а другите бяха гости на Рязкови. Заминаха си всички на Стефановден*, макар че вечерта бе паднал голям сняг. Бремето беше винаги много хубаво. Ходихме два пъти с шейни до Соколец**. Върнахме се в събота на 10 януари по обед с Рязкови, след като се отбихме в Самоков в кметството да уговорим да се строи хотел в Чамкория със заем от обществените осигуровки.

Следобед бях в Съвета, дето дойдоха Божилов и Гюранов да приемем окончателно бюджета на железниците. Разгледахме и някои пера от бюджета на Земледелието, дето са допуснати големи увеличения на числото на чиновниците, за които Божилов не докладва в Съвета. Въпреки взетото становище в Мин[истерския] съвет, персоналът в Централното управление е увеличен с 80 души, а чиновниците по фонда за подобрене на земята са увеличени с 400 души. За помощи са предвидени 218 милиона, от които 120 милиона за лихви на отпуснатите безлихвени заеми. Божилов се възмущава от всичко това, обаче навремето не го изтъкна в Мин[истерския] съвет, за да може да се поправи. Остана сега аз да говоря с Кушев само за числото на чиновниците, а за помощите ще стане дума вероятно в комисията. Божилов ме предупреждава, че ще има остри критики при приемането на бюджетите на Търговията и Земледелието в бюджетната комисия. Ще се наложи да присъствувам и аз на тези заседания.

11. I. Неделя. Сутринта бях при генерала, който е вече добре. Следобед бридж у Яблански.

15. I. Четвъртък. Днес започнаха наново заседанията на камарата. Вечерта заседание на бюджетарната комисия, на което присъствувах и аз. Разгледа се бюджетът на М[инистерст]вото на търговията. Във връзка с предложението да се създаде дирекция за военновременното стопанство станаха доста разисквания и критики на дейността на М[инистерст]вото. Д. Пешев нападна доста Загорова, който се малко нервира и възрази, че Пешев винаги говори за противоречия и недо-

* Християнски празник, чествуван на третия ден на Коледа.

** Местност край Боровец, в Рила.

статъци, без да посочва факти. Д-р Ат. Попов обвини Загоров, че взема чиновниците си само от Дирекцията на статистиката, а д-р Н. Минков каза, че Загоров трябва да има достатъчно чувство да разбере, когато вече не се ползува с доверието на камарата. Загоров оттегли предложението за създаване на дирекцията, понеже се изтъкна, че то би трябвало да стане със специален закон, с което се съгласи и Загоров. Останалите параграфи били приети на другия ден почти без разисквания, но с удовлетворяване от страна на Божилов на многобройни искания на депутатите да се предвидят дребни служби за учители и други чиновници. Дадох на Божилов да разбере, че не одобрявам подобни отстъпки, обаче той се извиняваше с това, че направил съответните икономии в размер на два милиона във веществените разходи.

16. I. Петък. Тази вечер с бюджетарната комисия се разглеждаха военните бюджети. Присъствувах и аз, а също Габровски, Горанов и Василев. Генералът* направи хубаво изложение върху реформите в армията във връзка с поуците от войната. Зададох му се доста въпроси, на които той добре отговори. На въпроса за окупацията в Сърбия каза, че не се касае нито за назиране на жп линия, нито за окупация, но просто за заместване на германските войски, като сръбските власти остават на местата си. Н. Мушанов настояваше да се даде съобщение по тези действия. Казах му, че това ще стане, когато бъде удобно (всъщност германците смятат такова съобщение за нежелателно, за това и не го даваме).¹

17. I. Събота. Сутринта пак заседание на бюдж[етарната] комисия, на което присъствувах. Разглежда се бюджетът на Земеделieto. Нападките против Кушев бяха много въздържани. Всъщност снощи Л. Попов ми събщи, че двадесетина депутати искали да го атакуват и да правят интерпелация по персонала му. Казах, че всичко ми е известно и ще гледаме да уредим тази работа, но че не е желателно да се прави шум в камарата. Попов се съгласи с мене. Кушев се пока-

* Министър на войната — ген.-лейт. Теодоси Даскалов.

за днес доста отстъпчив, обаче мина само малка част от бюджета.

Следобед заседание в камарата, а след това съвет до 12 ч.

18. I. Неделя. В 5 1/2 ч. ме повикаха неофициално при Ц[аря]. Разправи ми за срещата с Beckerle. Той се оплаквал, че все още имало у нас англофилски настроения, особено във в. „Мир“², че не сме вярвали в победата на Германия, застъпил се пак за легионерите във връзка със спирането на вестника им и др. подобни. Царят му дал изчерпателни и много уместни разяснения, които напълно го успокоили. По всичко изглежда, че мнозина наши хора продължават да бъркат ума на Beckerle. Beckerle предал и желанието на Ribbentrop от едно ново посещение на Ц[аря] в Германия, косто Ц[арят] приел, но си запазил правото да му определи датата по-нататък във връзка с развитието на работите у нас. Пак ми повери, че смята да прави реконструкция след приемането на бюджетите. Питаше се само дали да стане преди, или след отиването му в Германия. Отговорих му, че във втория случай ще изглежда, че кабинетът е нагласен в Берлин, с което той напълно се съгласи. Даде ми едно писмо от баща си, с което той искал пак парична помощ в шв[ейцарски] франкове, понеже бил принуден да живее сега в Словашко. Обещах му да уредим този въпрос. Не възприема идеята за държавни секретари. Намира, че ще бъдат нови кандидати за министри и че това ще усложни положението. Говорих му пак за пропагандата. И той се чуди, че Габровски не иска да уволни Чинков. Знаеше, че Габровски предлага сега за директор Борис Денев. Възразих, че не е за този пост, понеже е доста наивен и предложих Ст. Чилингиров³, когото и той одобри повече. Впрочем за него аз бях говорил вече и на Габровски, като му казах, че го предпочитам пред Денев. Има повече политическо чувство и е бил депутат.

Бях след това у Яблански на бридж.

19. I. Понеделник. Богоявление. Обикновеният парад при сняг и студ 11° под нулата. Като нововъведение отидохме след това в двореца заедно с жените, дете

след обичайните песни на хора, сервираха в долната трапезария сандвичи и шампанско. Присъствуваха и децата*. Останахме на разговори до 1 3/4 часа. След-обед имахме бридж у дома с Яблански, Попов и Евл. Гешев. Получих повече от 1000 поздравителни телеграми.** Ц[арят] ми връчи в двореца подарък копчета за ръкави.

20. I. Вторник. Преди обед доклади. Посети ме Magistrati с един дълъг мемоар по културни въпроси и кратки сведения за подарения апартамент в двореца „Antici — Mattei“, дето да се помещава нашият институт.***

28. I. Сряда. Сутринта заседание на мнозинството по законопроекта за продажба на недвижимите имоти. Групата около Пешев се опитва да осигури прокарването на закона, като поддържа, че имал нужда от много големи поправки, обаче не се изтъква какво трябва да се постави на мястото на предложените текстове. Някои искаха да се върне в Минист[ерския] съвет за коренна преработка, а други искат да остане за след парламентарната ваканция. По принцип обаче всички са за законопроекта. Понеже смятахме да разпуснем камарата от 29 ян[уари] до 24 февр[уари] и понеже някои свързват тази ваканция с една реконструкция на кабинета, за която се говори настоятелно много, като мислят, че ваканцията за това време трябва непременно да се даде, аз се възползувах да опровергая тези разбирания, като заявих категорически: 1) че за оттегляне на законопроекта не може и дума да става и 2) че ние не държим нито ваканцията да почне непременно на 29, нито да свърши на 24 февр[уари] и че следователно камарата ще заседава, додето се приемат всичките законопроекти, а ваканцията ще продължи толкова, колкото искат самите депутати. Вечерта след заседанието на камарата продължи заседанието на мнозинството, за да се изкажат и останалите депутати. В края почти единодушно се прие законопроектът за недвижимите имоти да се приеме утре на първо

* Дената на царя

** По случай именния му ден

*** Българският културен институт в Рим.

четене, а после да се поправи в камарата.

След заседанието отидох в театъра, дето пееше Мазаров в „Бохеми“, с Карова, с голям успех.

29. I. Четвъртък. Сутринта имаме съвет. В 10 1/2 на аудиенция при Ц[аря]. Беше много доволен от това, както съм поставил въпроса за парламентарната ваканция. Искаше да го ориентирам по-подробно по законопроекта за недвижимите имоти. Одобрява напълно становището на правителството. След по-подробно обсъждане решил, че ще бъде по-добре да направи реконструкция на кабинета след отиването му в Германия, за което му беше говорил напоследък Beckerle. Той счита, че тълкуването, какво реконструкцията е извършена по внушение от Берлин (на което аз му бях обърнал вниманието при последната ни среща), би било по-малко неудобство, отколкото да я направи порано, а после да му се наложи пак някоя промяна от Берлин или пък да се изтълкува, че е нагодил кабинета така, че да може да „продаде“ България, като отиде в Берлин. Като много поверително ми изказа своето подозрение, че смяната на Brauchitsch се дължи вероятно на завист от страна на фюрера за голямата популярност на този фелдмаршал, и че тази смяна е предизвикала недоволство у други фелдмаршали, които са си подали оставките. Така той си обяснява „разболяването“ на von Bock⁴, който едва сега, след смъртта на Reichenau, отива пак на фронта. Според Ц[аря] имало е и други фелдмаршали, които са се оттеглили. За да обясни това положение, той се позовава на отношенията, които са съществували на времето между баща му и ген. Мих. Савов⁵. Цар Фердинанд ценял много способностите на Савов, но в същото време го мразел, понеже му завиждал. След падането на Одрин цар Фердинанд и ген. Савов се изпокарали в Караагач в присъствието на престолонаследника*, понеже Савов не искал да припише на Ц[аря] заслугата за превземането на Одрин. Това така разсърдило Царя, че по-късно на 13 юли 1913 г. той в момент на силно раздражение въпреки 13-то число направил фаталната грешка да уволни Савов и да го замести с Радко

* Става дума за цар Борис.

Димитриев⁶. Катастрофата тогава щяла да бъде още по-голяма, ако не бил генерал Тошев⁷ и още един генерал (струва ми се, че спомена Тодоров)⁸, които се противопоставили и не отстъпили Югозападна България, благодарение на което стана възможно да бъде обградена настъпващата към Неврокоп* гръцка армия⁹. Само на това се дължало, че при Букурещкия мир ние сме могли да запазим Южна Тракия (между Дедеагач и Порто-Лагос)¹⁰. Ако действително има такова разстройство в германското главно командване, тогава неуспехите на руския фронт са лесно обясними. Ц[арят] се надява при едно евентуално посещение в Германия, което той смята да може да направи в началото на февруари, да може да се ориентира по-добре върху положението и във връзка с него да направи промените в кабинета, като смята, че тогава по-лесно би могъл да вземе правилно отношение и спрямо Даскалов, когото той смята, че може да направи при нужда командващ група армии.

Говори ми след това за посещението на барон Brandenstein. Главната цел на неговото посещение била да вземе мнението на Ц[аря] относно крал Михай във връзка с проектираната му женитба за една мекленбургска херцогиня, с чиято фамилия нашата царска фамилия се намирала не само в родствени връзки, но се и много ценели, понеже мекленбургците** имали големи научни и артистични интереси***. Разбира се, Ц[арят] се въздържал да се произнесе направо и да се ангажира с неговото мнение по такъв деликатен въпрос. Произнесъл се само много добре за майката на краля. Препоръчал среща между родителите, а след това среща между младите, като се предостави там окончателното решение. Мекленбургският херцог имал намерение да дойде заедно със стопанската делегация за пловдивския панаир. Ц[арят] одобрил този начин на идване и казал, че с удоволствие ще се срещне в такъв случай с херцога, като дал да се разбере, че едно отделно негово посещение не би било удобно.

* Днес град Гоце Делчев.

** Династията управлявала някога Мекленбург-Шверин.

*** По подобие на баща си и цар Борис има за хоби естествена история, и по-точно ботаниката.

Говорихме после за гражданската мобилизация, по която аз му изложих моите планове. Той е съгласен с мене, че засега трябва да оставим начело на гражданската мобилизация генерал Бакърджиев, то „Далай-Лама“, въпреки болестта му.

Върнах се в Съвета, дето продължихме заседанието. Следобед бях в камарата. Вечерта на премиерата на „Милена, скопска девойка“, от артиста Ст. Савов¹¹. Пиесата повече от слаба. Самият автор играе ролята на героя много лошо.

30. I. Петък. Сутринта при голям студ, но тихо и хубаво време, бях с други министри във Военното у[чили]ще, дето Ц[арят] произведе в подпоручици юнкерите, първия випуск в обединена България (184 души). Ц[арят] произнесе много прочувствена реч. След това бяхме на молебена по случай на рождения ден на Ц[аря].

31. I. Събота. Вечерта вечеря в „България“ по случай обединението на двата Съюза на популярните банки. Речи. Духовита беше речта на ген. Даскалов.

2. II. Понеделник. Днес сутринта почнаха разискванията по законопроекта против спекулата с недвижими имоти в съвместно заседание на двете комисии по финансите и правосъдието. Реших да присъствувам и аз, понеже по този законопроект има големи разногласия, а някои от нар[одните] представители искат даже да се отложат разискванията за след ваканцията, вероятно със скритото желание той съвсем да не се приеме. Разискванията продължиха и следобед.

4. II. Сряда. Сутринта съвет. Следобед продължиха разискванията по законопроекта (вчера също през целия ден). Тази вечер завършиха в комисията и се избра една 7-членна комисия, която да редактира окончателно текстовете.

5. II. Четвъртък. Сутринта заседание на подкомисията в Мин[истерския] съвет. В 11 часа аз отидох на откриването на изложбата на германската книга в

БИАД*, след което се върнах пак в Съвета. Следобед имаше камара, за да може подкомисията да продължи работата си.

6. II. Петък. Продължаваме работата в подкомисията. Следобед с Кита в 4 часа отидохме пак в изложбата на немската книга, за да присъствуваме на посещението, което направиха Царят, Царицата, Кирил и Евдокия. След това в камарата. След заседанието на камарата в 8 1/2 часа се събраха пак двете комисии по законопроекта за недвижимите имоти, за да приемат окончателния текст. Привършихме работата едва в 12 1/2 часа и отидохме да вечеряме в Юнион клуб (с Божилов, Митакон, Габровски и няколко души народни представители).

7. II. Събота. Сутринта с Попов и Жидовец на изложбата на фотографии от Хърватско. Имаше много сполучливи работи. Следобед в камарата мина на второ четене законопроектът за недвижимите имоти. Говори и Н. Мушанов, когото бях принуден да апострофирам. След приемането на законопроекта станаха продължителни разисквания, в които се намесих на два пъти във връзка с едно предложение на д-р Н. Минков, което бе възприето в закона със съгласието на правителството, но после се видя, че това е станало по недоразумение и се направи напразно опит то да се премахне. Д. Пешев направи предложение да се възстанови първоначалният текст. Правителството даде съгласието си, обаче предложението на Пешев не получи мнозинство, и то не защото то не се одобряваше по същество, но защото гласуването му не беше в съгласие с правилника. Във връзка с това станаха много коментари и даже някои народни представители поставиха въпроса, дали това не е блам** на правителството, макар аз да бях заявил, че предоставям на камарата да реши въпроса. Всъщност виновникът за цялата тази ка-

* БИАД, или БИА — сградата на Българското инженерно-архитектно д-во (сега НТС) на ул. Раковски № 108.

** Когато внесен законопроект не получи мнозинство в Народното събрание се смята, че правителството е бламирано и последната е оставка.

ша, която наново разкри недъзите на нашата парламентарна практика, беше Божилов, който настоя да се приеме при чл. 2 предложението на Н. Минков, понеже разбрал, че то се поддържало от запасните офицери. Едва после се установи, че това е било мнение само на 4—5 запасни офицери, случайно събрани в библиотеката на Н[ародното] с[ъбрание].

Отложихме заседанието на камарата за 4 март.

8. II. Неделя. За днес следобед поканихме на чай Beckerle, Magistrati, Arnothy, Schönebeck, Bruckmann, Рязкови, Ябланска, Паница, Евл. Гешев и Попов. Още сутринта обаче Севов ми съобщи да отидем с Попов в 5 1/2 ч. във Врана и дойде в 5 ч. да ни вземе с Попов, тъй че за чая ние се върнахме едва в 7 1/4 часа. Ц[арят] ме беше викал да ми вземе мнението, дали сега е удобно да заминем за Германия и дали да свърже с това отиване и приемането на един висок орден от Хитлер, даден само на Мусолини и председателя на Финландия, за чието връчване Beckerle сондирал Ханджиева. Решихме, че политическият момент е много удобен за отиването на Ц[аря], обаче приемането на ордена да не се свързва с посещението. Остана Ц[арят] да вика във вторник Beckerle и да му съобщи, че той би могъл да заминем към 15—20 февр[уари], ако тази дата им е удобна. Разгледахме и някои второстепенни въпроси. Докладвах и за вчерашните разисквания в камарата.

9. II. Понеделник. Сутринта дойде Божилов да ми докладва по редица въпроси, между другото и за фалшифицираната дата на документа относно акциите на италианското предприятие на евреина Сузик, които минаха в ръцете на Ст. Мошанов и Сирко Станчев. Всъщност целта на посещението му беше да ми изясни всички подробности във връзка с предложението на д-р Минков и да оправдае себе си. Казах му, че цялата тази работа е без всякакво значение и му обясних по какъв начин смятам, че грешката може да се поправи.

11. II. Сряда. Преди и следобед съвет. Следобед се получи съобщението за падането на Сингапур,¹² което изненада всички. Надвечер дойде в Съвета Севов, който

ми съобщи, че Царят вчера приел Beckerle във връзка с проектираното му посещение в Германия. Сега се разбрало, че поканата, отправена до Ц[аря] да отиде в Германия, не била направена в такава категорична форма, както Beckerle в началото я бе предал.

12. II. Четвъртък. Преди обед приех на продължителен разговор Gentison. Следобед пак съвет, на който продължихме разглеждането на стопанската програма и приехме няколко законопроекта.

16. II. Понеделник. Сутринта приех между другите проф. Ludin, специалист по баражите*, и Полянов, който ми докладва бюджета на театъра. Увеличил е значително всички заплати; казах му, че не мога да се съглася с това, когато не увеличаваме заплатите на някоя друга категория чиновници.

От 4 1/2 до 6 часа аудиенция при Ц[аря] за „седмичен преглед“. Още не е получил отговор за отиването в Германия. Заговорихме за евентуалното искане и от нас помощ против Русия. Обясних, че по принцип би трябвало да приемем, но да се окаже, че това не е в техен интерес, защото се налага да има на Балканите една силна армия с оглед на поведението на турците, заплахата на Черноморското крайбрежие от Русия и главно очакваните напролет саботажни действия и вълнения във всички окупирани страни. Да се използва и обстоятелството, че ние на два пъти сме предложили скъсване на отношенията с Русия. Не е следователно страхът от това нещо, което ни кара да избягваме намесата. Ц[арят] изтъкна от своя страна, че българската армия има истинската си стойност само на Балканите; тя не подхожда за далечни походи поради привързаността на селската маса към земята си; освен това ние още нямаме и нужното за такава война въоръжение. Изобщо нашата войска „тежи“ само на Балканите. Говорихме след това върху мерките, които вземаме за пролетното засяване и за изхранването идущата година, а също и за общия държавен план, който изработваме с гражданската мобилизация. Засегнахме и въпроса за реконструкция на кабинета. Ц[арят] пак изказа недоволство от Попов: бил станал напоследък

* Язовирите.

пак безволен; твърде много се мислил за болен; щял да бъде даже нещастен, ако е съвсем здрав (!) Престононаследникът много се зарадвал за падането на Сингапур и разпитвал баща си за неговото значение. В 7 часа отидох в Японската легация, дето имаше коктейл (само мъже) по случай на падането на Сингапур. Днес съобщиха, че японците взели и Палембанг, главния град на Суматра.

17. II. Вторник. Вечерта иммахме много продължителен разговор с Габровски. Споразумяхме се да изработим една правителствена платформа, която да се оповести евентуално при съставянето на нов кабинет. Германската полиция разпространявала, че Попов напоследък посетил Андрей Тошев и там се изказал много песимистично по положението; не вярвал в успеха на германците. Посещението му при Тошев е факт; ходил при него във връзка с откупуването на някои негови книги. Обаче думите, които се приписват на Попова, са казани може би от Тошев. На срещата им трето лице не е присъствувало. Според Габровски само двама души в кабинета се издигнали като министри: Василев и аз.

18. II. Сряда. Сутринта редовен съвет. Вечерта на „Кармен“ в новата ѝ постановка от П. Райчев¹³.

19. II. Четвъртък. Груев ми съобщи, че се получил отговор от Берлин по пътуването на Ц[аря]. И фюрерът, и Ribbentrop щели много да се радват да се видят с него, датата обаче щял да съобщи допълнително фюрерът. Съветвам го да не пътува с аероплан.

23. II. Понеделник. Тази сутрин пристигна нач[алник] - щаба на унгарската армия Generaloberst Franz Szombathelyi (по произхождение от Швабия). Приех го в 10,20 ч., но не говорихме по политически въпроси. Каза ми само във връзка с последните посещения на Ribbentrop, Ciano и Keitel в Будапеща, че тези посещения били само за искания, но не и за никакви „подаръци“. Вечерта във Военния клуб се даде в негова чест вечеря от военния м[инистър]р.

24. II. Вторник. В 10 ч. ни повикаха „четиримата“ при Ц[аря]. Разгледахме разни текущи въпроси, между другото посещенията на унгарците, германските искания за железницата между Свиленград и Одрин, засяването и др. Ц[арят] настоя да се отложи изпълнението на смъртните присъди по Закона за защита на държавата, което беше и наше гледище. Само за инженер Вълков се съгласи да се обмисли още въпросът. Той намира, че тези процеси не трябва да се гледат от военните съдилища. Обяснихме му, че това става поради по-бързата процедура, но сега понеже се внася Закон за наказателното съдопроизводство, процедурата ще се ускори и процесите ще могат да минат пак в гражданските съдилища. Разгледахме въпроса за легионерите¹⁴. Ц[арят] е съгласен, че трябва да се вземат мерки за ограничаване на тяхната дейност.

Вечерта голям прием в Унгарската легация в чест на унгарските гости.

25. II. Сряда. Сутринта продължителен съвет. Следобед ми се обади генерал Луков, да протестира, че не му се разрешава да държи в неделя публично събрание. Отговорих му, че забраната не е против неговата личност, но поради нежелателните демонстрации, които биха могли да станат във връзка с това събрание (Луков организира сега легионерите, изпраща инструкции в провинцията и предприема изобщо акции против правителството с помощта на легионерите; германците не крият симпатиите си към тях, чрез което им дават значително насърчение.) Разговорът стана към края малко нервен, в думите на Луков имаше и нещо като заплаха. Говорих после и с Габровски, с когото решихме, че по този въпрос ще трябва да държим твърдо поведение и да не разрешаваме никакви събрания на Луков, както не ги разрешихме и на Ал. Цанков.

27. II. Петък. Сутринта ме посети Beckerle. Започна да ми говори против Кличков, че бил англофил, поддържал връзки с англичаните и направлявал „Браиник“ твърде много в италиански води. Опровергах категорично първото твърдение, казах, че добре познавам Кличков, че това е груба клевета и че бих бил готов да го уволня веднага, ако ми се посочат каквито и да било

факти. Опровергах и второто твърдение, посочих фактите, които показват, че „Бранник“ държи много повече връзки с Германия, че такива са и моите наставления, и че в такава смисъл действа и Клечков. Казах, че е много явно отгде идат тези клевети, а именно отчасти от средите на комунисти, отчасти от легионерите, които не могат да търпят „Бранник“ тъкмо за това, че им пречи. Beckerle пак изтъкна, че той избягвал да се среща с когото и да било (имаше предвид легионерите), че сведенията му идели от германски среди и от самите бранници. Поясних му, че тези германски среди се настройват пак от българи, което и той беше принуден поне отчасти да признае, а че бранниците, които говорят против Клечкова, са легионери, които се промъкват в „Бранник“, за да го разстройват и които ние затова изключваме. Помолих го да се не поддава на подобни интриги и слухове, като му обърнах внимание, че подобни работи (напр. за юдомасони)¹⁵ се приказват даже за членовете на кабинета, включително и за мене. Очевидно, че Beckerle е твърде много под влияние на легионерите, за което той е дал вече и други доказателства. Жалко е, че той не може да прецени обективно нашите условия и се поддава на влияние като един твърде ограничен човек.

Следобед заседание до 11 часа, след което останахме до 1 1/2 на разговор с Попов и Габровски във връзка с легионерските прояви у нас и влиянието им върху Beckerle. Кита беше днес на кино в „Савоя“* с г-жа Beckerle. И тя се е проявила като много eingebildeten**, страни както от дипломатките, така и от българи, страда очевидно от Grössenwahn***, влюбена е в себе си, на един комплимент за гласа ѝ от Magistrati, който ѝ предала Кита, казала „да, аз дължа твърде много на гласа си, ich bin eine Heldin!“**** Мъжът ѝ очевидно не одобрява нейното поведение, това го измъчва, но не може да я промени и, изглежда, да е силно влюбен в нея. Тя сигурно упражнява лошо влияние върху него.

* Кино „Савоя“ се е намирало на сегашната улица „Паун Грозданов“.

** Образована

*** Грандомания

**** Аз съм една героиня.

4. III. Сряда. На обед у Вгисктапп с шведския представител и Ив. Т. Балабанов. Следобед започнаха новото заседание на камарата. Като последна точка на дневния ред бе поставен законопроектът за козите. Кушев отначало се съгласи той да не се разглежда, но после настоя да мине на първо четене, обаче после да не се поставя на второ четене, понеже считаме, че сега не е време да минава. Говорили няколко души народни представители, които всички се изказали против законопроекта и Кушев го оттеглил. Мнозина считат, че той така се е твърде много изложил.

5. III. Четвъртък. По обед идва Сегов. И той смята, че Кушев ще трябва да се смени. Изтъква сега. Н. Захариев, а за м[инистър] на търговията — софийския областен директор инж. Петров¹⁶. Намира, че Земл[еделската] банка трябва да бъде при Министерския съвет. Казах му, че и аз съм напълно убеден в това, обаче не бих настоявал, ако Кушев заплашва както по-рано с оставка, понеже не бих искал да му дам такъв благоприятен предлог да напусне кабинета, от който той и без това ще трябва да си излезе.

В 6 ч. на аудиенция при Ц[аря]. Вика ме във връзка с камарата и снощната случка с Кушев. Бой се камарата, която показва явно признаци на нервност, да не направи някоя беля. Казах му, че вземам мерки, че няма да внасяме до края на сесията законопроекти, които биха създали разногласия и че по-важните въпроси ще бъдат разглеждани предварително в мнозинството. Говорихме продължително за Beckerle, за влиянието на легионерите, на което той се е поддал и за неудобството, което представя неговото по-нататъшно оставане в София.

6. III. Петък. В дневния ред на днешното заседание на камарата бяха поставени три законопроекта на Митакков: за устройството на съдилищата (изменения), за гражданското и за наказателното съдопроизводство. Мнозина депутати, начело с Д. Пешев, ги силно атакуваха, особено последния, толкоз повече, че двата последни законопроекта са били раздадени едва снощи. За устройството на съдилищата мина на първо четене, двата други по предложение на Митакков се отложиха

за вторник, за да могат депутатите да ги проучат. И тези критики се дължат безспорно на неприязненото отношение на мнозина от депутатите спрямо Митаков. Говори се настойчиво, че депутатите очаквали с положителност преустройство на кабинета през последната ваканция на камарата и понеже това не станало, атакуват сега тъй настойчиво Кушев, Митаков и Загоров. Някои от депутатите даже говорили, че тези атаки се желаят от Ц[аря], за да се преустрои кабинетът. За да се възстанови дисциплината, решихме да свикаме в сряда мнозинството.

10. III. Вторник. Прие се на първо четене законопроекта за театрите. Говориха Л. Попов, д-р Н. П. Николаев, Т. Кожухаров, Н. Мушанов и Хр. Статев. Всички се изказаха за необходимостта и навременността на законопроекта, като говориха доста ласкаво за театъра и за артистите. Направи обаче впечатление, че додето първите двама оратори, макар и от мнозинството, отрекоха някои от основните положения на законопроекта, Кожухаров ги защити. Също и Мушанов се изказа за законопроекта, като завърши, че не съжaliaва, дето с този законопроект се отменят създадените от него законоположения за Народния театър в неговия закон за народното просвещение.

След заседанието на камарата повиках Л. Попов да го питам вярно ли е, че той приготвява интерпелация против Кушев и да му кажа, че искам да говоря с него по този въпрос. Той потвърди това, но разговорът отложихме за утре следобед, понеже сега нямаше време. Аз бях повикал бюрото на камарата, за да изясним някои въпроси във връзка с отношението на правителството спрямо камарата. Изложих им моята теза, като изхождах от мислите, изказани в речта ми по отговора на тронното слово през март 1940 год. Понеже Ц[арят] назначава и уволнява министрите и понеже по чл. 149 от Конституцията изпълнителната власт е строго разграничена от законодателната, то очевидно е, че камарата не би могла да бламира един министър или целия кабинет, понеже това би било косвена намеса в правата на Ц[аря]. От това следва, че не би могло да се внася и интерпелация, която цели бламирането на един м[инистър] независимо от решението на мно-

зинството, че интерпелации могат да се внасят само със съгласието на правителството или най-малко след като бъдат обсъдени от мнозинството. Блам може да има само тогава, когато един м[инистър]р постави изрично въпрос на доверие. Грешка е било на кабинета Кюсеиванов, който изтълкува като блам отказа на Събранието да гласува кредита за печатарската машина¹⁷. Както председателят, така и двамата подпредседатели на Събранието заявиха изрично, че напълно споделят тези мои разбирания. Поясни се по-нататък, че от това следва задължението да не се насърчават прояви като тези, които станаха напоследък с Кушев и Митакوف, и че отхвърлянето на някое предложение, направено от някой м[инистър]р, не може да има никакво значение. Ник. Захариев само поясни, че ако сътрудничеството между правителството и камарата стане невъзможно, тогава ще трябва да си отиде или правителството, или камарата, което не ще съмнение, се споделяше от всички ни.

Пешев обясни, че неговото противопоставяне на законопроектите на Митакوف се дължало отчасти на това, че напоследък той бил зле приет от Митакوف в неговото [Министерст]во. Отговорих, че ние никога не сме били против обективната и конструктивната критика, обаче тя никога не бива да се влияе от личните отношения. Изобщо Пешев изглеждаше доста гузен и се показва необикновено примирителен. Той постави въпроса, може ли обаче един депутат да разкритикува личността и дейността на един м[инистър]р. Според него — да, като очакваше, че аз ще кажа „не“. Аз обаче казах също „да“, обаче добавих, че има разлика в начина, по който това ще се направи и тенденцията, която ще се вложи, като напомних пословицата: *c'est le ton qui fait la musique*.^{*} Поясних, че има три начина, по които тази критика може да се направи: пред м[инистър]р-председателя, пред мнозинството и чрез интерпелация. Първите два начина ние допускаме, обаче третия отричаме. Ако въпреки това някой депутат си послужи с него, той трябва да напусне мнозинството и да мине в опозиция. Всички се съгласиха с мене. В края, като констатирах със задоволство, че сме напъл-

^{*} Тонът прави музиката (фр.)

но съгласни по всички тези въпроси, подчертах, че е от голямо значение, както с оглед на затвърдяването на новия режим, така и с оглед на днешните съдбоносни моменти, настоящата камара да изкара целия си законодателен мандат, макар това в миналото да е било рядко изключение. С това исках да изтъкна, за което впрочем ме съветваше и Севов, че и сегашната камара може да бъде разтурена, ако тя се опита да прави мъчнотии на правителството.

11. III. Сряда. Сутринта имаше панихида в католическата църква по случай смъртта на дук Д'Аоста¹⁸. След това събрание на мнозинството. Разгледаха се законопроектите на Митакова. Изказаха се десетина души. Критиките бяха сега много по-умерени, като се ограничиха главно върху законопроекта за наказателното съдопроизводство. Накрая с голямо болшинство се прие законопроектите да се гласуват в пленума на първо четене, а след това да се поправят в комисията. Следствието от това беше, че следобед всички депутати, които се бяха записали да говорят, се отказаха от думата и законопроектите се приеха без дебати на първо четене. По такъв начин камарата, поне засега, се усмири и депутатите се успокоиха.

Подир обед след заседанието на камарата повиках Л. Попов, който ми връчи текста на неговата интерпелация против Кушев, който впрочем ми беше известен по едно копие, дадено ми от Севов. След като я прочетох, казах му подробно за разговорите ни с бюрото на камарата, като изтъкнах, че при тия условия той, разбира се, е свободен да направи интерпелацията, но ще трябва да напусне болшинството. Отговори, че той напълно споделя принципите, усвоени от мене и бюрото на камарата и че дълго се колебал, той и другарите му, които ще подпишат интерпелацията (между тях на първо място стои Ив. Батенбергски, за когото впрочем роднината му П. Кьосеиванов идва да ми говори, че бил много глупав и че трябвало да го изключим от мнозинството за назидание, за да предпазим мнозинството от разложение), дали да я внесат направо в пленума. Ако те се решили на подобно нещо, то било само за да има тя ефект, понеже знаели, че в мнозинството тя ще бъде задушена. Сега обаче бил съгласен

да се внесе в мнозинството. Повторих му уверението, което му бях давал и по-рано, че недъзите в М[инистерст]вото на земледелието ми са добре известни и че аз ще се постарая да ги премахна. При тези уверения той се съгласи без мъчнотии да оттегли съвсем интерпелацията, като ме само помоли да доложи за нея на Ц[аря]. Отговорих му, че съм считал винаги за мой дълг да осведомявам Ц[аря] за всичко, което става в камарата, че той се много интересува за това и че е много добре ориентиран; че за нас изобщо е щастие, дето имаме един цар, който следи всички политически въпроси и в най-малките им подробности (това бях казал и пред бюрото на камарата, дето впрочем изтъкнах и това, че в чл. 149 от конституцията е застъпено и водаческото начало за Ц[аря]).¹⁹ Попов ми направи няколко комплимента, между другото, че само заради мене приели Кушева благосклонно, обаче виждали, че той в нищо не е променил менталитета си. Това се виждало най-добре от последната му реч по бюджета на Земледелието, дето той приписва всичко на себе си, а не на правителството. Същата политика следвал и Багрянов. Излишно било начело на М[инистерст]вото на земледелието да се поставя бивш дружбаш. В селата сега дружбашите* били без никакво значение; влиянието имали там сега само комунистите и пладнарите. С това разговорът ни завърши.

12. III. Четвъртък. В 10 1/2 на аудиенция при Ц[аря], която трая до 12 3/4. Разправих му подробно за развитието на нещата в камарата, от която той остана много доволен. Изтъкнах, че сега на всеки случай промяната в кабинета ще изглежда, като че е направена под влияние на камарата, но от друга страна, това забавяне на промяната има по-големи преимущества, понеже сега сме по-добре ориентирани и ще можем да направим по-трайна промяна, което и той напълно споделя. Говорихме и за наводнението във Видин²⁰. Съобщили му от Берлин, че неговото пътуване малко се забавило, понеже Ribbentrop бил пак болен, но между

* Презрително название за член на БЗНС (от дружба — низовата организация на БЗНС.) В случая се имат предвид десните земеделци, приобщени към монархофашизма.

15 и 20 март ще му съобщят за окончателната дата.

13. III. Петък. След камарата Министерски съвет. Имаше пак няколко нови законопроекта, което ме силно нервира и с повишен тон заявих, че не мога да допусна повече да не се изпълняват нарежданията ми. За потвърждение на това повиках веднага Стефанов и наредих в присъствието на м[инист]рите всички законопроекти, които постъпват през време на сесията на камарата, да се връщат обратно в м[инистерст]вата, без даже да ми се докладват. Внесените законопроекти приехме, като заявих, че това е последното изключение, което правя. По този повод се извиних за силното си нервиране и по-специално пред Василев, тъй като един негов законопроект стана причина да избухна.

Сложих на разискване и законопроекта за Земл[еделската] банка. Всички министри бяха съгласни, че тя трябва да бъде при Министерския съвет. Противопостави се обаче Кушев, който заяви, че това би го накарало даже да излезе от кабинета. В края аз заявих, че не искам да настоявам сега да се приеме и че временно оттеглям законопроекта, додето и Кушев се убеди, че ние сме прави, обаче по отношение на банката запазвам си правото на върховен надзор съгласно правата, които ми бяха дадени напоследък по отношение на държавните служители, като банката ще продължава да се ръководи и от тримата стопански министри, а не само от м[инистъ]ра на земледелието.

14. III. Събота. Сутринта среща с Габровски, която отдавна проектирахме, за да изработим една по-подробна декларация за дейността на един евентуален нов кабинет. Габровски не беше приготвил нищо конкретно. Чете ми програмата на ратниците²¹, която на времето той приготвил и която аз намирам съвсем не така радикална или революционна, както аз си я представях. За масонството и еврейството в нея няма нищо конкретно. Прочетох след това моя проект от 22 точки, който Габровски одобри, но се съгласихме, че трябва да се попълни. Съгласихме се да му го дам да направи той допълненията и след това да го обсъдим двамата наново. По този случай Габровски ми разправи за своите отношения с ратниците, на които той бил един от

основателите, но после той, заедно с д-р Ал. Николаев, а преди тях и Първан Марков, напуснали, защото видели, че Ас. Кантарджиев, който станал водач по предложение на Габровски, бил един луд човек, с когото не могло да се работи, макар и да имал големи качества да въздействува на своите другари и на тълпата. С него и сега били в добри отношения, но вече не се срещали, откак Габровски станал министър.

15. III. Неделя. Следобед коктейл в Унгарската легация в чест на унгарските писатели, пристигнали снощи в София като гости на нашия писателски съюз.

17. III. Вторник. Сутринта съвет. Обади ми се Ц[аря] да ми каже, че Калфов му искал за днес следобед частна аудиенция във връзка с работата на камарата. Щял да ме вика и мене след аудиенцията. Отидох при Ц[аря] в 6 1/2 ч. Калфов бил много разтревожен от работите на камарата. От много нервиране даже му излязло на ръцете нещо като екзема. Смятал, че трябва да се направи нещо за депутатите, за да се сгреят и да се стегне мнозинството. Уверих Ц[аря], че Калфов напразно се толкова безпокои и че той се тревожи повече, отколкото трябва. Казах му, че за утре сме свикали мнозинството и че това ще допринесе за успокояването на духовете. В продължение на разговора се уясни, че Калфов е искал да разбере дали наистина опитите да се атакуват някои от министрите са приятни на Ц[аря] и дали той ги желае, за да се улесни при промени в кабинета, както някои са искали да внушат. Ц[аря] дал ясно да се разбере, че той не желае подобни прояви и че той иска да бъде съвсем самостоятелен в избора на страната. Каза ми, че някои и сега искат да експлоатират положението, да му устройват преврати, както по-рано, когато той бил неопитен, обаче сега той подобно нещо не би допуснал и сега той в борбата би отишел даже дотам да рискува и главата си. Говорих пак за влиянието на „Млада България“, която безспорно се поддържа от главния секретар на Вътр[ешното] м[инистерст]во Ангелов. Каза ми защо го не викам да му говоря. Отговорих, че това не би било удобно поради Габровски. Каза ми тогава да предупредя Габровски, който вероятно няма да има нищо

против. Вечеряхме с м[инист]рите в Юнион клуб, след това иммахме съвет до полунощ.

18. III. Сряда. Сутринта събрание на мнозинството. На дневен ред бяха поставени законопроектите за дървоснабдяването и за народните пенсии. Всичко мина много гладко при пълно единодушие. Още едно доказателство, че страховете на Калфов са неоснователни.

19. III. Четвъртък. Генералът и Попов се върнаха от обиколката в Тракия. Впечатленията им от войската и учителите са много добри, от администрацията доста добри, но техническите власти били съвсем слаби. Липсвал главно достатъчно персонал, макар в бюджета да е предвиден, вероятно защото назначените не искат да отиват в Тракия. Убедих се за лишен път, че приложената от мене система при учителите е единствената пригодна за случая; ще трябва да я наложя в Съвета (изпращане за една година със запазване на мястото в старите предели* и даване на облаги на тези, които останат повече време). Скъпотията там била много голяма, положението на чиновниците лошо, особено на по-дребните. Транспортът съвсем неудовлетворителен и нему се дължат в голяма степен много от недъзите в Тракия. Железниците зле, главно поради липса на локомотиви, пътят през Маказа** съвсем развален. В 11 часа заседание на парламентарната комисия, за да разгледаме законопроекта за театрите. Голям интерес у депутатите към него, особено от д-р Николаев, Л. Попов и Хр. Статев. Продължихме заседанието от 8 до 11 1/2 ч. вечерта, след което се дигна заседанието на камарата.

20. III. Петък. Продължителен прием. В 2 1/4 ми се обади Ц[арят] да отида при него в 2 3/4, щом обядвам. Съобщи ми, че срещата му с фюрера е определена да стане на 24 т. м. в главната квартира, на 23 сутринта трябва да бъде в Bruck-Neudorf на унгарската граница. Казано му е да мине през Румъния, обаче той

* Границата на България до началото на войната.

** Проход в Източните Родопи, водещ от Кърджали до Гюмюрджина.

намира това за невъзможно, даже да тръгне още тази вечер. Освен това иска да види Киров*, който пристига утре от Анкара. Решен да тръгне през Сърбия, като поема той всичката отговорност. Натовари ме да съобщя това на Beckerle, като му кажа, че Ц[арят] много се радва и е много доволен да се види с фюрера. Загатна, че възлага това на мене, понеже не вярва неговите хора** със своя немски да могат да обяснят всичко добре на Beckerle. Отидох веднага в Съвета и повиках Beckerle, комуто обясних желанието на Ц[аря] и невъзможността да се стигне навреме, ако се пътува през Черна вода, тъй като сега поради наводнението и фериботът при Русе не функционира. Beckerle одобри това напълно, като каза, че визитата би могла и да се отложи, но това би комплицирало работата, о което и аз бях напълно съгласен. Beckerle ми каза, че по сведения на тяхната легация от Букурещ, които не били много сигурни, русите проектирали през пролетта десант между Варна и Бургас, с надежда да дигнат въстание у нас. Отговорих му, че ние имаме тази възможност предвид, както и възможните саботажни от страна на комунистите, и вземаме нужните мерки. Повиках веднага генерала и му предадох тези сведения. Той счита десанта за невероятен, тъй като той би изисквал значителни сили, които русите сега мъчно биха отделили. На всеки случай обеща да провери тези сведения и да вземе нужните мерки. Той ще се срещне днес с Bruckmann и Sicardi, да им предаде получените от Бойдев сведения за предизвикателното държане на албанците: техни депутати държали речи, за да ги насъскват срещу нас, италианците им давали оръжие със същата цел и др. подобни. Утре или друг ден се връща Magistrati от Рим през Албания и Македония, та о него ще трябва да се говори по-сериозно по този въпрос. Попов ми събщи и Beckerle го потвърди, че в неделя сутринта пристига тук von Parren и в понеделник сутринта ще продължи за Берлин. Вероятно и той ще отиде в главната квартира след Ц[аря].

Отидох след това в Н[ародното] с[ъбрание], дето мина на второ четене законът за театрите. След засе-

* Български пълномощен министър в Анкара.

** Т. е. хората от дворцовите канцеларии.

данието дойдоха при мене Калфов и Цветко Петков да ми изложат положението на Дени Костов и Ал. Карапетров. За първия Касационният съд се е произнесъл, че той не се обхваща от амнистията, а вторият е уличен явно в контрабанда, която е вършил в Солун. Утре Калфов ще вика и двамата да им предложи да си дадат оставката. Ако откажат, въпросът ще бъде сложен в комисията по изборите и в мнозинството.

Днес изобщо новините не са много весели: маджари и румъни се обвиняват взаимно и вече в официални изявления в издевателства в Трансилвания върху техни сънародници; от Лондон и Вашингтон съобщават, че при Нова Гвинея били потопени или повредени 23 японски кораба, от които 13 военни; в Русия пак се явили силни студове и снежни бури. Също и в София днес наваля наново доста сняг. Тазгодишната зима изобщо изглежда безконечна и не знам дали няма да попречи и на пролетните посеви. Безспорно е, че германците тази година с времето имаха Pech*. На това отгоре както в Германия, така и в Италия намаляват дажбите. Надеждата ни е в пролетта, която дано настъпи най-после.

21. III. *Събота*. На 10 3/4 ч. отидохме „четиримата“ във Врана, дето заедно с Ц[аря] разгледахме още веднъж въпросите, които ще трябва да се разгледат при отиването му в Германия. Общо е убеждението, че от нас няма да се иска да участвуваме във войната срещу Русия, щом този въпрос досега не е подиган. Засегнахме и други текущи въпроси. Ц[арят] подигна въпроса за хората от „Млада България“, особено за Ив. Батенбергски, като се обърна към Габровски, когото той като че считаше да е във връзка с тях. Това подеждува на Габровски много неприятно. Останахме до 12 1/2 часа.

Обед у Горанови с Beckerle и Ямаджи**. Вечеря у Кольо Гешов.

22. III. *Неделя*. Ц[арят] замина с трена в 6,50 ч. сутринта за главната квартира на фюрера. Изпратихме го княз Кирил, аз, Попов, Габровски, генералът и Beckerle. Времето беше необикновено студено, 15° под нулата.

* Лош късмет

** Японският пълномощен министър в София.

Тази сутрин пристигна von Parren, когото аз приех в 12 1/2 часа. След обикновените разговори около атен-тата спрямо него заговорихме за положението у нас и в Турция. Изложих му мъчнотиите по прехраната у нас, а така също очакваните комунистически прояви в Сърбия и Гърция и евентуалния руски десант, за да оправдая нуждата нашата армия да остане на мястото си. В Турция прехраната бързо се влошила, макар англичаните да изпращали храни. Цените били увеличени със 100% и Турция явно отивала към инфлация. Турците били твърдо решени да пазят засега неутралитет. Германофилските чувства в широките маси се засилвали, обаче правителството продължавало да държи официално с Англия. Турция би се намесила във войната само към края ѝ, когато вече ще е ясно коя страна ще победи. Тя сега не предявявала никакви претенции, но очевидно било, че при удобен случай ще предяви своите претенции, които засега укривала. Миналата година, когато германски самолети отидоха в Ирак и дадоха подкрепа на тогавашното иракско правителство, Сараджолу²² бил казал, че тогава било момент Турция да навлезе в Ирак, обаче сам von Parren не смята, че тези думи са били казани сериозно.

Във връзка с размириците в Сърбия, които като че не се потушават сериозно от италианците, той каза: Es scheint, dass es den Italienern Spass macht, ihren kroatischen Freunden Schwierigkeiten zu machen.* Възползувах се от това, за да му загатна и за нашите неприятности с албанците, които [ни] най-малко не се възпират от италианците. Стана дума, че тази политика се дължи повече лично на Чано. Той изказа учудването си, че на Чано се дава толкова много кредит в Италия и ме попита не сме ли говорили по този въпрос с Мусолини при посещението ни в Рим. Отговорих му, че сме говорили и сме останали с впечатление, че с Мусолини много по-лесно се бихме споразумели, но мъчнотиите идат очевидно от Чано, който държи твърде много на албанците.

Изказа загриженост за поведението на японците, за които не се знаело какво ще правят, след като постигнат

* Изглежда, че на италианците им прави удоволствие да създават трудности на хърватските си приятели.

своите цели. Съобщих му нашите сведения за положението в Египет, които се съвпадали с неговите. Говорих му и за подобренieto на положението в гръцка Македония, като изтъкнах, че то се дължи на такта на германските окупационни власти и тяхното пълно разбирателство с нашите представители. Изтъкнах също и омиротворяването на окупираната от нас част от Сърбия. Подчертах, че нашата главна грижа сега през пролетта ще бъде да посрещнем евентуални комунистически прояви, включително един руски десант на нашия бряг, тъй като подобни неща не са изключени, като се има предвид, че напролет трябва да се очаква обща „офанзива“ и в окупираните страни.

Следобед на чай у Рязкови, след това на вечеря у Schönebeck. Освен нас бяха само von Парреп и г. и г-жа Allard (швейцарският управляющ), които изглежда да са интимни с Schönebeck. След вечерята имах много продължителен разговор с von Парреп. Описа ми пропагандата, която прави в Анкара новият американски м[инистър] p Steinhart, като изтъква огромното производство на Щатите, чисто по американски. Американците щели да насочат своите усилия към Европа, като извършат няколко десанта по нейните брегове и в Африка. Япония тогава лесно щяла да бъде победена.

Смята, че борбата в Русия няма да бъде лесна (Schönebeck ни събщи, че през зимата германците разрушили 1800 руски танка; русите имали безспорно голямо производство, липсвала им обаче артилерия; преодолявали противника само с големи маси). Von Парреп пак изрази голямата си загриженост във връзка с Япония. Смята, че с Русия не може да се ликвидира окончателно, ако и японците не я нападнат откъм Сибир. Тогава би могло да се дойде до една промяна на болшевишкия режим в Русия. След нейното сгромолясване не било изключено да се стигне до някакво споразумение и с Англия.

Турците не се интересуват много за арабите и биха искали да се държат настрана от тях. Те отдават голямо значение и на религиозното водачество на мюсюлманския свят. Няма претенции и по отношение на Сирия. Техните интереси са насочени повече към компактните турски маси на персийска територия чак до Афганистан и в това направление те биха предявили един

ден претенции. Одобрява напълно нашата политика за задържане на нашите войски в България, защото само по такъв начин той бил в състояние да води своята политика в Турция. В тези негови думи явно личеше, че въпреки всичко той няма голямо доверие в турците, които, ако не бихме били ние, лесно биха тръгнали с англичаните. На турците много се искало да се ангажираме и ние във войната против Русия, от която те имали страх, за да се почувствуват те по такъв начин по-свободни в своите действия.

Турската преса се държала много коректно спрямо нас. За Ялчън*, който често пише против нас, всички знаели, че е подкупен от англичаните. Той бил впрочем единственият, който държал явно англофилско поведение.

Засегнахме и нашите съседи, особено неприятните отношения между румъни и маджари. Аз се възползвах да загатна за претенциите на румъните да им направим някаква „символична“ отстъпка в Добруджа, като изтъкнах, че те вероятно биха искали да използват това обстоятелство като прецедент, за да оспорят и виенския арбитраж относно Трансилвания. Това направи впечатление на von Рареп, който каза, че при такива въпроси трябвало много да се внимава, защото са много деликатни. Стана пак дума за нашите отношения с албанците. Изтъкнах му жилавостта и голямата издръжливост на този народ, който обаче няма никаква култура и никога не е имал своя държава. По този повод пак стана дума за италианците, политиката на които von Рареп явно не одобрява.

В началото на разговора von Рареп ме запитва имам ли лятна къща. При отрицателния ми отговор запитва имаме ли градина в къщата, дето живеем. Отговорих му, че българските м[инист]ри живеят много скромно, както изобщо целият живот у нас е много скромен и че аз имам само един апартамент в една кооперация. Той смятал, че имаме държавни жилища. Казах му, че това подхожда на големите държави. И той бил за по-голяма скромност, за това, когато станал Reichskanzler, не влязъл в канцлерството, но взел едно по-скромно помещение на „Wilhelmstrasse“, в което единствената

* Турски журналист, автор на много антибългарски писания.

направена от него поправка било измазването на кабинета му с блажна боя. Обаче неговите наследници похарчили големи суми за приспособяване на тази постройка за техните нужди. Във връзка с този въпрос му говорих и за патриархалните отношения на нашите м[инист]ри към публиката и многобройните приеми, които те са длъжни да дават и които ги заставят да работят често непрекъснато от сутрин чак до през нощта.

Получи се съобщение, че Ц[арят] пристигнал днес благополучно в Белград на 4,20 часа и продължил пътя си за Унгария. За неговата сигурност бяха взети специални мерки. Не само охраната на линията беше засилена, но пред него е имало и друг блиндиран трен.

26. III. Четвъртък. Събрание на болшинството, на което бе поставен на първо място въпросът за изключването на Ал. Карапетров и Дени Костов. Карапетров снощи идва при мене и се съгласи да си даде оставката по болест, обаче от 1 юли, понеже бил в лошо материално положение и представи удостоверение, че книгоиздателството му се намирало в предпазен конкордат. Казах му, че това е невъзможно, оставката трябва да си даде безусловно, обаче аз съм готов да подпомогна издаването на неговата историческа библиотека* с 60 000 лева. Съгласи се много лесно и поиска само и след оставката си да застъпва пред м[инист]рите интересите на колегията си. Каза, че той пострадва невинно и че всъщност той е може би найпочтеният от всички депутати, мнозина от които се занимават с много по-големи гешефти. В това има може би нещо право.

В днешното заседание се съобщи за оставката му. Обаче Д. Костов се опита да се защитава и да твърди, че формално той е прав. Думата поиска Деян Деянов, за да му каже, че от юридическо гледище той не е прав. Понеже другите депутати се въздържаха, вземах аз думата и обясних, че вън от формалната страна въпросът има и друга, морална страна, която е много по-важна и по нея нашето гледище е категорично. Поста-

* Карапетров издава популярните исторически поредици „Древна България“, и „Български исторически романи“.

вено на гласуване, единодушно решение на комисията по проверката на изборите да се касира изборът на Д. Костов, бе прието със значително мнозинство. Реши се освен това двете оставки да се приемат без разискване, следователно да не се дава думата и на Д. Костов. Впрочем трябва да забележа, че решението на комисията за проверка на изборите бе взето под мое давление. Председателят на комисията Цветко Петков ми събщи, че депутатите много се колебаели и че мнозина, особно Хр. Статев, поддържал Д. Костов. Тогава аз казах на Петков да внуши на депутатите, че по този въпрос правителството е заело категорично становище, от което по никакъв начин няма да отстъпим. Само при тази обстановка комисията тази сутрин преди събранието на мнозинството бе взела своето решение.

Следобед Д. Костов под натиска на някои депутати също реши да поднесе оставката си, за да избегне касирането си. За мотиви посочва своите националсоциалистически убеждения, които били несъвместими с нашия парламентарен ред (!), тъй че и той „само като депутат не можал да бъде достатъчно полезен на страната си“. Този последен пасаж в писмото му не е съвсем ясен. Макар тази мотивировка да е съвсем неприемлива, реших да не настоявам на повече отстъпки, за да се избегне повече раздразнение и да не озлобяваме този опасен човек, от когото нищо свястно няма да излезе.

27. III. Петък. Продължихме заседанието на болшинството. На вчерашното заседание бе поставено за разглеждане и едно законодателно предложение от Деян Деянов и др., с което се целеше да се изключат от санкциите на Закона за защита на нацията проф. Фаденхехт,²³ г-жа Малинова* и Дора Габе²⁴. Мнозинството обаче го посрещна враждебно и то не можа да мине. На днешното заседание се разгледа въпросът за тютюна, по който Загорев направи много хубаво изложение. Подробностите остана да се разглеждат до вечерта в съвместно заседание на комисните по търговията, финансите и земледелието. След това направиха

* Съпругата на Александър Малинов.

изложение Даскалов и Попов. Аз приключих разискванията с кратка реч, за която имах много добро настроение и която направи силно впечатление. Нейното съдържание, само в по-изгладена и въздържана форма, вложих в речта си за закриване на сесията, с изключение на мисълта, която изказах само пред мнозинството, че в подобни съдбоносни времена не само правителството, но и народът носи отговорност за положението и че именно в такива времена максимата, че всеки народ сам кове своята съдба, има още повече приложение. Точно тази мисъл направи впечатление на някои депутати; други ме посъветваха да кажа няколко думи в смисъла на говореното пред мнозинството при закриването на сесията.

Следобед оставките на Каранетров и Костов бяха приети без разисквания. Само Мушанов се обади да се кажат истинските мотиви за оставката на Костов, обаче не му се обърна внимание. Заседанието трябваше да се председателствува от Д. Пешев, обаче той заявил, че не можел да гласува оставките без разисквания въпреки решението на мнозинството. Това с право бе възмутило твърде много Калфова, който пое сам председателството на заседанието. Преди заседанието Костов ми изпрати писмо (със същото съдържание и на Габровски), в което ми заявява, че въпреки всичко запазва голямото си уважение и преданост към мене и че решил вече да не се занимава с политика. Ако обаче бих искал да му възложа някаква задача, винаги е готов да я поеме.

Вечерта реших да приготвя една малка реч за закриването на сесията.

28. III. Събота. Сутринта подписах заповедта, с която разтурвам Управителния съвет на Индустриалния съюз. Заседанието на камарата почна в 11 1/2 часа и бе кратко. Речта ми, която се предаваше по радиото, се посрещна много добре и завърши с бурни овации „за Царя“ и „ура“.

30. III. Понеделник. Преди обед продължителен съвет. По повод на един доклад на Кушев, с който се искаше да се оправят предполагаеми грешки на някаква комисия по определяне на цените на тютюнните, се нерви-

рах извънредно много за това, че не се налагат санкции на провинени чиновници и даже ударих на два пъти с юмрук по масата. Впрочем това ще бъде полезно за м[инист]рите, понеже, както изтъкнах, излиза, че никога няма виновен чиновник. Чиновниците са винаги идеални, а м[инист]рите само носят отговорностите. В 6 часа заседанието в Управителния съвет на Академията с новия секретар Казанджиев. Почти у всички членове на съвета липсва всякаква представа за правилно администриране. Намесих се енергично да се изработи план както за речника, така и за източниците на българската история, посочени в закона като главни задачи на Академията. Имаше проект от нашия клон за работата по речника да се назначат трима специални асистенти, а за техен ръководител да се назначи Романски. Работата беше така нагласена, че четирмата да изпадат до края на годината сумата от 200 000 лева, предвидена в бюджета във връзка с речника. Въпросът се отложи, за да се представи по-конкретен план за работата.

2. IV. Четвъртък. Сутринта съвет. Следобед на 3,20 ч. се завърна Ц[арят] от чужбина. На гарата бяхме Царицата, княз Кирил, аз, Попов, Габровски, Даскалов, Beckerle и Сегов. Царят изглеждаше много добре, бодр и беше много доволен от пътуването.

3. IV. Петък. Надявах се, че днес сутринта най-късно ще бъде приет от Ц[аря]. Понеже до 12 1/2 ч. не получих никакво съобщение, повиках Груев, комуто съобщих опасенията си, че биха се пуснали разни слухове, ако приемането ми от Ц[аря] се забави повече. Груев обеща, че ще докладва. Всъщност не мога да си обясня защо е това забавяне. Надявах се по този начин да предизвикам едно обяснение, понеже иначе следобед сигурно щях да бъда повикан и тогава нямаше да имам повод да подигна въпрос за забавянето. 20 минути след излизането на Груев, който беше с кола, обади ми се П. Морфов да ми съобщи, че Царят ще ме приеме на 5 ч. следобед. След малко ми се обади и Груев да ми съобщи, че Ц[арят] го търсил преди това, додето той бил във Външното м[инистерст]во, за да му каже да ми обади за срещата следобед, та затова не му казал

нищо за разговора ни. Не можах да разбера дали това е било действително така, или е било нагласено, за да се избегне обяснението по забавянето на приема.

Аудиенцията трая от 5 до 7,20 ч. Ц[арят] беше много любезен като винаги. Каза ми, че ме вика да направим двуседмичен преглед, с което искаше може би да подчертае, че аудиенцията не е изключителна във връзка с неговото завръщане. Спомена, че бил много уморен, понеже 8 дена прекарал в трена, а само 4 не бил на път, обаче сега си отпочинал. Срещата му с Хитлер траяла от 11 до 5 ч. следобед, включително с обед. До 2 часа (обед) са разговаряли сами. Хитлер му обяснил тежкото положение през зимата. Германската армия не била подготвена за зимната кампания. Фелдмаршалите настоявали армията да се оттегли на значително разстояние. Хитлер не се съгласил, за да не се повтори Наполеоновата история. Това довело до разрива с Вrauchitsch. Хитлер поел всичката отговорност и само благодарение на неговата непоколебима воля и мистично убеждение, че той е изпратен да спаси народа си, положението могло да бъде спасено. Германците дали кръгло един милион жертви. Действително измръзналите, които не могли да се спасят, не надминавали 4000 души. Останалите могли да бъдат излекувани благодарение на особни сухи превръзки с марля и гипс, които германците научили от русите и които предотвратявали гангрената. Поради студа моторите и картечниците не могли да действуват. Германците имали нужда от 120 трена дневно за продоволствието на войските. По време на големите студове, при които локомотивите не могли да действуват нормално, треновете спаднали само на 10. Станало нужда да вземат всички разполагаеми локомотиви от вътрешността, но пак не всички тренове пристигали на местоназначението си. Моментите били много критични, но войските издържали. Руските скиори били много неопитни и дали огромни жертви. 16-та германска армия била действително обградена при Старая Русь. Държала се досега само благодарение на снабдяването посредством самолети. Приготвените резерви от 4 милиона души стояли непокътнати. Главният удар щял да бъде нанесен на юг към Кавказ, за да се възстанови връзката с японците през Персийския залив. Фелдмаршал

Rundstedt²⁵ бил възвърнат на служба, но слуховете за връщането и на Brauchitsch не били верни. Царят виждал и List, който вероятно щял да остане на Източния фронт.

Хитлер настоял да бъдем добре и любезни с турците. От нас не искал помощ в Русия. Впрочем и Царят му обяснил защо това не е възможно. Ще искат обаче още помощ в Сърбия. Ц[арят] обяснил, че наши войски са необходими повече и в Македония поради несигурността на албанците. Хитлер не бил доволен от италианците, намирал претенциите им за прекалени, обаче държал на приятелството с Мусолини. Царят настоял германците да не напушат Крит и Солун. Това било ново за Хитлер и му направило впечатление. Засега нямало нужда от наши войски в гръцка Македония. Царят обяснил подробно развитието и особеностите на нашия режим, който не е създаден с революция отдолу и който трябва да се запази поне до края на войната, когато могат да станат някакви промени. Споменал и за местните интриги на честолюбиви политици, легионери, ратници и др. Хитлер бил категорично против тяхната подкрепа, щял да вземе нужните мерки и наблегнал на това, че той винаги ще пази авторитета на Царя. Бил недоволен от държането на унгарците и румъните. Безпокоял се и за положението в Хърватско вследствие на италианските интриги. Казал, че ако сполетският херцог отиде като крал в Хърватско, най-добре било да вземе със себе си и погребалния си ковчег. — Англия оставала главният враг. Нея искал да бие чрез Русия. Десанти в Норвегия и Франция се очаквали. Подводниците сега не могли да действуват много около английските брегове поради късите нощи, затова били насочени към Америка.

Срещата с Ribbentrop била също тъй продължителна. Той бил на друго място в един чифлик (главната квартира на фюрера на руска територия в една гора със специални постройки; всичко още покрито със сняг). Осъждал също местните интриги и действията на легионерите. Щял да повика Beckerle да му говори по този въпрос. За Луков Ц[арят] казал, че бил по-рано шеф на скаутите (масонска организация), а сега в д-во „Петрол“ (американско). Ribbentrop искал скъсване с Русия, понеже Руската легация била главният шпион-

ски център, обаче съгласил се въпросът да се отложи, додето се засилят германските морски сили в Черно море, тъй като Варна и Бургас лесно биха могли да бъдат бомбардирани. Ц[арят] и пред него поддържал, че нашата армия може да тежи само на местото си, толкоз повече, че и досега тя не е въоръжена както трябва (същото нещо говорил и на Хитлер.)

На другия ден бил при Göring в Karinhall. Наградил го с ордена за храброст I степен, което го много зарадвало. И нему говорил, че трябва да задържат Крит и Солун. Göring бил на мнение Солун да се даде на българите. Луков кореспондирал с Göring. Царят го помолил да преустанови това, като му обяснил защо. Говорил и нему за недостатъчното въоръжение на нашата армия и станало нужда да му държи цяла лекция по българска история, за да може Göring да разбере нашето положение. Göring бил сега много против Сърбия и смятал, че тя не трябва да съществува като отделна държава. Ц[арят] казал и нему (както и на Хитлер), че ако искат разширение на нашата окупация в Сърбия, да ни дадат областта към Неготин, за да можем по-лесно да продоволствуваме войските си. Обърнал му внимание по никой начин да не изпускат от ръцете си Железните врата*. Тези разговори ставали повечето при второто посещение (от Берлин), когато Царят бил поканен на лов и убил един бизон.

В Берлин, дето си лекувал и ухото (живял в двореца „Bellevue“), се срещал с Funk и Göbels. Funk бил много загрижен за продоволствието. В Германия сега вече нямало почти нищо въвн от съестните продукти. От Украйна тази година не могли да очакват почти нищо поради липсата на бензин и достатъчно машини, както и поради мъчнотии на превоза. Сърдел се на румъните, че не им давали достатъчно бензин, макар че имали повече. Също и реколтата миналата година само у тях била добра и сега имали доста храни, обаче и тях не давали. За нас признал, че сме в по-лошо положение, обаче Ц[арят] останал с впечатление, че ако тази година не можем да отделим нещо и за тях, това ще развали доста отношенията ни с германците.

* Пролом на р. Дунав, в Банатските, Южнокарпатските и Източносърбските планини.

Изобщо тази година щяла да бъде най-тежката по отношение на прехраната. Царят бил и в Кобург при баща си. Той сега не бил така опозиционно настроен, вероятно вследствие на борбата с болшевизма²⁶.

Ц[арят] е против тържества, весел живот, понеже счита, че това дразни германците. Отговорих му, че за жалост това у нас не може да се измени много, понеже хората имат сега много пари и нямат ясна представа за сериозността на положението. На всеки случай ще се помъчим да направим възможното. За празнуването на обединението на 12 април* решихме да стане съвсем скромно: само молебени и полагане на венци на германските гробища, дето има такива. Да запретим с постановление други тържества и веселия.

Нищо не ми спомена за речта ми, с която закрих Събранието. Може би му е неприятно, че тя беше толкова одобрявана у нас и в чужбина.

4. IV. *Събота*. Вечерта бяхме у Яблански в очакване да отидем официално на Възкресение. В 11 ч. дадоха въздушна тревога, която трая 2 часа, но аероплани не се явиха. Ние с Кита веднага се прибрахме в къщи.

5. IV. *Неделя*. Великден. В 11 часа официална служба в „Св[ета] Неделя“ в присъствието на Царя и Царяцата. При разписването в двореца генералът ми съобщи, че в 1-ви и 6-ти полк, а също и в Сливен били разкрити комунистически организации, които имали за цел на 15 април да избият офицерите. Едновременно навън щели да бъдат избити членовете на правителството. Генералът по обед дойде вкъщи да ми разправи повече подробности. В двата полка били заловени групи от по десетина души. Предполага се, че подобни организации има може би във всяка войскова част. Наредил за бързо разследване и ликвидирание на заловените участници.²⁷

Следобед имяхме гости с бридж.

6. IV. *Понеделник*. Посети ме директорът на полицията Драголов, понеже Габровски е в Македония. Имаше

* Първата годишнина от присъединяването на Македония, Западните покрайнини и Беломорска Тракия.

разрешение да арестува секретаря на руския консул във Варна, Плакунов и неговия помощник, които след разкриването на шпионската мрежа във Варна, в която са били главни ръководители, не се чувствували вече сигурни във Варна и взели разрешение да дойдат в София, вероятно за да се укрият в Руската легация. След като взехме предвид, че шпионската мрежа е вече напълно разкрита и че от въпросните консулски чиновници не може да се очаква нещо съществено, а от друга страна, тяхното арестуване може да доведе до конфликт с Русия и до евентуално бомбардиране на Варна и Бургас, решихме да не се арестуват, а да се иска само отзоваването им и закриване на руското търговско представителство във Варна.²⁸ Драголов не счита конспирацията в казармата, особено връзките ѝ с външните лица за толкоз сериозна.

8. IV. Сряда. По обед ме посети Сегов и ми съобщи, че Ц[арят] решил да извърши незабавно реконструкцията на кабинета, като останем само аз, Габровски, Божилов и Василев. Каза ми в 4 1/2 часа да отида във Врана. Ц[арят] беше много любезен и с мен. Каза ми, че се решил да направи реконструкцията незабавно вследствие на разкритата конспирация в казармата, която изложила много не само генерала, но и самия Ц[ар], който тъкмо убеждавал немците при пътуването си в Германия, че в нашата войска няма комунисти. Генералът досега не даваше никога да се каже нещо лошо за армията и винаги уверяваше, че духът в нея е отличен. Сега, изобличен от събитията, веднага се впуска в друга крайност и иска до петък всичко да се ликвидира, за да се замажат работите и да няма възможност да се установи кои са истинските подстрекатели. Той действувал като човек, който си е загубил нервите, а при това следствието било поверено на един съвсем негоден офицер, майор Янев, син на файтонджия, който си служил с голяма жестокост. Притиснат от генерал Жечев, Даскалов казал, че не бил наредил всичко да се свърши до в петък, а освен това завърнал се и началникът на софийския гарнизон генерал Михов, комуто по нареждане на Ц[аря] било поръчано да поеме следствието. Даскалов изобщо не трябвало да се обръща на следовател. Вследствие на настъпилото

успокоение, Ц[арят] решил реконструкцията да не става още днес, но на всеки случай най-много в 2—3 дни, което и аз одобрих, понеже с този въпрос действително е вече крайно време да се свърши. Ц[арят] смята аз да взема външните работи. На моя опит да отклони това поради многото работа, която ще имам, той отвърна, че след моята последна реч това било единственият начин да се създаде убеждение у немците, че ще бъде запазена досегашната политика. Назначаването на друг външен м[инистър] би създавало подозрения. Трябваше да призная, че тези съображения са много основателни и да се съглася. Царят още веднъж подчерта речта ми, тъй че моите по-раншни съображения са били неоснователни. За другите министерства той предлага: на просвещението Йоцов, на войната Михов, на търговията или земледелието Хр. Петров, на железниците Н. Захариев, на търговията евентуално Греков от Варна (директор на параходното д[ружест]во, за правосъдието още нямаше кандидат. Одобрих по принцип, понеже това бяха горе-долу и моите кандидати, особно Йоцов, Михов и Н. Захариев. Настоях обаче Петров да вземе земледелието, за да се преустанови практиката това м[инистерст]во да се дава все на дружбашки, а Н. Захариев да вземе търговията по политически съображения, тъймо на това министерство в този момент да се постави дружбаш. Препоръчах още като кандидати д-р Б. Ковачевски и д-р Г. Рафаилов, и двамата депутати от Кюстендил и Нова Загора. Останах при Ц[аря] до 6 1/4 часа, благодарих му за новото доверие, което ми оказва, апелирах за неговата подкрепа, изтъкнах, че съм се старал да бъда преди всичко искрен, което очевидно много му хареса и вземах съгласието му да се съветвам с Габровски — той прибави и със Севов — тъй като всичко трябва да остане в пълна тайна.

Повиках после в Съвета Габровски и Севов. От Севов разбрах, че моята комбинация с Петров и Захариев се е много харесала на Ц[аря]; Габровски направи обаче някои възражения, понеже се бои да не би търговията да се одружбашки. Кандидатурата на Ковачевски изоставихме; понеже се оказа, че е в много близки връзки с братя Цоневи и под силното влияние на жена си. Рафаилов се оказа парижки възпитаник,

но остана да го имаме предвид за правосъдието или железниците. За правосъдието се изтъкна и прокурорът Партов. Въпреки всичките ни усилия и преглеждането на разни списъци, не можахме да се установим на други приемливи кандидати и трябваше пак да констатираме колко трудно е да се намерят хора за големите постове.

9. IV. Четвъртък. Преди обед съвет. От м[инист]рите никой не подозира за предстоящата промяна. Днес нямаше никакви разговори по нея. Помолих само Габровски да побърза с преглеждането на изработената от мене програма за дейността на новото правителство.

10. IV. Петък. Надвечер дойде Сегов, за да установим начина, по който ще се процедира утре при разрешаването на кризата. — Габровски ми разправи един виц, който се носел за мене: Рузвелт и Чърчил, при пътуване в трен спорели кой от двамата имал по-твърда глава и започнали да забиват с главите си един гвоздеи в стената. Обаче нито единият, нито другият можел да го забие повече от половината. Погледват в съседното купе и виждат мене, облегнат спокойно с главата до стената, точно на мястото, дето го забиват гвоздеи.

11. IV. Събота. В 10 часа на аудиенция при Царя. Установихме окончателно листата на кабинета и начина на процедирането. Ц[аря]т сега изменил намерението си и нямало да казва на Даскалов, че е недоволен поради комунистическите конспирации във войската, но щял да се раздели с добро с него, като му каже, че той си е изпълнил задачата с реорганизацията на армията и че неговото излизане се налага с оглед на освежаването на кабинета. Одобрих това напълно.

В 11 ч. свиках Съвета и съобщих, че след разговорите, които съм имал с Ц[аря], съм решил да поднеса оставката на кабинета, за да може Ц[арят] да вземе своето решение с оглед на общото положение. Мнозина останаха изненадани, особно Кушев и Горанов, други забелязаха, че от „пропагандата“ бил вече пуснат слухът за промяната. В 11 3/4 ч. отидох пак при Ц[аря] да поднеса официално оставката и да получа мандата да съставя новия кабинет. Върнах се в Съвета

и повиках най-напред Габровски, Божилов и Василев, за да им съобща, че остават в кабинета, а след това и Попов, за да му кажа официално за промяната. Той пак ми обеща и за в бъдеще най-голямо съдействие.

След това повиках Калфов да му съобща за промяната и че ще покана и в кабинета Н. Захариев. За другите кандидати, по споразумение с Ц[аря], не му съобщих, нито пък той ме запита. Направи ми впечатление, че когато му заговорих за кризата, той ме загледа някак уплашено и пребледнял, но после се успокои и получи пак червенината си. Не знам дали това се дължи на очакване, че и той ще влезе в кабинета, или както предполагаше после Ц[арят], на някакъв страх да не става някакъв преврат и да се разтуря камарата. След това повиках Захариев. Той каза, че би се съгласил за земледелието, обаче след моите обяснения каза, че ги намира напълно основателни и приема търговията. Съжалява само, че трябва да напусне депутатството.*

Следобед видях Радославов²⁹, Петров и Йоцов, които приеха без никакво колебание. Само Партов не можеше да се реши, като каза, че той бил досега само чиновник, свикнал да изпълнява дадени нареждания, но не и да взема инициатива и да поема отговорности, бил много скромен и никога не очаквал подобен пост, макар да познавал добре съдебното ведомство, нямал никак опит в обществото и др. подобни. Не настоях много, понеже ми направи впечатление действително на честен и искрен човек, но прекалено много свит и без някакъв замах. Дадох му един час да си помисли и съобщих на Габровски, който обеща да го повика, а също и на Севов, който ми каза, че въпросът трябва да се свърши веднага и че не може да става дума да се поеме временно правосъдието от другия.

Последен дойде Михов, цял сияещ. Той беше вече приет от Ц[аря]. Обеща ми най-пълно и тясно сътрудничество и че щял да гледа на мене като на по-голям батю. Дойде повторно и Партов, който след разговора си с Габровски даде съгласието, като разчита на моята подкрепа и съвети.

В 7,20 ч. отидох пак при Ц[аря] с указите, които

* Народният представител не може да заеме държавен пост.

му докладвах подробно за всичко. Той подписа укази-
те точно в 8 ч., като забеляза, че този час бил за не-
то добър, а лош бил 7 часа, затова ми назначил сре-
щата по това време. В 9 ч. кратко заседание на но-
вия кабинет и фотография.

Преди да отида при Ц[аря], след като свърших
сондажите за новите м[инист]ри, повиках тези, които
си излизаха, с изключение на Попов, когото вече бях
виждал. Обясних им причините за промяната, както
бе уговорено с Ц[аря]: опресняване на кабинета, дава-
не възможност да се оттеглят, преди да бъдат изхабе-
ни, за да могат пак да се използват.

В 10 1/2 ч. вечерта дойде Габровски вкъщи, за да
изработим декларацията. Останахме до 3 ч. през нощта.

12. IV. Неделя. В 9 3/4 целият кабинет се представи
в двореца на Ц[аря]. Предложихме му и декларацията
да я прегледа. В 12 ч. молебен по случай на обедине-
нието. След това с Габровски и Севов поправихме мал-
ко декларацията по указание на Ц[аря]. В 1 ч. приех
японския посланик в Берлин Ошима. В 4 ч. до 6,20 ч.
съвет при Ц[аря]. Всичкото време говори само той,
като даде напътствия по разни въпроси. След това оти-
дохме на приема в Японската легация. В 8 1/2 часа
прочетох по радиото декларацията, а след това приех
журналистите, с които разговарях около половин час.

13. IV. Понеделник. В 10 ч. се сбогувах с М[инистер-
ст]вото на просвещението. После отидох във Външното
м[инистерст]во, дето в 11 ч. трябваше да дойде и По-
пов да приема от него, обаче отложи го за утре, поне-
же днес било 13 число. Следобед в 6 часа съвет. Обър-
нах внимание, че декларацията не трябва да остане
само на книга, но трябва да направим всичко, за да я
осъществим. Дадох обед на Ошима, на който присъст-
вуваше и Попов. Ошима намира, че японският народ
дължи възхода си на това, че е беден и трябва много
да работи, затова се бои, че сега с големите източници
от сурови материали може да забогатее много и да
почне да запада. Отдава голямо значение на правил-
ното разпределение на суровите материали след вой-
ната.

14. IV. Вторник. Преди обед в 11 ч. заедно с Попов обиколихме м[инистерст]вото, за да го приема. В 12 ч. на аудиенция при Ц[аря]. Говорихме, че М[инистерст]вото на външните работи ще трябва да се разчисти. Драганов да вземе друг пост, Попов да отиде евентуално в Рим. Ц[арят] ще сондира поверително чрез барон Dögnberg (н-к на протокола в Берлин), как биха приели Загоров в Берлин, а също и Попов в Рим или Берлин.

В 5 1/2 часа приех барон Dögnberg, който е дошъл да донесе на Царя златния кръст на Германския орел. Довечера Шишманов и Белинов му дават вечеря, която всъщност би трябвало да му даде Beckerle. Балан ми каза онзи ден, че в Берлин не гледали добре на Beckerle. Г-жа Функ и още някои от министерките го критикували, между другото и за това, че не давал никакви приеми. Журналистът Kognhuber, който няколко пъти идва у нас и е много добре информиран, казал „изглежда, че няма да излезе нищо от опита с ss Gruppenführer като дипломати“ (отнася се и до тукашния, букурещкия и будапещенския пълн[омощни] министри).

Тази вечер всички стари и нови министри имаме прощална вечеря във Военния клуб. Изглежда, че Кушев е най-много огорчен. Каза ми, че две нощи не спал и че му били разстроени всички планове.

15. IV. Сряда. Преди обед съвет, в края на който направих изложение по външната политика, за да ориентирам новите колеги. На обед бяхме в интимна среда във Врана. Царят, Царицата, Кирил, Евдокия, Dögnberg, аз и Кита, Beckerle с жена си и част от свитата. След обета Царят разговаря всичкото време с Dögnberg, тъй че аз не можах никак да го видя. Вечерта му дадох аз официална вечеря във Военния клуб.

Във Врана след обета разговарях с Поменов. Каза ми, че чул да наричат Севов вицекрал (в разговор на улицата). Вгусттапп като научил за промяната в кабинета казал за мене „Filoff ist sicherer“.* Magistrati не бил много доволен, понеже смятал, че новият кабинет ще бъде много повече германofilски. В обще-

* Филоф е по-сигурен.

ството много се очаквало, че от кабинета ще излезе и Габровски, против когото имало доста негодувания.

16. IV. Четвъртък. Днес имах първият дипломатически прием. Видях Berker, Redard, Blondel, Жидовец, Palencia и Sabalego. Бяха дошли да ми честитят и разговорите се водеха главно около промяната в кабинета. Следобед видях между другите и П. Петровиц, който беше дошел да ми каже как се посрещат новите м[и-нист]ри. Всички се приемали добре, с изключение на Захариев, когото считали за голям гешефтар и въобще за съвсем неподходящ. Това било мнението на всички среди и се чудили как съм го приел, макар да било явно, че Царят го е наложил. Това мнение за Захариев чух от много страни. Фетведжиев чул от един млекарин да казва: „Комо шекерчето* намери сладкото“.

17. IV. Петък. Този сутрин приех генерал Пенев, който бе начело на нашата делегация в Загреб. Неговите впечатления от Хърватско не са благоприятни. В цялата страна се чувствувала несигурност и опозицията била доста силна. За новия крал никой не говорел. Омразата към италианците била необикновено силна. Те държали в Хърватско 5 дивизии; имало основателни подозрения, че тайно подкрепяли въстаниците. Усташите правели голяма грешка с безогледното преследване на всичките си противници; това засилвало опозицията и предизвиквало отмъстителност. Зле се отразявало и съперничеството между редовната армия и усташката милиция. Липсата на подготвени офицери се чувствувала твърде болезнено. Иван Михайлов нямал намерение да се връща в България, първо, защото там той бил много добре устроен и, второ, защото той бил за освобождаването на цяла Македония и следователно трябвало да работи против италианците, та затова не искал да се върне, за да не прави мъчнотии на правителството. Съображението, че не му била дадена пълна и изчерпателна амнистия, не играело голяма роля. Категорически отхвърлял обвинението, че той бил за автономията на Македония. Някои от гостите — българи-де-

* Прикор на Никола Захариев.

путати и други — се държали много лошо. На последната среща с Поглавника* всички депутати се изредили да му държат ласкателни речи, на които той просто не знаел какво да отговори, като само повтарял „благодаря“. Ив. Батенбергски и още някой го поканили да дойде на гости, като че се намирали пред някой свой другар, а не пред държавен глава. Крум Митаков³⁰ възхвалил техните революционни методи и укорил нашето правителство, че не умеело да си служи с тях; ние трябвало да вземаме пример от хърватите. Футболният тим бил съвсем неподготвен и се провалил напълно с резултат 6:0.

Приех и Попов, с когото разговарях продължително по висящите въпроси в министерството.

18. IV. Събота. Приех преди обед Будак, хърватски пълномощен министър в Берлин, бивш министър на просвещението и известен писател.

19. IV. Неделя. Обед в Жидовец в чест на Будак. Скромно и лошо приготвено меню: бульон с малки пирожки, печени пилета, зарзават (грах и фасул), крем и плодове. Продължителен разговор с Будак. Много мразят италианците; надяват се да уредят въпроса за Междумурнето с унгарците. Препоръчах му търпение и да не бъдат максималисти, като му посочих нашия пример. Най-много ги боли, че италианците ги откъсват от морето.

Вечерта премиера на „Огнища“ от Будак. След премиерата прием във фоайето. На нашата маса дойде А. Тошев, който е все още необикновено бодр.

21. IV. Вторник. Сутринта приех италианската делегация по бонификациите начело със сенатора Prampollipi и бившия м[инистър] Crollalanza. Обед у Magistrati в чест на същата делегация. Вечерта бяха у нас на вечеря Попов, Даскалов и Горанов с жена си. Снощи ние бяхме на вечеря у Айрянови, дето бяха генерал Ганеви, генерал Михови, генерал Русеви, Даскалов и Ив. К. Балабанови.

* Титлата на водача на усташите и на марионетната Хърватска държава — Анте Павелич.

22. IV. Сряда. Сутринта съвет. В 11 часа бяха на откриването на изложбата на бонификацията в Италия, след което се върнах в Съвета, който продължи до 3 1/2 ч. Приех следобед Дочо Христов, който също е бил с нашите депутати в Загреб. Впечатленията му се схождат с тези на генерал Пенев. Освен Митаков, пред Поглавника говорили много сервилно Ив. Батенбергски и Любен Станчев (Добруджанец). В тази смисъл вчера и днес бяха поместени във вестниците впечатленията от Митаков и Батенбергски. Впечатленията на Дочо Христов са, че Иван Михайлов няма намерение да се върне, под предлог, че няма пълна амнистия. Той би се върнал само като триумфатор и да вземе най-малко министерско място. Критикувал остро правителството и искал „национално“ правителство. Не бил никак доволен от начина, по който се третирали неговите хора; също не бил доволен от чиновничеството в Македония. Държал обаче на обединението. Според Дочо Христов господар на положението в Хърватско бил всъщност маршал Кватерник. Достатъчно било той да удари юмрук по масата и всички щели да тръгнат с него. Обаче бил много верен на Поглавника и поддържал неговия авторитет. Положението в страната се държало само с необикновен терор от страна на усташите. Хората на Мачек мирували, но духовно не били с Поглавника. На годишнината от създаването на хърватската държава манифестантите минавали пред Поглавника с голяма дисциплина, но без да го акламират. Сам Поглавника признал, че за да се справят със сърбите в Хърватско били избити 400 000 души. Останали още толкова, с които вероятно ще се справят по същия начин. Със същата жестокост се справили и с евреите. Отначало, за да ги сплашат избили в Загреб 180 души. След това самите власти открили бюра за изселване на евреите, като ги снабдявали с фалшиви италиански паспорти. Когато италианците забелязали фалшификацията и поинскали да върнат изселниците обратно, хърватите им отговорили, че не могат да приемат хора, които са си послужили с фалшиви паспорти. Портретът на Сполетския дук Христов видял само на две места и когато обърнал внимание върху това, казали му, че достатъчно било да имат само портрет на бъдещия крал.

23. IV. Четвъртък. В 10 часа на аудиенция, която трая до 11.40 часа. Ц[арят] е възмутен от „хърватиядата“ на нашите депутати, които за един банкет са готови да се подлагат. Обвинява цензурата за допуснатото във вестниците и по този повод иска пак уволнението на Данчев, въпреки голямото му приятелство с немците. Разправих му подробно за впечатленията на Дочо Христов. Ц[арят] настоява да ограничим всякакви тържества и банкети, като си послужим и с премахването на груповите пътувания. Смята, че е време да се направят вече промените в Гражданската мобилизация, като начело се постави главният интендант генерал Бекаров, но на негово място да отиде полковник Балджиев. Съгласен е да поискаме откриването на генерално консулство в Галац, като изпратим било Аврамов, било Ив. Станчев. Съобщих му и за контрабандата на Христодулов, заловен като куриер с 580 наполеона, за което току-що бях узнал от директора на полицията. Съгласен е да няма никакви снизхождания, за което аз настоявах. Христодулов е следен от полицията вече от няколко месеца и снощи е бил заловен. Носел е и един плик с 50 000 лева в банкноти по 1000 лева, изпратени на Белинов от г-жа Радева от Берн. Тази работа също не е редна. Освен това Христодулов е носил и многобройни пакети с разни дреболии, между другото за Попов, за Даскалов, Белинов и други чиновници от м[инистерст]вото. Цялата тази афера, която излага м[инистерст]вото ме много възмути, понеже тя е вече трета поред (от Варшава с Цоков и Икономов, от Будапеща с Андреев, който и досега е на служба в пресата* и когото съм решил да уволня още с първите промени). Наредих веднага да се даде окръжна телеграма до легациите, с която нареждам куриери да се изпращат само с разрешение на м[инистерст]вото и при съблюдение на редица правила. Наредих да се изработи и правилник, понеже се оказа, че в м[инистерст]вото никой не контролира куриерите, които даже и не се обаждат в м[инистерст]вото. Куриерски листове се дават не само на всички чиновници от легацията, но и на частни лица, без да се гледа дали има да носят поверителна поща. На всичко това отгоре Бо-

* Службата за печата във Външно министерство.

жилов ми събщи, че полицията днес заловила още един контрабандист, някой си Джаджев, който живеел обикновено в Берлин и се опитал да изнесе от България злато и доста голямо количество скъпоценности и брилянти. Гнило общество!

На обед бяхме у швейцарския м[инистър] Redard, а на вечеря у Agnothy, които в събота заминават в отпуск за Будапеща.

Един светъл лъч представя при днешното общо разложение резултатът от акцията за събирането безплатно на мед. Народът се отзова много радушно на тази акция, особно по селата. Още едно доказателство за неговото здраво чувство и за неговата готовност да жертвува за отечеството си. Само софийският хайлайф не може да разбере положението и не иска да си откаже нито едно удоволствие.

24. IV. Петък. Сутринта приех Карамфил, който в продължение на час и половина ми изложи редица оплаквания. Те изпълнили добросъвестно Крайовската спогодба, обаче ние не сме били изпълнили нито едно от нашите задължения. Отхвърлих това тълкуване, като се позовах на спорния характер на въпросите, отнасяни до арбитража. Казах му, че и сега оставам привърженик на едно непосредствено споразумение, като предложих да направим напр. един опит за доброволно споразумение по въпроса за тълкуването на чл. 5 от спогодбата. Възрази ми, че предвидените от нея срокове били изтекли, тъй че въпросът сега се усложнявал и не показва голяма готовност да вървим по тоя път. Оплаква се от начина, по който били третираны въпроси въвн от Крайовската спогодба, като финансовото споразумение, електрическата централа в Добрич, облагането на данък на вилите и двореца в Балчик, непризнаването на пълни права на куцовласите³¹ в Македония, незачитането на румънските консули и др. Казах му, че ще проуча всички тия въпроси, с които още не съм запознат, и ще направя всичко възможно за тяхното благополучно уреждане. След това продължителен съвет.

25. IV. Събота. Преди обед продължителна среща с Magistrati. И от него редица оплаквания за преследва-

ния на албанците от пограничните военни власти (подполковник Венедиков), които за жалост са основателни. Обещах му да направим анкета и да му съобща за резултатите, като направих нужните резерви, че нашите сведения са различни, че действително е имало може би албански чети и че не е възможно български офицер да е раздавал оръжие на сръбското население. Възползувах се от този случай да подигна въпроса за изпращането на наши офицери при италианското командване в Албания и на италиански офицери при нашето командване в Скопие, за да могат да се уреждат всички подобни въпроси по-лесно, като му казах, че направените вече постъпки в този смисъл от нашето Военно м[инистерст]во не са дали резултати. Обеща да пише по този въпрос в Рим.

30. IV. Четвъртък. Преди обед приех между другите Biering, датския пълномощен министър* в Букурещ, който е акредитиран и в София и е дошел тук за няколко дена. Всички въпроси по нашите търговски връзки с Дания били уредени. Той е много приказлив и интересен. Положението в Румъния било доста несигурно. Маршал Антонеско бил човек с добра воля и здрави разбирания, а че широката селска маса не била доволна поради големите реквизиции. Тя била инертна в политическо отношение, но всички други среди били настроени срещу германците и били франкофили. Легионерите все още съществували, но не се проявявали. В чиновничеството имало голяма корупция, цените били много високи и черната борса много дейна. Според него в една държава не могло да има ред, ако чиновничеството не е задоволено. В Румъния управлявало чиновничеството. М[инист]рите нямали голямо значение; всички въпроси се разрешавали не от тях, но от някой незнаен „х“, който всичко уреждал; това беше алюзия за подкупите. По тази причина всички въпроси мъчно се уреждали. Ако у нас някой въпрос могъл да се уреди за един месец, в Румъния за същото нещо му трябвало цяла година. Той най-напред прекарал няколко години в Белград, сега бил в Букурещ,

* Дания е окупирана от хитлеристите. Biering представлява кунслинговското правителство в Копенхаген.

но искал да дойде за по-дълго време в България, защото тук се работило много по-леко. Не искал да прави комплимент, но действително положението било такова. В Румъния всички търсели лек живот, като предоставили индустрията и търговията на евреите. Сега като изгонили евреите, тяхното място взели немците, с които румъните много по-мъчно могли да се справят и оттам и тяхното недоволство. Надява се, че сегашното положение в Европа е временно с оглед на войната. Датчаните се примирявали с него като с една необходимост. Обаче ако то би трябвало да остане, те ще бъдат против него.

Днес Ц[арят] се завърна от обиколката си в Беломорието и в 5 ч. бях извикан на аудиенция, която трая до 7,10 ч. Той е общо доволен от това, което е виждал. Има впечатление, че гръцкото население се е помирило и дава съдействие на българската власт. Засяването отивало много добре. Гюмюрджина била обзряната в градина. Кавала била сега съвсем чиста. В Дедеагач не бил доволен от властите, които държали с една група българи, поддържали по-рано своята народност, които сега гледали всичко да използват. Останал много доволен от полк. Кефсизов, н-к на гарнизона в Дедеагач. Съжалява, че нямало много офицери като него. В Беломорието между висшите офицери имало двама лигари, които трябвало да се махнат. Имало голяма нужда от нефт и от техници. Пътищата били лоши; трябвало да се вземат по-енергични мерки за тях. Говорихме и за външното положение. Предложих да изпратим Симеон Радев в Македония. Съгласи се, но не много охотно и додето говорихме по този въпрос, лицето му доби измъчено и нервно изражение, както винаги, когато трябва да вземе решение по някой неприятен въпрос. Казах му, че според една телеграма на Караджов, последната реч на Хитлер направила лошо впечатление в Италия, като предизвикала покруса, понеже се виждало, че войната няма да свърши и тази година и че в Германия е имало някакви лоши прояви. Царят пое този въпрос и изказа и своите опасения. Той счита, че Хитлер е направил голяма грешка с тази реч, като е хвърлил всичката отговорност за мъчнотите в Русия през зимата върху висшето военно командване. С това той сигурно е възстановил

военните срещу себе си, когато той би трябвало да ги извини и да каже, че заедно с тях ще положи усилия да се поправи положението, а не да изтъква себе си като единствен човек, който може да спаси Германия. Това впечатление било още повече засилено от заключителната реч на Göring, който още повече размазал цялата работа със славословието към фюрера. Военните подобно нещо не прощавали. Той знаел това от собствен опит, когато държал една реч пред офицерите от първия випуск на Военната академия, в която не ги похвалил достатъчно за техния успех, но им казал, че те чрез своите дела ще трябва да се издигат и да се проявяват. От този именно випуск излезли съзаклятниците от 19 май 1934 год.* Същата грешка направил и Стамболийски в своята реч в Хасково през 1923 година, в която той обвинил всички, като изтъкнал, че той е единственият, който може да спаси положението. Резултатът бил неговото сваляне. Изказах надеждата, че речта на Хитлера няма да има фатални последствия и че чувството на самосъхранение ще преодолее у германците, за да довършат благополучно войната.

Говорихме и по отношенията ни с Румъния. Ц[арят] е съгласен да направим нещо за тяхното подобрене. Съгласен е да поканим румънския н[ачални]к на шаба да направи посещение у нас, а Лукаш да отклони сегашната на своя унгарски колега, да му върне визитата още през този месец. Впрочем това връщане на визитата и не би било необходимо, тъй като всъщност унгарският н[ачални]к на шаба дойде у нас, за да върне визитата, която по-рано беше направил в Унгария генерал Хаджипетков, предшественика на Лукаш.

2. V. Събота. Днес сутринта ме посети Magistrati и ми съобщи, че Сіано щял да дойде към средата на юни. Да кажа това на Ц[аря], но всичко да се пази в най-голяма тайна, не само поради сигурността на пътуването, но и защото това ще бъде първото пътуване на Сіано в балканските страни. Явно беше, че се правеше алюзия за едно евентуално недоволство от страна

* Членовете на Военния съюз извършили военнофашисткия преврат на 19 май 1934 година.

на румъниците, тъй като Сіано още не е ходил в Букурещ.

Вечерта във Военния клуб концерт от хора при румънската църква в София (всички хористи, с изключение на диригента са българи) с участието на певицата Костинеску от операта в Букурещ и солисти от нашата опера. Карамфил ми каза, че получил съобщение от Антонеску, с което изказвал задоволството си от нашата преса през последно време.

3. V. Неделя. В 9 ч. сутринта ме повика Ц[арят]. Получил съобщение от Берлин (от инж. Балан, брата на дворцовия Балан) за сведенията, които имали за България в берлинското гестапо по германски източници. По отношение на правителството се отправят най-невероятни обвинения: че Ц[арят] водел противогерманска политика, че правителството било масонско, че покровителствувало евреите и др. Единственият човек в България, който можел да се справи с положението, бил ген. Луков. Очевидно всички тези клевети излизат от неговите среди, които по този начин смятат да го наложат на страната. Решихме Сегов, който е сега в Германия, да се опита да влезе във връзка с някои от хората на Hitler и да разсее тези заблуждения. За тях е говорил на Ц[аря] и нашето военно аташе в Берлин, Дамянов, който тъкмо-що бе пристигнал от Берлин. Според него в тази работа са забъркани ген. Луков и ген. Хаджи Петков, които се намират в тесни, вероятни далаверски връзки с полк. von Schönebeck. Намираме, че е излишно да се говори по този въпрос с Beckerle и остана да обмислим, дали тези работи не трябва да се съобщят на полк. Bruckmann, който е в лоши отношения с Schönebeck. Съобщих на Ц[аря] за протокола на германско-българската комисия, в която герм[анският] председател Landwehr е настоявал да се внесе ред и контрол в герм[анските] военни покупки от България, за да не се разстройва финансовото положение на страната. Изпратих препис от този протокол на Ц[аря], за да го препрати и него на Сегов, заедно с другите сведения. — Следобед бяхме с Рязкови в Панчарево.

5. V. Вторник. Днес ме посети Лаврищев, който проте-

стира против държането на нашите власти спрямо руското консулство във Варна. Обещах му да направя възможното, обаче обясних му, че това поведение на властите се дължи на доказаното за нас участие на служащи от консулството в разкритата шпионска афера. Лаврищев отрича това участие. Оплаква се и от поведението на полицията спрямо тукашната легация. Отговорих му, че това се обяснява с изключителното време, в което живеем и нуждата да се вземат всички мерки за сигурността на държавата, като му посочих как те третират нашия и други представители в Куйбишев.* Накрая поиска да му намерим учител или учителка по френски език, но да не бъде германски или италиански поданик. Обещах му, като имам предвид, че това ще бъде всъщност агент на полицията. Уредих после всички тези въпроси с Драголов (дир[ектор] на полицията).

Посети ме и журналистът Ст. Танев, който ми съобщи най-откровено, че досега ме избягвал, защото не допускал, че аз археологът съм бил в състояние да заместя един такъв държавник като Къосеиванов, който бил дал толкова доказателства за политическо прозрение. Сега обаче се убедил колко полезна била нашата политика. Ако сме успели действително да запазим народа си от война, заслужавали сме да се дигнат иконите от „Александър Невски“ и на тяхно място да се поставят нашите образи. Голямо значение за политиката имала и жената. Аз съм имал това преимущество, че не съм имал антураж около себе си и че съм имал достойна съпруга. Той винаги казвал на Къосеиванов, че имал два големи недостатъка: жена му и брат му. Всъщност Танев беше много близък тъкмо с г-жа Къосеиванова. Накрая ми заяви, че поставя на разположението ми своя вестник „Утро“, който бил най-много четен и че бил готов да прокарва чрез него каквото искам. Благодарих му за готовността, обаче не му поръчах нищо. Разбира се, той ми заяви, че не иска от мене нищо в замяна на услугата, която ми предлага.

* По това време главните съветски правителствени учреждения, посолствата и легациите са преместени от Москва в Куйбишев.

[а. е. 8].

7. V. Четвъртък. Преди обед съвет. Вечеря у Beckerle в чест на Staatssekretär des Wirtschaftsministerium Landfried.*

Използувах този случай за един продължителен разговор с Beckerle, който утре заминава за Германия за една неделя и с когото не съм се срещал откак поех М[инистерст]вото на външните работи, освен на приемиите с Dörnberg. Говорихме най-напред за франкфуртската българска седмица, която се отлага за 3 юни и за преговорите ни с Турция във връзка с линията Свиленград — Одрин. Минах след това на вътрешнополитическа тема, като се спрях на декларацията на правителството и подчертах възприетите в нея националсоциалистически принципи, на които и аз съм привърженик, обаче не в смисъл на подражание, а на приспособяване. Beckerle пак изтъкна, че не желае да се меси в нашите вътрешни работи, но одобри моите съждения и проектираните реформи. Предложи сам да носи много здраве на Ribbentrop, при когото както изглежда отива направо, вероятно във връзка на разговорите на Ц[аря] с Ribbentrop и обещанието, което той бе дал на Ц[аря] да повика Beckerle и да му даде наставление за държането му спрямо тукашните дейни среди, особено спрямо легионерите.

8. V. Петък. Освещаване в 8 1/2 ч. в [ечерта] на новото помещение на Германско-бълг[арското] д[ружест]во на ул. „Преслав“ 1. Интересен и продължителен разговор с Drexel върху идеите на националсоциализма и тяхното прилагане у нас. Drexel си постави въпроса, защо не изпратим и ние един легион в Русия. Обясних му, като изтъкнах, че това би било наистина много effektiv** и би улеснило много нашата външна политика, обаче други по-важни съображения налагат нашето въздържание, както и по въпроса за скъсване на нашите дипломатически отношения с Русия и че по всички тези въпроси ние действуваме в съласие с германските ръководни фактори.

12. V. Вторник. В 10 ч. приех заедно с Magistrati италианския м[инистър] на търговията Ricardi, който вче-

* Държавния секретар на министерството на икономиката.

** Ефектно.

ра пристигна в София с аероплан през Тирана. Той изглежда много енергичен и агресивен. Целта на пътуването му била да увеличи стокообмена между Италия и България. Очаква със сигурност, че ще им дадем храни. Положението в Италия, дето се давало вече само по 150 гр хляб дневно, било „катастрофално“. Германските войски у нас „ядели“ много. Германците правили много дългове: те били вероятно много задължени и спрямо нас. Отговорих му, че задълженията им се покриват от доставените ни военни материали. Италия внасяла от Германия много въглища, на всеки 5 минути по един трен: те се компенсирали главно от спестяванията на италианските работници в Германия, които възлизали на 3 милиарда марки годишно. Произнесе се лошо за румъните. Те им давали само петрол, а унгарците им давали и храни. Даде ясно да се разбере, че отношенията им с румъните са много охладнели. Румъните считали италианците за главни виновници по отстъпването както на Добруджа, така и на Трансилвания.

България имала много изгодно централно положение на Балк[анския] п-ов. Казах, че това е било винаги наше щастие и нещастие. Отговори ми, че то би могло да бъде нещастие само при една малка България, но сега тя е велика и следователно местоположението ѝ е само щастие.

Наблегна, че сега сме съседи с Италия и че войната много ни е доближила до нея, а Румъния е отдалечила. Показа ми планове на пътя Дурацо — Скопие — София, за който иска съгласието да почне да се експлоатира за превози с 12 камiona засега, за да се тури началото на по-сетнешното му развитие. Искаше само съгласието ми от политическо гледище. Останалото щели да наредят техническите лица. Искане също постройката на петролопровод от Русе през София и Скопие за Дурацо, както и свързване на нашите жп линии от Битоля през Струга и Елбасан с крайбрежието.

Подчерта, че всичко зависело от мене като шеф на правителството. Мусолини заповядвал на м[инист]рите какво трябва да приемат или да отхвърлят. Известно му било, че м[инист]рите и селяните били обикновено най-големите противници на всички споразумения. В

заклучение му казах, че ще направя от моя страна всичко възможно, с оглед на нашите възможности, които не зависят от нашата добра воля.

В 11 часа аудиенция при Царя. Докладвах му за разговора с Ricardi. Съобщих му и телеграмата на Киров, че турците приемат нашето предложение, въпросът за експлоатацията и поддържането на линията Свиленград — Одрин да се разгледа от една техническа комисия. Говорихме и по предстоящите дипломатически промени, но ги отложихме до завръщането на Севов от Берлин, за да видим какви са неговите впечатления. Царят сега като че ли се колебае да изпрати Загоров в Берлин, макар че получи съгласието чрез Dörnberg.

В 5 ч. ме посети Berker. Предлага сключването и с Турция на културна конвенция, за да дадем по-траен израз на нашите приятелски отношения, които да не се смята, че се дължат само на днешните политически условия.

В 7 ч. ми се обади по телефона Ц[арят] да ми съобщи за срещата си с Ricardi. И с него говорил в същия дух. Царят му описал по-подробно нашето положение и му обяснил колко е важно за всички да има едно стабилно и сигурно положение в България.

15. V. Петък. В 11 1/2 ч. молебен по случай именния ден на Ц[аря]. След това се събрахме с Божилов, Захариев и Петров да уговорим подробностите по търговското съглашение с Ricardi. В 1 1/2 ч. дадох обед на Ricardi. Той настоява сега да му дадем едно писмо със задължение, че с оглед на новата реколта и с разполагаемите количества зърнени храни, ще вземем под внимание и един евентуален износ за Италия, макар вчера да се бе отказал от такова писмо. В 5 ч. повиках управляющия германската легация Mohrmann, комуто съобщих за постигнатото съгласие с Ricardi и за исканото от него писмо. Mohrmann беше много доволен от това съобщение, за писмото намира, че то в нищо не ни задължава. На моето съобщение, че сме съгласни да дадем такова писмо и на германците (Божилов ми казваше, че германската делегация, която беше тук преди няколко дена, направила въпрос за подобно писмо, но не настояла), той отговори, че по неговото лично мнение то било съвсем излишно, но щял да види какво

е гледището на неговото правителство. Казах му, че и според мене, при съществуващите отношения между нас и Германия, аз го считам за съвсем излишно, тъй като ние и без това бихме дали възможното най-напред на Германия.

В 7 ч. ме посети Ив. Т. Балабанов, за да ми предаде един свой разговор с Ricardі, понеже смятал, че Ricardі му е говорил тези неща нарочно, за да ги съобщи на мене. След като изложил лошото положение на Италия по прехраната, Ricardі засегнал положението на България. При един разговор с Funk и Clodius, който ставал след присъединяването на Добруджа, Тракия и Македония към България, двамата германци поддържали, че тези области трябвало действително да се присъединяват към България, обаче по отношение на земеделското производство те трябвало да се експлоатират от Германия, която след като остави нужните количества храни за местното население, да изнася излишъка за Германия. На този план се противопоставил Ricardі, защото това нещо би било унизително за България, и той действително бил смутен. Очевидно е, че Ricardі е искал да си припише особени заслуги за България, тъй като едва ли по такъв един важен въпрос германците биха действували само по внушение на Ricardі.

Вечерта имаше вечеря в Италианската легация в чест на Ricardі, а след това голям прием, на който присъствуваха около 400 души. Ricardі си заминава утре сутринта с аероплан, който той сам пилотира. Той изглежда да твърде доволен от своето пребиваване в България.

18. V. Понеделник. Следобед ми се обади по телефона Ц[арят], за да ми съобщи, че се е върнал от Кричим и да ме предупреди да не се поддавам на някои сръбски изявления, че били много доволни от нашите войски в Сърбия — изявления, за които аз днес говорих на Груев и които бяха съобщени тук от германския журналист Негманн. Обърна ми вниманието освен това върху една много интересна стара постройка между Белово и Саранево, която била наскоро открита и заслужавала да се изследва по-подробно. Обещах му да съобщя в музея, за да се направи потребното.

20. V. Сряда. Преди обед съвет. Приех румънския м[и-

нистъ]р на благоустройството Busila, който пристигна тази сутрин. Говорихме безразлични неща. Дадох му обед, през време на който в общ разговор с други присъстващи стана дума за моста на Дунава, като се подчерта значението му, обаче Busila по този въпрос се въздържа да се изкаже конкретно.

21. V. Четвъртък. В 10 ч. на аудиенция при Ц[аря]. Говорихме по текущи външни въпроси. За промяната в Берлин той смята да се направи, след като се очертае изходът на голямото сражение при Харков, което сега се развива. При това на мнение е да се ограничим само с промените в Берлин и Стокхолм, за да се подчертае тяхното значение, а след това да се правят другите промени. Тази идея му е внушена от Сегов, който преди три-четири дни се върна от Германия и онзи ден беше при мене да ми разправи впечатленията си. За Драганов му казали само, че бил *geñ gesehen**, но той подготвил смяната му под предлог, че не бил достатъчно активен. Посочили му и на много тесните връзки на Драганов с Диманов, и то по начин, от който могло да се заключи, че правят разни гешефти. Говорих на Ц[аря] и за положението в Македония, като го предупредих, че съм говорил и с Габровски, който по тези въпроси е много чувствителен. Каза ми, че ще поръча на Сегов да говори с Габровски. Замолх го обаче да не личи, че става това вследствие на моята намеса. Ц[арят] ми отговори, че ще го има предвид, понеже му е известно, че Габровски е много подозрителен. Препоръча ми да направя една конференция с Габровски и Михов, после обаче ми се обади по телефона и ми съобщи, че след като размислил, решил да ни вика утре тримата при него.

Вечерта концерт на румънската филхармония, на който присъстваха Царят, Царицата, Кирил, Евдокия и много официални лица. Голям успех. След концерта прием в Румънската легация.

22. V. Петък. В 10 ч. с Габровски и Михов при Ц[аря] през Fuschltor. Говорихме подробно по външното положение и по-специално за Македония. Решихме да

* Добре гледан.

сменим както битолския областен директор Гуцов, така и началника на гарнизона пол. Боев. Конференцията беше изобщо много полезна.

27. V. *Сряда*. Следобед от 6 до 8 1/2 аудиенция при Ц[аря]. Разгледахме многобройни текущи въпроси и решихме да пристъпим към дипломатическите промени в Берлин и Стокхолм. Ц[арят] все пак иска да щади Драганов и затова решихме да му предложим един от трите поста: Мадрид, Лисабон и Стокхолм.

В 8 1/2 Weinprobe* у Beckerle без жени освен Frau Beckerle. Опитахме 15 бели вина, като ядохме само хляб, а едва след това дадохме студено ядене. С Beckerle, който се е върнал от Германия преди два дена, почти не можах да говоря, тъй като всичкото време трябваше да забавлявам жена му, която не ме остави. Говори ми с много приказки на тема, че българите мъчно се управлявали, че много критикували и не признавали никому никакви заслуги и т. н. Отговорих, че ние сме свикнали с тези неща и затова те не ни правят впечатление; тя ги вижда по-рязко, понеже е чужденка. Те са изобщо повече индивидуалисти и с повече политическо чувство от германците. Вярно е, че критикуват, но в края на краищата признават това, което е по-добро и благодарение на критиките отиват бърже напред, тъй като не се задоволяват лесно с постигнатото. Опитва се да поддържа, че и в областта на литературата и изкуството не сме признавали таланти. Възразих ѝ, като ѝ посочих примери. Изобщо тя остава чужда на нашата действителност.

28. V. *Четвъртък*. Повиках Загоров и му съобщих за намерението ми да го пратя в Берлин. След малко колебание той прие и се почувствува безспорно поласкан.

29. V. *Петък*. Повиках Beckerle и му съобщих за проектираната промяна в Берлин, която впрочем не му беше съвсем неизвестна. Помолих го да поиска агреман за Загоров. Говорихме по много въпроси около цял час. Той е недоволен от начина, по който е станало пътуването на Ямаджи в Македония. Предупредих телеграфически Драганов за отзоваването му.

* На дегустация на вино.

1. VI. Понеделник. В събота заминах за Хисаря, дето намерих голяма компания. В неделя със Сл. Мирков и К. Гешов отидохме в Троянския м[онасти]р и оттам в Зелениковец, дето и обядвахме. Местността е действително великолепна. Преспях пак в Хисаря и тази сутрин се завърнах в София.

3. VI. Сряда. Както предполагах, преди да ми отговори, Драганов се обърнал с телеграма до Ц[аря], да го пита дали той не желае да му посочи, кой град да предпочете и съобщава, че е готов и да си отиде в къщи, ако с това би улеснил Ц[аря]. На всеки случай от телеграмата се вижда, че се примириява с отзоваването от Берлин, като се надява, че причините ще му се обяснят, като дойде в София. Ц[арят] наредил да му отговорят, че нему предоставя избора на града и че в Берлин трябва да изпратим представител, добре запознат със стопанските въпроси. Нему се предлага друг пост, който е важен като наблюдателен пост и дето той би могъл да бъде много полезен при липсата на прозорливи и обективни наши дипломати (алиузия за Антонов*). По този начин се подслажда горчивия за Драганов хап.

4. VI. Четвъртък. Преди обед ме посети Besckerle да ми представи двамата нови германски консули в Кавала и Русе. Попита ме дали не бихме поискали закриването на руското консулство във Варна, което вършело усилена шпионска дейност. Отговорих му, че ние сме смятали да направим това още преди месец, но сме се въздържали, додето русите дадат виза на Пеев³² за Токио. Понеже това е направено, сега вече няма причина за отлагане да поискаме закриването на консулството. Посети ме след това Жидовец, който между другото поиска да узнае, какво впечатление е направила у нас речта на Сіано, като искаше да предизвика признания за неблагоприятно впечатление. Отклоних енергично тези опити, като заявих, че речта е напълно коректна и държи сметка за действителното положение, като обясних, че като „център на Балк[анския] полуостров“ трябва да се разбира в математически смисъл, нито изразите за долините на Вардар и Мо-

* Пълномощен министър в Стокхолм, настроен антигермански.

рава са преувеличени, тъй като италианците фактически владеят горното течение на Вардара. Видях след това Magistrati, когото също успокоих относно речта на Сiano, за чийто ефект в България той е действително много загрижен. Предполагам, че на това се дължи и отлагането на посещението на Сiano в София. Приех и Крапчев, за да ми предаде впечатленията си от пътуването си в Македония с Ямаджи. Той е силно възмутен от италианците. Казах му, че няма смисъл да ги дразним и че само с добро бихме могли да защитим по-добре нашите интереси. Направи ми впечатление фразата на Крапчев, че било за предпочитане да определим сега окончателните граници с Албания, за да се изясни положението. Възразих му, че това би значело да се откажем доброволно от онези български земи, за които сега претендираме.

Следобед в 5 1/2 аудиенция при Ц[аря]. Предадох му тазсутрешните разговори и получих от него на два пъти „браво“, изразено и с късо ръкопляскане, за начина по който съм говорил с Жидовец и Крапчев.

5. VI. *Петък*. Magistrati доведе и ми представи делегацията на италианските занаятчии, а после във второ посещение ми чете една телеграма на Сiano, в която той изглежда учудването си от приема, който е намерила неговата реч у нас и обяснява интересуващите ни пасажии, като подчертава приятелството между нашите две страни. Накрая споменава, че речта му била „устна“, което звучи като извинение, че изразите ѝ не са били фиксирани точно писмено.

7. VI. *Неделя*. Прекарах един чудесен ден с Овчарови и г-жа Ябланска в Чамкория.

8. VI. *Понеделник*. Във връзка с изпращането на Загорев в Берлин са се появили страшно много интриги против него. Изкарват го масон, от еврейско произхождение, пропаднал стопановед и какво ли още не. Очевидно е, че има у нас кръгове силно засегнати от преместването на Драганов, може би във връзка с вътрешни гешефти. Тези клевети са намерили широк прием и в германските журналистически среди, както ми съобщи днес Севов. Споразумехме се да викам утре Вес-

kerle и да му говоря по-подробно по този въпрос, за да се тури край на клеветите и да се обясни положението на тукашните техни кръгове.

11. VI. Четвъртък. Тази сутрин заминах за Кричим при Царя, с когото разговаряхме до обед. Той напълно одобрява моята идея да се привлечат професорите Генов и Владикин в управлението, като на първия се предложи пропагандата, а на втория Дирекцията на пресата. Аз бях говорил вече на Габровски за тази комбинация, която той също одобрява и поиска той да говори о Генов, за да се запазел авторитета му. Направи ми впечатление, че Ц[арят] настоя да говоря аз с Генов, като подозира вероятно, че Габровски ще гледа да го отклони. По този случай стана въпрос подробно за характера на Габровски и за нашите отношения. Ц[арят] го познава много добре, цени способностите, но знае, че е нерешителен, подозрителен и не винаги искрен. Каза ми да не обръщам много внимание, ако той за някои работи е недоволен. Бях много благодарен от този разговор, понеже той ми дава възможност да определя по-ясно отношенията си с Габровски. Ц[арят] одобрява напълно предложението ми да отиде Бояджиев в Лисабон, а Николаев в Стокхолм. Възползувах се да кажа мнението си за Николаев, че той досега не е направил никакъв гаф, но и с нищо не се е отличил, като посочил и на това, че не е могъл да поеме и ръководи германските журналисти в България както трябва. Ц[арят] споделя тези разбирания и каза, че Николаев се проявява тъкмо като лекар: поставя диагнозата, но после сестрите трябва да лекуват.

Ц[арят] изказа голямото си незадоволство от полицията, която ставала вече държава в държавата. Той познавал това вече на два пъти и от по-рано, от времето на Стамболийски и на Ал. Цанков. Сега виждал, че ставало същото нещо, но нямало да го допусне. На една фотография с Габровски и Драголов, последният изглеждал като бог Саваот, а Габровски пред него изглеждал съвсем незначителен. Предлага Драголов да се смени с Голюбов (сар[ийския] обл[астен] директор) и ме натовари да кажа всичко това на Габровски. Намира, че трябва да се смени и пловд[ивския] обл[астен] директор Русев. Изобщо не се показва много доволен

от Габровски и спомена, че при неговото положение скоро ще се изхаби.

Обядвахме в Кричим с Царицата, княз Кирил, Добровиш (който вече никак не чува), с жена му, г. и г-жа Буреш, д-р Костов, П. Морфов, който дойде с мене, и Ана Сарафова. Тръгнахме обратно в 3 1/2 ч., след като ми показаха и децата, които изглеждаха много добре.

Вечерта в 7 1/4 присъствувах на тържественото събрание на Унгаро-българското д[ружест]во в салона на Академията на науките.

12. VI. Петък. Габровски ми събщи, че говорил с Генов за пропагандата, но Генов отказал, понеже бил много зает, но не скъсали съвсем с него. Казах му, че ще говоря и аз след като видя Владикин. Габровски е много изненадан, че Ц[арят] иска да смени Драголов и намира, разбира се, че при полицията всичко отивало добре.

Следобед пристигна Clodius, когото видях в 5 часа. Направи ми впечатление на много уморен, понеже додето говореше с мене, все му се затваряха очите и кимаше. Не ми събщи нищо особено. Вечерта с жена си бяха у нас на вечеря, дето продължихме разговорите. И той, и жена му са много изненадани от преместването на Драганов. Clodius се интересува как ще изградим у нас безпартийния режим. Доволен е от подобрението на отношенията ни с румъните и одобрява намерението ни да въведем твърди и постоянни цени. Това той проповядвал навсякъде, но с най-малко успех в Румъния. Изобщо от Румъния той не е много доволен. Казах му, че тази година ще гледаме да отделим храни и за тях и че съзнаваме задълженията ни в това отношение, без те даже и да го искат и че се надявам благодарение на своевременно взетите мерки, че ще разполагаме с повече храни, даже реколтата и да не е много добра. Трябва обаче да дадем в замяна нещо на селяните, особно петрол и то по намалени цени. Това е толкова по-необходимо, понеже те, вместо петрол, употребяват други мазнини, които бихме могли да спестим. Замолих го да подкрепи нашето искане за увеличение на контингента. Той обеща, но не показва много интерес към този въпрос. Същото беше и по отношение на синия камък, от който не сме получили обе-

шаното от Германия количество и за който също му говорих.

14. VI. Неделя. Снощи дойдохме с Кита в Чамкория в лесничеството, дето ще останем до утре сутринта. Останах много доволен и можах при пълно спокойствие да приготвя речта си по цените и снабдяването, както и да прегледам всички изостанали преписки. Следобед ходихме с колата по новия път до Черната скала.

15. VI. Понеделник. Clodius се върна тази сутрин в 9 1/2 от Атина, за да се срещне с Ц[аря] и после да продължи за Берлин. Вечерта в 8 ч. отидох неофициално при Ц[аря]. Clodius и пред него дремел и не му казал нищо особено, макар че той настояваше за тази среща. Ц[арят] има впечатлението, че той е станал може би морфинист или че въобще е западнал и че е търсил среща с него, за да си създаде повече авторитет и значение. Ц[арят] ми разправи и за срещата с генералите, на които той е дал много хубави напътствия, тъй като той не е намирал у тях онзи дух и онзи разбирания, които е очаквал. Според него армията е твърде много бюрократизирана и офицерите гледат на работата си като чиновници. Аз от моя страна му разправих за срещата си онзи ден с Диме Ачков, който ми говори много настоятелно да се допълни амнистията на Ив. Михайлов, за да се внесело успокоение. Моите възражения накратко бяха, че това искане е неоснователно, понеже вероятността да се заведе процес срещу Ив. Михайлов при сегашната амнистия е 1 на 1000, амнистията е дадена искрено от правителството по формула на самите михайловисти (Асен Аврамов), че сегашното искане е само израз на недоверие, че не само сегашното правителство, но което и да било друго няма да иска да възобновява македонските борби, като допусне каквото и да било преследване против Ив. Михайлов, и че най-после въпросът не е толкоз юридически, колкото политически. Това последното допадна на Ачков, който ми каза, че вероятно ще стане нужда да ходи наново в Загреб при Михайлов. Съобщих и данните по последната голяма бомбардировка на Köln, които донесе от посещението си в този град кметът инж. Иванов. Нападащите аероплани са били 300, а

не 1000, което съобщаваха англичаните. Свалени са били 45. Разрушенията били много големи и градът бил неузнаваем. Разрушени били около 6500 сгради, или 21 000 жилища. Останали без подслон 80 000 души. Хвърляни били главно запалителни бомби от нова конструкция с голяма мощност. Обаче човешките жертви били сравнително много малко, около 300 души, от които стотина войници. Това се дължало на обстоятелството, че бомбите не прониквали в избите и скривалищата. От това нападение били извлечени много поуки.

Тази вечер италианската трупа от „Сан. Карло“ в Неапол даваше първото представление („Тоска“). Отидох късно, към края на представлението.

19. VI. Петък. Следобед съвет, на който приехме няколко законопроекта за предстоящата сесия на камарата. След това на гостуването на италианската опера („Cavaleria rusticana“ и „Bohème“)*. През антракта ме извикаха в ложата при Ц[аря], с когото разговаряхме по текущи въпроси. Вчера в Итал[ианската] легация имаше голям прием в чест на италианските артисти начело с Маргарита Карозио и Тито Скипа. Разговарях почти с всички. Някои от тях пяха.

22. VI. Понеделник. Вчера прекарахме в Чамкория с Овчарови и се върнахме тази сутрин. Следобед открих IV извънредна сесия на камарата. Появяването на новия кабинет бе посрещнато с продължителни ръкопляскания. Също и след прочитането на указите имаше доста ръкопляскания. Ник. Мушанов, Ал. Цанков, П. Стойнов и Державински влязоха в залата след прочитането на указите.

23. VI. Вторник. Сутринта заседание на болшинството. Предоставиха на правителството да посочи кандидат за подпредседател на камарата. Посочихме П. Късевичанов, който следобед бе избран с 97 гласа от 126 гласували. В болшинството станаха обширни разисквания по изложението на Захариев върху стопанското положение на страната и новите мероприятия на правителството.

* „Селска чест“ и „Палачо“.

25. VI. Четвъртък. Сутринта второ заседание на мнозинството. Направих за пръв път изложение върху външното положение на страната и отговорих на многобройни въпроси.

26. VI. Петък. По обед приех генерал Kuntze, командущ балканската армия в Солун. Той е доволен от нашите окупационни войски в Сърбия и е много оптимист по отношение на сраженията в Африка. Според него съоръженията на пристанището в Тобрук, който падна наскоро в ръцете на германците и италианците, били напълно запазени.

В 7 часа приех синодалните старци Неофит, Михаил и Паисий. Врчиха ми протокола за създаване на патриаршия. Обявих се за голям привърженик на тази идея, но поставих два предварителни въпроса: за изменението на екзархийския устав, за да се определят правата, задълженията и положението на патриарха, и как ще се отрази този избор върху нашето външно положение. Синодът смята малко урбулешки да се избере патриарх, а после да се изменя екзархийския устав. Посочих им несъстоятелността на този възглед и те се съгласиха с мене, но смятат да се мине с един набързо стъкмен закон, който да се одобри от Народното събрание. По втория въпрос намират, че създаването на патриаршията в този момент не само няма да представя неудобство в политическо отношение, но, напротив, ще бъде даже много полезно, понеже ще издигне авторитета на държавата. От всичките им аргументи за създаването на патриаршията в този момент, намирам за сериозен само един, а именно, че липсата на „предстоятел“, както те се изразяват, на българската църква, се отразява пагубно върху дисциплината и реда в духовенството, тъй като сега всички митрополити са равни, а синодът, като колективно тяло, не може да носи отговорности. Обаче това не оправдава избора на патриарх тъкмо в този момент. Казах им, че въпросът е много важен и че ще го обсъдя с колегите, преди да им дам отговор. Съобщиха ми, че искали да видят и Ц[аря], което и аз одобрих.

В началото на разговора ми направиха много комплименти: благодариха ми, че съм уредил въпроса за вероучението в гимназиите, давал им съм винаги съ-

действие, разрешил съм големи национални въпроси, ръката ми била кадемлия и пр. Това е добре, защото ще имат доверие в мене и по-лесно ще можем да маневрираме около въпроса за патриарха, който много безпокои Ц[аря].

27. VI. Събота. Следобед в 7 ч. отидох на сказка на проф. Anti върху художествената украса на новите сгради на Падуанския университет, а след това в 8 1/2 бях неофициално при Ц[аря]. Докладвах му подробно за разговорите с владиците. Той по никой начин не желае сега да се подига въпрос за патриарх и предполага, че някой нарочно надува владиците, за да скара църквата с правителството. Постарах се да го убедя, че такова нещо не може да има, понеже този въпрос се подига още преди две години и му посочих как бихме могли да отложим въпроса, като маневрираме с измененията на екзархийския устав, като същевременно прокараме намесата на държавата при избора на патриарх и владици. Съобщих му също, че днес Владикин, чрез Божилов ми съобщи, че не може да приеме поста директор на печата. Това доста огорчи Ц[аря], който вижда, че мнозина все се теглят от управлението. Мотивът на Владикин е, че бил много уморен и че заплатата била по-малка, отколкото на редовен професор. Всъщност, доколкото разбирам, постът му се вижда малък за него; той аспира за м[инистър]р или най-малкото за пълномощен м[инистър]р. Има вероятно и страх от отговорност.

Ц[арят] ми показва един златен римски пръстен с гема*, който тъкмо-що му изпратили от Евксиноград, дето бил намерен при копан в една градина. На гемата е изобразена Fortuna**. Казах му, че това е добро предзнаменование и това му направи очевидно голямо удоволствие. Говори ми пак за смяната на Кличков. Не е добре, дето така убиваме най-добрите ни сътрудници (такъв е случаят и с Каракунев), обаче изглежда, че такава е системата. Предложих да вземем в такъв случай поне един от младите сътрудници на Кличков, за да можем да оправдаем смяната с лозунга „младежта

* Пръстен с камък, който е служил и за печат.

** Богиня на случая и щастieto.

да се води от младежи“, което той напълно одобрява. Дворцовите среди са сигурно против Ключков, понеже против него говори много и г-жа Груева. Също и военните не искат да се помирят с него, понеже не бил служил. Всъщност той върши отлично работата си и за това тъй остро се атакува от легионерите, които вероятно създават настроение против него и в други среди.

Върнах се пак в Събранието, дето заседавахме до 12 ч. Прие се на първо четене след продължителни дебати законопроектът за БЗК банка.

28. VI. Неделя. И днес преди обед имахме заседание в камарата, за да можем да привършим по-скоро.

1. VII. Сряда. Преди обед бях пак при Ц[аря], за да установим окончателно каква теза той ще поддържа пред владичите, които ще приеме следобед. Ц[арят] изтъкна едно много важно обстоятелство, а именно, че сега ние имаме една православна династия с православен цар и че за това също трябва да се държи сметка.

2. VII. Четвъртък. Преди обед ме повика Ц[арят], да ми разправи за разговорите с владичите, които са стояли два часа при него. Ц[арят] им е обърнал главно внимание върху неудобствата да се прогласи сега патриаршията, когато няма да може целият народ да вземе участие в този акт. Аз забелязах, че провъзгласяването на патриаршията би трябвало да стане в кръга на общите тържества при окончателното завършване на обединението, когато би могла да стане и коронацията на Ц[аря]. Той ми отговори, че не мисли за коронация, понеже е „републиканец“, но одобри напълно идеята за едно общо тържество, в което на първо място да се изтъкне личността на Ц[аря] и в кръга на което да стане и провъзгласяването на патриаршията.

Следобед захрих камарата, след като снощи заседавахме във финансовата комисия до 2 ч. през нощта, за да приемем законопроекта за военновременните печалби. Снощи в 10 ч. вечерта се получи съобщението за падането на Севастопол, което предизвика голяма радост. По този случай отидохме с Божилов, Стамо Колчев и д-р Рафаилов в Юнион кулб за малко, за да

изпием една бутилка хубаво вино, преди да почнем
нощното заседание във финансовата комисия.

6. VII. *Понеделник*. От събота вечер до тази сутрин
бяхме с Кита пак в Чамкория. Тази сутрин ме посети
заедно с Blondel* новият френски посланик в Анкара
Bergerу, който отива да заеме поста си и се спира за
два дена в София да дочака багажа си, останал в Бел-
град. Имах дълъг и твърде интересен разговор с него.
Той ми заяви, че официалното становище на френското
правителство, което се споделя и от маршала, е за едно
сътрудничество с Германия. Направи ми впечатление,
че той е искрен в изявлението си и че действително е
убеден в ползата и необходимостта за това сътрудни-
чество. Според него не може да става дума за една хе-
гемония на Германия в Европа, но само за predominance**, тъй като самата Германия ще има интерес да
дойде до едно доброволно разбирателство с другите
държави. Повече мънотии те щели да имат с италиан-
ците, както това било винаги случаят между „братов-
чеди“. Малко странно ми се видя твърдението му, че
германците в окупирана Франция, които били повече
от разни професии, макар и в униформа като мобили-
зирани, критикували остро Хитлеровия режим и не били
никак доволни от него. Това те открито говорили. За
болшевишка Русия той има най-лошо мнение (бил е
преди това до войната посланик в Москва и добре позна-
ва положението). Победата на Русия би докарала не-
минуемо болшевиизирането на цяла Европа, включител-
но и Англия, а така също и на Америка. Навсякъде вече
болшевизмът се бил инфилтрирал, макар и да не се
проявявал. Това важело даже и за Германия. По този
начин болшевиизирането щяло много да се улесни при
една победа на Русия. Той познавал добре положението
и в Америка. В двата работнически синдиката имало
твърде много болшевишки елементи, макар американ-
ците да не ги признавали. Той сравни болшевишката
зараза с омайното влияние на слюнката на боата, която
кара жертвата да не чувства опасността. Имало слу-
чай, когато газели продължавали спокойно да пасат в

* Пълномощен министър в София на режима на маршал Петен.

** Преобладаване.

момента на поглъщането им от боата. Той познавал много добре англосаксонския свят. Жена му била американка, като адвокат клиентите му били повечето англичани и американци. Въпреки това той не вярва във възможността на англосаксонците да създадат един нов ред в Европа. Даже и при една победа на Англия тя няма да бъде в състояние да даде една идеология на европейските народи, защото нейната идеология на парламентарния демократизъм си е изживяла времето и е напълно компрометирана. Нова идеология могат да дадат или болшевизмът, или националсоциализмът. Това ще зависи от победата на Германия или Русия. В Англия и сега можели да се изкажат свободно всички мнения, както в никоя друга държава. Доказателството за това бил един от последните броеве на „Times“*, където в 4 колони се предавали основните мисли на книгата на един англичанин, която предстояло да бъде обнародвана. В нея именно се твърдело, че Англия няма да може да победи не по военни причини, но понеже не може да даде една нова идеология. Накрая изказа надеждата, че връзките между България и Франция ще се възобновят и засилят, като искаше от мене да се изкажа откровено по този въпрос, както той се изказал по политиката на Франция. Отговорих му, че както трябва да му е известно, в България винаги е имало и има големи симпатии към Франция. Масата от хората, които не правят голяма политика, много биха се радвали, ако Франция се споразумее с Германия.

У Blondel имаше голям обед в чест на Bergery. Аз бях до жена му, която се оказа много разговорлива. София много ѝ харесала. Впрочем и други французи били възхитени от България. М-me Picot**, която тя срещала в Америка, плакала за България. Мъжът ѝ (Bergery) бил очарован от срещата си с мене. Това значело много, понеже той бил много мъчен човек.

Вечерта бяхме у Горанови със Загорови, Даскалови, г-жа Василева и Попов. Горанов наскоро се е завърнал от едно продължително пътуване в Германия, от което онзи ден ми разправи впечатленията си. Земледелието

* Меродавен английски всекидневник.

** Вероятно съпругата на Жорж Пико, френски пълномощен министър в София през 20-те години.

необикновено развито, всичко засято, даже и между стрелките на железопътните гари. Снабдяването организирано идеално: 280 г хляб, с купони по 10 г, тъй че човек може да получи по желание, бял или чер хляб, кифла или сладкиш. Дневно по 20 г масло и 10 г маргарин. Освен това *Nährmittel** (ориз, фиде, макарони и др.). Месо по 300 г седмично, обаче хубаво, без кокали, *Rindfleisch*** или свинско. Черна борса и нарушения, разбира се, има, обаче с тази разлика, че тези, които ги вършат, имат съзнанието, че вършат престъпление, както при убийства или кражби. До такава степен им е втъпена идеята за интересите на *Gemeinschaft****. Духът бил добър, но ги безпокоели големите жертви; всички очакват с нетърпение края на войната.

7. VII. Вторник. Получих от Нотан телеграма, че съм награден с ордена „Corvin“ за научни заслуги.

10. VII. Петък. В 6 ч. отидох на сказката на Schönebeck в Акад[емията] на науките (само за поканени) върху падането на Керч и Севастопол. При Керч русите имали около 20 дивизии, срещу които германците противопоставили по-малко от половината. Руската авиация била твърде слаба, държала се повече отбранително и не умеела да съдействува на пехотата.

От 7 1/2 до 9,15 ч. бях на аудиенция при Ц[аря], който днес се бе завърнал от Кричим. Направихме обикновения „седмичен преглед“. Той се безпокои твърде много за продоволствието. Говорих му продължително и твърде настоятелно, че и ние вече би трябвало да вземем участие в борбата против болшевиките, макар и символично с един доброволчески отряд. Ние сме почти единствените в Европа, които не вземаме участие в тази борба. Нашето поведение би ни затруднило твърде много при една конференция. Най-много би използвала това положение Италия. Окупирането на част от Сърбия не е достатъчно. Всичко това направи голямо впечатление на Ц[аря]. Той призна, че този въпрос заслужава да се обмисли добре, но засега никому

* Храна.

** Говеждо месо.

*** Общността.

да не говоря по него. Аз изтъкнах, че сега, след победите на Източния фронт и Северна Африка, би било за нас удобен момент да се намесим, понеже за нас няма вече непосредствена заплаха.

В 9 1/2 ч. посрещнахме Божилов, който се върна от Берлин. След вечеря у нас бяха Nateau.

11. VII. Събота. Василев ми съобщи подробности за едно събрание на двадесетина души в една частна къща, на което говорил Луков. Разкритикувал подробно политиката на правителството, по начин, както това правят старите партизани. Външната ни политика била не състоятелна. Не сме били протестирали срещу речите на Чано, Салата и Цолакоглу. България отдавна трябвало да се намеси във войната. Също и външната ни политика била лоша. Ние сме били сега само полицейска държава; не сме се ползували с доверието на народа. Социалната ни политика не дала никакви резултати. Не сме могли да премахнем безработицата. Новите жп линии, които строим, били излишни. Правителството не смятало да преследва легионерите, то ги търпяло, понеже виждало, че те били истински националисти. Не сме били способни да се справим и с комунизма. Накрая предложил да се подпишат клетвени листове за легионерство. Уверявал, че ще бъдат запазени в пълна тайна. Клетвата, която някои били вече дали при други случаи, нямала значение. Само легионерската клетва била истинска клетва.

12. VII. Неделя. На почивка в Чамкория.

17. VII. Петък. Вечеря у дома с Arnothy, Яблански, Паница, Овчарови и Г. Гешови.

19. VII. Неделя. На почивка в Чамкория с м[инистър]р Василеви. Посетих стана на бранничките.

21. VII. Вторник. Следобед на аудиенция при Ц[аря]. Разглеждахме текущи въпроси. Вечеря у дома с Magistrati, Beckerle, Д. Шишманов, Загорови и Хр. Шишманов.

23. VII. Четвъртък. В 10 ч. сутринта бях при Ц[аря]. Настоя да взема наново министрите по-твърдо в ръка-

та си. Повод за това му дава разговорът с генерал Ми-хов по въпросите за продоволствието и допълнителното възнаграждение на инженерите и на техниците. Ц[арят] не е съгласен да се възложат продоволствените въпроси на Гражданската мобилизация. Бои се, че тя ще се обърне пак като дирекцията за СГОП³³ и че в нея ще вземат надмощие лигарите. Споразумяхме се да предоставим засега всичко на Захариев, без да се създава отделна дирекция, за да видим как ще вървят работите. Също иска да стегна повече и Габровски, който сега смятал, че му се пада да играе по-видна роля; не се показвал достатъчно прям и решителен и обичал да хитрува. Да не се боя да му се налагам, както и на останалите министри.

Ц[арят] вчера разговарял с Драганов в продължение на два часа и половина. Разговорът бил отчасти доста бурен. На въпроса на Драганов, в какво го обвиняват, Ц[арят] силно възбуден му отговорил, че той спял, бил готованец и много се забравял, като смятал, че всичко му е позволено. Драганов искал да остане в Берлин до края на август. Ц[арят] настоял да замине най-късно до 15 август (К. Овчаров твърди, че Е. Петрова казала пред нея и пред Мика, че влиянието на Драганов почивало на това, дето той спасил Ц[аря] от един incest^{*}...). След Драганов Ц[арят] видял и Ив. Станчев, който отива генерален консул в Галац. Каза ми да му дам повече пари, понеже материално бил много зле.

Видях и аз Драганов в 11 1/2 ч. Той беше пристигнал в неделя вечерта и аз го видях в понеделник, когато имах много дълъг разговор с него. Обясних му причините на преместването, които нямат нищо общо с някакво негово провинение. Той изглежда да се смята незаменим в Берлин, за да отстоява гледището, че без Солун България не може да се затвърди (!). Значи пак настроенията от 1913 година³⁴. Много го смущават слуховете, че преместването му се дължи на правени от него гешефти. Сега след снощния си разговор с Ц[аря] беше много мек и покрусен. Не възрази нищо, когато му казах, че ще трябва да ускори заминаването си както от София, така и от Берлин. Дадох му срок най-

* Интимни връзки между роднини.

късно до 15 август, като го предупредих, че на тази дата Загоров ще бъде в Берлин. Имал 50—60 сандъка багаж, които щял да изпрати направо в София.

26. VII. Неделя. Обед у Palencia в чест на Драганов.

27. VII. Понеделник. Вечеря у дома с Каранфил, Жидовец, Писко и Белинови.

31. VII. Петък. Вечеря у дома с Becker (сам), Palencia, Ямаджи, Wuckmann, Schönebeck (сам) и Попов.

2. VIII. Неделя. В Чамкория с Василев и Божилови.

5. VIII. Сряда. Лукаш ми съобщи, че италианците извършили пак една магария, като завзели областта около мината Езерина. Генерал Пенев отишел от Скопие да оправя работата. Следобед с Василев и Партов посетих Съдебната палата и Народната банка.

9. VIII. Неделя. Вчера сутринта тръгнахме с Кита, Beckerle с жена си, Белинов, Хр. Шишманов, фотографа д-р Панов през Кърнаре за Троянския манастир, дето ни очакваше и Ив. Златин. Следобед отидохме на Зелениковец, дето пренощувахме, а днес се върнахме през Арабаконак. Екскурзията, която направихме за сближение с Beckerle, излезе много сполучлива. С Beckerle засегнах всички по-важни въпроси, обаче той все си остава така резервиран както винаги и не се изказва какви са същинските му разбирания.

10. VIII. Понеделник. Тази вечер имяхме продължителен министерски съвет. Занимахме се с преговорите с италианците върху автомобилния превоз по пътя Дурацо—Русе. Понеже не можахме да се споразумеем с италианците върху участието на Албания в конвенцията, решихме да се върнем към сключването на обикновена търговска спогодба. Разгледахме и предложението на Михай Антонеску за споразумението ни с Румъния по въпросите, отнасящи се до арбитраж по Крайовската спогодба. Част от предложенията възприехме, по другите изработихме контрапредложения, които са близки до румънските. Впечатлението ми е, че бихме могли да

се споразумеем с румъните, ако те искрено желаят това.

11. VIII. Вторник. Преди обед приех Magistrati, комуто предадох новото си предложение. В 7 до 8 1/2 ч. на аудиенция при Ц[аря] обясних му преговорите с италианците и румъните. Той бе приел преди мене германския дипломат Dr. Lersner, който бе играл голяма роля при Версайлските преговори и е близък приятел на von Рарпен. Казал на Ц[аря], че в Берлин напразно си правели илюзията, че турците наскоро ще тръгнат с германците. Същото убеждение споделял сега и von Рарпен. Турците щели да останат неутрални до края. Заговорил и за възможностите на един мир, като препоръчал на Ц[аря] да помисли за него и му казал направо, че той би могъл да играе ролята на посредник. Съгласил се обаче с Ц[аря], че моментът за него още не бил дошел и че засега в Берлин не могло да се говори за мир.

15. VIII. Събота. Италианците пак започнаха да ни правят мъчнотии около мината Езерина, въпреки споразумението, което те постигнаха с германците за нейното експлоатиране. На 11 т. м. ни съобщиха, че италианската рота в Яжинце поставила бариера на шосето за мината и искала да постави постове по една нова погранична линия по течението на реката Лепеница, източно от областта на мините. При обясненията, които ми даде във връзка с това генералът, се оказа, че италианската рота била дошла на това място още в началото на май 1941 год., преди още да бъде определена виенската гранична линия³⁵, когато на нашето командване действително била дадена една гранична линия по реката Лепеница, но още преди нейното заемане било съобщено за новата гранична линия, която остава минната област в наша територия. Новата гранична линия била съобщена и на италианците, които не направили възражения. Въпреки това нашите не настояли за изтеглянето на италианската рота при Яжинце, за да не се създават недоразумения. Това е било безспорно една грешка, тъй като тъкмо вследствие на това италианците миналата година им бяха поставили ултимативното искане да се оттеглим от мината, което ни съз-

даде навремето големи грижи през една нощ. Останах много изненадан, когато узнах от генерала, че и сега още три или четири наши поста по границата западно от минната област не били заети от нас. Военното м[инистерст]во по-късно даде обяснения, че тези постове само зимно време не били заемани от нас, поради мъчнотии на терена, обаче генералът днес призна, че те фактически никога не са били завзети. Аз настоях още онзи ден, щом узнах за това, постове да се заемат незабавно, за да се осуетят опитите на италианците да изместват границата, а освен това да можем един ден с право да искаме компенсации, ако един ден бъдем принудени да отстъпим тази територия на италианците, което аз винаги съм бил наклонен да направим, защото областта е чисто албанска и защото при наличиността на итало-германското споразумение за хромовата мина, тази последната не представя голям интерес за нас. Генералът се съгласи с мене и обеща да даде веднага заповед да се заемат въпросните постове, макар да беше уверен, че това ще предизвика инциденти. И наистина на другия ден ни съобщиха, че при завземането на постове албански чети са стреляли срещу нашите войници, при което е бил убит един наш подофицер. На всеки случай постове са били заети, след като нашите получили подкрепление. Днес генералът получил телеграма от полк. Велчев в Тирана, с която се съобщава, че италианците били недоволни от завземането на постове, понеже не сме ги предупредили, и щели да отнесат въпроса в главното командване. На всеки случай те не са реагирали по друг начин и, изглежда, че са се помирили с новото положение, с което само се подчертава установената във Виена гранична линия.

Завземането на постове стана в един щастлив момент, когато италианците са заети с други грижи. Още в сряда на 12 т. м. нашите военни бяха разбрали, че в Албания става нещо. И наистина на 13 т. м. нашият генерален консул в Тирана Сливенски ни събщи, че в Тирана била опожарена телефонната централа, в Елбасан станали големи демонстрации, при които били дадени и жертви, а телефонните линии между някои градове били прекъснати. На 14 се получи пак от него допълнителни сведения, че в Тирана един албански офицер и един полицай били убити, а няколко магазина опо-

жарени. Тези събития изглежда да се намират във връзка с появяването на две чети от около по 30-ина души у нас при Плетвар и Крушево. Първата чета бе изненадала властите в Плетвар и убила кмета, един полицейски и един горски стражар и ранила мнозина други. От нея още никой не е заловен, обаче от Крушевската чета са заловени вече 14 души. Върху външенията в Албания нямаше още ясна представа, на какво се дължат дали на чуждата и комунистическата пропаганда, или изхождат от националистически среди и са насочени срещу италианците. На всеки случай не ще да е останала без влияние и политиката на Италия, особно на граф Чано, в Албания. Италианците твърде много разгалиха албанците и им дадоха голяма преднина, без да държат сметка за техния характер и за това, че те сами ще забият ножа един ден в гърба им. Италианците във всичко покровителствуват албанците в ущърб на българите и правят и у нас голяма пропаганда в полза на албанците и другите малцинства в Македония, като вербуват масово свои поданици между тях, без да искат да разберат, че за тях българското приятелство е много по-ценно, отколкото приятелството на всички тези несигурни елементи.

Днес имах обширен разговор с военния м[инистър]р по всички тези въпроси. Нему му направило голямо впечатление, с каква решителност съм настоял за завземането на постове по пограничната линия и че това било тъкмо в един щастлив момент при една ясна преценка на събитията. Така не успели да действуват даже и нашите генерали, които се колебали много повече. Изключение правел само генерал Георги Попов, който наскоро бе уволнен в запаса. По тази причина и сам Михов се съгласил тъй лесно с мене и сега виждал, че сме постъпили много добре.

Съобщи ми освен това, че полк. Bruckmann поискал от щаба на армията да му изложат как гледаме на военните действия в Русия и на въпроса за втория фронт. Отговорът щял да бъде в смисъл: в Русия са спечелени големи победи, обаче решителното сражение трябва да се очаква тепърва в областта на Сталинград, Воронеж и Ржев. Впечатленията на Михов са, че Тимошенко е успял да запази и оттегли по-голямата част от армията си, като е изоставил Кавказ. Следователно ре-

шителното сражение ще се развие на запад и юг от Москва и за него именно германците сега прегрупират силите си. Въпреки огромните загуби в материали, русите още не показват признаци на изтощение и тяхната съпротивителна сила е още здрава. Относно втория фронт нашите са на мнение, че той може да се създаде на различни места и че най-вероятното е, той да бъде създаден на Балк[анския] полуостров; за неговата подготовка служат саботажните действия и четите, които тъй много се насърчават в окупираните области. Тъкмо за това е необходимо да се запази непокътната боевата готовност на нашата армия и да се подобри и допълни нейното въоръжение.

Михов се спря и на неговата любима тема за подобрене на положението на чиновниците и особно на офицерите, във Военното училище се явявали сега сравнително малко кандидати. От Македония могли да бъдат приети едва 14 души (нито един от Охрид) въпреки направените усилия да се увеличи числото им.

Изобщо, изглежда, че с вълненията в Албания ще имаме събития от важно значение и за нас. Те биха могли да бъдат от полза за нас, тъй като ще бъдат спирачка на италианските претенции за разширение. На всеки случай досега италианците не успяха да въведат ред нито в Словения и Хърватско, нито в Черна гора и Албания. Всичко това показва, че ние трябва да бъдем нащрек и да следим събитията с голямо внимание и със спокойствие, за да можем евентуално да ги използваме, без да се увличаме в крайности. В такъв смисъл разговаряхме с Ц[аря] по телефона вчера вечерта.

Днес сутринта изпратихме Загоров в Берлин. Вчера имам пак среща с него, в която му обясних още веднъж неговата задача и го насърчих за дейността му в Берлин, тъй като по някои работи той изглежда да не е много уверен в себе си. Прецизирах му и становището ни за Солун: да бъде по възможност германски и на всеки случай да не се увличаме много по него, като пренебрегнем други по-важни за нас интереси. Това в противоположност на становището на Драганов, който поддържаше, че без Солун всичките ни придобивки биха били без стойност.

16. VIII. Неделя. Днес се получиха две важни телеграми. От Сливенски, с която съобщава, че онзи ден бил направен и опит да се освободят многобройните политически затворници в Тирана, но този опит пропаднал. От 15 т. м. в Тирана движението по улиците след 21 часа било забранено. Говорело се и за правителствена промяна.

Втората телеграма е от Киселов във връзка с преговорите в Рим за автомобилния превоз по пътя Русе—Дурацо. Ricardi говорил с Дуче по този въпрос и се застъпил за нашата теза за паритета между Италия и България при участието в капитала на предприятието. Мусолини се учудил, че за такъв повод се още протакат преговорите и наредил на граф Чано, веднага да се приемат българските предложения. При среща на Ricardi с Чано, Чано му казал, че той заел своето първоначално становище, за да може да получи максимални отстъпки от българското правителство, но че Дуче му съобщил своето решение и че той с готовност ще даде нареждане да се приеме двустранният паритет на конвенцията. Ще се чака официалното потвърждение на това становище.

19. VIII. Сряда. Съвет преди и следобед. Разгледахме обширната нова наредба за евреите.

20. VIII. Четвъртък. Преди обед беше при мене Сегов. Според съобщение, което му дал един негов приятел, офицер от щаба на Lohr (майор? Lohse), германците имали сведения, че големият конвой, който беше разпръснат напоследък в Западно Средиземно море, бил предназначен за един десант на Балк[анския] п-ов, вероятно в Галиполи. С това се обяснява и излизането на английската флота по същото това време от Александрия, която бомбардира Родос и за която на времето се казваше, че трябвало да отиде на помощ на конвоя. Същевременно с десанта руската флота трябвало да се опита да форсира Босфора. Като част от същата акция били саботажните и четнически действия в Хърватско и Албания, които бяха извършени през последните дни. Вчерашният английски десант в Диепре трябвало да се съвпадне с всички тия действия, осуетени главно с разпръскването на конвоя³⁶. Всички тия

неща, които са много благоприятни за нашата теза да пазим Балканите, съобщих на Загоров в Берлин. Изглежда, че всичко това, особено вчерашният десант, е последствие от отиването на Чърчил в Москва³⁷.

По обед съобщиха, че синът на Хорти паднал на руския фронт.

В 6 1/2 до 8 аудиенция при Ц[аря] за „седмичен преглед“. Той е обезпокоен от това, че Хитлер, който според една телеграма на Драганов, се е заканил твърде много на англичаните, се намира всецяло под влиянието на Ribbentrop. Ц[арят] счита Rib [entrop], когото познавал още от 1936 год., за фатален човек, за човек с огромни амбиции, готов да жертвува всичко за тях. Него е готов да счита и за виновник, дето още не може да се сключи мир. Тази идея продължава да занимава Ц[аря], който гледа с голяма загриженост на продължението на войната.

21. VIII. Петък. В 11 ч. ме посети генерал-полк. Al. Löhr, който отива в Солун като наследник на фелдмаршал List. Даде ми някои сведения за Русия. От аеропланите само 10% били английски или американски. Останалите били руско производство, обаче качеството им постоянно се влошавало. Също и при танковете повечето били от руско производство, обаче при тях чуждият процент бил по-голям. Русите действително са успели да пренесат индустрията си във вътрешността на страната, обаче главната им мъчнотия се състояла в това, че те не могли да прехранват преместваните в новите индустриални центрове работници. Изобщо Löhr смята, че в Русия през зимата и след завземането на Кавказ ще се яви разложение, вследствие на липсата на храна и петрол. Едно указание за липсата на храни той вижда в обстоятелството, че в Украйна всички пространства са били грижливо засеяни, когато по-рано 1/3 от земята се оставяла незасята. Всички тези храни, които по време на германското нападение не са били още ожънати, ще бъдат загубени за Русия. Също и богатата реколта в Кавказ, която е била вече прибрана, поради транспортни мъчнотии, не е могла да бъде изнесена. Доказателства за липсата на храни Löhr вижда и в обстоятелството, че 2/3 от параходите на конвоя, разпръснат и унищожен напоследък от германците в

околността на Мурманск³³, са били натоварени с храни. Русите не вършели сега такива големи разрушения както миналата година, вследствие на променената германска тактика. Вместо да образуват чували, сега германците нападали фронтално и русите, поради общото си отстъпление, нямали време да вършат големи разрушения. В Майкоп една петролна рафинерия била запазена непокътната. Другите могли да бъдат възстановени в три месеца. В Украйна населението се държало много враждебно към германците и нямало много партизански отряди, както в другите части на Русия. Постарите руси над 45—50 години не били фанатизирани болшевики и се връщали към църквата, обаче младите били всички много фанатизирани. Питам Löhr, какво е мнението му за унищожения напоследък от германците голям конвой в Средиземно море. Той смята, че конвойят е бил предназначен не за Малта, но за Египет или Сирия. Следователно сведенията на Севов не се потвърждават. Също и адмирал Schuster, с когото говорих днес по този въпрос, е на мнение, че конвойят е бил предназначен за Малта, тъй като според него, той мъчно би могъл да проникне в източната половина на Средиземно море. Според Löhr само 4 парахода от този конвой (всички са били 21) са могли да стигнат в Малта. Löhr малко съжaliaва, че го преместват сега в Солун, тъй като през зимата той подготвил похода в Кавказ, а сега други ще действуват в тази област.

В двореца обед в чест на Löhr. Присъствуваха Царят, Кирил, военният м[инистър], генерал Лукаш, Löhr, Beckerle, Schuster, Bruckmann, Schönebeck, част от свитата и аз. След обела водих продължителен разговор с Löhr без нищо съществено ново. Преди обед той е бил при Ц[аря], който изрично го е питал дали очакват някаква помощ от нас, на което Löhr е отговорил отрицателно. Тази вечер военният м[инистър] даде вечеря в чест на Löhr, на която аз не присъствувах.

22. VIII. *Събота*. Преди обед имах разговор с Magistrati по въпроса за демаркационната линия. Дадох обед в чест на Löhr — около 30 души. Следобед имах разговор с Beckerle, когото ориентирах върху спора ни с италианците. В 7 часа имах втора среща с Magistrati. Вечеря у Beckerle в чест на Löhr, след което разговарях

пак подробно с Beckerle и Bruckmann върху спора ни с италианците. За всички тези разговори имам диктованите от мене бележки във Външното м[инистерст]во. Впрочем тези диктовки, които аз често правя са нещо ново. При Кюсеиванов те изобщо не са съществували, но Попов ги е практикувал.

23. VIII. Неделя. Прекарах в Чамкория.

26. VIII. Сряда. Тази нощ бе дадена въздушна тревога. Летели са неприятелски аероплани (два или три), които са пуснали голям количество позиви. Иска се българите да се присъединят към Дража Михайлович³⁹, да изгонят германците, като свалят правителството и се дават уверения, че войната ще бъде спечелена от англо-болшевиките. Разпоредено е да се съобщи за аеропланите, за да види населението, че неприятелски аероплани могат да летят над България.

30. VIII. Неделя. От четвъртък вечерта сме пак в Чамкория, дето Кита бе останала от миналата неделя. В четвъртък следобед Кита бе ходила с Царицата на Мановите поляни. В петък бяхме на обед в Царска Бистрица. Кита беше на масата между Ц[аря] и Мария-Луиза, а аз бях между Царицата и Симеона. Бяха още княз Кирил, Груев, г-ца Сарафова, г-ца Надя Стоянова, Елин Пелин⁴⁰, Балан и двете гувернантки. Следобед разгледахме с Ц[аря] текущите въпроси. Той е твърде недоволен от сегашното офицерство, у което липсва идеализъм, висок дух и добра подготовка. Каза ми, че както аз не съм умеел да приказвам с деца (бях го казал на масата), така той не можел да приказва със сегашното офицерство. Безпокои се за работите на руския фронт във връзка с успехите на русите при Ржев, като смята, че Хитлер е лош стратег, че се е оградил с ласкатели, които при човек като него били по-опасни, отколкото при коронованите глави с традиции и че хората около него му представяли положението както винаги благоприятно. Той продължава да смята Рибентроп за фатален човек, който е готов да жертвува всичко за своите амбиции.

В събота сутринта бяхме със Сава Овчаров на Мановите поляни. Узнахме, че в събота сутринта се поми-

нал ген. Николаев, по която причина се принудих да се върна в София още днес следобед и отидох да се поклоня пред останките на ген. Николаев⁴¹ в църквата при Военното училище. Нямаше никой освен караула, тъй като публиката се пушала само до 5 часа, а аз отидох в 7 1/2 ч. Днес по обед видях у Яблански Magistrati, който ми каза, че получил от Чано дълга телеграма във връзка с демаркационната линия, но още не била дешифрирана. Вечерях в Юнион клуб с Гочо Гешев и Сл. Поменов, който ми разправи за участието на нашата делегация при погребението на Стефан Хорти⁴². И Рибентроп, и Чано се държаха много на голямо, особено тържествен бил Рибентроп. Михов не успял да се види с него поради бързото му заминаване. Нашата делегация се върнала с трена в събота вечерта.

31. VIII. Понеделник. Грандиозно погребение на ген. Николаев. Царят придружи шествието пеш до гробищата. Мнозина от народа го посрещнаха с усмивки и го сочеха на децата.

Следобед в 5 1/2 ч. имах среща с ген. Михов, за да ми предаде поверително впечатления си от Будапеща, дето беше по погребението на Стефан Хорти. Връща се доста загрижен относно общото положение. Вижда, че навсякъде в Европа, в тези съдбоносни моменти, царува „феодализъм“, т. е. всеки гледа да заграби повече земи, без да се грижи за общите цели. Оприличава съюзниците на една група, която вместо да дига задружно тежестите, бута с лактите си съседите си. Унгарският военен м[инистър]р му казал, че войната ще трае дълго. Хорти му казал, че ние сме щастливи, дето народът ни е хомогенен; еврейският въпрос представлял за тях големи мъчнотии. Калай⁴³ бил особно любезен и се изкарвал от български произход от XI век от някой си Петър Отшелник. При посещението на Калай при Хитлер, този последният му казал, че не срещал такъв мъдър човек и прозорлив политик като нашия цар. Впечатленията му от Рибентроп и Чано, с които впрочем той не е разговарял, са лоши. Рибентроп бил много надменен, Чано бил истински ашлак. Направило му впечатление, че двамата почти не разменили дума през време на процесията, която траяла повече от един час. Оттам заключението му, че те не са в много добри отношения.

В 6 1/2 часа дойде и Габровски. Останахме тримата да разговаряме до 1 ч. сл[ед] полунощ, като вечеряхме в Юнион клуб. Главната тема на разговора ни бяха legionerите и Луков. Дойдохме до заключение, че засега не трябва да предприемаме никакви конкретни мерки против тях, но да водим само идейна борба. Аз предложих да се повика Луков и да се апелира да не внася сега смут и разцепление, като същевременно се заплаши. Одобри се, но не се взе окончателно решение. Говорихме подробно и върху въпросите, които ще се подигат пред проектираното събрание на мнозинството. Засегнахме и много други въпроси: „Бранник“, Гражданска мобилизация, прехраната и др.

1. IX. Вторник. В 10 1/2 ч. аудиенция при Ц[аря] до 11 3/4 ч. Той е силно обезпокоен от дейността на legioner-ите във връзка с искането на Пантев да отиде в Германия. Смята за положително, че ще подготвя там промяна в правителството с германска помощ. Счита, че партийните кръгове биха могли да наложат такава промяна даже против волята на Хитлер. В такъв случай обаче той нямало да остане в България и нямало да играе ролята на датския крал. Опасенията от подобна насилствена промяна на управлението в България се засилват и от сведенията, които имал от баща си. Макар този последният сам да „конспирирал“ досега в полза на Германия, сега сам започнал да се бои от една решителна намеса на германците и предупредил Царя чрез Евдокия. Настоява по никой начин да не разрешаваме на Пантев и Луков да отидат в Германия и смята, че германците отстъпват само когато видят, че има решително противодействие. Казал му, че за Пантев и Луков е лесно да ги спрем, но че ако той действително има такива опасения, трябва да видим как да реагираме. Изказах мнение, че ще бъде най-добре да се говори съвсем открито и ясно по този въпрос с фюрера и Рибентроп, за която цел ще бъде добре да отиде той сам, а евентуално и аз или Габровски. Той каза, че е готов да отиде, но по-късно, наесен, но само при условие, че Пантев няма да заминае, защото не искал да оправя това, което Пантев би забъркал. Засега да отнемем възможността на тези хора да заминават, а после ще обмислим какво друго трябва да

предприемем. Беше много нервен и убеден, че немците готвят преврат в края на септември. Повиках веднага след това в м[инистерст]вото военния м[инистъ]р, който веднага обеща да спре Пантева.

Следобед в 5 1/2 ч. дойде Magistrati, да ми съобщи за телеграмата на Чано, с която приемат нашето предложение за преговори по демаркационната линия, като опразним Горно село, но при условие, че те няма да оттеглят техните два поста между Пашалоре и Яжинце, понеже те се намирали на запад от тяхната окупационна област, т. е. от Яжинце.

В 6 1/2 дойде ген. Даскалов. Той сега е на мнение, че трябвало да увеличим цената на житото, макар в Мин[истерския] съвет да поддържаше обратното мнение. И той ми говори за опасността от Луков, против когото трябвало да вземем мерки. Царят гледал сега да угоди по всякакъв начин на германците и за това не било изключено да се подаде на агитациите на легионерите и да повика на власт не тъкмо тях с Луков, но на всеки случай един по-прононсиран германofil. Сега той разбирал защо и той бил изваден от кабинета, защото се противопоставял на желанието на немците. Бой се и мене да не сполети същата съдба. Отговорих му, че аз много бих бил доволен от това, обаче той счита, че сега нямало друго подходящо лице. Срещал се във Варна и с Багрянов. Опровергал пред него слуховете, че германците не били доволни от нас и смята, че го е разколебал да се присъедини към Луков. Счита го него за по-хитър от Луков и че следователно той щял да го изиграе. Попов сега се бил съвсем изолирал, след като видял, че не му се дал пост, на каквото много разчитал. Обясних, че засега сме изоставили проектираните първоначално промени и че Попов ще трябва да почака, но че както Ц[арят], така и аз твърде много го ценим и при първа възможност ще му дадем подходящ пост. Той бил разпитал за Лисабон или Стокхолм. Обясних, че този последния пост запазваме засега свободен.

2. IX. Сряда. В 10 ч. с Габровски и Михов бяхме при Ц[аря]. Разгледахме пак легионерската опасност и редица текущи въпроси. Ц[арят] настоя да видим доколко сме изпълнили декларацията от 12 април и се спрях-

ме по подробно на чиновническия въпрос. Ц[арят] прати да повикат и Божилова, пред когото настоя да се опрости законът за БОП. Ц[арят] беше много нервен и малко сърдит пред Божилова, та той после ме пита, каква беше тази „савонада“* и да не би Ц[арят] да е нещо недоволен от него. Успокоих го, че няма нищо подобно, но че Ц[арят] напоследък е изобщо малко нервен.

6. IX. *Неделя.* Прекарахме пак в Чамкория. Снощи в София имало пак тревога.

10. IX. *Четвъртък.* Вчера Кита замина по Дунава през Силистра за Варна. Днес следобед се откриха заседанията на болшинството. Аз обясних причините, по които е свикано болшинството (да се поддържа контакт с правителството), съобщих дневния ред и направих след това изложение по външната политика. След това почнаха да се изказват нар[одните] представители.

11. IX. *Петък.* Следобед продължи заседанието на болшинството. Продължиха да говорят народните представители. След заседанието имавме съвет.

12. IX. *Събота.* Сутринта тържествено полагане на основния камък на немско-бълг[арския] земл[еделски] изпитателен инст[итут] на 6-ия км. Следобед пак болшинството. Говориха Габровски, Петров, Захариев, Божилов, Михов и аз. Речта на Михов за армията беше много аплодирана. Също и след моята реч имаше много продължителни ръкопляскания. Заседанието продължи до 12 ч. през нощта. Народните представители бяха този път много по-коректни и се държаха много добре. Нито един от министрите не бе атакуван.

13. IX. *Неделя.* Целият ден бях в къщи да си приготвям речта за вторник. Вечерта вечеряхме с Овчарови в Юнион клуб.

14. IX. *Понеделник.* В 11 1/2 молебен за именния ден на престолонаследника. След това приех пълн[омощния] м[инистър]р von Twardowski, който е дошъл с делега-

* От savon (фр.) — сапун, т. е. сапунисване.

цията за полагане на основния камък на немско-българския [арския] земедел[елски] изпитателен институт. Говорихме по културната размяна. Той намира, че английските бомбардировки на германски градове не само не са сломили духа на населението, но, напротив, още повече са го озлобили срещу англичаните.

Дадох обед в Юнион клуб в чест на Berger, който в сряда вечер си отива. Вечерта на вечеря у Agnothy по същия случай.

15. IX. Вторник. Интимен обед във „Врана“ в чест на Berger. Бяха Царят, Евдокия, Кирил, Груев, Морфов, Бърдаров, г-ца Стоянова и аз, г-н и г-жа Berger. Следобед Ц[арят] ме задържа на разговор. В 5 ч. произнесох голямата си реч във Военния клуб. Изглежда, че много добре бе приета. В това време ме е търсил Лаврищев във връзка с обиска в руското консулство във Варна, извършено днес⁴⁴. Понеже не намерил нито мене, нито друг от м[инист]рите (всички бяхме в Клуба), потърсил Груева и протестирал пред него. После ми обадиха, че се държал на разположението ми, ако искам да го видя. Казах, че ще го видя утре, за да мога да събера повече сведения по обиска.

16. IX. Сряда. Габровски ми докладва сутринта преди съвета за резултатите от обиска във Варна. Намерили само 3 кг термит и един радиопредавател. Осемте автоматични пушки, за които имахме сведения, не били намерени. Струва ми се обаче, че полицията не е постъпила тактично. Вместо да се вмъкне под някакъв предлог внезапно в консулството, те искали разрешение да влязат в 11 ч. пр[еди] об[ед], викали консула Соколов в комендантството и едва в 1 часа, като не успели да влязат с добро, насилили вратата и почнали обиска. Консулството в това време е било обградено с полиция, но все пак за тези два часа е имало време да се укрият или унищожат някои неща. На горния етаж имало една стая, чиито стени били облицовани със стоманени плочи, а вратата била като на каса. Тя също била разбита и в това време се подал един от чиновниците с два пистолета в ръце. Бил веднага обезоръжен.

Обискът го решихме в неделя със Сегов. Мероведно беше, че немците искали през време на пренасянето на

багажите на консулството в София (консулството се закриваше по наше настояване със съгласие на съв[ет-ското] правителство), за което от три месеца правихме безуспешни постъпки чрез Стаменов и едва напоследък получихме съгласие след постъпките ми пред Лаврищев, след като му заявих, че понеже то е било открито само с устно съгласие от м[инистър] Попов, можем всеки момент да си оттеглим това съгласие, да ги нападнат и да вземат архивата. За да избегнем този скандал, решихме да направим обиска, за който аз настоях от самото начало, когато научихме за автоматичните пушки, ако, разбира се, сведенията на полицията са съвсем сигурни, за да не се изложим. Пушките на всеки случай не бяха намерени, но слава богу, че се намериха поне други работи.

Лаврищев дойде при мене в 10 3/4 и започна да ми описва обиска на консулството по свой маниер. Извършено било едно хулиганско нападение на консулството, при което полицията действувала по най-груб и безобразен начин, като била чиновниците, взела им парите, направила обиск в тяхно отсъствие и пр. Още в самото начало, когато заговори остро за полицията, прекъснах го и отхвърлих неговите обвинения, като казах, че са били дадени най-строги нареждания полицията да действува по най-учтив и коректен начин. Той продължи да описва всичко по своему като протестира за направеното, толкоз повече, че му съм обещал, че няма да им се правят никакви мъчнотии при опаковката и пренасянето на нещата от консулството. Възразих му, че действително му съм обещал това и съм дал нареждания да им се направят всички улеснения, обаче след това сме получили най-положителни сведения, че в консулството има взривове или оръжия и това ни е заставило да направим обиска. Постъпили сме напълно в рамките на международното право, понеже консулствата не се ползват от екстериториалност. Той призна това, но възрази, че било обичай да се третират като легациите. Отговорих, че това е така, но само при условие, че и те са съвсем коректни към страната, в която се намират. Той отхвърли категорично твърдението, че бил открит експлозив и радио-предавател. Касаело се само за охрова боя за поправка на консулството. Знаел положително, че нямало нищо.

Полицията можела да пише каквото си иска в протоколите (имало е и 6 души поемни лица; Габровски твърди, че обискът е ставал в присъствието на чиновниците, но викани по един, останалите в това време били затворени в стаите си), но те не могат да го признаят. Всичко това е провокация на полицията, която винаги е вършила тези провокации. Протестирах против тези твърдения за полицията, която е действувала най-коректно за защита на страната и той обеща да предаде в Москва този мой протест.

След това му казах, че и аз имам да протестирам за нападенията с аероплани в неделя през нощта⁴⁵. Те са идели от Добруджа, при Русе са се разделили, като част е отлетяла към Букурещ, а друга част в България на юг. Хвърлени са били бомби в Русе, Горна Оряховица и Ст. Загора, след това се връщат и хвърлят бомби в Казанлък и отлитат на север. Има разрушени къщи, една жена убита и няколко души ранени. Върху парчетата от бомби има чук и сърп, а освен това и кирилски букви (П, И и Г). Понеже в Русия няма английско или американско командване, аеропланите, макар и да са били от английска или американска фабрикация, са действували по заповед на руското командване. Той потвърди, че има само руско командване, но аеропланите не идвали по никой начин от Русия. Оттам никога не били изпращани, също не и миналата година, въпреки всички наши твърдения. Понеже му обърнах повторно внимание върху руските знаци, той с усмивка забеляза, че у германците сега имало достатъчно такива материали. Значи, германска провокация! Ето хора, които на черното викат бяло. Казах му, че по въпроса ще му връча следобед вербална нота и той обеща да предаде протеста в Москва. Беше този път много нервиран, гласът му се пресичаше и едва към края на разговора се оправи, успокои и започна пак да се усмихва. Продължихме след това съвета.

Следобед бях в м[инистерст]вото, а след това поправих речта си до 12 часа за печат, понеже имаше много работи да се изглаждат.

17. IX. Четвъртък. Сутринта приех Kornhuber. Беше пак интересен. За Хърватско е много песимист. Хърватите постоянно се обръщали към Берлин по споровете

си с италианците, но от Берлин ги съветвали да се разберат направо с тях. Оста трябвало да се запази сега здрава, но виждаше се, че и той не одобрява поведението на Италия. В Унгария имало доста тежка политическа криза във връзка със заместничеството на регента след смъртта на сина му Стефан. Авторитетът на фамилията Хорти сега много пораснал и националистите искали да създадат унгарска династия, като коронясат внука на Хорти (сега едва на една година). На това се противопоставил кардиналът-примас и аристокрацията, които искали династическия въпрос да стои открит, тъй като при евентуална победа на Англия легитимният претендент щял да бъде Ото. М[инистър]-председ[ателя] Калай също имал своя комбинация: м[инистър]-председ[ател] да бъде заместник и да встъпи автоматически във функция при разболяване или смърт на регента, а той сам да има заместник, който в такъв случай да заеме местото на м[инистър]-председ[ателя]. Хорти едва ли ще се възползува от правото си, което той има по закона, да отложи за неопределено време този въпрос, понеже тогава щяло да проличи, че първият път той е искал заместник само заради сина си. В Румъния също имали грижи, понеже маршалът страдал сериозно от болест на черния дроб, която го правила често пъти неработоспособен, а можела внезапно да вземе и лош край. Михай Антонеску не му бил внук и никакъв сродник, но негов адвокат по бракоразводното дело на жената на маршала, по-рано жена на френски офицер, която била обвинявана във Франция в бигамия*, понеже се оженила за маршала, без да бъде разведена.

Интересуваше се твърде много от устройството на нашия режим във връзка с речта ми. Личеше си, че смята създаването на една партия, в по-близко или по-далечно бъдеще, за необходимо. След като му обърнах внимание, че това би било в противоречие с безпартийния режим и особно, че партия отгоре не се създава и че ние не желаем да повтаряме грешките на Сърбия и Румъния, той се съгласи с мене и особно последният аргумент му направи впечатление. Обясних му и нашата идеология, която има много идеи от наци[онал]соци[ализма]. Разпита ме и за отношенията

* Двубрачие.

ни с легионерите, за които изглежда, че храни симпатии. Обясних му го така, както съм го изложил в речта си. Интересуваше се и от положението в Македония.

Следобед приех проф. Hünke, председател на съвета за развитие на германското стопанство; под негово ведомство са и всички културни връзки с чужбина; той уредил и гостуването на берлинската филхармония, която тъкмо сега е в София. Млад и много симпатичен господин с широки разбирания и за особеностите на другите народи, а не ограничен в това отношение като други германци. Направи му впечатление това, което му казах за значението на моста през Дунава. Изглежда, че по този въпрос не е мислил. От 6—7 1/2 ч. бях при Ц[аря]. Пак е недоволен от Габровски и от полицията. Също от снабдяването на София с въглища и от известни неуредици при строежа на пътища. Предадох му подробно разговора си с Kornhuber, а също и това, което Луков е говорил пред Захариев и Михов, а именно, че д-р П. Костов (от двореца) му бил внушил да се заеме с легионерите и че на една негова сказка присъствувал във Варна и управителят на Евксиноград Мумджиев. Ц[арят] много се чуди как това е възможно. На Михов казал, че сега вече се ангажирал морално с легионерите и нямало как да ги остави. Казах на Ц[аря], че мисля да говоря лично с Луков, за да го притисна малко към стената — нещо което Михов не е могъл да стори (те са двамата големи приятели и Михов е бил малко наивен да му вярва във всичко). Ц[арят] ми каза да говоря по този въпрос със Севов, който бил повече ориентиран и по-умееел да се справя с подобни работи.

Вечерта бях на концерта на берл[инската] филхармония, дето се видях пак с моя бивш съученик археолог Неупетанп, сега втора цигулка във филхармонията. Присъствуваше и Ц[арят]. Във време на антракта дадох тревога. Публиката показва необикновено спокойствие; всички останаха по местата си, макар че електричеството бе загасено. За това допринесе може би и държанието на Ц[аря], който остана в ложата си. Нападение на всеки случай нямаше; появил се неприятелски аероплан над Пирот. След дигането на тревогата концерта бе продължен с IV симфония от Вагнс, която беше изпълнена великолепно.

19. IX. *Събота.* Сутринта ме посети Лаврищев, придружен за пръв път и от секретаря Кирсанов. Връчиха ми вербална нота във връзка с обиска на консулството във Варна. Види се сега го правят, понеже и аз протестирах с вербална нота по повод на въздушните нападения. Казах, че ще проверя фактите още веднъж и ще отговоря. Заведе се доста продължителен разговор, при който Лаврищев пак поддържаше, че всичко е провокация на полицията, а въздушното нападение е провокация на германците каквото са били и миналогодишните парашутисти у нас. Заяви ми, че ако полицията продължава да им прави мъчнотии, ще преустановят пренасянето на консулството.

Подир обед виках Габровски да му съобща за разговора с Лаврищев. Обеща да нареди да не се правят мъчнотии. Чете ми протокола на обиска. Съставен е доста нескопосно. Намерили допълнително филми с шифъра на консулството, план с укрепленията на Варна, списък на сътрудниците им и др. Изглежда, че всичко са снимали на фотография (филм), за да могат полесно да го пазят и унищожават. Запазеното било намерено при загасяването на печката в стаята със стоманена облицовка, в която горили документите непосредствено преди обиска.

Вечерта бях на благотворителния концерт на берлинската филхармония в Народния театър.

20. IX. *Неделя.* Тази сутрин се завърна Кита от Варна. Повиках Севов. Говорихме преди всичко за заместването на Драголов (дир[ектор] на полицията), по който въпрос говорихме вчера и с Габровски. Севов е също на мнение, че този въпрос трябва да се свърши и че Ц[арят] вече окончателно го е решил. Набелязахме и някои кандидати, но остана да говорим с Габровски и Михов. Луков бил казал, че моята реч била аполична и че ние сме се били уплашили от легионерите, които скоро щели да вземат властта. При тези условия няма да бъде тактично да го викам да му говоря, както по-рано смятах да направя и както ме съветваше Михов. Съобщих на Севов и за бягството на Blondel в Африка, за което снощи ми каза Beckerle. Blondel от няколко време беше отишел в Ц-д (Цариград). Beckerle се бои, че той може да даде някои нежела-

телни извяления. Следобед ми съобщиха, че се обадил Лаврищев. Казал да ми предадат, че въпреки моето обещание, полицията продължавала да им прави неприятности. По тази причина той наредил да преустановят пренасянето до второ разпореждане. Габровски не е в града, тъй че ще остане да уреждаме този въпрос утре.

21. IX. Понеделник. Наредихме във Варна да не правят повече никакви спънки на русите и да ги улесняват за пренасянето. Следобед повиках Лаврищев, да му го съобща. Той поиска да му гарантирам, че багажите няма да бъдат нападнати при превоза. Обещах му, като му казах, че ако имаме нужда още от някакво претърсване, щяхме да го извършим още във Варна. Той обеща, че още утре вечер хората и багажът ще тръгнат за София.

26. IX. Събота. Сутринта от 10 до 11 1/2 на аудиенция при Ц[аря]. Безпокои се твърде много от известни промени в германското командване, които той тълкува неблагоприятно. Тъкмо полк. Вгuckmann му беше съобщил, че нач[алник]-щабът генерал Halder бил сменен с ген. Zeitzler, който миналата година бил и у нас. Опитах се да го успокоя, като изтъкнах, че такива промени във време на война са неизбежни, че германците все пак имат значителни успехи, че в северната част на фронта те още от самото начало не са смятали през тази година да предприемат по-големи действия и че ако von Bock е сменен, то се е наложило вероятно, за да се приложи друга метода в действията, която би се показала по-подходяща. Всичко това изглежда, че му направи впечатление и че го успокои. Стана дума и за държането на Габровски във връзка с откриването на противокomuнистическата изложба⁴⁶, колебанията му да я открие той и желанието му да предоставим тази работа на комитета „Антикоминтерн“ (ген. Жеков и инж. Кръстев), неща от които вчера аз го отклоних по настояване от Ц[аря], предадено ми чрез Груев. Ц[арят] каза, че у Габровски се проявявали същите слабости, които имал и вуйчо му м[инистър] Стоенчев:⁴⁷ в решителния момент се разколебавал, и изобщо обичал много да хитрува. „Той се много лъже, каза Ц[арят], ако по този начин смята да си осигури премиерството.“

27. IX. *Неделя.* Присъствувах на откриването на противоболшевишката изложба. Откри я Габровски. Тя е много ефективна и добре подредена, но прави много тягостно впечатление със силното изтъкване на терора и мизерията.

29. IX. *Вторник.* Имах продължителна среща с Габровски, който вчера се виждал с Ц[аря]. Той му теглил една „савонада“, казал му открито, че бил много недоволен от държанието му по откриването на изложбата и че щял да му се кара още повече, ако го бил виждал веднага (вчера Ц[арят] бе посетил изложбата в присъствието на Габровски, след което го приел). Говорили са и за отношенията на Габровски с мене във връзка със слуховете, че той искал да става председател и Ц[арят] му казал да се обясни с мене, тъй като аз, като учен, не съм бил свикнал да се разправям с адвокати, а Ц[арят] имал вече голяма опитност в това отношение. Изяснихме се, разбира се, напълно, че няма никакви причини да се предполага, че взаимното ни доверие и сърдечност могат да се считат за разклатени. Габровски беше много спокоен и любезен. Станало дума, защо не съм му казал, че Ц[арят] е искал, щото той да открие изложбата и тогава той никак не щял да се колебае. Габровски му обяснил, че аз съм избягвал да си служа с името на Ц[аря], което той напълно одобрил. Станало дума и за директор на полицията. Ц[арят] все още не се решавал за Карагьозов и въпросът пак бил отложен.

2. X. *Петък.* По обед ме извикаха при Ц[аря] неофициално. Съобщи ми, че има намерение за утрешния празник* да се яви неочаквано в Скопие, между другото, за да може да премахне лошото впечатление от речта на проф. Станишев. Всичко трябвало да бъде запазено в най-голяма тайна. Посъветвах го да се не бави много в Скопие и да не остава там за обед. Станало дума и за обясненията ни с Габровски. Потвърди ми това, което му казал за адвокатството. Благодарил ми, че съм избягвал да си служа с името му, но съм гледал да убеждавам колегите да вършат това, което той желае. Късето правел обратното. Предадох му и разго-

* Денят на възшествието на царя.

вора си с дядо Паисия относно начина за избиране на патриарх. Одобри много, дето му съм подхвърлил, че той намалява твърде много собствените си шансове, ако заема становище съвсем противоположно на това на правителството.

4. X. Неделя. Сутринта приех Reichsarbeitsfuhrer* Konst. Higl, а след него хърватския водач на спорта Зебич. След това отидох на откриването на политехниката в аулата на У[ниверсите]та. Присъствуваше и Ц[арят]. Той е много доволен от пътуването в Скопие и Куманово, дето е бил посрещнат с необикновен ентузиазъм.

5. X. Понеделник. Сутринта приех директора на печата в герм[анското] външно м[инистерст]во Gesandter Paul Schmidt, когото познавам от Виена (подписването на Тристранния пакт). Направи ми впечатление на много сърдечен и любезен човек, голям приятел на България. Говорихме около 40 минути за комунизма в България, за реколтата, за прехраната в Русия и за германо-българското приятелство, което и той счита за неразривно, заздравено с общата съдба. Той разчита на мъчнотии по прехраната в Русия за проваляне на руския фронт. Русия имала нужда от 16 милиона тона за своето изхранване. Заетите от Германия руски земи давали 14 мил. тона; за Русия сега оставали следователно само 2 млн. тона. Обаче русите били много издръжливи и се задоволявали със съвсем малко. Подобренieto на прехраната в Германия било въпрос не на налични количества, но на транспорт. Хитлер бил казал, че ако имало на лице 30 000 камиона, прехраната на Европа щяла да бъде осигурена. За да се подобри прехраната в Германия, Хитлер наредил всеки войник, който се връща в отпуск от Русия, да взема със себе си 10 кг хранителни продукти, които да употребят както иска. По такъв начин щели да се внесат в Германия 10 мил. килограма храни, без да се иска за тях специален транспорт.

Следобед от 5 часа преглеждаме с Божилов, Георгов и Арнаудов новите щатове.

6. X. Вторник. С Михов и Габровски бяхме при Ц[аря]. Описа ни впечатленията си от Македония, които

* Водача на работниците в райха.

били много благоприятни. Наблюдавал е всички по-видни македонски дейци и констатира, че никой не се държи враждебно. Смята, че е постигнат голям прогрес. Отиването му ще бъде най-доброто опровержение за размирици в Македония. Засегнахме и много единични въпроси. За директор на полицията той настоява да назначим Козаров, на негово място да отиде в Битоля Коцев, а Драголов да замести Коцев в Ст. Загора. Това, изглежда, все пак най-добрата комбинация, макар да не е много добре да вземаме Козаров от Битоля едва след 3 месеца. Ц[арят] препоръча пак Раев за главен ръководител на „Бранник“, не настоя. Решихме да открием камарата с тронно слово, за да се предотвратят злокачествени критики, че не желаем да се разглежда политиката на правителството.

Вечерта голям прием със студена вечеря у Beckerle в чест на Hirl и Schmidt. Направи ми впечатление, че от м[инист]рите бяха канени само Божилов и Михов, но Габровски не беше канен, макар Schmidt да дойде за противоболшевишката изложба, която откри Габровски.

7. X. *Сряда*. Габровски предполага, че вчера нарочно не е бил поканен на приема като демонстрация, понеже не е оставил да говори ген. Жеков на откриването на изложбата. Обещах му да разследвам. Жеков казал на Михов, че ще води борба против правителството, понеже сме го много пренебрегвали. Лаврищев изпрати днес вербална нота, с която най-после протестира за противоболшевишката изложба. Види се, че е чакал нареждания от Москва.

Schmidt казал на Николаева, че в Берлин били доволни от правителството. Във връзка с това Ц[арят] намира, че няма защо да бързаме някой от нас да отива в Берлин, за което аз му бях говорил напоследък.

Вчера виждах нашия аташе по печата в Берлин, Бобев, близък приятел на Schmidt, който дойде с него и с него пак си отива. Каза ми, че Химлер е в Берлин, слуховете за атентат против него са измислени. Той не е изгубил своето влияние. Имали са разногласия с Даре, вследствие на което Даре е напуснал м[инистерст]вото. Сега предстояло да се направят по-големи промени и с другите м[инист]ри, някои от които били ве-

че изхабени и преуморени. Бобев потвърди заместването на von Bock с von List, Halder не бил вече наистина и[ачални]к на щаба, и оставал в главното командване. Подобренията в прехраната в Германия били незначителни, но духът бил много висок. По-рано имало мнозина, които смятали, че войната се водела от националсоциалистите и че нейното изгубване ще бъде поражение само на нац[ионал]соц[иализма], но не и на Германия. Сега вече всички разбирали, че се води борба за съществуването на Германия. По-рано се смятало, че войната скоро ще свърши. Правителството успяло сега да убеди всички, че тя ще бъде продължителна и всички са се вече примирили с тая мисъл.

8. X. Четвъртък. В 10 1/2 ч. ме извикаха при Ц[аря]. Установихме в какъв смисъл да се отговори на протеста на Лаврищев по повод на противоболшевишката изложба. Ц[арят] одобри моето мнение да се отзове Стратиев от Братислава, но не се съгласява да отиде на негово място Белинов. Предлагаше Горанов, Кушев или пък да изпратим някой от народните представители, когото бихме искали да отстраним от България. Казах му, че не виждам такъв, освен може би Пешев. Предложих Горанов за кмет на София, което той много одобри. Стана дума и за Петровите, които сега били изпратени по тяхно искане в Будапеща, понеже не могли да живеят със снаха си в Букурещ. Донесли му, че по-малката пак говорила по негов адрес на политическа тема, обаче той не искал да вярва това. Казах му, че и аз имам подобни сведения, което го много заинтересува. Признава, че след тяхното отдалечаване и неговият частен живот станал по-спокоен, понеже сега нямало вече такива интриги. Такива те правели и пред Евдокия. Старата г-жа Станчева отдавна му била казала, че Петровите са големи интригантки, но Царицата имала слабост към тях. Помоли ме при случай да ѝ говоря и аз, за да се убеди, че дружбата ѝ с тях не ѝ е полезна. В същия смисъл да говорела и жена ми, която Ц[арят] виждал, че не се занимава с клюки и затова насочвал Царицата към нея.

13. X. Вторник. Конференцията с Ораховац⁴⁸, д-р Кисъов и Стоилков. Намерихме благоприятно разрешение на въпроса за „Младежкия червен кръст“. Той става

секция на „Бранник“, обаче здравнопросветната му подготовка ще се ръководи от Червен кръст. По този начин традицията и връзката с Червен кръст се запазват. Изобщо свършихме една добра работа, тъй като отнoшенията на „Бранник“ с „Младежкия червен кръст“ се бяха така изострили, че можеше да се дойде до нежелателни прояви⁴⁹.

14. X. Сряда. Вечерта в 9 1/4 ме повикаха при Ц[аря]. Той приел днес д-р Drexel, когото обработил в продължение на два часа. Докторът, който е водач на нац[ионал]социал[изма] в България, бил много поласкан и много неща, които досега не му били ясни му били изяснени. Ц[арят] тази вечер заминава за маневри. Днес той приел Н. Захариев след завръщането му от Италия.

16. X. Петък. След няколко продължителни заседания с Божилов, Георгов и Арнаудов, привършихме най-после щатните таблици. В днешното заседание на Мин[истерския] съвет приехме в окончателна форма Закона за таблиците и определихме заплатите на висшите служби.

26. X. Понеделник. Вечерта от Съвета отидох при Ц[аря]. Прегледахме още веднаж тронното слово, в което той бе направил малки изменения. Той бе приел и текста, че България също има своя дял във войната. В дадените от мене пасажии за външната политика и за декларацията на правителството от 12 април не беше направил никакви изменения. Обаче пасажите за вътрешната политика от Габровски и за стопанството от Божилов бяха доста преработени. Говорихме още по еврейския въпрос, по продоволствието и по германския износ от Германия, за който срещаме големи мъчнотии да го контролираме. Върнах се пак в Съвета, дето заседавахме до 12 часа.

27. X. Вторник. Приех сутринта Загоров, който пристигна вчера от Берлин на доклад. От това, което ми каза, се убедих, че той се е поставил много добре, добре е ориентиран и въобще нашето положение в Берлин е много добро. Гледат на нас като на искрени приятели, не искат повече от това, което даваме и са готови да ни помогнат. Хитлер се върнал пак на фрон-

та. Halder бил сменен от Zeitzler, Bock с Haupt, List също бил сменен. В главната квартира сега положението се държало от Paulus, Iodl и Modl, които имали пълното доверие на фюрера. За идущата година се подготвял нов удар в Русия, за която цел сега събирали двоен набор, 17 и 18-годишни, за да подготвят една нова 2-милионна армия. Това вече би било крайното усилие. Духът и дисциплината били много добри. Немали намерение да стигнат тази година до Баку и Батум, защото било вече късно. Не очаквали, че през зимата руската армия би се разпаднала поради липса на продоволствие и разстройство на транспорта. Храни и бензин за армията имали още достатъчно. Също и мунициите не пестели. В Германия, напротив, се чувствувал голям недостиг на бензин. Идущата пролет германците се надявали да сломят окончателно болшевиките с превземането на Москва и Ленинград. Сега обаче русите подготвяли офанзива при Ржев и Калинин. Във връзка с нея може би германците ще бъдат принудени да отправят освободените при Сталинград сили на север вместо на юг. Изобщо германците нямали по-големи армейски резерви в средния и северния участък на фронта. Всичко това се съвпада напълно и със сведенията, които ми дава генерал Михов.

Приех и дядо Неофита, с когото говорихме пак по избора на патриарх. Изложих му гледището на правителството, за което говорихме в снощния съвет. Той ме помоли да взема и мнението на Ц[аря], с когото после и той искал да говори. Следобед приех Милев, който се връща от преговорите в Тирана за демаркационната линия. Големи мъчнотии не са се явили. Работата ще се довърши в Скопие. Утре ще говорим по-подробно по този въпрос с Михов и Бойдев. Милев ми разправи, че италианските офицери, с които той се срещал, говорили открито против режима и считали за голяма грешка влизането на Италия във войната. Германия, още от времето на немската империя, била най-големият враг на Италия. Боели се от една пълна победа на Германия, предпочитали компромисен мир. Албанците се държали много враждебно към тях. Не смеели никъде да пътуват в страната, освен с много голяма охрана. Офицерите не били никак съгласни с албанската политика на кралския наместник Iasonopі, който

очевидно прокарвал политиката на Сiano.

28. X. *Сряда*. Откриване на четвъртата сесия на Събраниято. Тронното слово беше този път кратко, но по-ясно и енергично. Цанков ръкопляскаше на някои пасажисти, а Мушанов и Стайнов не. При излизането на Царя, Стайнов, чието място е до коридора, ръкопляскаше. Царят се ръкува с някои от депутатите, чиито места бяха край коридора, включително и със Стайнов. Настроението на депутатите беше много добро. Журналистите са сега в една от горните ложите. Те се помириха с това положение, макар и да правиха много постъпки (също и пред мене), за да се отмени.

31. X. *Събота*. В 6 ч. ме повика Ц[арят], да ми съобща, че утре за молебена ще бъде в Добрич, а оттам ще посети и други места в Добруджа. Пътуването се пази в най-голяма тайна. Разговорът беше този път кратък. Засегнахме вчерашния инцидент при Лешак, между Тетово и Скопие, при който италиански войници се бяха опитали да възпрепятствуват нашите да си строят една землянка. На другия ден идва едно италианско отделение от 30 души с един офицер, картечници и бомби, хвърлят бомба в строящата се землянка и нападат нашия пост от 6 души. От наша страна убит подофицерът, трима ранени, останалите двама се оттеглили. От италианска страна също имало един убит и няколко ранени. За щастие инцидентът нямаше големи последствия. Очакваме протокола, който италианците бавят, за да протестираме. Жалко е, че такива инциденти стават тъкмо в момента, когато се водят преговори за демаркационната линия. От Берлин имаме съобщение за голям пограничен инцидент между Унгария и Румъния. Очаква се оттеглянето на дипломатическите представители, но не се допуска, че работата ще отиде до война. Всичко това чертае нерадостни перспективи за новия ред в Европа.

Днес управляващият Френската легация Roux ни уведоми, че германците не дават виза за новия френски пъли[омощен] м[инистър] в София Paillard. Вероятно поради дългото му престояване по-рано в Москва.

7. XI. *Събота*. От 4 1/2—6 1/2 на аудиенция. Ц[арят] е доволен от посещението в Добруджа: Имало голям

ентусназъм, но който започнал да избива в краен шовинизъм и гласове за Северна Добруджа. По тази причина не отишел и в Силистра. Предаде ми някои оплаквания на добруджанци. Говорихме за днешната ми среща с Magistrati: Дуче ни дава областта на Пещани, в Италия настроението по отношение на България много подобро; подробности по войната в Африка (имам отделни бележки). Казах му, че вчера Горанов отказа да вземе местото на кмета. Съобщих му и за онзи деншната ми среща с Николаев (внук на учителя по музика), изв[естен] проф[есор] в Папския институт за източни изучвания. Беше ми казал, че Taylor имал пет разговора по 2—3 часа с папата; говорили за мир, но чакали да бъде смазана болшевишка Русия и да има някоя английска победа, та тогава да се направят постъпки. Папата поставял като условие да се възстанови Полша и да се образува в средна Европа голяма католическа държава на мястото на Австрия. Николаев се представи като много близък с кардиналите Tisserand и Mercati, които ми пращали много здраве. Аз съм се ползвал пред тях с голям авторитет, та за това били готови да помогнат на България. Tisserand, който имал ранга на м[инистър]р като началник на източната пропаганда, и бил довереното лице на папата, казал изрично, че трябвало да имаме пълном[ощен] м[инистър]р при папата. Габровски ми каза обаче после, че Николаев бил следен по-рано като агент на Разколников*, тъй че не може да се дава голяма вяра на думите му.

8. XI. Неделя. След успеха на англичаните в Африка при Ел-Аламеин днес се получиха известията за американския десант във френска Северна и Западна Африка. Положението започва да се комплицира и да ни създава големи грижи. Ц[арят] вчера беше спокоен и повече се интересуваше за стопанските въпроси у нас. Днес ми телефонира доста ядосан за държането на Шопов в Белград пред Benzler и възмутен, че в новия кабинет на ген. Недич за м[инистър]р на вътр[ешните] работи фигурира Динич, който навремето дирижирал атентата при Арабаконак, бил във връзки с пладнярите

* Първият съветски пълномощен министър в София.

много близък на Бенеш⁵¹ и отстранен от крал Александър⁵², когато стана сближението с България. Това било все едно ние да турим Мацанкиев⁵³ за м[инистър]р.

17. XI. Вторник. Днес завършиха дебатите по тронното слово. Говориха Захариев, Габровски и аз. Моята реч се посрещна много добре и бе силно аплодирана. След речта народните представители направиха овация със ставане на крака и „ура“. Михов каза на Захариев, че неговата реч била като на Чърчил: речта много хубава, но работите отиват зле (касае се за продоволствието).

Преговорите, които от няколко време водим с италианците за определяне на демаркационната линия, рискуват да пропаднат. В участъка срещу Кичево направихме доста отстъпки, но италианците искат повече, макар населението в този участък да е чисто българско и да обяснихме достатъчно, какви ще бъдат отраженията, ако отстъпим повече на това място. Вчера имаме среща с Magistrati по този въпрос в присъствието на Милев, който се бе върнал от Скопие на доклад. Magistrati се прави, като че ли не разбира, но резултат никакъв. Изглежда, че италианците пак искат да ни изнудят. Спекулират постоянно с отстъпката на Пещани, която ни правят като жест от страна на Дучето и за която постоянно твърдят, че не трябвало да влиза в сметката и не трябвало да се смята за компенсация за евентуални наши отстъпки, а постоянно ни я навират в очите и искат заради нея да сме по-отстъпчиви.

23. XI. Понеделник. От 10 1/2—12 1/2 на аудиенция при Ц[аря]. Засегнахме най-напред военното положение и неуспехите на германците при Сталинград. Ц[арят] пак изказа съмненията си, че честите смени на военачалниците разстройват може би германската армия и че в това личал манталитета на „фелдфебела“. Прави му впечатление, как лесно се понижава и у нас духът при най-малките неуспехи. Минахме на продоволствените въпроси. Обърнах внимание на Ц[аря] за големите обвинения, които се хвърлят спрямо Захариева за гешефти и за настроенията между депутатите, които се изразиха в това, че при последната му реч ни-

как не му ръкопляскаха. Ц[арят] забеляза, че въпреки всичко това той е много популярен между селяните. Установихме се на това да говорим на Захариева да бъде внимателен и да отстрани от себе си някои свои близки, които го излагат. Засегнахме и въпроса за патриарха. Изложих нашето становище и това на синода. Отначало той одобри напълно нашето становище, т. е. Ц[арят] да посочва патриарха от трима кандидати, избрани от синода. След това обаче се разколеба, не искаше той да носи отговорността за окончателния избор и предпочита да отнесем този въпрос върху Народния събор. Споразумяхме се да насочим сега разговорите със синода върху състава на Събора и да не казваме, какво е неговото мнение.

Говорихме и върху заемаването на постове в Стокхолм и Братислава. Кандидати и той няма. Смята, че Попов сега е неудобен. Като че се е разколебал и за отзоваването на Стратиев от Братислава. Не иска да го отзовем отсега, със срок 2—3 месеца, а после да му търсим заместник, но и двете работи да станат едновременно.

24. XI. Вторник. Тази сутрин ме посети Ат. Буров, под предлог да ми говори за мините, но всъщност, както изрично го призна, да ми говори по положението. Каза, че той е песимист, вярва в победата на Англия и смята, че още отсега трябвало да се нагаждаме към тази евентуалност, най-малко да мислим за нея. Отговорих му, че за това още е рано и че ние внимателно следим събитията, като вярваме в победата на Германия. Много искал да види Ц[аря], за да му каже мнението си, но не иска аз да му устройвам среща, това той щял да гледа да нареди по някакъв начин сам. Искал да му каже преди всичко, че имал вяра само в него и в мене, като го предупреди, че само аз съм могъл да бъда напълно лоялен към него. Никой друг не могъл да се справи със сегашното положение, но да внимаваме да не стане късно и да не пропуснем удобния момент. Не трябвало да пишем така, че да дразним особено Америка, всичко това било излишно; възразих му, че го считам за необходимо, за да не възбуждаме подозрения. Каза, че по този въпрос не е съгласен с мене.

27. XI. *Петък*. Днес мина окончателно на второ четене. Законът за щатове и заплатите, след като снощи бе приет в бюджетарната комисия, дето се спречках с Иван Петров по повод на някои негови искания във връзка със заплатите на пощенци. Понеже той не се съгласи с това, което ние по негово искане бяхме вече приели, противопоставих се енергично, като оттеглих и направените вече отстъпки. Подчерта ми се, че това направило много добро впечатление на депутатите. Снощи след заседанието на бюджетарната комисия в 21 1/2 ч. отидохме с останалите до края двадесетина депутати и м[инист]рите Божилов, Габровски и Михов да вечеряме в Юнион клуб.

Днес имахме в къщи третия по ред през този месец дипломатически чай. Получи се новината за завземането на Тулон от германците и самопотопяването на френската флота, което направи много силно впечатление.⁵⁴

30. XI. *Понеделник*. Днес направих посещение на дядо Неофит, а после бях въведен при всички владци, които заседават в пълен състав. Останаха много доволни. Разгледахме някои техни искания във връзка с бюджета и говорихме за Народния събор съгласно инструкциите на Ц[аря]. Те се съгласиха по принцип да се измени неговият състав, за да се застъпи не само църковният елемент, но и обществено-политическият.

В събота вечерта, на 28 т. м., след заседанието на съвета, говорих със Захариева, както бях обещал на Ц[аря]. Оказа се, че Ц[арят] сам му е говорил в този смисъл. Направи ми впечатление, че Ц[арят] с него, както изглежда, е на „ти“.

2. XII. *Сряда*. Някои от председателите на парламентарните комисии бяха изказали желание чрез Калфов да имат среща с мене, на която да могат да ми говорят по-интимно. Свиках ги днес следобед в 5 часа заедно с председателя и подпредседателите на Н[ародното] с[ъбрание]. Отсъствуваше само Логофетов, председател на ком[исията] по правосъдието. Заседанието продължи до 12 1/2 ч. Говориха всички (16 души) и всички се изказаха категорично против политиката на Захариев по продоволствието и снабдяването, като раз-

критикуваха подробно неговите наредби и указваха на редица несъобразности. Някои говориха и против Габровски във връзка с еврейския въпрос, пропагандата и полицията. Особно рязък беше в критиката си и против двамата Сотир Янев, който изрично изтъкна дружбашките методи на Захариев. Накрая дадох обяснения, като посочих големите мъчнотии, с които има да се справя правителството и които не винаги са ясни на народните представители. Посочих например мъчнотиите в транспорта, които никой не засегна. Изтъкнах и ползата от срещи като тазвечершната. Изказа се желание м[инист]рите да поддържат повече контакт с народните представители чрез парламентарните комитети. Останах с впечатление, че участващите бяха доволни, че са имали възможност да се изкажат.

3. XII. Четвъртък. Сутринта събрание на болшинството с единствена точка в дневния ред: въпроси, които искат да подигнат нар[одните] представители. Говори се изключително по продоволствието и снабдяването, като критиките бяха насочени пак против Захариев. Накрая отговори Захариев, който в една дълга реч се защити много добре и изтъкна, че често със своите неоснователни критики мнозина улесняват задачата на нашите противници, които търсят повод да всяват смут и разстройство.

Следобед в 4 ч. аудиенция при Ц[аря]. Докладвах му за събранията с народните представители и защитата на Захариев (тя впрочем бе посрещната доста студено и с някои апострофи; само накрая имаше ръкопляскания). Ц[арят], изглежда, да е доволен от Захариев. Той много се зарадва, като му казах, че преустановяваме заседанията на камарата за десетина дена, понеже не му се иска да приеме още сега комитетите за връчване на отговора на тронното слово, по който случай той пак ще трябва да говори. Предпочита това да стане по-късно, за да види как ще се развият събитията.

Говорихме по проектираната блокада на София. Той я прие с голяма готовност (вижда се, че беше подготвен от Севов) и настоя да се извърши в събота сутринта, като се направят обиски и у някои легионери и ратници.

4. XII. Петък. В 11 1/4 отидох в двореца, за да присъствувам (за първи път) при връчването на акредитивните писма на новия турски пълн[омощен] м[инистър]р Ментеш. Додето чакахме, Ц[арят] ми каза, доста сърдит и нервиран, че върнал на Габровски указа със Закона за многодетните семейства, защото според него, царското семейство нямало да бъде българско (касае се за онзи член от закона, който определя какво се разбира под българско семейство по смисъла на този закон). „Какво ще каже един ден Симеончо?“ Изказах съжалението си, че никой в М[инисте]рския съвет не е обърнал внимание, че този член може да се отнесе и до царското семейство. Ц[арят] изобщо не харесва закона в тази негова част, която се отнася до ергените, намира, че някой ни подвежда да гласуваме неща, които ще се вземат на смях и които не са за днешните моменти. Ако бил чел предварително и закона против евреите, и с него нямало да се съгласи. Изобщо Габровски вършел прекалени работи.

През време на разговора с Ментеш, който трая около 1 час, Ц[арят] показва удивителни знания по турската история и за някои места в Турция, които направиха силно впечатление на Ментеш. На тръгване казах още веднъж на Ц[аря], че не мога да си простя, че не сме обърнали внимание на онзи член от Закона за многодетните, който засяга и царското семейство. Ц[арят] прие това вече с усмивка и съвсем спокойно. Впрочем той беше нервиран само в първия момент и лесно му мина, може би за това, че аз се отнесох по този въпрос по обикновеному съвсем спокойно, без да се покажа много разтревожен.

Вечерта имахме съвет. Преди това Габровски, който вече беше получил върнатия указ, ми прочете едно писмо до Ц[аря], в което се извинява за опущението и заявява, че е готов да си тегли последствията. Това последното обаче беше казано доста условно, „ако това няма да бъде против интересите на страната“ и др. подобни. Габровски ми обясни, че турил този пасаж, за да не се мисли, че търси начин да се оттегли в този неблагоприятен момент. Обърнах му внимание, че не се знае как Ц[арят] ще тълкува този пасаж и му препоръчах да каже само „по начин, както В[аше] В[исочество] намери за добре“. Обеща да поправи писмото.

5. XII. *Събота*. Блокадата се проведе сполучливо и с доста добри резултати. Заловени са 36 търсени от полицията комунисти. Има двама убити, които са стреляли срещу полицията. Единият от тях изглежда да е бил, онзи, който напоследък бе наранил тежко един от тримата германци, нападнати вечер в продължение на десетина дена в софийските улици.⁵⁵

9. XII. *Сряда*. Вчера пристигна ген. Förtsch, началник-щаба на Löhrg в Солун, за да ни сондира за евентуалното участие на нашите войски при действия срещу партизаните в Босна, а евентуално и в Гърция. Ген. Михов му каза, че по принцип приемаме, при условие, че нашите войски няма много да се отдалечават и че при завършване на действията ще се върнат, като указахме на съществуващата заплаха откъм Турция, която не ни позволява да разкъсваме много нашите сили. Днес от 4 1/2 до 6 ч. бях на аудиенция при Ц[аря] по този въпрос, който утре ще приеме Förtsch. Уговорихме се да се изтъкне и неудобството, което има по нашето разбиране обстоятелството, че в Гърция и Сърбия се търпят национални правителства*, каквито няма в Белгия и Холандия. Ц[арят] беше много недоволен от това, че снощи Beckerle, Magistrati и Arnothy са били на легионерската студентска вечеринка (група „Оборище“), дето са присъствували ген. Жеков и Луков. Луков държал и реч, в която атакувал правителството. Действително, това е било голям гаф, при което остава само неизяснено дали м[инист]рите са знаели, че ги канят легионери и са отишли нарочно, или са смятали, че са канени от представители изобщо на националното студентство. На вечеринката, която се е състояла в „Parisiana“ е имало около 300 души. Същата вечер останалите легионери, от „Цар Симеон“ и „Прелом“, около 2000 души, са били във Военния клуб с Ив. Дочев. Тази постъпка добива още по-голямо значение, като се земе предвид, че Луков, по неговото собствено признание, поддържал връзки с д-р Delius, шефа на германската военна полиция у нас. Тези работи ще съобщим поверително на Загоров, за да ги донесе до знанието на Външното м[инистерст]во в Берлин.

* Куислинговски правителства.

10. XII. Четвъртък. Днес бях изненадан от две съобщения на Герм[анската] легация: 1) искат да пуснем за Турция 20 полски куповски оръдия и други материали, пристигнали вече в България, и 2) да продължим срока за оптиране за чуждо поданство по новия Закон за поданството, за да не ставало нужда да се изселват ония гърци от Тракия, които биха оптирали за гръцко поданство. Направихме възражение и го двата въпроса. Германците все още не могат да разберат, че трябва да поставят интересите на своите съюзници по-високо от тези на гърци и сърби, които въпреки всички жестове на великодушие, никога няма да тръгнат с тях, както няма да направят това и турците.

23. XII. Сряда. Преди обед в 11 1/2 ме повика Ц[арят], да ми съобщи за разговора си с румънския м[инистър]р Каранфил, който му беше поискал аудиенция във връзка с шпионската афера на Бабояно и Дан. Аудиенцията е била поискана по нареждане на румънското правителство, което изказвало своето учудване за тази афера и изказвало желание тя да се приключи час по-скоро, понеже можела да повлияе на нашите отношения с Румъния.

29. XII. Вторник. Следобед в 4 ч. на аудиенция във връзка със заминаването на генерала за герм[анската] главна квартира.

30. XII. Сряда. В 5 1/2 ч. се събрахме с генерала и Севов, за да уговорим окончателно въпросите, които ще се поставят на разискване в герм[анската] главна квартира.

31. XII. Четвъртък. Сутринта изпратих генерала за Германия. Нова година посрещнахме сами с Кита в къщи.

[а. е. 9]

10. I. 1943. Неделя. От 3 януари до днес прекарахме в Чамкория при много хубаво време и изобилен сняг (в лесничеството).

12. I. Вторник. Този сутрин приех на продължителен доклад ген. Михов, когото снощи в 1.45 ч. през нощта посрещнахме на гарата при завръщането му от главната квартира на фюрера. Той е много доволен от срещата. Германците са възприели нашата теза, че трябва да бъдем добре въоръжени предвид на възможностите за един балкански фронт. Съгласили са се най-скоро време да ни дадат исканото от нас оръжие. В Солун ще изпратим наш щаб за по-тясна връзка с германците. Ще укрепим Беломорското крайбрежие и ще построим летища, за да могат германските въздушни сили да дойдат лесно на помощ. Михов е констатирал много благоприятна атмосфера за нас. Доволни са от нашето държане и помощта, която им оказваме в Сърбия. Фюрерът е казал, че те имат нужда от една силна и добре въоръжена България не само сега, но също и през време на преговорите за мир, както и след тях. Виждало се, че това се отнасяло като противовес на италианците, за които фюрерът е изказал съмнение, че те ще устоят докрай и въобще е дал да се разбере, че не е много доволен от тях. Германците решили да свършат с бандите в Хърватско. Разбирали нашите възражения против националните правителства в Сърбия и Гърция, обаче нямали достатъчно административен персонал, за да могат да ги премахнат (Михов им казал, че сърбите денем били с германците, а нощем с Дража Михайлович). В Димотишко щели да изпратят достатъчно хора, за да предотвратят гръцкото надмощие. Турците нямало да се намесят; материално трябвало да им дават, понеже срещу едно, получавали сто; при това касаело се за старо оръжие, а нам щели да дадат от най-модерното (Молтшапн беше казал още онзи ден на Шишманов, че турците дали уверение, в случай че навлязат у тях англосаксонски войски, те щели да допуснат и германските. Радославов ми съобщи, че турците започнали да пращат в Германия дневно по 9 вагона хромова руда, която минава през нас). В Берлин ген. Thomas казал на Михов, че той за един ден, свършил повече работа, отколкото италианците за три: *veni, vidi, vici*.* За Източния фронт германците били съвсем спокойни.

* Дойдох, видях, победих (лат.).

15. I. Петък. От 10 1/2 до 12 аудиенция при Ц[аря]. Общ преглед на положението. Доволен е от пътуването на Михов. Химлер бил в главната квартира, поставен като под карантина. Сега пак генералите имали надмощие при Хитлера, което Ц[арят] одобрява.

25. I. Понеделник. В 4 1/2 сл[ед]об[ед] на аудиенция за „седмичен преглед“. Ще викаме на доклад Киров, Караджов и Загоров. След мене щеше да бъде приет ген. Löhr, който е дошел от Солун, за да уговори някои подробности по укрепяване на Беломорското крайбрежие. Ц[арят] гледа със спокойствие на руските успехи на Източния фронт. Той застъпи пак обстойно неговата теза, че уволнението на старите военачалници е било грешка, че сега липсва единство в командването, че намесата на партийците във военните работи е дало много лоши отражения, че Хитлер се е проявил като голям държавник, но не може да бъде и голям пълководец, че вероятно близките му хора само го ласкаят и не му казват истината, а крият може би и действителното положение на нещата. Примери за подобни прояви у нас Ц[арят] имал твърде много от време на Първата световна война. При подводната война и въздушните сили работите отивали много по-добре, защото там върховите началници не били сменени. Маршал List напуснал командването, когато му отнели 10 дивизии, за да ги пратят на Западния фронт и по този начин разстроили действията в Кавказ. Сега оставал от старите само Kleist, обаче той бил „авантюрист“, кавалерийски офицер, който в Полша се отличил с една сполучлива, но много рискована маневра, той не бил годен за планомерна работа (Ц[арят] го познавал лично).

26. I. Вторник. На обед бяхме у Schönebeck с ген. Löhr, обаче не можахме да водим никакъв отделен разговор, понеже следобед се образува общ кръг и се водиха само общи разговори. Никой не засегна положението на Източния фронт. У нас в по-широки кръгове не се проявява никакво особно безпокойство. Аз също съм убеден, че германците рано или късно ще се справят с положението, обаче се боя от политическите отражения не само у нас, но особно в Румъния и Унга-

рия. Дадените жертви в хора и материали от страна на германците изглеждат също да са много големи. За шестата армия в Сталинград изглежда вече да няма спасение (около 22 дивизии). Очевидно е, че те ще бъдат пожертвувани, след като отказаха да се предадат, въпреки износните условия, които им предложиха русите. Със своето предложение русите искаха безспорно да се покажат „кавалери“ и да използват своя жест за пропагандни цели. Обаче предаването на Сталинградския гарнизон би улеснило безспорно твърде много по-нататъшното напредване на русите. Както и да е, прекарах и аз напоследък няколко безсънни нощи, колкото и да съм все още оптимист за бъдещето.

1. II. Понеделник. По обед ме посети Beckerle, за да ми съобщи за срещата на Чърчил с турските държавници в Адана.¹ Казах му, че още вчера бяхме уведомени за нея от Загоров, комуто съобщили от герм[анското] м[инистерст]во в Берлин. Beckerle в съгласие с казаното вече и на Загоров, ме увери, че тази среща не трябвало да ни безпокои и че Турция ще запази досегашното си поведение. Отговорих му, че и аз вярвам, че сегашното правителство ще запази същата политика, но не е сигурно, дали то няма да бъде сменено. Англичаните могат да упражнят преди всичко голям натиск вследствие на лошото стопанско положение в Турция, там сега се намират под разни предлози многобройни американци и англичани, поети са ангажирани за постройка на пътища, железници и пристанища, а освен това и положението на Сараджолу е разклатено вследствие на лошото стопанско положение, което засилва опозицията. Промяна следователно не е изключена, колкото Турция да се бои от болшевизма. Beckerle беше принуден да се съгласи с мене, като загатна, че това не би било голяма изненада за нас. Отговорих, че то не било никаква изненада, напротив, нещо, което бихме очаквали, тъй като ние, както той добре знае, никога не сме се доверявали на турците. Съобщи ми, че русите не искали Турция да се намесва на страната на англичаните и че били недоволни, дето Турция толкова се въоръжавала. Използувах това, за да развия мисълта си, че Русия води самостоятелна политика и не иска да се обвърже с англосаксонците

(затова и отсъства от конференцията в Casablanca).² Сталин беше казал (при сключването на руско-германския пакт непосредствено пред войната), че не иска да вади кестените от огъня за англичаните. Това важи и днес. Интересите на Англия и Русия са противоречиви. Не бих се учудвал, ако при по-големи успехи на русите, англичаните намалят или спрат доставките за Русия, за да останат по-дълго Германия и Русия да се изтощават взаимно.

Вечерта имахме съвет. Подигнах въпроса да създадем главна дирекция на военновременното стопанство, след като бях взел предварително съгласието на Захариев и бях говорил със Севов. Съветът възприе с готовност тази идея, с която се бяхме занимавали и по-рано още във времето на Загоров. Убедих се, че Захариев при всичкото си усърдие, не може сам да се справи с тази задача, а крайно време е да се предприеме нещо, тъй като недоволството расте. Всичките ни усилия да поправим положението само чрез Захариев не успяха.

3. II. Сряда. Сталинград най-после падна, въпреки геройството и самопожертвуването на германските му защитници. Военното значение на този факт може би не е много голямо, обаче важно е психологическото му отражение, понеже Сталинград беше станал нещо като символ на борбата между болшеvizма и националсоциализма.

Вечерта събрах председателите на парламентарните] комисии, заедно с бюрото на камарата, за да ги ориентирам главно върху срещите в Casablanca и Ада-на. Изтъкнах, че трябва да бъдем готови за всяка евентуалност, макар турците да уверяват, че ще поддържат своя неутралитет. За нас се налага на всеки случай да бъдем силни военно и да запазим непокътнати нашия дух и нашата воля. Бяхме единодушни в преценката на положението. През време на разискванията се получи съобщение (още непроверено), че Чърчил от Кайро заминал за Куйбишев.

5. II. Петък. Преди обед в 11 ч. аудиенция. Говорихме между другото и за създаването на главна дирекция на снабдяването, която да обедини всички служ-

би и за която аз от известно време много настоявам като една от най-належащите мерки на правителството. Министерският съвет я възприе вече напълно. Остава само да определим лицето. Ц[арят] се изказа против кандидатурата на ген. Т. Радев,³ който много говорел и всичко критикувал, но не бил за положителна работа. Бил от тези, които са прочели само една книга. Щял да интригува и да гледа на тази служба само като на трамплин, за да стане м[инистър]-председател. Ц[арят] е много по-наклонен, този пост да се повери на Спас Ганев, което и аз напълно одобрявам. Направи ми впечатление, че Ц[арят] предложи за този пост и бившия д[иректор] на железниците Колчев,⁴ но не настоя за него. Съгласен е напълно да поверим главното ръководство на „Браник“ на Г. Манев⁵. Аз одобрявам много това привличане на бивши м[инистри] в управлението.

Вечерта по настояването на някои нар[одни] представители свиках комисията по външните работи във връзка със срещите в Casablanca и Адана. Проф. Стайнов се показва много разтревожен и настоява да бързаме с въоръжението и да уговорим военно сътрудничество с Германия. Речта му звучеше пораженски, стреснал се е много от руските успехи на Източния фронт. Мушанов се изказа в смисъл, че трябва да съобразим при новите обстоятелства нашата политика с нашите национални интереси. Искаше да каже, евентуално да се отсетнем от германците, ако те продължават да губят. В този смисъл той се беше изказал и пред Ц[аря] при връчването на отговора на тронното слово, на което Ц[арят] с право му бе забелязал, че не може да има в този момент политика по-пакостна от тази. Цанков говори добре, като изтъкна, че би било голямо заблуждение да се мисли, че русите, при една победа, не биха се наложили и че те биха могли да бъдат спрени от англичаните или американците, което и аз потвърдих. Изказаха се още Ив. Петров, Николаев и ген. Йовов. Д. Пешев поиска само обяснение по положението на руския фронт. Накрая Мушанов апелира към мене да говоря на Ц[аря] за едно обединение на политическите сили. Имаше предвид нещо като „коалиционен кабинет“. Отговорих, че ние винаги сме били за обединението на всички здрави сили, но че сега

не е време да променяме политическата система, че по това напоследък се говори доста в камарата и че аз споделям мислите, които изказа по този повод Т. Кожухаров.

6. II. *Събота.* По обед дойде при мене Хр. Статев да види какво е становището ми по отношение амнистирането на Ив. Михайлов, за което той говорил и с Ц[аря] при връчването на отговора на тронното слово. Отговорих му, че аз вече съм се изяснил и пред Д. Ачков. Аз смятам, че Ив. Михайлов е амнистиран. Не съм съгласен сега да се уяснява по-подробно амнистията чрез изменение на съответния закон, понеже това би значило или че Ив. Михайлов няма доверие в правителството, за да се върне, или, че той иска да преговаря с правителството като равностойна страна. Съгласен съм обаче да се поправи законът, ако преди това Ив. Михайлов се върне в България.

Посети ме и Ал. Цанков под предлог да ми говори за сградата на Юнион клуб, а всъщност да се ориентира по-добре след вчерашните разговори по положението. Направило и нему впечатление, че проф. Стайнов бил сега уплашен. След излизане от заседанието вчера разменили мисли, какво впечатление съм им направил аз. Коментирали, че съм бил много спокоен, което ги ободрило. Впрочем и в заседанието проф. Стайнов ми каза, че съм бил оптимист. Отговорих, че това е действително така, понеже в този момент не виждам причини за противното. Изтъкнах обаче, че моят оптимизъм съвсем не ми каза да си затварям очите пред действителността и че в моето изложение достатъчно им съм изтъкнал всички компликации, които биха могли да се явят със създаването на един втори фронт на Балканите, с, или без участието на Турция.

Вечерта имах продължителна среща с военния м[инистър], който днес се беше завърнал от една обиколка в Шумен и Варна. Впечатленията му общо са добри, но констатира едно униние, особено между офицерите. И според него най-болният въпрос в този момент е прехраната, с която службата не може да се справи. Потвърди ми, че положението на руския фронт е сериозно, допуска опразването на Ростов, даже и на Харков, но е сигурен, че германците все пак ще се справят.

7. II. Неделя. Преди обед поканих на разговор Габровски и Севов, главно за да побързаме с назначаването на главен директор на прехраната, като им описаваново големите мъчности по този въпрос. В това време дойде и Захариев, за да оправим едно погрешно постановление. Установихме се, че най-подходящо лице е Спас Ганев, но Севов си направи някои резерви. Уговорихме все пак, че този въпрос до сряда трябва да бъде решен. Подигнах въпрос и за Манев като главен ръководител на „Бранник“. Севов ме подкрепи, но на Габровски това не беше много приятно, тъй като той готвеше за този пост Стоилков. Все пак и той се съгласи. Поставих след това въпроса за създаване на комитети, макар и временно, за връзка на правителството с народа, като се позовах на примера на Португалия и Япония, дето също имаше безпартийно управление. И двамата възприеха идеята по принцип и се съгласиха, че тъкмо в този момент това е крайно необходимо. Севов обаче искаше да се възложат на тези комитети главно стопански задачи, а Габровски настояваше повече на политическата страна, въпреки на досегашните несполучливи опити в това отношение. Понеже часът минаваше 2 1/2, отложихме този въпрос за друга среща. Поставих пак и въпроса за промени в пресата, в смисъл на едно по-подчертано ръководство, за което бях говорил вече веднъж и в Министерския съвет, като се позовах главно на това, че нашата преса е почти изключително информативна, и то сензационно-информативна. Би трябвало и в това отношение да вземем за пример немската преса. И по този въпрос остана да говорим в следната среща.

8. II. Понеделник. Преди 3—4 дни Радославов ми съобщи, че турците изпращали редовно всеки ден по 6 вагона хромова руда в Германия. Днес обаче ми каза, че от 2—3 дена тези доставки са спрени. Това е вероятно един от резултатите на срещата в Адана.

10. II. Сряда. Следобед бях при Ц[аря]. Говорихме по положението на руския фронт, за който Ц[арят] ми съобщи някои интересни подробности. Той е спокоен за положението, въпреки руските успехи; и смята, че германците ще бъдат вероятно принудени да отстъпят още.

Съгласен е да предложим на Спас Ганев главната дирекция на предоволствието. По този случай му казах, че съм имал среща с Г. Манев относно „Бранник“ и че той в края на краищата би бил съгласен да го поеме, но му се иска да бъде м[инистъ]р, нещо като м[инистъ]р на физическото възпитание, макар нито Ахматп, нито проф. Оршанич да са м[инистъ]ри. И Ц[арят] се чуди на тази „министромания“ на нашите хора, които даже и в днешните съдбоносни времена не гледат какво биха могли да направят, но ламтят преди всичко за титли. Като че у ръководителите на нашата интелигенция няма съзнанието, че техните лични интереси трябва да отстъпят на общонародните интереси, че те би трябвало да са готови да се даже самопожертвуват, да „изгорят“ в делата си, предвид на величието на епохата. Тези мисли имах още когато предлагах на Владикин и Генов дирекцията на пресата и пропагандата. Вдъхва ми ги сега наново и разговорът с Манев. Все пак нашите общественици си остават дребни хора, все още личат следите на робството, които изтъкват на първо място завистта и клеветата.

Говорихме и за евентуалната смяна на ген. Лукаш като н-к на щаба поради сърдечната му болест (напоследък имал малък удар; краката му оттичали). Казах на Ц[аря], че Михов се безпокои, но не му се иска да го смени. Вероятно поради липса на подходящ наследник. По старшинство би трябвало да дойде Бойдев, с когото Михов може би няма да може да работи. Препоръчах да се назначи още един помощник, тъй като промяната в този момент ще има може би неудобства. Остана Ц[арят] да говори утре с Михов по този въпрос.

Повиках веднага Спас Ганев и му предложих новата служба по прехраната, като разгледахме как би се уредила. И той мисли за комисар по чл. 91 от Конституцията, но ми се видя наклонен да приеме. Остана да си помисли.

11. II. Четвъртък. Посети ме проф. Л. Диков, който се е върнал преди 5—6 дни от Германия. Духът там бил много добър, но имало вече умора и почнали да се проявяват известни критики към ръководството. Били

наклонени веднага да сключат мир с Англия, ако биха могли да се споразумеят за сметка на Русия, считало се обаче, че Англия няма да приеме. Външната политика се считала неясна и колеблива, не се виждало какво искат особно от Русия. Оставането на VI армия в Сталинград станало по изричното настояване на фюрера, макар че армията могла да се изтегли и von Paulus⁶ искал това. Считало се за грешка, че партията се меси толкоз във военните действия. Диков се виждал във Виена с проф. Koch, който беше директор на немския институт в София, а после беше мобилизиран. Бил капитан, ранен командир в Сталинград и бил евакуиран едва през януари, понеже заболял от жълтеница. Според него в Сталинград имало 30 дивизии, около 300 000 души. Само малка част от тях били евакуирани. Не знаел колко са пленниците. И двете страни избивали малките групи пленници. Русите са запазвали вероятно само големите групи или част от тях. Защитниците на Сталинград са били принудени да капитулират поради липса на муниции и храни. Германците не допуснали, че русите са могли да нападнат с 60—70 дивизии (ние ги бяхме предупредили, по сведения на нашия военен аташе в Куйбишев, че русите са струпали оттатък Волга около 70 дивизии, около 300 000 души. Само малка част от тях ние на това предупреждение, или са пак подценили противника). Русите били много добре въоръжени и екипирани. Танковете им били американски, имали също и много американски самолети. Германците били добре облечени, обаче техните 2 и 3,7 см противотанкови оръдия се оказали неефикасни при новите танкове (това ми бе казал вчера и Ц[арят], който предполагаше, че русите нарочно преди голямата офанзива са употребили долнокачествени танкове, за да заблудят противника).

Русите се сражавали много добре и с голям фанатизъм. Някои руски офицери, които Koch разпитвал, показвали отлична военна подготовка, макар и да нямали обща култура.

По други наши сведения първият пробив бил направен там, дето са се намирали само румънски войски (около 15 дивизии). Интересни сведения ни даде Букурещката легация по разказа на един българин от

Крайова, войник в един румънски пионерен полк, завърнал се от сражението. Русите нападали три пъти, едва при третата атака румъните не удържали и се разбягали. Русите нападали и деня и ноща с танкове, въпреки мъглата, като осветявали с фаровете. Самолетите поради мъглата не могли да действуват. Русите избивали германските офицери и войници и румънските офицери, а на румънските войници вземали пушките и обущата и после ги пущали да си вървят. Очевидно подготвят си привърженици в Румъния. Румънските войници нямали модерно въоръжение. Срещу танковете действували само с мини, но това средство не било ефикасно.

Според Ц[аря] голяма роля изиграла и руската кавалерия, която като по-бърза от пехотата, успявала да се вмъкне между неприятелските танкове и следващите ги пехотни части и по този начин да прекъсне тяхната връзка. По тази причина Ц[арят] бил доволен, че не се съгласил да се разформироваат нашите кавалерийски части и настоял да се запазят конете и в артилерията, а не всичко да се моторизира, като имал предвид местните съобщителни средства и терен. Германците щели да ни доставят част от оръжието до 1 май, останалата част, главно танковете до 1 юли. Оттам той заключва, че и тяхната офанзива няма да почне преди 1 юли. Дано дотогава да не е късно.

13. II. Събота. Преди обед дойде Спас Ганев и ми съобщи, че той би приел поста главен директор на снабдяването само като министър. Отговорих му, че не желаем да правим отклонения от Конституцията, толкова повече, че това би отворило апетитите и за други нови м[инистерст]ва, и че за това ние сме решени да се задоволим засега с главен директор, а ако се окаже, че работата по този начин не може да се свърши, едва тогава, след като изчерпим всички други средства, можем да мислим за създаване на ново м[инистерст]во. Изобщо не трябва при първата мъчнотия да мислим за изменение на Конституцията*. Ганев се разколеба и остана още да си помисли, както и аз

* Броят и наименованията на министерствата е записан в текста на Търновската конституция. Следователно, създаването на ново министерство изисква изменение на Конституцията.

апелирах към него, поради изключителните времена, да поеме тази длъжност и че той сигурно, като добър организатор, твърд човек и безспорно честен, ще се справи успешно с нея.

На вечеря у Василеви. В 11 ч. ни съобщиха, че е убит ген. Луков.⁷ Прибрахме се веднага в къщи, дето след малко дойдоха Габровски, Михов и Севов. Останахме до 2 1/2 ч. Кварталът около къщата на Луков е бил веднага блокиран, обаче не са намерени никакви следи от убийците.

15. II. Понеделник. Повиках Спас Ганев, който отка-
за окончателно. Бил убеден, че само м[инистър] можел
да се справи с тази работа, безразлично дали ще бъ-
де той, или някой друг.

В 2 часа беше погребението на Луков. Присъству-
вахме с Ц[аря] и Княза. Ц[арят] беше много загри-
жен, че започват пак политически убийства, каквито
не сме имали от 9 години. Москва хвърля вината за
убийството на Луков върху правителството. За жалост
тази теза бе подета и в един легионерски позив.

17. II. Сряда. На аудиенция при Ц[аря]. Той настоя-
ва да се назначи за директор на полицията полк. Кеф-
сизов, както вече бяхме говорили с Габровски и Се-
вов, и ме натовари да говоря за това и с Михов, у
кого то той смята, че ще срещнем противодействие.
Обясних на Ц[аря], че за убийството на Луков не би-
ва да оставаме при обяснението, че то е дело на „чуж-
да ръка“ или на „враговете на България“. Тези фор-
мули са много мъгляви, няма никого да убедят и по-
дозренията ще паднат върху правителството. Наро-
дът иска нещо конкретно. Трябва да го насочим към
истинските убийци, които са безспорно комунисти, тъй
като следствието доказва, че Луков е бил убит от съ-
щото лице и със същия револвер, с който е бил убит
преди няколко дена дърводелският работник⁸. Трябва
да използваме тези убийства, за да засилим борбата
както против комунизма, така и против еврейството;
не бива да прибягваме към ексцеси и може би няма
да можем да направим повече от това, което сега пра-
вим, но правителството трябва да даде най-малко вид,

че не търпи тези провокации и че е решило да се справи по-енергично с тях. Трябва да се дири политическият ефект в този момент. По този случай напомних на Ц[аря], че преди два дена Beckerle ми е съобщил, че тяхното правителство не би одобрило, ако ние изселим в Палестина уговорените с английското правителство (посредством Швейцарската легация) 4000 деца и 500 възрастни, понеже това би послужило за пропаганда в полза на Англия и би възбудило недоволството у арабите, които германците не искат да дразнят, с което и аз се съгласих. Припомних освен това и казаното от Paul Schmidt на Загоров в Берлин, когато е станало дума за отношението на германците към нашето правителство: германците не искали да се бъркат в нашите вътрешни работи и биха подкрепили всяко правителство, което е в състояние да се справи с комунистите, с евреите, за които в нова Европа няма място, и с улицата, т. е. с други политически движения, безразлично дали са левичарски, или националистически. Ц[арят] се съгласи с мене, макар и да не ми се видя много убеден в моята теза. Съобщих му, че вчера е бил при мене и Г. Манев, който също отказал главното ръководство на „Бранник“, ако не бъде м[инистър]р. Истинска министеромания. Вероятно те са се споразумели със Спас Ганев, но и без петли ще съмне. За директор на пресата, на местото на Хр. Шишманов, който също отказа и който както в очите на Ц[аря], така и в моите очи с това губи много, се споразумяхме върху М. Милев. Решихме освен това да се мобилизират в специални групи всички левичари, за които се указа, че досега не били вземани във войската, за да не развалят духа ѝ.

Следобед виках Михов, с когото говорихме подробно по всички повдигнати въпроси. За полк. Кефсизов той не направи възражение; вероятно е бил вече предупреден. Обеща веднага да разпoredи за мобилизирането на левичарите, като включи в тях и част от студентите-левичари. След него повиках и Габровски, с когото обсъдихме подробно положението и взехме следните решения:

1. Да се почне във вестниците кампания против комунистите и евреите, като същевременно се засилят мерките срещу тях.

2. За откриването на убийците на Луков да се даде голяма парична награда.

3. Габровски да повика Ал. Цанков, проф. Л. Диков и Н. Мушанов, за които имаме сведения, че също така приписвали убийството на Луков на правителството и да им обърне внимание, че те така наливат вода във воденицата на Москва.

4. Да пристъпим по-енергично към създаването на комитети навсякъде в провинцията било под името „Отечествен фронт“, за да изземем този лозунг от комунистите и другите левичари, било под името „Народно единство“ или „Национално обединение“, като същевременно потърсим начин да приобщим и легионерите. Това се налага като най-необходима мярка тъкмо в сегашния момент, тъй като все повече чувстваме нашата изолираност. Широките маси не са изгубили доверието си в Ц[аря] и са може би доволни от сегашния режим, но всички други политически среди, особено в София го отричат.

5. При публичните събрания, които предстоят да се уредят в страната, идеята за комитетите само да се подхвърли, а организирането им да стане по-късно.

26. II. Петък. Сутринта заседание на мнозинството. Аз направих в продължение на 1 1/4 часа изложение върху външното положение, след което говори Габровски върху вътрешното положение в присъствието на всички м[инист]ри. Мнозина народни представители вземаха думата. Обаче почти всички, вместо да останат в плоскостта на големите въпроси, засегнати в двете изложения и да изразят солидарността на народа с тези разбирания, започнаха пак да излагат своите локални дертове и да изказват недоволството си от едни или други чиновници. Моето изложение бе посрещнато много добре и в края имаше много продължителни ръкопляскания.

2. III. Вторник. От 4 1/2—6 ч. на аудиенция. Ц[арят] е решително против това да държа в този момент публична реч, в кръга на многобройните събрания, които сега уреждаме по села и градове. На мене препоръчва да посетя само някои села, а в София да говори Габровски. Разгледахме само текущи въпроси.

9. III. Вторник. Тази сутрин беше при мене Arnothy, който наскоро се е върнал от Будапеща. Каза ми, че получил от достоверно място следните сведения: преди срещата в Casablanca Сталин поискал да се постави на разискване въпросът за Дарданелите и минаването на англо-американската флота през тях. На това се противопоставил обаче най-енергично Чърчил. Тогава Сталин заявил, че другите въпроси не го интересуват и по тази причина нито той отишъл в Casablanca, нито изпратил представител. Това е много вероятно и логично. Унгарците гледат с голяма неприязън на нашето сближаване с румъните. В Будапеща Arnothy се опитал да ги убеди, че това няма да се отрази върху отношенията ни с унгарците, за което и аз му дадох най-категорически уверения.

11. III. Четвъртък. Днес ме посети Redard за връзка с изселването на еврейските деца в Палестина. Даде ми да прочета телеграмата, с която се иска да се назначи един комитет от трима евреи, за да посочат лицата за изселване. Казах му, че това ние не можем да приемем и си запазваме правото да посочим ние лицата. Преди това обаче би трябвало да уредим техническите въпроси по изселването. Той предложи да почнем с една група от 100 деца, за които М[инистерст]вото на вътр[ешните] работи дало съгласието си и за които ще са нужни само два вагона. Стана дума за евреите от новите земи, които изселваме. Той предложи да телеграфира да ги приемат и тях всички в Палестина. Възразих му, че е вече много късно, понеже те след няколко дена тръгват. На въпроса му къде отиват, отговорих: „В Полша“. „Това значи, че те отиват на смърт“, каза той. Обясних, че това е пресилено и че те ще бъдат използвани като работници, каквито и ние изпращаме. Отговори, че това не е същото и че с евреите се постъпва нечовечно. Възразих остро, че не можем да говорим в днешно време за човечност, когато тъй безмилостно се избива мирното население на големите градове. Той веднага се съгласи с мене, като посочи току-що станалото нападение от англичаните на град Рен в Британия,* който нито имал никак-

* Става дума за областта Бретан във Франция.

ва военна индустрия, нито някакво стратегическо значение. Съгласни бяхме, че войната става от ден на ден все по-жестока. Казах му какво вредно влияние упражняват у нас евреите и че и ние имаме право да се защитаваме с оглед на това, че и ние можем да станем театър на военни действия. Ние сме били винаги най-толерантният народ, обаче сега сме принудени да вземем мерки, каквито в нормални времена сигурно не бихме взели.

15. III. Понеделник. Аудиенция от 4 1/2—6 1/2 ч. Говорихме главно по еврейския въпрос, по който Ц[арят] държи за едно твърдо поведение.⁹ Стана дума и за разискванията в Мин[истерския] съвет, дето често трябва да налагам на министрите известни становища, което Ц[арят] напълно одобрява, даже ако това би довело до подаване на оставки.

19. III. Петък. Тази сутрин получих едно изложение по еврейския въпрос от Д. Пешев, подписано от 43 народни представители, макар Пешев снощи по моя молба да беше обещал на Калфов да не ми го изпраща, преди да говори с мене. Това е голяма демонстрация, която ще има последствие. Сега виждам действително, какво голямо влияние имат евреите и колко са те вредни. Подир обед дойдоха няколко народни представители начело със Сл. Василев да протестират против подаването на писмото. Казах им, че въпросът е много важен, че ще се свика по него болшинството и ще се теглят всички последствия.

20. III. Събота. След като говорих със Севов, разгледахме в днешния мин[истерски] съвет писмото на Пешев. Главно по мое настояване решихме да използваме този случай, за да проверим мнозинството, да поставим въпрос на доверие и да искаме отстраняването на Пешев от подпредседателското място и изключване от мнозинството на тези, които не си оттеглят подписите. Моментът е удобен, понеже сме в края на законодателния период на камарата, а и въпросът за евреите е удобен агитационен сюжет, ако станат нови избори. Разбира се, че и правителството може да си отиде, обаче аз заявих, че поставям ребром въпроса и предпочитам

едно по-малко, но сигурно болшинство, отколкото хора, които винаги могат да изложат правителството. П. Кьосеиванов беше днес при мене и писмено оттегли подписа си. Също и Спас Маринов вчера ми заяви, че оттегля подписа си, обаче аз му поисках да го направи писмено.

22. III. *Понеделник*. Обед у Magistrati, за да се срещна с Guariglia, досегашен посланик при Ватикана, който сега отива в Анкара. Вярва, че турците сега няма да се намесят, но не ги счита за много сигурни. Допуща, че могат само да пропускат англо-американците, за да предизвикат германците или нас да ги нападнем, за да оправдаят влизането си във войната. По тази причина съветва въздържаност, ако турците правят улеснения на англо-американците. Казал на Дуче парадокса, че намесата на Турция би могла и да улесни положението (вижда вероятно положението на Италия). Такива парадокси често се случвали. Вярва в болшевишката опасност за Европа. Американците се заблуждават, когато я отричат. Техните интереси са в Далечния изток. Не е сигурен дали могат да се задържат дълго в Тунис, поради транспортни мъчнотии. Конвоите се движели между два реда мини и затова подводниците не били опасни. Страдали обаче много от аеропланите, а германците и италианците нямали достатъчно, за да им се противопоставят. След завземането на Гафса биха могли да стигнат и Алжир, ако биха имали достатъчно бензин. Сега обаче са принудени да се държат само отбранително. Войната е главно война за Средиземноморието, обаче германците не искат да го разберат. Трябва всички да си пазим силите, понеже войната може да трае дълго. Те давали този съвет и на германците. В Рим не са правили никакви постъпки за мир. Папата бил уверен, че те са преждевременни. Идването на Spellman* в Рим е вероятно във връзка с финансови въпроси, понеже германските католици сега не внасят почти нищо и папата разчита главно на Америка. Папата бил близък с Рузвелт от време на пребиваването си в Америка и искал да го използва главно за облекчение на пленниците

* Кардинал, глава на католическата църква в САЩ.

в Русия. Рузвелт направил постъпки пред Сталина, обаче те останали безрезультатни.

23. III. Вторник. Сутринта бях при Ц[аря]. Разменихме си впечатленията от разговорите с Guariglia. Той тълкува неговия „парадокс“, че може би ще бъде по-добре Турция да се намеси във войната, в смисъл, че той ще работи в Анкара в това направление, за да облекчи положението на Италия, като се измести войната на изток. Това е много възможно. Решихме да предупредим Загоров и Киров. Ц[арят] е съгласен да бламираме в мнозинството Пешева, за да го обезвредим веднъж завинаги.

24. III. Сряда. Заседание на мнозинството във връзка с писмото на Пешева по еврейския въпрос. След дълги и мъчителни разисквания, при които аз изобличих Пешева в некоректно държане, поставих въпроса на доверие и предложение за бламирането на Пешева. Всички 114 присъстващи гласуваха пълно доверие на правителството по всички въпроси, включително и по мерките против евреите, като се изтъкна, че с това се счита оттеглено и писмото на Пешев, подписано от 43 души. По въпроса за бламирането на Пешев като подпредседател, мнозинството се раздели: 66 души гласуваха „за“, 33 против, а 11 се въздържаха. Четири души напуснаха заседанието преди гласуването, а именно Сотир Янев, Серафим Георгиев, д-р Дуров и С. Чалбуров. Това бяха „спокойните съвести“. П. Кьосеиванов, който писмено се отказа от подписа си в писмото на Пешев, не присъствуваше. След гласуването Пешев, въпреки че бе поканен за това, отказа да си даде оставката, макар да заяви много патетично, че той е написал писмото, че това било негова инициатива и че той поемал всичката отговорност за това. След гласуването стана малко пререкание между Пешев и мене, почнато от него, при което той ми подхвърли, че съм щял да се разкайвам за тази си постъпка, аз отговорих, че всеки трябва да носи отговорност за постъпките си и най-после завърших с „Tu l'a voulu, Dandin“, * за да му кажа, че той отдавна търсеше това, което

* Ти го искаше, Данден (Молпер — „Жорж Данден“).

стана. Всъщност аз свиках заседанието, за да демаскирам Пешева и този резултат напълно се постигна. Всеки разбра, че той е целил да удари правителството и ако не успее да го свали, то поне да го изложи. Това не му попречи да гласува и той пълно „доверие“ на правителството. Аз бях поставил въпроса, че доверието към правителството трябва да бъде цялостно, т. е. че не може по един въпрос да се гласува доверие, а по друг не. При тези условия гласуването за Пешева се намираше в противоречие с гласуването вече доверие, тъй като аз бях заявил, че правителството прави въпрос на доверие от сменяването на Пешев. Въпреки това не исках да настоявам, понеже при повторно гласуване се касаеше за лице и другарите му, които бяха подписали писмото, не можяха да го изоставят. Също така не исках при гласуването двата въпроса да се смесят, за да се види, че по политиката съществува пълно единодушие.

26. III. Петък. В днешното заседание на камарата като първа точка на дневния ред беше поставено предложението на д-р Ат. Попов за бламиране на Д. Пешев. Предложението бе прието без разискване при голям шум и протести от страна на опозицията и някои приятели на Пешева. Обаче малко по-късно, при разглеждане на едно решение за новите земи, ораторите се спряха върху бламирането на Пешева и причините, които са го предизвикали във връзка с еврейския въпрос. Пешев направи много лошо, като не се съгласи да си подаде оставката, тъй като сега всички ще останат с впечатление, че той е бил бламиран, понеже е защитава евреите. Тод. Кожухаров в своята реч засегна и мене, като каза, че Петко Стайнов ме бил нарекъл кротък диктатор. Аз всъщност съм бил истински диктатор и съм показвал твърда ръка, но само в Народното събрание. Той би искал да види такава твърда ръка навсякъде, както например въпроса за пропадналата акция за картофите и тогава бил готов да целува тази твърда ръка и отгоре, и отдолу.

28. III. Неделя. Днес закрихме Нар[одното] събрание с един инцидент от П. Стайнов, който докара до изключването му от днешното заседание¹¹. Сегов ми съобщи,

че Ц[арят] получил покана да се срещне с Хитлер, като вземе със себе си и началник-щаба.

29. III. Понеделник. Сутринта бях при Ц[аря] във връзка с неговото заминаване. Той се особно безпокои от това, че викат и н[ачални]к-щаба. Казах му, че не виждам нищо необикновено в това при днешните обстоятелства, като му припомних, че и Рибентроп при последното си посещение* се придружаваше от пом[ощник] н[ачални]к-щаба. Това го успокои, като каза, че той не се сетил за това обстоятелство. Не знаем каква ще бъде темата на разговора. Предполагаме, че това ще бъде може би следвоенното уреждане на Европа, понеже имаме сведения, че за разрешаването на тези въпроси много настоявал Мусолини при последното посещение на Рибентроп, но че не било взето решение, та Рибентроп щял да отива още един път в Италия. Във връзка с това разгледахме нашето положение и установихме гледището ни по някои по-важни въпроси. За Солун — свободно пристанище под германски протекторат, тъй като Солун е от голямо значение за целия Балк[ански] полуостров. На второ място български, но не и гръцки. Необходимостта да си присъединим поне част от гръцка Македония, при което не би могло да се избегне поне едно частично разместване на населението. Неучастие във войната против Русия поради многобройните ни други задължения, които нашите съседи нямат: опасността от Турция, пазене на Черноморското и Егейското крайбрежие, окупацията в Сърбия, възможното разширение на окупацията или съдействие в Солунско и др. На Ц[аря] този път не му се ходи, отива без сърце, счита в края на краищата германската кауза вече за пропаднала. Помъчих се да го окуража, като изтъкнах големите още възможности на Германия, и че ако нейното положение не е добро, не е по-добро положението и на нейните противници, между които съществуват големи разногласия.

31. III. Сряда. В 8 без 1/4 изпратихме Ц[аря] от летището на Враждебна. Пътува със специален голям аеро-

* В Италия.

план, пак с пилота Вауег. Придружават го Лукаш, Хан-джиев и Балан. По обед ми се обади по телефона, че пристигнали благополучно в Салибург в 11 1/2 ч. Беше бодър и весел при разговора. Каза ми, че забравил да ми остави писмо за заместничество,¹² но поне мислено го предавал.

2. IV. Петък. Ц[арят] се върна в 6 ч. от пътуването си в Германия.

3. IV. Събота. В 10 1/2 ч. се събрахме Михов, ген. Лукаш и аз при Ц[аря]. Лукаш изложи подробно, как са се развили разговорите в Berchtesgaden, като предварително Ц[арят] ни прочете сведенията за военната конвенция между Турция и Англия, сключена в Адана, която му била съобщена съвсем поверително от германците. Касае се главно за въоръжаването на Турция и за подготовката на турски офицери от англичаните. Това е безспорно началото за окончателното минаване на Турция към англосаксонците. Разговорите в Berchtesgaden са се водили главно за нашето въоръжаване и за евентуални военни действия на Балканите. Нови ангажменти от нас не са искали. На германците е направило впечатление нашето спокойно държание и нашата самоувереност. Те са очаквали вероятно да ни видят разколебани, както други някои от съюзниците им (румъни и унгарци). За руския фронт малко се е говорело, не е могло да се разбере какви им са намеренията по отношение на него; тунизийският фронт се намирал в зависимост от възможността за повод, която изглежда не е голяма.

5. IV. Понеделник. В 5 ч. на аудиенция при Ц[аря]. Той не е доволен от посещението си при Хитлер. Впечатленията му не са благоприятни. Твърде много говорили за резултатите от подводната война, на която главно разчитали. В Русия смятали да предприемат голяма офанзива, обаче Ц[арят] ги предупредил да не се увличат в обширните руски пространства. Изглежда, че Хитлер мисли главно за завземането на Кавказ. Ц[арят] намира, че Хитлер е обграден с царедворци и понеже той не бил имунизиран спрямо тях като монарсите по рождение, те му влияели много зле. Той

не бил правилно ориентиран. Ц[арят] се опитал, до колкото това било възможно, да му представи някои работи в истинската им светлина. Особено пакостно било влиянието на Рибентроп, който гледал на нещата като търговец-авантюрист и който се ръководел изключително от своята лична омраза към англичаните. Хитлер бил по-предпазлив; той не искал с леко сърце да отвори нов фронт към турците, обаче у Рибентроп се забелязвало желание за това, за да се направи може би диверсия. Той казал на Ц[аря], че в такъв случай би се осъществило нашето желание да влезем в Ц[ариград]. Ц[арят] му отговорил, че това не било важно, важното било да се спечели войната. Голямо впечатление правело необикновеното лошо мнение спрямо италианците, което се манифестирало при всички случаи, даже и пред слугите. Хитлер виждал всичката добра воля на Мусолини, но мислел, че той е вече разочарован от своя народ и че той не е в състояние да го промени. Ц[арят] му казал, че не бива да се разчита само на един човек в Италия, понеже с неговото изчезване всичко би пропаднало. Едно подобрение Ц[арят] вижда само в обстоятелството, че било уговорено германци да поемат командването на някои италиански морски единици и обратно. За следвоенното положение в Европа имало готов план, обаче очаквал се удобен момент да се оповести. Рибентроп обаче изказал съмнение, дали той не би дал обратен резултат, като направените обещания се сметнат за слабост на Германия. За старите генерали Хитлер се изказал с пренебрежение. Духът и прехраната в Германия били много добри, обаче виждали се много ранени. Хитлер считал, че има против себе си 1) духовенството, 2) не си спомням и 3) сводниците и гешефтарите, но какво представлявали тези няколкостотин хиляди души спрямо 80-милионния германски народ. С Ribbentrop Ц[арят] говорил подробно по еврейския въпрос, като се постарал да му обясни, че евреите у нас са шпаньоли и че съвсем не играят тази роля както в други страни. Обаче, изглежда, че Ribbentrop не е възприел тези възражения, като отговорил, че евреите си остават винаги евреи. Недоволство имало и от поведението на Испания. Против един балкански фронт Хитлер сметнал да издигне една тройна преграда: островите, Гърция и българската линия.

Cöring бил поставен малко настрана. Отначало те като че ли го криели; Ц[арят] можал да се види с него само поради изричното си желание, казано лично на фюрера. Cöring смятал политиката на Ribbentrop („de“ Ribbi“) в някои отношения за погрешна. Ц[арят] се надява, че той е успял може би да повлияе в някои отношения на Хитлер благотворно. Към Ц[аря] са се отнесли на всеки случай с много голямо уважение и почит. Казах на Ц[аря], че срещата е била безспорно от голяма полза и че все пак съветите, които той е дал, могат да повлияят благотворно. Ц[арят] препоръчал на Хитлер да се срещне и с Дучето, което той обещал да направи. Ц[арят] разчитал на това, че Дучето ще говори по-открито и ще погледне по-трезво на нещата. Ц[арят] се бои, че немците имат предвзети мнения, действуват безогледно и затова и не влизат в разисквания, по който и да било въпрос, за да могат да се осветлят правилно по него.

Във връзка с безпокойството на Ц[аря] за бъдещето, казах му, че имам чувството, че положението не е толкоз неблагоприятно. Защото, ако работите в Русия се затегнат, вероятно е да не се открива балкански фронт, тъй като англичаните няма да искат да помагат на русите, ако ли пък германците имат успехи, тогава и нашето положение се подобрява. По тази причина аз съм сравнително спокоен за нас. Ц[арят] каза, че вече е забелязал това. Главната ни задача казах аз, е да гледаме да заздравим вътрешното положение.

13. IV. Вторник. В 5 ч. следобед отидохме с Габровски при Ц[аря]. Габровски докладва своите впечатления от обиколката в Ловчанско, Севлиево и Габрово във връзка с появилите се по тези места чети и нелегални, които са доста стреснали населението. Във връзка с това вземахме редица мерки, като засилихме главно полицията и устройвахме контрачети¹³. По всичко личи, че нелегалните са много добре организирани и намират подкрепа у населението. След това говорихме по еврейския въпрос. Ц[арят] е на мнение да вземем работоспособните в работни групи и по този начин да избегнем изпращането на евреи от старите प्रदेशа в Полша. Ц[арят] констатира, че сме били по

този въпрос на противни схващания с Габровски, когато той каза, че искал да включи и покръстените евреи в консисторията, на което аз решително се противопоставих, за да не дразним синода.¹⁴

14. IV. Сряда. Ц[аря] се решил утре да приеме малкия състав на синода в мое присъствие, за да ги изслуша във връзка с едно изложение, изпратено от дядо Неофита, което той написал, след като аудиенцията му при Ц[аря] се забавила толкоз, дето дядо Неофит смятал, че тя въобще няма да се състои. Същевременно изпратен е и на Ц[аря] проект на синода за изменение на екзархийския устав във връзка с избора на патриарх. В изложението на дядо Неофита се подигат два въпроса: за евреите и за патриарха. То е написано в доста остър тон. Казва се, че желанията на синода оставали глас вопиющ в пустинята и че за синода било непонятно, защо се отлага изборът на патриарх, като се подхвърля, че то ставало под влияние на някои отговорни фактори (визира се вероятно католическото влияние и връзките на Ц[аря] с дъновистите). Във връзка с тези въпроси отидох днес пак при Ц[аря] в 7 ч. вечерта. Той ми каза, че по въпроса „за благовремието“ за избора на патриарх има намерение да отстъпи, като изтъкне, че си е казал вече мнението; ако синодът не го споделя, той сменя този въпрос от сцената и предоставя там да го решат по свое усмотрение. Беше наклонен да отстъпи и по въпроса за начина, по който ще се извърши изборът на патриарха (съгласно стария екзархийски устав), като само се увеличи числото на делегатите, избирани от епархийските избиратели. Обясних на Ц[аря], че въпросът не е там; синодът иска с това да прокара пълната автономия на църквата, тъй като всъщност епархийските избиратели са оръдия на владиците. Изтъкнах, че синодът всъщност иска да направи от църквата държава в държава и че това ще бъде особено важно, когато начело на църквата застане патриарх с голям авторитет. За правителството, което е променливо, това няма може би голямо значение, но той ще си има мъчнотии за в бъдеще, толкоз повече, че в никоя друга православна държава църквата не е уредена по този начин. Това доста стресна и озадачи Ц[аря], който не виждаше, по какъв на-

чин може да се излезе от това положение. Най-после се споразумяхме, утре той да каже, че по това, което зависи главно от него, а именно „за благовремието“, той предоставя на синода да реши, след като вижда, че неговият съвет не се взема под внимание, а колкото се отнася до въпроса, как ще трябва да се произведе изборът на патриарха, по него синодът трябва да се споразумее с правителството, от чиято компетентност е този въпрос, тъй като Ц[арят] по него няма да взема отношение.

15. IV. Четвъртък. В 10 без 1/4 бях във Врана, за да дочакаме с Ц[аря] идването на владичите Неофит, Стефан, Софроний и Паисий. Преди още да дойдат, съобщиха ни, че в 9 1/4 ч. тази сутрин бил застрелян в кантората си с два вистрела от двама души Сотир Янев. Това ни силно разтревожи, понеже след ген. Луков и полицейския агент това е вече третото политическо убийство в продължение на два месеца. Ц[арят] и Сегов предполагаха, че тези убийства ставали по турска линия със съдействието на англичаните, тъй като Луков и Янев били известни със своите туркофобски чувства (Луков навремето карал да хвърлят свинско месо в кладенците на турците в Делиормана). Ц[арят] намира, че директорът на полицията Козаров не може да се справи с положението, обаче не могат да му намерят заместник.

Конференцията с владичите започнахме точно в 10 часа. Ц[арят] направи много хубаво и подробно изложение по еврейския въпрос, като изтъкна, че той не е само наш, но общоевропейски. Вземаха после думата Неофит и Стефан, като се застъпиха главно за покръстените евреи. Аз обясних, че по този въпрос няма разногласие между правителството и синода, като изтъкнах, че той вече би бил разрешен, ако не беше нещастното окръжно на Стефана, че се „възрадвала душата му“. Той призна грешката си, че не ме питал, по какъв начин трябва да се съобщи на покръстените намерението на правителството. Изтъкнах, че по тези въпроси не трябва да се прибегва до писмени изложения, като посочих, че настроението в камарата е против евреите и че пълномощията, които тя даде на правителството, са дадени изрично с директивата тяхното

положение да се отегчава. Вследствие на тези противоречиви становища правителството се намира в деликатно положение и трябва да действа много предпазливо. Посочих и на голямата пропаганда, която се прави от евреите и че не бива да се действа по слухове; ако има някои оплаквания, нека ни съобщават за проверка. Възползувах се да изтъкна, че правителството е много огорчено, че тъкмо сега, когато Св. синод не един път ми е заявявал, че никой м[инистър] не е бил благосклонен към желанията на синода (посочих уреждането на въпроса за религиозното обучение в гимназиите, уреждането на положението на учителите по религия, освобождаването на онази част от таксите за трети, която досега отиваше в приход на държавата, уреждането на заплатите на владичите и т. н.), не трябваше да се говори, че желанията на синода оставали глас в пустинята. Ц[арят] също се присъедини към тези мисли и изтъкна, че и той не може да скрие, че е огорчен от писмото на дядо Неофит, на което той възрази, че то предава не неговото лично разбиране, но разбиранията на синода. Изобщо по еврейския въпрос ние бяхме в настъпление и владичите трябваше повече да се защищават.

Минахме след това на въпроса за патриаршията. Както бяхме уговорили Ц[арят] заяви, че той сваля от сцената въпроса „за благовремието“; за останалото синодът да се споразумее с правителството. Дадох думата на Паисия, който с няколко думи и не много убедително посочи защо трябва да се побърза с избора на патриарх и ако това засега не е удобно, то да се избере поне екзарх, а после да се провъзгласи за патриарх. Вземах и аз думата и поясних, че „за благовремието“ правителството е споделяло напълно мнението на Ц[аря], но понеже виждаме, че се подхвърлят някои неоснователни подозрения, за да ги опровергаем, не правим повече въпрос за отлагане на избора на патриарх. Колкото се касае за начина на избирането, моето становище им е вече известно: не може избора в свободна България да става така, както в турско време по екзархийския устав; не може същата колегия, която избира владичите, макар и разширена, да избира патриарха. Той трябва да бъде посочен от народа, но от едно истинско представителство

на народа, което да държи сметка за главните институции на свободното с православна династия българско царство. С това разискванията се приключиха. Владичите се показаха много кротки и не правиха много възражения, каквито очаквахме. Преди да си отидат владичите, доведоха децата*. Аз си отидох след тях, като разменихме още няколко думи с Ц[аря] за благоприятното отражение на срещата на нейната навременност.

16. IV. Петък. Присъствувах на погребението на Сотир Янев, след което имахме съвет.

17. IV. Събота. Сутринта дойде дядо Неофит да ми съобщи, че владичите били малко обезпокоени от моите думи, относно начина за избора на патриарх. Те решително заявили, че няма да отстъпят от „закона“, т.е. от екзархийския устав. Обясних още един път на дядо Неофит моите разбирания; екзархийският устав не е евангелие: закон е това, което се гласува от Нар[одното] събрание. За да мине законът през него без мъчнотия, трябва да държим сметка за настроенятия на депутатите. Дядо Неофит призна, че ще трябва да се направят някои изменения в проекта на синода, но ме молеше да не бъдат значителни, за да могат да се приемат. Обещах да проуча въпроса подробно и тогава да си кажа мнението.

След вчерашното заседание на съвета повиках Габровски и Михов да им съобща: че както Мишайков, така и проф. К. Бобчев отказват да поемат върховното комисарство на военновременното стопанство и то, както се вижда, защото смятат, че не могат да работят със Захариев, против когото, изглежда, че просто е създадена психоза. Между това от един поверителен доклад на дирекцията на храноизноса се вижда, че положението с прехраната е доста лошо и без получено-то от Германия жито (ръж) нямаше да можем да изкараме. В търсенето на лице за върховен комисар се спряхме на зап. полковник (или подполк.?) Жечко Иванов, бивш делегат при мините Перник. Понеже днес сутринта Михов щеше да види Ц[аря], остана той да

* На царя.

му вземе мнението. Днес в 7 ч. ме повикаха при Ц[аря], който се противопоставя решително за Иванов, понеже бил звенар; той не казал това на Михова, понеже знаел, че последният действувал по внушение на шурей си, също офицер и звенар. Ц[арят] предлага или Драголов, или П. Пенчев. За последния направих възбращение, че гражд[анската] мобилизация едва ли би работила с него.

18. IV. Неделя. Тази сутрин е бил застрелян в квартирата си от трима души главният техник на летището в Божурище¹⁶. Това е ново политическо убийство. Убийците пак успели да се измъкнат, но този път имало вече някои улики. Единият от тях бил познат от един свидетел, а освен това известен бил и номерът на таксито, с което избягали.

24. IV. Събота. В 6 ч. аудиенция. Говорихме главно върху тазвечерното черкуване. Уговорихме да останат всички отвън в аналоя, а после да влезем за малко в църквата. Всъщност Ц[арят] с царската фамилия влязоха по-рано в църквата, а после дойдоха със свещеничеството при аналоя. След възвестяването на възкресението всички минахме само през черквата. На площада имаше много хора, но всички бяха държани далеч при голям ред. В 2 ч. през нощта бе дадена тревога, но само за няколко минути.

25. IV. Неделя. Днес, Великден, приех унгарския м[инистър]р Жиндей (търговия и съобщения), който пристигна за откриването на Пловдивския панаир. Следобед заминахме за Чамкория, дето почнах да се уча да карам автомобила.*

27. IV. Вторник. Преди обед се върнахме от Чамкория, понеже давах обед на Жиндей. Следобед прием в Унгарската легация. В 7 ч. приех Загоров, който вчера пристигнал с аероплан от Берлин. Предаде ми един интересен поверителен разговор с Paul Schmidt, който той имал наскоро преди тръгването си. Разговорът почнал с бележки за убийствата в София, за които било явно, че се извършват от малка терористична банда.

* Подарен от Рибентроп по случай неговата 60-годишнина.

Schmidt казал, че България след големите загуби на Румъния във войната срещу Русия, щяла сега да стане най-силната държава на Балканите, разбира се, след привършване на нашето въоръжение.

Средиземноморският фронт, въпреки противното мнение на италианците, никога не може да играе голяма роля, тъй като на него Германия и Италия не са в състояние да водят войната против Англия. Турция сега няма да се намеси, между другото и за това, че Ц[а-ригра]д и Анкара в продължение поне на една година няма да могат ефикасно да се защитават от нападения. Schmidt считал за изключена една превантивна война срещу Турция от Германия. Woermann обаче казал на Загорова, че с Турция трябва да се внимава. Не било вярно, че тя нямала сега никакви аспирации; тя се интересувала за Додеканеза, за Мосул и за една железница в Сирия.

Schmidt не вярва в един десант на съюзниците в Испания; според него те щели да се опитат да заемат най-напред Сицилия и Сардиния, а оттам да нападнат Италия. Той не считал за вероятен и един десант на Балканите.

Германците приготвявали голяма офанзива в Русия, но това трябвало да се пази в голяма тайна. Пригответа била нова армия от 2 милиона души; нейното значение се виждало по-ясно, ако се вземе предвид, че сегашната германска армия в Русия брояла едва 3 милиона. Щели да бъдат предприети действия срещу Ленинград. Приготовленията за офанзивата в Русия били потвърдени и от Oschima, обаче той не вярвал, че германците ще успеят да сломят руската мощ.

Правени били действително приготовления за обнародването на една европейска харта, главното настояване на Италия. Обаче при последната среща на Хитлер с Мусолини, Хитлер наложил тя да се изостави, понеже с нея щяло само да се издаде слабост. Главното било да се спечели пълна победа, в което той бил уверен, но за нейното спечелване хартата нямало нищо да допринесе. Освен това появили се мъчности и при изработването на подробностите.

Системата на управление въведена в Дания дала много по-добри резултати.¹⁷ От системата в Норвегия не били доволни. Куислинг¹⁸ се обградил с лоши хора,

които тормозели населението и докарвали само разочарования.

Прехраната в Германия била значително подобрена, духът добър. Повредите при бомбардировките дадеко не могли да компенсират загубите от потопяванията с подводниците.

След Загорова приех Габровски и Михов, които ми изложиха един нов план за създаване на обществена сила във формата на една организация, която ще води главно борбата против болшевизма, без това да бъде изрично посочвано. Моментът е сега особено удобен. Това е едно усъвършенствуване на нашия по-раншен план за комитетите на отечествения фронт и за това го одобрих. Остана да говоря с Ц[аря] да видим дали той ще го възприеме, в което и тримата се съмняваме.

3. V. Понеделник. В 6 ч. с Габровски и Михов отидохме при Ц[аря] във връзка с мерките, които трябва да се вземат след днешното убийство на полк. Пантев¹⁹. По мое предложение възприе се да се направи блокада на София, която, за да може да се проведе сполучливо, да трае два дена. В 8 1/2 ч. се събрахме във Вътр[ешно] м[инистерст]во, дето бяха повикани ген. Наков (и-к на гарнизона, ген. Кочо Стоянов (команд. I дивизия), директорът на полицията Козаров, на Държ[авна] сигурност Павлов, полицейският комендант Чавдаров и началникът на униформената полиция Георгиев, за да обмислим дали блокадата може да се прокара още тази нощ, за да има по-голям ефект. Оказа се, че това е възможно, за което веднага се дадоха съответните разпореждания, като се реши да се докарат някои войскови и полицейски части от провинцията.

5. V. Сряда. Събрахме се пак с Габровски и Михов при Ц[аря] в 5 ч. сл[ед] об[ед]. Блокадата, която бе дигната тази вечер на 8 ч. се прокара много сполучливо. Прави впечатление, че никъде не е оказана никаква съпротива, нещо от което полицията не е много доволна, тъй като липсват указания за нелегална дейност. Задържани са около 50 известни и досега напразно търсени от полицията нелегални комунисти, между които има и 9 осъдени задочно на смърт. Надяваме се, че ме-

жду тях ще се намерят може би и някои от авторите на последните убийства. На всеки случай при по-раншната блокада престанаха стрелянията по германски военни чинове. Надявам се сега да престанат убийствата. Прегледахме и отговора на нотата на Лаврищев, с която той се оплакваше, от извършено спрямо него „покушение“, както той окачествява един малък инцидент със следващата го полицейска кола, която насмалко щяла да се сблъска с неговата. Говорихме и за проектираната от нас организация на здравите национални сили, която да послужи като основа на толкова търсената напоследък „обществена сила“. Ц[арят] даде по принцип съгласието си и остана да изработим конкретен проект за организацията. Отидох след това в м[инистерст]вото, дето уредихме окончателно изпращането на иконата на Ribbentrop по случай рождения му ден (50-годишнината). Иконата ще занесе Загорев, който утре с аероплан се връща в Берлин.

7. V. Петък. Повиках Лаврищев, за да му връча отговора на неговата нота. Разговаряхме сега в много приятелски тон. Той не беше доволен, понеже сме отричали факта на сблъскването на колите. Аз му обясних най-откровено колко безсмислено би било за нас да искаме да го дразним или да го предизвикваме. Обещах му да поискам да сменят полицейския агент, от когото той най-много се оплаква.

8. V. Събота. Получи се известие за падането на Бизерта и Тунис. За голяма моя изненада Габровски ми съобщи, че той поел от мое име ангажимент, браннически отделиения да бъдат използвани в помощ на наблюдението на столичните квартали. По този въпрос той говорил със Стоилков, направо без да ме предупреди. Ново доказателство за това, че Стоилков служи повече на Габровски отколкото на мене, и по всички по-важни въпроси се съветва направо с него. Това обстоятелство ме накара да взема окончателно решение да не възлагам главното ръководство на „Бранник“ върху Стоилкова (бивш частен секретар на Габровски и бивш ратник).

13. V. Четвъртък. В 10 1/2 ч. аудиенция при Ц[аря]. Разглеждахме текущи въпроси.

26. V. Сряда. От 6 до 7 1/2 при Ц[аря] на „Московска“. Одобрява напълно мерките против евреите.²⁰ Говорихме по нападението при Батак и изгарянето на дъскорезницата. В 9 ч. дойдоха Габровски и Сегов във връзка със същите въпроси.

30. V. Неделя. В 7 ч. ме извикаха при Ц[аря]. Преди това бил при него Векегел, който му съобщил, че Хитлер пак го кани на среща. Правихме предположения, за какво може да бъде. Най-вероятно ни се струва, че е във връзка с военното положение на Балканите, особено в Гърция, дето изглежда, че италианците не са в състояние да удържат положението. Особено несигурно изглежда то да бъде в Епир и Тесалия, дето свободно върлуват андартите.* Тъкмо-що бяха ми съобщили за един атентат в един тунел южно от Лариса, дето е бил хвърлен взрив върху един трен с муниции. Това сигурно ще прекъсне движението за по-дълго време. Според Вачев, германските и италианските офицери в Атина не се поздравявали. Говори се като вероятно, че италианските войски от Гърция ще бъдат изтеглени. Други предполагат, че те няма да окажат никакво противодействие, ако англо-американските войски направят десант. Това кара германците да съсредоточат в Гърция повече свои части, които сега минават през Македония. Изказах предположение, че срещата е може би във връзка с някакви преговори за мир. Това много ободри Ц[аря], който живо отговори, че в такъв случай той би бил в елемента си.** Ц[арят] каза, че ще съобщи, че е готов да заминие от сряда 2 юни нататък.

3. VI. Четвъртък. В 9 1/2 ч. Ц[арят] отлетя със самолет за Berchtesgaden пак с Вауер. Придружават го само Ханджиев, Балан и Бърдаров. На летището бяха още Князът, Габровски, Михов, Векегел и Schonebeck. Решихме този път да пазим пътуването в пълна тайна. Времето беше много облачно и ветровито. В 8 ч. вечерта говорих с Ц[аря] по телефона. Пристигнаха с един час закъснение при доста труден полет. Поради

* Има предвид гръцките партизани.

** Царят се надява на компромисен мир, който най-подхожда на неговата политика.

голямото количество облаци трябвало да изкачат 5500 м височина при -12° . Имало заледяване, обаче апаратът имал приспособление против него и всичкоминало благополучно. Членовете на свитата всички получили морската болест.

4. VI. Петък. Съобщиха ни, че Ц[арят] ще се върне утре. Вечерта в министерския съвет след дълги разисквания приехме проекта за Бълг[арския] народен съюз,²¹ който бяхме изработили напоследък с Габровски, Михов и Севов в няколко срещи. Ц[арят] също даде съгласието си по принцип. Всички колеги посрещнаха проекта с пълно одобрение, с изключение на Захариев, който направи доста резерви. Предизвикан да се изкаже ясно, как гледа на проекта, той заяви, че би бил против него, ако новият съюз би играл ролята на партия, но би бил за него, ако съюзът няма да бъде партия. Държането на Захариев, кефът на когото съвсем се скърши след приемането на проекта по принцип, направи впечатление на всички. Възможно е Захариев да е разчитал да застане начело на един подновен земеделски съюз и вижда в новия народен съюз пречка на своите планове.

5. VI. Събота. Ц[арят] се върна в 1 1/2 ч. На летището го посрещнахме същите лица. В 7 ч. бях при него на ул. „Московска“. Действително темата на разговорите е било положението на Балк[анския] полуостров. Считат за възможен един десант в Пелопонес, за да се явят в тил на о-в Крит или в Западна Гърция от Адриатическото море. Вземат мерки да съберат повече германски войски в Гърция и особено в Пелопонес. От страна на Турция не очакват нападение. От нас искат да заемем С[еверо]и[зточна] Сърбия (Тимошко до Морава), за да се освободи тамошната германска дивизия и гръцка Македония приблизително до Бистрица. Станало дума и за Солун. Ц[арят] отклонил идеята да се заеме от нас с мотивировката, че това би раздразнило както италианците, така и турците. Солун трябвало да остане следователно под германско командване. Ц[арят] по принцип се съгласил, но предложил да се изпрати у нас една военна мисия, която да уговори подробностите и възможностите с нашия щаб. Ц[арят] поинскал генерал Verlemont, обаче това

не било възможно, понеже той сега замествал Iodl, който страдал от ишиас. Спрели се на генерал Bulle с още двама полковници и един представител на организацията Todt.²² Предварително условие било, разбира се, да ни се даде нужното оръжие, което било обещано. За намеренията им на Изт[очния] фронт Ц[арят] нищо не можал да разбере, обаче за Балканите били доста загрижени. Също за поведението на италианците и унгарците. Върху последните нямали вече никакво доверие; не можело да става дума и за тяхна помощ в Сърбия. Ц[арят] е изобщо с добри впечатления. От наблюденията, които направил в Мюнхен на връщане, намира, че сега населението е по-бодро и по-спокойно. В Berchtesgaden Ц[арят] живял в Bechsteinhaus, а не във вилата на фюрера, за да се запази по-добре тайната (при по-раншното посещение Ц[арят] бил в двореца „Gläsheim“ при Салцбург). Направи ни впечатление, че първата вечер Хитлер дошел при Ц[аря] на вечеря, а не обратното.

6. VI. Неделя. В 10 1/2 бяхме с Габровски и Михов при Ц[аря], дето отново се обсъди положението във връзка с разговорите на Ц[аря] с Хитлер. Габровски докладва за борбата с терористите и нелегалните. Стана дума и за смъртните присъди. Ц[арят] отново се застъпи да се прави строг подбор и да не се изпълняват всички безразборно. Аз се изказах за по-голяма строгост, но Ц[арят] се съгласи с големи резерви. Стана дума и за новия народен съюз. Ц[арят] настоява да се вземат повече хора с връзки в селото, между които той особно настоя за Иван Бояджиев и Велико Великовски.

Следобед се събрахме у нас с Габровски, Михов и Севов, за да подберем хората, които да влезат в управата на БНС и да установим процедурата за приваждане на проекта в изпълнение.

7. VI. Понеделник. Имах първите срещи във връзка с проекта за БНС. Видях Калфов, а след него П. Кьосеиванов. Калфов смята, че м[инист]рите трябва да участвуват в управата, за да има повече връзка и контрол. Кьосеиванов иска новата инициатива да се свърже с нови избори за камарата и то с една обща листа за цялата страна, а също да се приемат и м[инист]ри

без портфейл. Изобщо той гледа на БНС повече като на един инструмент за избора на депутатите.

10. VI. Четвъртък. Получи се телеграма от Киров за разговора му с Менеменджоглу, който наново потвърдил решението на турското правителство да запази мира. Във връзка със слуховете за сепаративен мир с Италия, Менеменджоглу заявил, че ако италианците извършат тази глупост да поискат сепаративен мир, за който той да посредничи, той би ги отклонил от тази мисъл. Като се знае неприязненото отношение на Турция спрямо Италия, могло да изглежда парадоксално, че един турски м[инистър] на в[ъншните] р[аботи] може да говори така. Обаче Турция не би желала чрез отпадането на Италия, Германия да остане без една ръка, тъй като тя е единствената, която може да удържи болшевишкия натиск. Германия може да спечели войната, само ако нанесе един решителен удар на Русия.

В 10 1/2 ме повика Ц[арят]. Той вчера говорил с Михов, който му се видял доста смутен и разколебан по отношение на мерките, които трябва да се вземат в Сърбия и гръцка Македония, за които говорихме онзи ден във връзка с последното посещение на Ц[аря] при Хитлер. Ц[арят] предполага, че му влияят така обезсърчително в щаба на армията. Аз му казах, че и на мен ми е направило впечатление, че генералът при разговора с Ц[аря] беше много оптимист, но на другия ден и на мене ми се видя разколебан, когато думата беше за възможното действие, което да окажем на германците в Сърбия (в Тимошко, за да освободят тяхната дивизия, която да изпатят в Гърция) и в гръцка Македония. Насърчих Ц[аря] да се направят промени в щаба на армията, за да се подмлади персонала. Във връзка с телеграмата на Киров обясних, че сега от Турция няма никаква опасност; такава се явява в Западна Гърция, поради един възможен десант, та за това и ние трябва да обърнем повече внимание на запад. Трябва да улесним колкото се може повече германците в окупацията, за да освободят те повече войски за Гърция, та така да се осуети един десант, който може да вкара и нас във войната. Ц[арят] одобри напълно моите разбирания. Той е на мнение да сменим Петров в Букурещ с Поменов, който по-добре би се справил с днешните задачи.

Присъединих се към това мнение, като изтъкнах неподходящността на Петрова с неговата тежка мисъл и мъчно разбиране. Също и за Тошев в Букурещ указах на многото му отрицателни страни. Говорих на Ц[аря] и за Караиванов, като главен ръководител на „Бранник“. Той никак не го познава. Споразумяхме се още днес да говорим с Михов и да го насърча.

Повиках Михов веднага и му обясних, във връзка с телеграмата на Киров, че засега опасност от страна на Турция няма, но има по-скоро опасност от десант в З[ападна] Гърция. Ние имаме всички интерес да улесним германците да засилят отбраната на Гърция, за да можем да предотвратим по този начин нашето влизане във войната.²³ В такъв случай ние действително бихме отслабили защитата срещу Турция, но бихме имали повече право да настояваме за подкрепа от Германия, в случай че по-късно се яви опасност от тази страна. Главният въпрос остава все пак доставката на оръжието. На тази база би трябвало да се водят преговорите с германската военна мисия, която е била уговорена при последната среща на Ц[аря] с Хитлер и която ние очакваме да пристигне на 18 т. м. Михов призна, че досега всички планове на щаба били изработени с оглед на това, че ние ще се отбраняваме откъм Турция. Сега понеже опасността от запад става по-голяма, трябва плановете да се нагласят с оглед на това обстоятелство. Все пак Михов настоява да отклони предложението на германците да окупираме Тимошко, за да се освободи тамошната тяхна дивизия за Гърция. Михов отрича да е бил повлиян в своите разбирания от когото и да било от щаба и твърди, че той сам е най-искрен привърженик на сътрудничеството с германците. Той можел много лесно да наложи своите разбирания и в щаба, дето всички били готови да го слушат. Отговорих му, че това е много добре, но дали в щаба са убедени, че тъкмо тези разбирания са най-правилните, понеже не е все едно дали някой върши нещо по убеждение и вяра, че то е най-доброто, или той го върши само затова, защото му е така заповядано. Не му казах нищо за намерението на Ц[аря] да прави промяна в щаба. Михов разпитал ген. Никифоров в присъствието на генералите К. Стоянов и Христов за връзките му с Ал. Пеев.²⁴ Никифоров не ги отрекъл и признал, че вземал от него

3—4 пъти по 10 000 лева, но смятал, че говори с него само като с приятел, без да му издава нещо, което е служебна тайна. Михов се колебае дали да го уволни по подаване на оставка, или в интереса на службата, в който случай той няма да получи обезщетение. (На другия ден идва при мене Сегов и настоява уволнението да стане веднага, още същия ден, и то в интереса на службата; предадох това на Михов, който го направи, но не беше доволен, че толкова се бъркат в работата му.)

В 5 ч. имавме заседание с председателите на парламентарните комисии във връзка със създаването на БНС. Всички възприеха идеята като крайно навременна и полезна. Решихме да свикаме мнозинството във вторник на 15 т. м.

12. VI. *Събота.* Следобед отидох в Цариград, като карах сам, което направи впечатление. И тук най-много се оплакват от грубото и нетактично отнасяне на чиновниците.

14. VI. *Понеделник.* От 4 1/4—6 1/2 аудиенция при Ц[аря]. Той отказва решително да празнува юбилея* си с някакви особени тържества. Ще се ограничи само с един молебен и може би едно военно тържество. Ще има само помилвания и награди. След обстойно обсъждане решихме промяната с нач[алник]-щаба да се отложи след идването на германската военна мисия, за да не би тя да се свърже с уволнението на ген. Никифоров и с идването на герм[анската] мисия.

15. VI. *Вторник.* Преди и следобед заседание на мнозинството, за да се обсъди проектът за създаването на БНС.

16. VI. *Сряда.* Следобед продължиха заседанията на мнозинството, които завършиха с изложение от мене върху навременността и характера на БНС. Разискванията се водеха с голямо спокойствие, внимание и интерес, които направиха впечатление на всички. Всички се произнесоха в полза на проекта. Накрая аз и Габровски направихме изложение по външната и вътрешната политика.

* На 3. X. 1943 г. се навършват 25 г. от възшествието на царя, а на 30. I. 1944 г. — 50 години от рождението му.

19. VI. Събота. Днес щях да заминавам за Беломорието, обаче отложих за утре, за да се срещна с ген. Bulle, който пристигна вчера с помощниците си. Приех го в 12 ч., след като беше при Ц[аря]. Много открит и сърдечен човек. Говорихме главно върху окупацията на Солун. Изтъкнах му необходимостта от това, те да останат в Солун първо за престиж, второ, понеже завземането му от нас ще предизвика голямо възбуждение в Гърция и най-после това ще раздразни Турция, която все още се счита съюзница на Гърция и Италия. Обясних му колко много тук военните въпроси са свързани с политическите. Той каза, че за всичко трябва да се докладва на Хитлера, дето ще вземат окончателно решение. В същата смисъл му е говорил и Ц[арят]. Понеже засегнали политически въпроси, Bulle му казал, че ще му прати полк. Puttner, от оперативния отдел, помощник на Varlemont, който познавал по-добре тези въпроси. Самият Bulle е от снабдяването. На мене Bulle ми каза, че в този момент от Турция няма опасност, но тя може скоро да се яви и за това ние трябва да запазим нашите 10 дивизии за турския фронт. Той изключва всякаква опасност за руско нападение откъм Черно море. Русите имали като флота само „Raag Kähne“*; без Новоросийск не били в състояние изобщо да направят някакво нападение. Казах му, че сме готови на драго сърце да им окажем всякаква възможна помощ, но че тя би трябвало да може действително да бъде ефикасна. Излишно би било да поемаме задачи, които не са по силите ни и чийто неуспех би бил еднакво вреден както за нас, така и за тях.

Както ми каза, вчера Михов, германците искат да ни възложат три задачи 1) разширение на окупацията в С[еверна] Сърбия без Белград; 2) охраната на цялата жп линия от Белград до Солун; 3) заемаването на цялото крайбрежие от устието на Струма до Катерини с център Солун, и то не като окупационна зона, но с оперативна задача за охраната му срещу десант.

Преди да приема Bulle, при мене беше Михов с полк. Попов, да ми обяснят положението. След излизането на Bulle говорихме пак с тях и се съгласихме за следното: 1) Солун трябва да остане в германски ръце; 2) Северна Сърбия бихме могли да окупираме и да охра-

* Няколко ладии.

няваме линията; 3) за Солунско бихме могли да отделим най-много една дивизия, с която да заемем участъка на с[еверо]и[зток] от Солун с Халкидика, макар нашите интереси да ни налагат повече да окупираме Воденско и Леринско. Ако те искат да заемем цялата Солунска област до Катерини, за което ще са необходими 2—3 дивизии, би трябвало, при това голямо разтягане на нашите сили, да ни осигурят поне стратегически резерви в тила, които да се притекат веднага в застрашения пункт. Инак не бихме могли да издържим.

20. VI. Неделя. Тази сутрин в 7 1/2 ч. заминах за Беломорието с Василев, Клечков, ген. Бекаров, Аладжов, Д. Георгов и Гюров. Първо спиране направихме в Демир-Хисар, дето стигнахме по обед, обядвахме в Серес, след това бяхме в Драма и стигнахме в Кавала към 9 ч. вечерта. Пренощувахме в държавната сграда, наета сега от Чалбуров, дето освен него, заварихме още ген. Айряннов и дир. на Wenkel, Dauber. Навсякъде приемах делегации от професионалните организации и от гръцкото население. Последното (приемането на гръцкото население) направи голямо и много благоприятно впечатление. В Серес разреших на четирма местни лекари-гърци да упражняват занаятието си. Гърците общо твърдяха, че са доволни от положението, но се оплакваха само от прехраната (те получават 200 гр хляб срещу 300 гр на бълг[арското] население). Уверих се, че това е станало по необходимост, понеже и в старите предели на някои места са давани 150—200 гр и обещах, че след новата реколта, която е много добра, няма да се прави разлика. От тази декларация бяха много доволни.

21. VI. Понеделник. Сутринта се изкачихме на височините да се полюбуваме на хубавия изглед на Кавала. Посетихме след това паметника на Али паша²⁵, къщата, в която се е родил, българската корабостроителница (частно предприятие), дето се строяха два кораба от 150 и 200 тона, държавната фабрика за папироти, а след това в 10 ч. в общината приех делегациите. През Саръ-Шабан се отправихме за Керамоти, отдето в 12 1/4 отидохме с голямата германска моторна лодка в Лимен на о-в Тасос. Посетихме града, музея, дето държах пред спътниците една „лекция“, обядвахме и разглеждахме новата германска корабостроителница. Сега е започнат

строежът на 5 кораба по 150 тона, после ще се построят по 300 и по 600 тона. Върнахме се пак през Керамоти, после през Ксанти, без да спираме, отидохме до Буруйол да видим рибната кооперация и се върнахме в Ксанти, дето приех делегациите. След вечеря с вагона потеглихме за Дедеагач.

22. VI. Вторник. Разгледахме набързо Дедеагач и приех делегациите. После продължихме за Гюмюрджина, дето и обядвахме, като из пътя се спряхме за малко в Шапчи да видим някои от заселниците. В 2 часа потеглихме за Момчилград, дето стигнахме в 4 1/2 и с вагона продължихме за София.

24. VI. Четвъртък. В 10 1/2 аудиенция при Ц[аря], комуто докладвахме за обиколката из Беломорието. Говорихме за новата организация. Той се бои да не се изроди в партия. Казах му, че имам същите опасения и че за това ще трябва да действуваме много внимателно, да не бързаме да назначаваме ръководно тяло и да не бързаме да оформяме организацията с постановление. Това много го успокои, каза ми, че аз имам върно чувство за тези работи, понеже никога не съм бил партизанин, обаче Габровски, у когото действувала фамилната традиция (той е племенник на м[инистър] Стоенчев), се увличал. Бил много доволен от моите разбирания по този въпрос и ми каза даже и едно „браво“.

6. VII. Вторник. Новият италиански м[инистър] Matelli връчи в 5 ч. сл[ед]об[ед] акредитивните си писма.

7. VII. Сряда. Тази вечер заминахме с Йоцов, Бекяров, Аладжов и Георгиев с трена за Горна Джумая, за да направим отдавна проектираната обиколка из Македония.

8. VII. Четвъртък. Посетихме Царево Село, дето ни причака обл[астния] дир[ектор] Раев, Кочани, дето беше пазарен ден и имаше много селяни, с които разговарях. Направи ми впечатление голямата им мизерия и изостаналост. Изглеждаха почти като диви хора. Когато се доближаваха, отстъпваха като уплашени. В Щип държах на площада кратко слово. Еврейският квартал е съборен, та градът е малко по-открит. Инак няма промени. Обядвахме в Щип. В Радовиш окол[ийският] управител

и кметът отсъствуваха. Разговарях с гражданите. Много добри и приветливи хора; нямаха никакви особени искания. В Струмица малко посрещане, но иначе нищо особено. В Дойран разговаряхме с рибарите. В Гевгели голямо и радушно посрещане; беше излязло почти цялото население, понеже беше привечер. От балкона на общината държах кратка реч, като порицах избягалите в гората (това тук е главният въпрос), но обещах снизхождение за тези, които биха се върнали. Оплакват се от интерниранията в Чучулигово в работните групи на комунистите, понеже изпратените не били комунисти. Обещах разследване. Спахме в трена в Демир-Капия и сутринта рано стигнахме в Градско.

9. VII. Петък. Посетихме развалините на Стоби. В Неготин също добро настроение. В Кавадарци болният въпрос е също с избягалите младежи. Тук при Витолище военните са имали нетактичността да разстрелят 12 души младежи, подозрени в укривателство на забягналите и то без да вземат мерки, поне това да стане покрито. Това създадо много лоши настроения. Необходимо ще е да се смени око[л]ният управител, когото считат също виновен за тази случка, понеже не я е предотвратил. Между посрещачите беше и заможният търговец Манов, чиято дъщеря също избягала. В Прилеп се състоя много оживена и интересна конференция. Обядвахме у Кьовкерев, който бил от групата на Д. Чкатров. В Крушево необикновено радушно посрещане. Великолечно местоположение и хубави старинни къщи, при това добре запазени. През Прилеп стигнахме навечер в Битоля, дето веднага се състоя конференция в областната дирекция. След нея приех отделни граждани. Д-р Ангел Робев (80-годишен) и син му Теодоси Робев ми говориха против Светиевци (Хр. Светиев е кмет, а д-р Светиев, областен лекар), даже и против братовчеда си д-р Робев, помощник на областния директор. Те намират, че не трябвало в Македония да се назначават на ръководните места предимно македонци и че на месторождението изобщо не трябвало да се обръща голямо внимание.

10. VII. Събота. Бяхме в Ресен, дето ни посрещнаха необикновено радушно. Военна музика, хоро с национални носии, на което и ние се хванахме, и изобилна закуска. Посрещнаха ни и в с. Енковец. Тукашните села в срав-

нение със скопските са по-богати и населението по-интелигентно. Един селянин в граждански дрехи говори за чиновничеството. Трябвало да посрещаме чиновниците „планджии“. При сръбския режим 99% от населението държало здраво за българщината, обаче сега не било чудно, ако поради чиновничеството населението не почне да съжaliaва за сръбския режим. Това разсъждение не би ми направило впечатление, ако не беше изказано от селянин. Оплакванията от чиновниците изобщо сега са много по-редки. Положението изобщо по признание то на всички се е много подобрило. Бяха излезли да ни посрещнат и в Косел. Оплакват се, че не били в състояние да изпълнят наряда за масло и сирене (едно кило масло или три кила сирене на овца годишно). В Охрид тържествено посрещане. След конференцията разгледахме старините. Останах много изненадан от варварството, извършено спрямо известните стари икони със сребърни ризници: чистили ги със сода каустик и цялата живопис унищожена! След това накарали един ученик (сега асистент в Скопския музей) да възобнови живописиста, при което една Св. Богородица излязла с мустаци! Посетихме и новооткрития гроб на Св. Климента в Имерет-джамия. Св. София е закрепена в сводовете и над десния ѝ кораб е направен дървен покрив.

Върнахме се в Битоля, дето кметът Светиев ни устрои официално посрещане, след което в общината, дето се събраха стотина души, дадоха коняк и бонбони. Имах след това продължителна среща с ген. Маринов.²⁶ Той смята, че разногласията между видните тукашни семейства (главно Светиевци и Робевци) ще се изживеят. Намира направените административни промени за сполучливи. Обърна ми вниманието, че за посрещането ми е бил и барабанът, но гражданството не се е отзовало масово, което той тълкува като опозиционно проявление срещу кмета Светиев. Маринов беше единствен, който смята, че ще бъде грешка да правим избори за депутати в Македония. Народът не се интересувал от тях. Вечеряхме в общинската мелница, след което приех на продължителен доклад до 1 ч. областния директор Миладинов. Имаше въздушна тревога, но без нападение. Спахме в трена в Битоля и сутринта в 8 1/2 ч. стигнахме във Велес.

11. VII. *Неделя.* След конференцията във Велес потеглихме в 10 ч. за Скопие с трена и стигнахме в 11 1/2 ч. Голямо посрещане на площада с речи. Разгледахме града, а следобед се състоя конференцията до 7 часа в общината. Кметът Китинчев ни поднесе, на мене и на Йоцов, почетната златна значка на града. Отидохме след това на баража на Матка, дето вечеряхме и се върнахме обратно в Скопие. Имах отделни разговори с К. Цинишев, войводата Величко, който с удоволствие прие 10 000 лева, Борис Дрангов и Бунев, отчасти в тъмнината с джобно електр[ическо] фенерче поради тревогата. Преди тръгването за Матка приех делегация от турското население и направих изявление за вестниците. Преспяхме пак в трена в Жостово.

12. VII. *Понеделник.* Потеглихме за Ращак, дето се забавихме, понеже играчите не бяха се събрали. Времето употребих за разговори с Раев и ген. Попдимитров, който също ни придружава. Той препоръчва за борба с четите полицейски гарнизони и контрачети, както това са правили в миналото и турци, и сърби. Носиите в Ращак са много живописни. Играхме и ние на хорото, след което ни сложиха закуска. Селяните искат да им се даде земя от конезавода Вардар, понеже друга нямало. Дадох им пари за чешма. В Куманово, също имаше посрещане и речи. След обeda потеглихме за Кратово, дето бяхме посрещнати много радушно. Градът е много беден, обещахме им доста работи. Посетихме болната майка на тукашния учител и революционер Йосиф Даскалов. Не можахме да откажем тукашната закуска, макар това вече малко да ме разсърди, понеже ставаше късно. Голямо посрещане имаше и в Крива Паланка, дето око[л]ийският управител държа много патетична патриотична реч. В София стигнахме в 11 часа.

В Куманово говорих с войводата Кръстю Лазаров. Той смята положението в Кумановско за изпуснато, поради невъзможността властта да се справи с четите в Козяк-планина, които нахълтват откъм Сърбия и намират подкрепа у сърбоманското население в Кумановско. И той препоръчва контрачетите. С нас пътуваше и Крапчев. Той също намира, че положението в Македония сега е много по-добро, обаче на администрацията липсвала воля да управлява, да се наложи.

13. VII. Вторник. В 11 ч. на аудиенция при Ц[аря], която трая чак до 2 3/4 ч. Направих подробно изложение за пътуването ми в Македония. Подигнах и въпроса за депутатски избори, като между другото указах и на обстоятелството, какво голямо значение ще имат свършените факти при една евентуална мирна конференция. Ако войната продължи и ние успеем да останем вън от нея, това ще бъде само от полза за нас, понеже ще можем да се затвърдим окончателно както в Тракия, така и в Македония. Това не може да не окаже влияние един ден при определяне на окончателните граници. Тези мисли изказвам за пръв път и те направиха впечатление. Ц[арят] ми чете и даде едно писмо на Драганов, в което той предава буквално текста на едно отправено до него писмо от Н. Момчилов. В това писмо Момчилов препоръчва чисто и просто да се споразуемее с англичаните за изгонването на германците от Балканите като единственото спасение за България и търси посредничеството на Драганов за една такава акция. Драганов отхвърля, разбира се, тази идея, тъй като това би било чисто предателство, но все пак я съобщава на Ц[аря], който вижда в тази постъпка на Драганова едно желание да прехвърли всичката отговорност върху него. Споразумахме се да телеграфирам на Драганов да ми изпрати по куриер оригинала на писмото на Момчилова, като му съобщя, че съм в течение на въпроса.

23. VII. Петък. В 10 1/2 на аудиенция при Ц[аря] по текущи въпроси.

25. VII. Неделя. Снощи заминахме за Добруджа през Варна с м[инистър]р Радославов, Кита, Фана, г-жа Радославова с дъщеря ѝ, Аладжова, Бекаров, Георгов, кап. Обрешков и Гюров. Във Варна стигнахме в 8 ч. сутринта, дето се присъедини областният директор Пенев. Посетихме Балчик (не останах никак възхитен нито от местоположението, нито от двореца, макар че Кита беше очарована), Българово, Каварна, Калиакра, дето на няколко пъти видяхме два тюлена да играят (уверяваха ни, че рядко се показвали и че сме имали голям късмет да ги видим), Шабла, Дуранкулак, Спасово и Кардам. Навсякъде населението е много приветливо и малко претенциозно. Главно се оплакват от липса на долно облекло, но не и на обуща. Безкрайна равнина с без-

бройни купи, кръстци (тук житото често се слага и на купи; не са така внимателни, види се поради голямото количество). Жътвата сега почва. В Кардам, дето стигнахме надвечер, ни сложиха вечеря, обаче закусихме само прави по малко „кавърма“ (отлична баница). Вечеряхме в трена, с който продължихме за Добрич. В 1 ч. ме повикаха на телефона. Сегов ми съобщи, че Мусолини си дал оставка и новото правителство било образувано от маршал Бадوليو.²⁷ Очевидно подготовка за сепаративен мир. Питам се обаче какво ще станат германските войски в Италия.

26. VII. *Понеделник*. Сутринта хубаво посрещане в Добрич и конференция в окол[ийското] управление, след което положихме венец на военното гробище. Снощната новина се потвърди. Издадени са прокламации от краля и Бадوليو. В последната се казва, че войната продължава. Това внася малко успокоение. Обядвахме във вагона и продължихме за Силистра, като спряхме в Тервел, Алеково, Алфатар и др. В Силистра сърдечно посрещане. Посетихме и границата, която е почти в града. Видях тук Айдимирски, който ми каза, че добруджанци ми били малко сърдити, дето идвам толкова късно. Ношувахме в парахода.

27. VII. *Вторник*. В 8 1/2 стигнахме Тутракан. Градът е много западнал и заслужава особни грижи. Говорих в такъв смисъл с кмета, когото задължих да направи цялостен доклад за всичко необходимо за града, като му обещах пълна подкрепа. Продължихме пътуването по Дунав до Лом, дето стигнахме късно през нощта.

28. VII. *Сряда*. Тръгнахме от Лом в 7,15 ч. с мотора и стигнахме в София в 11 ч. Веднага отидох в м[инистерст]вото да прегледам телеграмите по промяната в Италия. Положението не е още изяснено. Вечерта се е получила телеграма от Букурещ. Петров имал среща с М. Антонеску, на която този последният в много настоятелна форма предлага за последен път да влезем в непосредствено разбирателство, за да обсъдим възможните евентуалности („хипотези“) и да видим какви мерки би трябвало да вземем заедно, за да запазим интересите на страните си. Това нямало с нищо да измени нашите отношения с Германия. Моментът бил толкова ва-

жен, че той направил същото предложение и на Унгария, въпреки лошите отношения с нея. Антонеску настоява да прати специален човек или поне да натовари с тази специална мисия Криту, за да говорят направо с Царя.

Подир обед в 5 ч. бях на аудиенция. Ц[арят] смята промяната в Италия като военен преврат и не вярва, че Италия ще издържи. Той е на мнение да не отхвърляме предложението на Антонеску, макар да вижда в него опит да го злепостави пред германците. Аз също поддържах тази теза, която впрочем се препоръчваше и от Петров. Позовах се на това, че ако откажем, ще изкарат пак нас виновни, че не искаме да се споразумеем със съседите си. Тъкмо беше получена една телеграма от Reuter, според която гръцкият посланик в Лондон, Агнидес (?), направил изявление, че додето другите второстепенни сателити на Германия правели опити да отслабят железните окови, които ги свързват с тази страна, България единствена ги затягала. България, ако не се отдели от Германия, ще бъде причина да се дадат милиони жертви и ще носи отговорност за това. И от двете страни се вземат следователно мерки, да се изкара България виновна. По тези причини необходимо е да говорим поне с румъните, ако не за друго, то поне да разберем какви са техните намерения и какво те са уговаряли с турците. Понеже ако откажем разговорите да станат направо с Ц[аря], Антонеску може да вземе повод от това да се откаже от тях, аз предложих да отговорим, че ако той иска да изпрати специален човек, той ще трябва да разговаря с мене, понеже не е пратеник на държавния глава; ако ли предпочита разговорът да стане с Ц[аря], то трябва мисията да се възложи на Криту, който е акредитиран при Ц[аря]. Ц[арят] одобри напълно този план, като, разбира се, предупредим Бескерле. Ц[арят] ми прочете и един доклад на нашия военен аташе в Букурещ майор Чавдаров, който е бил говикан от Антонеску и комуто този последният е говорил в същия смисъл както и пред Петров. Оттам се вижда колко Антонеску държи на своето предложение, като го прави същевременно достояние и на военните.

Преди да отида при Ц[аря] приех Mamelli, който ми повтори декларацията, направена вече в мое отсъствие и пред главния секретар, според която Италия с неиз-

менна воля продължава своето държане и политика в настоящия конфликт.

29. VII. Четвъртък. Повиках Beckerle, комуто съобщих съвсем поверително предложението на Антонеску, без да влизам в подробности относно начина, по който ще се разговаря. Казах, че Антонеску е подчертал, че тези разговори няма ни най-малко да изменят отношенията ни с германците; но че предвид на двойната опасност — нападение от Русия и десант на англо-американците, той смята такива разговори за полезни, за да обсъдим преди всичко как бихме се по-добре отбранявали; казах, че Антонеску направил същото предложение и на Унгария, в което Beckerle малко се съмнява. Изтъкнах понататък, че румъните и по-рано са загатвали за някакви непосредствени разговори и че тогава ние сме ги отклонили, но че сега, понеже въпросите са сложени по-конкретно, смятаме за полезно да не отклоняваме това предложение, тъй като само така бихме могли да видим какво мислят те и това би било еднакво полезно както за нас, така и за германците. Разбира се, че полза би имало само тогава, ако румъните не знаят, че ние сме казали на германците, но че естествено е, че ние ще ги държим в течение на разговорите.

Beckerle ми отговори, че той не би могъл да вземе становище по този въпрос и попита дали може да съобщи това на Ribbentrop, който може би знае нещо за намеренията на румъните. Казах му, „разбира се“, и че ние ще бъдем много благодарни, ако Ribbentrop може да ни даде някои полезни Winke* по този въпрос. Запита ме дали сме приели вече предложението на румъните, отговорих му, че още не, но че смятаме, че можем да го приемем, понеже подробности още не са уговорени и понеже приемането му още с нищо не ни ангажира. Заговорихме след това, че нашите отношения с Германия са коренно различни от тези на Унгария и Румъния с Германия, че у нас почти целият народ симпатизира на германците, което Beckerle потвърди с нови примери при последните преминавания на германски войски през Македония, че има много общо в характера и манталитета на германци и българи (изтъкна го Beckerle) и най-после аз подчертах, че правителството не предприема нищо

* Съвети.

във външната политика без споразумение с германците. Beckerle ми събщи също така много поверително, че напоследък Arnothy се изказал пред Жидовец в смисъл, че войната е вече загубена за Германия и че Унгария трябва да гледа как по-лесно да се измъкне от нея.

Вечерта имахме съвет, на който докладвах телеграмите във връзка с промените в Италия. Колегите ги смятат, че са подготовка за сепаративен мир, но не се много тревожат и намират, че трябва още да изчакаме изяснение на положението. Германците са искали разрешение да изпратят една дивизия и един полк в Скопие, с което военният м[инистър] веднага се съгласил. Михов изобщо се бе много зарадвал, когато Rommel²⁸ дойде в Солун (на 25. VII.) понеже в това той вижда доказателство, че германците сериозно ще отбраняват Балканите. Обаче след промяната в Италия Rommel след престой само от един ден заминал пак за главната квартира. Още не знаем дали пак ще се върне.

2. VIII. Понеделник. Beckerle ми събщи отговора на Рибентроп по румънското предложение: обръща ни вниманието на това, че Антонеску не е искрен и че той понякога използва срещите, за да говори неща, които не са казани в тях. Той по принцип не би имал нищо против разговори с Антонеску, обаче от начина, по който ми го каза, се вижда, че това няма да му е много приятно. Михов ми каза, че Schönebeck направил предложение ние да влезем в Албания с германците, приблизително до средата на страната и да пазим тамошните летища по линията Печ — Аргирокастро. Генералът поискал да направи това предложение писмено, при което Schönebeck се отказал от първото предложение (то включвало и охраната на теснолинейката Тетово, Охрид), и казал, че се касаело само да заемем Тетово, очевидно само за да се скараме с албанците и да се ангажираме във военни действия по Адриатическото крайбрежие. При това ние с Албания сме още съюзници! И аз, и генералът отхвърлихме това предложение категорично. Смятаме го направено по предложение на Schönebeck, макар че той го прави „по заповед“ на Льор, комуто той очевидно го е внушил. Следобед бях при Ц[аря] във връзка с тези въпроси. Той напълно споделя нашето становище и намира, че „нямаме нужда от тетовски ябълки в това горещо време“.

4. VIII. Сряда. Днес пристигна Къосеиванов, когото бях повикал на доклад. Имаме първата среща от 4 1/2 до 8 сл[ед]обед. Той намира, че не можем да правим никакво отклонение от нашата политика, която се ръководи от стремежа ни за национално обединение. Тази теза той поддържал още пред Rendel, комуто обяснявал, че обединението си можем да постигнем само в сътрудничество с Германия. Той още вярва в германската победа. Решителен ще бъде руският фронт. Допуска три възможности: 1) германците ще сломят русите, вероятно през следната година, когато те завършат приготовленията си; 2) ако не успеят, ще потърсят разбирателство с русите; 3) ако и това не е възможно, ще се болшевизират заедно с останалата Европа, с надежда, че те първи ще могат да се отърсят от болшевизма и пак да заемат първо място в Европа.

Той смята, че е било грешка, дето германците в 1941 г., когато имаха още пълно обаяние след Балканската война, не минаха през Турция да заемат Египет, а също, че не са заели Тунис и Алжир, понеже само така биха могли да бранят успешно Европа. И едното, и другото те не направили от сантиментални съображения по отношение на турците и французите. Тези мисли той изказал и пред германския посланик в Берн, който за жалост бил също такъв краен туркофил, както и von Papen.

Един голист му казал, че десантът в Алжир бил тъй эле подготвен, дето флотата щяла да остане съвсем без гориво и лесно могла да бъде унищожена от германците, ако съпротивата е била продължена само с 6 часа повече. Положението било спасено с предателството на Darlan³⁰ и затова американците поддържали толкоз много Girand³¹.

В Швейцария имало голяма неофициална американска мисия, с която той естествено, не можел да поддържа контакт. Обаче чрез швейцарския федерален съветник за външните работи Пиле-Гула, с когото той бил в приятелски връзки, който много симпатизирал на България, направил сондажи, дали американците биха признали някоя от териториалните придобивки на България. Отговорено било, че няма да се признае нищо, освен може би част от Южна Добруджа.

За последната среща на Хитлер с Мусолини във Ве-

рона той узнал следното: Мусолини искал по-голяма помощ. Хитлер отговорил, че в този момент това било мъчно изпълнимо и че преди да се иска повече помощ, Италия трябва да направи повече усилия и пълна мобилизация. Разговорите били изобщо доста нервни, *aigre-douce*, и двамата се разделили не много доволни. След завръщането си на всеки случай Мусолини заповядал да се мобилизират четири набора, но в това време става промяната, която К[ьосеиванов] смята за военен преврат.

При последната среща между Хитлер и Хорти също станал малък скандал: Хитлер обвинил унгарците, че не се държали добре на руския фронт и със своето безогледно бягство улеснили катастрофата при Сталинград. Хорти отговорил рязко, че регентът на Унгария е дошел да разговаря, а не да слуша упреци и напуснал стаята. Станало нужда да пратят хора да го успокояват, за да се продължи разговорът. Това създало още повече отчуждаване между Германия и Унгария.

При последния си разговор, с папския нунций в Берн, с когото К[ьосеиванов] бил доста близък, нунцийт му заявил категорически, че всички слухове за посредничество на папата за мир са лишени от всякакво основание. Папата бил убеден, че моментът за един „справедлив“ мир още не бил настъпил.

При минаването си през Белград К[ьосеиванов] узнал, че там щяло да се създаде командване на група армии независимо от Солун. Това показвало какво голямо значение германците отдават на балканския фронт.

Таквор в Женева поддържал връзка с американците, бил голям англофил и се готвел „да спасява България“!

5. VIII. Четвъртък. Днес пр[еди] обед приех кмета Иванов, който преди 2—3 дена се е върнал от Германия. Неговите впечатления са доста оптимистични. Той прекарал доста време в Bad Kissingen, дето имало евакуирани доста хора от бомбардираните градове. Духът им бил много висок, макар някои от тях да останали само с дрехите на гърба. Никакво отчаяние или отпадналост. Обладавало ги само неукротимото желание за отмъщение на Англия. За него се работело трескаво. Приготвявали се някакви ракети, с които да се обстрелва Лондон от европейския бряг. Иванов смята тези ракети за нещо сериозно, опити с тях са правели в Spandau. Освен

това приготвявали се някакви особени бомби, които поразявали вътрешността на човека, без да нанасят някакви видими рани. Бомбардировката на Hamburg била нещо действително страховтно и градът бил напълно разрушен (според някои сведения от друг източник в Хамбург загинали всичко 86 000 души. Хвърляни били фосфорни кристали, които запалвали бягащите хора, и тези, които се намирали на открито. Това потвърди и Иванов. Безспорно, това е вече началото на химическата война). Индустрията в Германия не била пострадала много. Англо-американците разрушавали повечето самите градове, а индустриалните предприятия, които се намирали повечето вън от градовете, често обиколени с горички, обикновено оставали незасегнати. Круповите заводи в Essen били разрушени около 50%, но продължавали да работят и повредите се възстановили. Голяма част от индустрията била пренесена. Аеропланната индустрия най-малко страдала, тъй като си служели с някаква лека павилионна система, при която не могли да се нанасят големи повреди.

Видях след това и проф. Яранов, който също е дошел наскоро от Германия и ми разправи интересни неща. Той вземал редовно участие в урежданите от главното командване събрания от специалисти, на които се обсъждали разни въпроси и по този начин имал възможност да узнае много неща. Между партията и военното командване съществували значителни разногласия, особено върху управлението на заетите области. Военното командване искало да се даде на тези области по-голяма свобода и известна автономия. На същата база били и разногласията с Власов,³² който бил готов да даде пълна подкрепа на германците, но само на принципа на равноправието. Без това неговата мисия нямало да успее. Германците не приемали тази теза и нямали доверие във Власов. Власов израснал действително при болшевишкия режим и се ръководел може би не толкова от омраза към самия режим, колкото към Сталин, поради убийството на Тухачевски.³³ Власов бил близък на Тухачевски и ако не бил ликвидиран с него и неговите другари, това се дължало на обстоятелството, че той по това време се намирал с мисия в Чунк-Кинг,³⁴ а след завръщането си историята с Тухачевски се била вече позабравила. Яранов има сведенията си за Власов

от проф. Кох, който беше директор на герм[анския] институт в София и сега бил офицер за връзка при Власова. Според Кох, Васов бил гениална натура като политик и организатор. Тези си качества обаче не могъл да прояви поради недоразуменията с германците, при който главна роля играел въпросът за Украйна.

Göring, който бил повече експонент на армията отколкото на партията, бил поставен напоследък в сянка. Това личало най-много от обстоятелството, че награждаванията във въздушните войски не ставали вече по предложение на Göring. За това имало две обяснения. Според едното за Göring не се говорело, поради настъпването отслабване на въздушните войски. Според другото Хитлер се боял да не би Göring преждевременно да поеме неговото наследство, макар той официално да е посочен като един от наследниците на Хитлер.

Яранов също ми потвърди сведенията на кмета за подготовката на отмъщението срещу Англия. Говорело се, че Германия ще бъде готова за него не по-рано от септември, някои посочвали дата 3 септември (когато беше обявена войната) като начало на акцията.

Русия била много добре подготвена за войната. Това тя дължала преди всичко на Каганович,³⁵ който бил големият организатор на индустрията. Първата петилетка била посветена на тежката индустрия, втората — на химическата индустрия. Сталинград бил главният център именно на нея, а не на производството на трактори и танкове. Едва третата петилетка трябвало да бъде посветена на земледелието, обаче в това време войната избухнала и затова земледелието останало много назад. Голямото производство на трактори в Русия било всъщност само легенда и заблуждение. Произвеждани били не трактори, но танкове. Германците правели сега големи усилия да подигнат земледелието в Украйна. Във връзка с това те заселили в нея 40 000 холандски селяни и 300 до 400 хиляди германски селяни. Германия сега страдала главно от липсата на бензин. С това се обяснявало и намаленото действие на авиацията. Числото на учениците-пилоти значително намаляло и някои от училищата за пилоти получили друго предназначение. Германците били принудени да правят голяма икономия както на бензин, така и на пилоти. Производството на синтетичен бензин, който се добивал само от кафявите

въглища между Берлин и Дрезден (главно в Леупа) не можело да бъде повече увеличено. Според Яранов нуждите на Германия се градирали така: бензин, хора, индустрия. Той също е убеден, че Германия ще бъде готова да се справи с Русия едва идущата година...

След обед видях Борис Димитров, който ми докладва за масовите избивания във Виница*, дето той бе отишъл заедно с другите анкетьори. Виница е бил с 100 000 души, сега останали само 30 000. Градът бил изобщо доста мизерен, но имал опера. Избитите около 10 000 души са били събрани от разни краища на Украйна, под най-разнообразни предлози, за да бъдат уж отведени в Сибир. Между тях имало и някои жени. Не-обяснимо остава обстоятелството, че избитите са били погребани голи, а дрехите им после нахвърляни отделно над тях. По-голямата част от палачите (изстрели, един или повече, в тила с малокалибрен пистолет) били от-после също избити, тъй че живи свидетели имало много малко. В Украйна болшевизмът не бил пуснал такива дълбоки корени както в Белорусия. По тази причина различията в двете области били много големи. В Украйна партизани почти нямало. Населението било спокойно и оказвало голямо съдействие на германците. То било сравнително добре облечено и хранено. Идеята за самостоятелна Украйна била популярна само в известни кръгове. Голяма част от интелигенцията виждала, че не може да се прави разлика между руси и украинци, поради голямото им смесване. В Белорусия, напротив, голяма мизерия, окъсани хора, фанатизъм и многобройни партизански чети.

6. VIII. Петък. От 10 до 12 ч. бях при Ц[аря], комуто докладвах подробно за вчерашните разговори. Той ще види Кюсеиванов следобед. Споразумяхме се да изпратим в Берн Милев, за да се активизира легацията.

7. VIII. Събота. Видях повторно Кюсеиванов. Той ми каза сега, че предал вчера едно писмо, което американският неофициален представител в Швейцария Duples** писал на Шарон*** във връзка с нашите работи. Не

* Виница, град в Украйна, на р. Юж. Буг. С около 350 х. ж.

** Алан Дълес — шеф на американската разузнавателна мисия в Швейцария.

*** Ръоне Шарон — бивш комисар на ОН в София.

искал да ми каже за това писмо, преди да го предаде на Ц[аря], който щял да ми съобщи съдържанието му. Ц[арят] вчера ми беше казал, да гледам Кьосеиванов да си замине по-скоро. Това ще стане в края на идната седмица.

9. VIII. Понеделник. Следобед се виждах с Ив. Попов. Той е песимист по отношение на Германия и съветва още отсега да потърсим контакт с американците. Казах му, че за това е още рано да се мисли. Той отдава прекалено според мене значение на Earle³⁶ в Ц[ариград] и смята, че трябва да поддържа връзка с него чрез Любен Пулев. Намирам всичко това за несериозно. В 8 ч. дойде Севов и ми съобщи, че Ц[арят] днес приел Beckerle, който му предал покана от Хитлер за нова среща. Ц[арят] сметнал да замине в събота на 14, за да избегне датата 13 както за тръгване, така и за пристигане в главната квартира на фюрера.

10. VIII. Вторник. От 12 до 1 ч. бях при Ц[аря], който ми съобщи за предстоящото си пътуване. Безпокоен се да не искат от нас по-голямо участие. Установихме се да не приемаме повече от сегашното положение. Впрочем аз не допускам, че ще искат да отиваме по-нататък, тъй като германски войски са влезли вече в Струга и отиват към Дебър. Казах на Ц[аря], че ако германците биха били умни, те биха побързали да дадат те свободата на Албания. Ц[арят] каза, че при срещата ще се опита да им внуши тази идея. Даде ми да прочета писмото на Dulles до Шарон. То съдържа съобщението, което Dulles е получил от Америка във връзка с България и което той съобщава на Шарон в кавички. Според него подкрепата, която България оказала на Оста, била толкова голяма, дето България не могла да не се третира наравно с другите неприятели на англосаксонците. Осъждат се остро мерките срещу евреите, които били необясними, като се знаело по-раншното отношение на България към малцинствата. Ц[арят] ми даде освен това едно писмо до него, подписано от К. Георгиев, В. Ганев, Кр. Пастухов, Цв. Бобошевски³⁷ и Н. Петков³⁸. В него, като се обръща внимание на общото положение и че войната се приближава все повече към нас, казва се за малките народи: „По необходимост на тия народи в дадения случай подхожда само една политика

на възможно по-голяма предпазливост, въздържание и ненамеса, която политика единствено може да ги запази от разорение и унищожение.

„Специално за Балканите — в пазвите на които провидението е поставило през вековете нашия народ — неоспорима истина е, че в миналото политиката на реванш и хегемония, на вражди и ненавист, доведе балканските страни до нескончаеми войни и разорения, които се оказаха гибелни за всяка една от тях. Събитията през настоящата война, макар че се развиха с някои особености и макар да не са още приключили, потвърдиха още веднъж в основата си, че въпросът за разбирателството между балканските народи трябва да се разреши по един радикален и траен начин.“

По-нататък се порицават всички предизвикателства спрямо големите държави чрез печат, радио и „дори изявления на министри и други отговорни лица“. „Още по-малко могат да се разберат и оправдаят глупавите и дръзки предизвикателства от подобен род спрямо нашата голяма североизточна съседка — Съветска Русия.“

По-нататък се изтъква каква съществена роля може да се падне при днешните обстоятелства на „народната ни армия“, поради което „от грамадна важност е да се запази силата и дисциплината на войската, както и да не ѝ се възлагат задачи, които могат да изхабят нейната сила и да накърнят нейния престиж пред народа“.

„Събитията в близост до Балканите и по-далеч се развиват по начин, който оправдава най-мрачните предчувствия за утрешната съдба на България и на българския народ. Един изкуствен и неоправдан оптимизъм не би могъл да ни помогне в нищо. При това положение ние сме убедени, че на нашата страна се налага крайно благоразумие, мъдра прозорливост и осторожност. Всяка политика на заслепление, на провокации и авантюризъм би била повече от всякога катастрофална. Длъжни сме да подчертаем, че насоките на такава политика ще поемат най-тежката отговорност пред нашия народ“ (от този пасаж Ц[арят] се чувства най-много засегнат, тъй като тъкмо той е дал най-много доказателства, че никога не е следвал подобна политика).

Писмото завършва със следния пасаж, който следва непосредствено след горния: „Силно загрижени за съдбата на България и на българския народ, ние мислим,

че изпълняваме един повелителен обществен дълг, при очертаващата се критична обстановка, като отправяме към Ваше Величество настоящия апел. Ние храним твърдата надежда, че Вие ще отдадете дължимото внимание на зова, който излиза от дълбочината на нашите български сърца.“ Писмото носи дата само „юли, 1943“, без число на месеца.³⁹

Ц[арят] е съгласен да замина днес за Чамкория, както бях вече проектирал, за да не прави впечатление отлагането, и да се върна в петък.

14. VIII. Събота. Тази сутрин в 9 ч. Ц[арят] замина за главната квартира при Хитлер. На летището бях само аз от министрите. По обед заминах за Чамкория.

15. VIII. Неделя. По обед Севов ме предупреди да се върна в София към 4 1/2 за посрещането на Ц[аря]. Закъснях, тъй че на летището се разминахме с него и заварих само свитата и Beckerle. В 7 1/2 ч. ме повикаха при Ц[аря]. Той не е никак доволен от сегашното си пътуване, макар пред Beckerle да се показал съвсем весел. *На връщане даже пожелал да го срещне неприятелски аероплан, та да се свърши с него.* Всъщност няма причини за толкоз песимизъм. Германците поискали две наши дивизии (един корпус) за Северна Гърция и евентуално Албания, които да пазят тила на германските войски в Гърция и по албанското крайбрежие. Те считали, че сега турската опасност не съществува. Ц[арят] все пак указал на нея и ловко пренесъл въпроса на друга почва, като казал, че сме готови да поставим на крак XVII дивизия в Македония, но не получаваме нужното оръжие. Казано му било, че то ще се изпрати и поискали да съобщим докога ще бъдем в състояние да приготвим XVII дивизия. Споразумяхме се, че най-много след създаването на тази дивизия бихме могли още да окупираме Костурско и Леринско, но да откажем да отиваме по-нататък, понеже и без това нашите сили са много пръснати. *За положението по фронтовете Ц[арят] не е получил подробни осветления.* Говорили са много против Италия, която били решили да отбраняват изцяло. За руския фронт и изобщо са били много самоуверени, обаче не са посочили по какъв начин смятат да се справят с положението.

16. VIII. Понеделник. Следобед в 5 ч. ме посети Крису във връзка със специалната му мисия. Той даже не загатна за аудиенция при Ц[аря], но ми поиска мнението само по два въпроса, а след това разговорите щели да продължат. Въпросите бяха (имах отделни бележки), не смятам ли, че болшевишката опасност би могла да се отбие, чрез заемаването на Балк[анския] п-ов от англосаксонците и не мисля ли, че едно споразумение между Германия и Русия може да стане за сметка на балканските държави. Имаш впечатление, че румъните бият отбой и само за форма влязоха в разговори с нас.

17. VIII. Вторник. Следобед повиках Beckerle да ми съобщи разговора си с Крису. Той не се учуди и предполагал, че ще бъде в този смисъл. Увери ме, че няма никакви преговори между Германия и Русия. Упоритите слухове за тях били разпространявани от русите, за да упражняват натиск върху англосаксонците за втория фронт. Съобщи ми поверително, че в Сицилия са се биели една германска дивизия, части от други две и само три италиански баталиона!

19. IX. Неделя — 21. IX. Вторник. Събитията, които станаха напоследък, ме залисаха толкова много, че не ми остана никак време да напиша даже кратки бележки.

На 25. VIII. — сряда сутринта аз открих конференцията на председателите и главните секретари на стопанските камари, които почват да действуват от 1 септември. На обед бяхме у румънския м[инистър] Крису, дето останахме в много добро разположение почти до 4 ч. Беше и Груев, който ми се видя много замислен. Съобщиха ми след обела да отида веднага в двореца, дето Севов ми съобщи, че от понеделник насам Ц[арят] бил сериозно болен и повикали специалисти от чужбина проф. Sietz от Берлин и проф. Erpinger от Виена. Първият пристигнал още предния ден, във вторник, вечерта; изваден от под развалините на къщата му, разрушена при последната бомбардировка на Берлин, а Erpinger беше току-що пристигнал в сряда по обед. Идването на професорите е било улеснено от Göring, който поставил на разположение необходимите аероплани. За всичко това на мене едва днес се съобщи. Видях професорите, които ми съобщиха, че положението е сериозно, тъй като Ц[арят] е заболял от запушване на артерията, бо-

лест, която почти винаги завършва фатално. Имало все пак надежда, ако прекара първата криза до утре вечер, след което щяла да настъпи и втора криза след две седмици. Повикахме и Михов, комуто също съобщихме за положението, а за Габровски казаха, засега още да не му съобщаваме. Цялата вечер прекарах в голяма тревога. Благодарих на лекарите и ги помолих да останат, додето се види как ще се развие болестта. Еррингегер искаше утре да си отива, но се съгласи да остане, като му обещахме да му уредим пряка телефонна връзка с Виена. На другия ден четвъртък 26. VIII. Ц[арят] прекара сравнително спокойно*.

Аз бях обещал следобед да отида с Beckerle, който също още нищо не знаеше за болестта, в Банки при пимпоретата. Решихме в двореца да отида, за да не прави впечатление. На другия ден четвъртък 26. VIII. положението се беше влошило и лекарите бяха почнали да губят надежда. Повикахме и Габровски, а след това свиках м[инист]рите на съвет, заедно с Калфов, и им съобщих за положението. Решихме още тази вечер да издадем бюлетин. Лекарите смятаха, че Ц[арят] може би ще свърши още тази нощ.

На следния ден, петък, 27. VIII. положението се подобри и ни вдъхна нови надежди. Ц[арят] беше в съзнание, познаваше близките си, беше помилвал ръката на Царицата, беше попитал Евдокия как е, но разговор не можеше да води. За да запази пълно спокойствие, лекарите го държаха с упойки в полусънно състояние, от което той от време на време се пробуждаше, казваше по някоя дума (искаше да пие вода или да отиде по нужда), обаче през всичкото време на болестта не изказа ни едно желание, не даде нито едно нареждане, нито пък поиска да види някого. Аз и Михов го видяхме за малко вчера следобед. Въртеше се в леглото доста неспокойно, но беше все със затворени очи. Неговият Свилен беше непрекъснато при него. Царицата и Евдокия също влизаха често при него, обаче в петък Сегов ми каза, че наредил никой да не влиза при него, за да не го безпокоят. Надеждите този ден бяха големи, вследствие на което и ние се поуспокоихме и можахме малко да си отпочинем. Аз прекарвах повечето време в дворе-

* Изречението е зачертано.

ца, дето неотлъчно беше и Сегов. Сутринта повиках бившите м[инистър]-председ[атели], които се намираха в София (Цанков, Мушанов и П. Златев⁴⁰), за да ги уведомя за болестта на Ц[аря]. Нощта в петък срещу събота Ц[арят] прекарал спокойно, обаче в събота положението се влоши. Яви се двойна пневмония и нервно безпокойствие, което се беше появило още вчера и поради което бяха повикали от Берлин още един специалист Декринис, който пристигна тази сутрин с аероплан, заедно с Партов (Партов се намираше в Берлин за подписване на съдебната конвенция и го извикахме още в четвъртък да се върне). Ставаше дума като последно средство да се прелее кръв на Ц[аря], за което се и направиха приготовления (донесоха от Солун изкуствена кръв), обаче не стана нужда. По обед положението се влоши, което ни накара да издадем последния тревожен бюлетин. След едно леко подобрение към два часа, в 4 ч. и 22 м. Ц[арят] издъхна. Повикаха ни в спалнята му. Очите му и устата бяха още отворени. На колене пред леглото бяха Царицата и Евдокия. В стаята бяха лекарите, Кирил, Сегов, аз, Михов, а след малко пристигна и Габровски. Трябваше да се констатира смъртта. Всички лекари поотделно преслушаха сърцето. Чуждите лекари предложиха актът за смъртта да бъде съставен от нашите (Киркович, Разсолков, Цончев, Даскалов, Александров и Балабанов). За хода на болестта и лекуването беше държан подробен протокол.

Трябваше да се пристъпи веднага към уреждането на държавните работи, след като изказахме съболезнованията си. Царицата беше много покрусена и не можеше да говори. Евдокия ми каза само: „Сега, г. Филов, трябва да държите здраво.“ Кирил, с когото се прегърнахме, беше силно развълнуван. Слязохме долу в канцеларията, дето аз с Габровски и Михов съставихме проектите за двете прокламации: за смъртта и за възцаряването на Симеона. Събрах след това м[инистър]ите на съвет за одобрение на прокламациите и още вечерта ги прочетох по радиото.

В неделя 29. VIII. започнаха приготовленията. Тялото се постави в дворцовия параклис, додето бъде пренесено в „Ал. Невски“. Двете каси и писалището в долната канцелария бяха запечатани още снощи от Пар-

тов. Днес ги отворихме да търсим завещанис, но нищо не намерихме. (Отварянето стана в понеделник на 30). Прегледахме и писалището до спалнята, в което също нямаше нищо. Според Севов Ц[арят] никога не говорил за завещанието, нито пък мислил за регентството. Той никога не проучвал хора с оглед на такава евентуалност, както имал обичай да прави това при други случаи. След два дена казаха (Севов), че в понеделник на 23 вечерта, когато на Ц[аря] му прилошало, той казал на д-р Александров, че болестта му е сериозна, и че не е успял да си направи завещание, на което д-р Александров рязко възразил: „Вие да не мислите да умирате“, за да го успокои. Този разговор бил чул и Свилен, обаче пред мене той няма случай да го потвърди. Непосредствено след смъртта Свилен ми каза, че има нещо да ми повери лично, но тогава не можах да говоря. После се споразумяхме с него, че ще ме потърси във двореца, обаче и досега той не се е явил при мене, нито пък аз имах случай да говоря насаме с него. Свилен успя само да ми каже в деня на смъртта, че Ц[арят] казал, че ще умре на 50 години като цар Симеон. В обществото се говори, че дворцовите лекари не го гледали внимателно. Ц[арят] се почувствувал зле още по обед на 23, когато повърнал, но след това пак бил добре и работил при Груев чак до 7 1/2 ч., като подписал и някои укази. Балан ми каза, че още в петък, на 20 август, когато бил при него на доклад, обърнал му вниманието, че бил много бледен. На мене също напоследък ми правеше впечатление, че Ц[арят] е много бледен. Изглежда действително, че лекарите му са били малко небрежни. Разказват още, че когато последния път тръгнал от Бистрица за София, казал на Мария Луиза, че той отива в София, но може да се случи и да не се върне.

Следобед всички м[инист]ри заедно с жените се поклонихме пред тялото в дворцовия параклис. Викахме след това архитект Горанов да му кажем, че на всяка цена той трябва да бъде готов до утре сутринта с катафалката в „Ал. Невски“. Пренасянето стана в 4 часа сутринта. Придружаваха тялото Царицата, Кирил и Евдокия. От м[инист]рите бяхме само аз и Михов. Присъствуваха всички служители от двореца. Тялото се носеше на ръце от свитата между шпалир от гвардейци.

В понеделник на 30 август стана отварянето на касите, за което споменах по-горе. Додето беше в долния кабинет, Князът ме попита какво е становището на правителството относно евентуалното идване на Ц[аря] — отец.* Отговорихме, че разбираме много добре неговите чувства, но че ще бъде по-добре да направи още една телеграма до Княза, с която Ц[арят]-отец пита защо не е поканен да дойде, за да може да отговори, че поради напреднала възраст и разстроено здраве не може да дойде. Князът му отговори, че не нему се пада да го кани и че той не може да взема никаква инициатива по този въпрос. Тогава Ц[арят]-отец изпрати известната телеграма, която бе обнародвана във вестниците.

Във вторник на 31 август повиках пак намиращите се в София бивши м[инистър]-председатели: Цанков, Мушанов, К. Георгиев и П. Златев. Казах им, че няма никакво завещание и поисках да знам мнението им относно регентството. Те поискаха да си помислят до утре следобед, за да могат да говорят с приятелите си. Съгласихме се да ги видя утре след 5 часа и то, по тяхно желание поотделно.

В сряда на 1 септември следобед видях бившите м[инистър]-председатели: Цанков е против избори за ВНС и се застъпва за кандидатурата на Княза.⁴¹ Обаче той напълно сподели опасенията от това, че Князът досега е държан винаги настрана и че той лесно би попаднал под влиянието на Евдокня, а оттам и на дъновистите. Намира на всеки случай, за необходимо да се вземат мерки за отстраняване на тези влияния. Мушанов е за избори за ВНС, но видя ми се, че не е твърде убеден в това, че те биха минали спокойно. Вел[икото], н[ародно] с[ъбрание] да реши и въпроса за Княза. К. Георгиев беше най-логичен и много добре се аргументира, като направи подробен анализ на положението. Той също иска избори; но не е много категоричен. Решително е против кандидатурата на Княза, като се мотивира много добре, между другото и с това, че когато е бил изработен проект за уреждането на престолонаследията преди раждането на Симеона, било е предвидено престолът да мине не върху Кирила, но върху Мария Луиза. П. Златев е решително против избори и за Кня-

* Фердинанд.

за; с разрешението на въпроса трябва да се бърза. Впрочем по-късно опозицията ми връчи едно изложение⁴², в което се иска насрочване на избори за ВНС, подписано от Н. Мушанов, Ат. Буров, Кр. Пастухов, П. Стайнов, Д. Гичев, Вергил Димов⁴³, К. Муравиев, К. Георгиев, Н. Петков и д-р Ал. Гиргинов.⁴⁴ За него стана дума и в Н[ародното] с[ъбрание] в заседанието на 9 септември, при речта на Н. Мушанов, когато го апострофирах. *В четвъртък на 2 сеп[тември] пр[еди]* обед приех новия хърватски м[инистър] Перич, който ми връчи акредитивните си писма. На другия ден в петък 3. IX. в 5 ч. сл[ед] об[ед] ме прие Царицата, която аз бях поискал да видя, за да ѝ изразя чувствата на преданост от страна на минист[ерския] съвет и да я уверя, че особено аз лично съм готов да направя всичко възможно, за да ѝ окажа съдействие във всяко отношение. Тя беше много трогната и разговорът продължи до 6 1/2 часа. Тя засегна и политически въпроси, особено положението в Италия, възпитанието на младия Ц[ар] и т. н., като все изтъкваше че тя е „глупава“ като жена и че у тях никога на жените не давали да се месят в политиката и че покойният Ц[ар] следвал същата традиция. Възползувах се да засегна въпроса за регентството на Княза. Тя ми каза, че ще бъде спокойна, ако аз бъда в регентството. За Княза се произнесе добре, но малко резервирано, особено по отношение на характера му, когато аз казах, че изглежда той да има добър характер. На излизане от Царицата извикаха ме при Княза. Заварих в стаята (срещу „синия“ кабинет на Грекова⁴⁵) прави Княза и Евдокия, Надежда⁴⁶ и мъжа ѝ. Изглежда, че са държали да посетя и тях, след като съм посетил Царицата. Аз бях малко изненадан, понеже не бях предупреден. Князът каза само, че сме се видели вече при особено трагични обстоятелства. Аз казах няколко подходящи думи, като изтъкнах, че ще трябва преди всичко да се погрижим за стабилитета на династията. След това всички излязоха освен Княза, който забеляза, че аудиенцията ми при Царицата траяла много дълго и след това ми прочете телеграмата от баща си, за която споменавам по-горе, както и неговия отговор, който аз одобрих напълно.

Един от тези дни ме посети в Министерския съвет принцеса Мафалда, която ми прочете едно писмо от май-

ка си⁴⁸ с лична молба до мене да се съглася Е. Петрова да се върне или поне да ѝ се разреши да дойде на гости при Царицата. Казах, че намирам това за уместно поне като гостенка за известно време и че ще направя възможното. Когато обаче после говорих на Груев, той се противопостави, понеже щяло да се изтълкува зле от германците.

В петък на 3. IX. Н[ародното] с[ъбрание] сутринта имаше кратко траурно събрание, на което аз прочетох двете прокламации, а председателят Калфов каза няколко думи. Следобед в 5 ч., беше посещението при Царицата, за което поменах по-горе, а в 7 ч. бях свикал председателите на парламентарните комисии, за да видя какво е мнението им във връзка с регентството. Всички почти се изказаха против произвеждането на избори. Изключение направиха д-р Н. П. Николаев, който беше изработил един много сложен и несъстоятелен проект за избори (чрез една листа от всички възможни кандидати за регенти, която се представя на синода, висшите съдилища и редица други институти, за да залечат нежелателните лица и по този начин да се дойде до единодушие), и Ст. Никифоров, който беше за ВНС, обаче не настояваше много. Мимоходом всички се изказаха за кандидатурата на Княза, но поискаха да ме видят поединично, за да говорим за личностите. Казах им, че от понеделник съм на разположение на всеки народен представител, който би искал да ме види.

В събота 4. IX. Почнаха да пристигат чуждите мисии. Следобед дойдоха да ме видят адмирал Raeder и барон Stengracht, с когото засегнахме и някои политически въпроси, особно избора на регенти. И двамата ми дадоха да разбера, че те биха се радвали да видят в регентството Княза и мене, обаче не настояваха и изобщо германците не се намесиха никак нито в избора на регентите, нито в образуването на новото м[инистерст]во. Единственото указание за моето участие беше телеграмата на Хитлер, която получих по случай смъртта на Ц[аря]. Следобед, когато и приех горните лица, имахме съвет, на който се уговориха последните подробности по погребението.

Погребението се извърши в неделя на 5. IX. в 9 ч. сутринта. Народът непрекъснато плачеше. След като влакът тръгна от гарата, аз приех всички шефове на ми-

сии в салона на гарата, дето те ми изказаха съболезнаванията и аз им благодарих. След това обядвах и тръгнах с кола да настигна трена. Дочаках го в Дупница*. В манастира, дето стигнахме чак в 8 1/4 ч. вечерта, след погребението и водосвета имаше обща вечеря, на която присъствуваха Царицата, сестра ѝ Мафалда, Князът, Евдокия и Надежда с мъжа си, всички владици, свитата и генералите. Аз бях между Царицата и Мафалда, приказвах повече с втората, която се оказа доста приказлива, но също и с Царицата, която ми говори за нейния проект да построи църква във Врана и за иконостаса ѝ, за който вече говорила с проф. Захариев.

В понеделник 6. IX., след службата и закуската, на която Царицата и нейните не присъствуваха, потеглихме в 9 1/2 и стигнахме в София в 12 часа, като отидох направо в м[инистерст]вото. Сутринта в манастира, при обличането ни (спяхме в една стая с Калфов и П. Кьосеиванов; от другите м[инист]ри бяха само Партов, Михов и Василев), Калфов намери време да ми говори за своята кандидатура в регентството, за да вземел участие и парламентът.

В София приех най-напред генерал Lindemann. След това дойде фелдмаршал Keitel, след като бе имал един разговор от два часа с военния министър. Той ми описа общото положение като благоприятно и ми заяви много категорично, че германците са решени да защитават Балканите на всяка цена. Те разбират тяхното голямо политическо значение и затова могат да отстъпят известни територии в Русия, но на Балканите няма да отстъпят. С Михова, както отпосле узнах, са говорили главно по въоръжението. Поставили са пак въпроса да им осигурим тила, главно между Солун и Атина, обаче Михов отклонил това предложение не само поради невъзможността да пръскаме повече войските си, но и поради опасността от Турция, която може от това наше действие да вземе повод да се намеси. Keitel взел това под внимание, без да даде изрично съгласието си, но Михов беше доволен, че по такъв начин той обърнал въпроса така, че сега Keitel трябвало да мисли. След това имах продължителен разговор с Stengracht. Той също ми описа положението на фронтовете като благоприят-

* Сега гр. Станке Димитров.

но. Говорихме след това върху нашето положение. Предадох му нашите разбирания по отношение на турците и русите, които не е изключено да направят десант. Твърди се действително, че флотата им е унищожена, обаче ние видяхме вече от тях толкоз изненади, дето и това не е изключено. Stengracht се съгласи с мене. Целта ѝ приказката ми беше да покажа, че при най-добра воля, особно като наемаме още и въоръжението, не можем да окажем по-голяма помощ. Говорих след това за комунизма у нас и че опасността от него се преувеличава. Във връзка с мъчнотията по образуването на регентството и кабинета изтъкнах и личността на Къосеиванов, като посочих, че неговите разбирания по външната политика, както това е констатирила и тукашната Германска легация при последното му посещение в София, се покриват напълно с нашите разбирания.

Подир обед от 4 часа почнах да приемам народни представители и продължих приема до 12 ч. през нощта.

Във вторник на 7. IX. сутринта приех една група от 14 души народни представители, предвождани от В. Багаров. Заявиха ми, че единодушие в Н[ародното] с[ъбрание] ще има само тогава, ако регентите бъдат Князът, аз и Къосеиванов. Отговорих им, че съм много огорчен и загрижен, като виждам, че се създават групи около лица в Н[ародното] с[ъбрание] нещо, което досега винаги сме избягвали. Започнаха да протестират, че не са група, а случайно са се събрали в този състав. Аз имах предвид голямата агитация, която се води от хората на Къосеиванов и която започна още преди погребението на Ц[аря]. Казах им, че комбинацията е възможна, но ще се наложи може би и друга комбинация, която да бъде по-приемлива. В неловко положение ги поставих, когато ги попитах, взели ли са съгласието на Къосеиванов, на което те отговориха отрицателно. Казах им, че Къосеиванов, ако е тук, нямаше може би да одобри техния начин на действие и че по този начин те само му вредят. Следобед продължих приемите до 10 1/2 ч. вечерта. Приех всичко 39 народни представители без групата на Багаров, следователно всичко 54 души. Всички са за Княза, с изключение на Тютюнджиев, д-р Рафаилов и М. Сакарски, но след възраженията ми и те се съгласиха. Всички бяха и за мене, с изключение на д-р Н. П. Николаев, който предлагаше

в регентството да влязат Князът и Къосеиванов, а третият да бъде някой, който да ходи главно между народа и да държи връзка с него. Освен групата на Багаров, за Къосеиванов се изказаха Сп. Ганев, Деян Деянов (той препоръчваше като трето лице Сим. Радев), Логофетов, Багрилов, д-р Н. П. Николаев, д-р Н. Минков, Сераф. Георгиев и д-р Ив. Вазов. За Хр. Калфов бяха Г. Шишков, Н. Андреев, Й. Хайдутон, Слав Василев, Ив. Русев, Ст. Никифоров, М. Сакарски, С. Симеонъв и д-р Липовански. Останалите (Т. Маров, Б. Келешев, Г. Стоянов, Куюмджиев, Обрешко Славов, Н. Василев, Ал. Загоров, ннж. Митков, Ангел Стоянов, Ц. Дамьянов, Ив. поп Константинов, Хр. Статев, д-р Ковачевски, Ив. Минков, д-р Ат. Попов, Стамо Колчев, М. Йовов, М. Тютюнджиев, Цв. Петков, Ив. Петров, Неделков, Деню Чолаков, и Сим. Киров предоставят на правителството да посочат третия кандидат. Някои депутати предложиха следното: понеже двамата кандидати (Князът и аз) са безспорни, да се представи тем да посочат третия, за да могат да работят в пълно съгласие. Същия ден следобед поисках да видя Княза, за да му говоря за неговата кандидатура и да му взема съгласието. Казах му, че се посреща навсякъде, включително и в провинцията много благоприятно, обясних му и спънките в Конституцията, които обаче могат да се преодолеят. Обърнах му вниманието върху нападките, на които ще бъде изложен и на които не трябва да отдава голямо значение. Той беше подготвен и прие без никакво възражение. Казах му, че за формалностите трябва да вземем и съгласието на Царицата. Той отиде да я пита веднага и след 15 минути тя ни прие заедно и каза, че на драго сърце дава своето съгласие, като одобри и кандидатурата на Михов. Тази кандидатура беше лансирана от мене, главно с оглед на това да имаме на наша страна войската, а също да можем напълно да се разбираме двамата регенти, за да парираме евентуални влияния върху Княза. Михов се посрещна в последния момент благоприятно и между депутатите, тъй че неговата кандидатура можа успешно да се противопостави на Къосеивановата. Князът в днешния разговор ми каза, че е добре, дето регентите са трима, и че той не одобрява това, дето е било направено в Сърбия, като двамата са били поставени настра-

на и регенството е упражнявал само принц Павел⁴⁹.

В сряда 8. IX. сутринта видях П. Кьосеиванов и Калфов. Изложих им впечатленията от разговорите с депутатите и че се установяваме на две кандидатури: на Княза и моята. Казах им за предложението ние двамата да посочим третия регент, което те с готовност прие. На Кьосеиванов изтъкнах, че кандидатурата на брат му, поради начина по който се водеше агитацията, ще разцепи мнозинството и му загатнах за Михов. Вечерта го видях още веднъж и му казах, че ще бъде по-добре да посъветва приятелите на брата си да не настояват за кандидатурата му, понеже няма да сполучат и по този начин само го излагат.

Следобед имахме кратко заседание на Н[ародното] с[ъбрание], в което се прие дневният ред за утрешното заседание: 1) законопроект за избор на регенти и 2) избор на регенти. Възражения не се направиха, само П. Стайнов се опита да вземе думата, но не му се даде. След това свиках съвета да докладвам за сондажите. Посочих неудобствата на кандидатурите на Кьосеиванов и Калфов. Последният е неудобен за земеделските среди поради участието му в кабинета на Цанков, не е удобен и за македонците, а хората на Цанков ще бъдат крайно възстановени* против него. Посочих, че като трети кандидат се лансира от народните представители генерал Михов, когото и колегите напълно одобриха.

Решихме утре сутринта преди мнозинството да се съберем пак за малко и тогава формално да установим кандидатурите. Дотогава още заседавахме, получи се съобщението за капитулацията на Италия, което още повече усложни положението.

В четвъртък на 9. IX. се събрахме в 9 1/2 ч. на съвет в Събранието. Взема се становище, че сега след капитулацията на Италия, когато събитията могат много да се ускорят, още по-малко може да се мисли за избори, макар опозицията да настоява за такива. В това време ми съобщи, че Н. Мушанов иска настоятелно да ме види. Приех го и той ми съобщи, от името на опозицията, че предвид на изключителните обстоятелства, те са готови да излязат с една декларация, да подкрепят правителството, за да се покажем всички единни, ако

* В смисъл възмутени.

ние се съгласим да намерим някакъв формален повод, за да отложим избора на регенти, додето събитията се уяснят и тогава изборът да стане с оглед на тях. Отговорих му, че ако те искат действително да покажат единство, нека да поддържат регентите. Колкото се отнася до отлагането на изборите, изтъкнах, че по моите разбирания е наложително тъкмо в такива моменти да имаме налице всички държавни институции, за да може държавната машина да се движи правилно и сигурно. Отлагането на изборите само ще възбуди подозрения, [без да можем да бъдем сигурни]* и че това отлагане ще докара още по-големи разногласия от днес. За да посоча необходимостта от създаването на регентство, поставих въпроса, кому правителството ще трябва да поднесе оставката си, ако то бъде предизвикано към това от един краткосрочен ултиматум, който няма да ни остави време да избираме тогава регентство, както искаше Мушанов. Той ми отговори, че оставката щяла да бъде поднесена на Н[ародното] с[ъбрание]. Възразах, че това би било пълно смещение на властите и че Н[ародното] с[ъбрание] би се обърнало в конвент,** против което аз вече се бях изказал. Понеже Мушанов много настояваше на своето предложение, казах му, че ще докладвам на съвета. Изобщо той беше обзет от паника, която по-късно обстоятелствата показаха, че е неоснователна и че неговото предложение само би разслабило и разколебало държавната власт. Колегите единодушно отхвърлиха това предложение, в което те виждаха само една скрита игра на опозицията. С нея би се услужило само на нашите неприятели, които тъкмо по това време разпространяваха по радиото новини за смутове и манифестации в България. Само бързото действие можеше да тури край на тия зловердни слухове.

Установихме се окончателно на трите кандидатури и повикахме Калфов и П. Кьосеиванов, да им ги съобщим. Те ги приеха без възражение.

В 11 часа се качихме горе на събранието на мнозинството, на което присъствуваха почти всички. Надявах се, заседанието да трае малко, обаче то продължи до

* В оригинала зачертано.

** Орган, съвмещаващ изпълнителната със законодателната власт.

5 часа сл[ед]об[ед]. Аз заявих, че в този случай правителството не е взело инициативата за определяне на регентите, но е оставило това на народните представители. Във връзка с това аз съм изслушал около 60 народни представители, а и моите колеги са изслушали почти всички останали. Едва след това, въз основа на изказаните мнения, правителството е взело своето становище. Казах за предложението, двамата безспорни кандидати (някои възразиха, че не са безспорни) да определят третия. Без да се гласува, това предложение не се пое от народното представителство, и разискванията започнаха. Председателствуваше М. Йовов. Пръв взема думата Калфов, който направи горещ апел всички да се обединят около предложението на правителството. Калфов изобщо се държа много добре, нито един от неговите хора не подигна въпроса за неговата кандидатура, за което аз сърдечно му благодарих след заседанието. Разискванията се развиха за и против кандидатурата на Къосеиванова, за която особено се застъпиха Г. Тодоров, Ив. Петров, Л. Попов, Н. Минков, Сп. Ганев и др. Сераф. Георгиев в името на единството заяви, че ще гласува за предложението на правителството, но отправи личен апел към мен да отстъпя на Къосеиванов, като запазя председателското място. Също и някои други поддържаха тезата, че аз трябва да остана председател, разбира се, за да може косвено Къосеиванов да стане регент. Мнозина изтъкнаха, че по никакъв начин не бива да се говори за завой и че и влизането на Къосеиванов няма да означава завой. Това беше отстъпление от първоначалната теза на привържениците на Къосеиванова, с която те агитираха. Изказаха се повече от 20 души. След приключването на разискванията думата взема Михов, за да декларира в отговор на поставения му въпрос, че той, ако влезе в регентството, влиза като личност, а не като представител на армията. След това вземах пак аз думата и изтъкнах наново каква процедура сме следвали и че сме се спрели на трите лица, след като сме преценили обстойно всички съображения от външно-и от вътрешнополитическо естество. Заявих при това, че предложението за регентството се прави цялостно и че изменения в него не могат да се приемат. Понееже някои, главно д-р Н. Минков говори за свободна-

та съвест на народния представител (Вел. Багаров, когато дойде с групата, ми каза, че някои говорили, че сме карали някои представители да „мукат“ на което аз му отговорих, че той с това става проводник на приказките на опозицията и че който народен представител не може да намери достоен отговор на подобни подмятания, той не заслужава своя пост), аз заявих, че ние не искаме да упражняваме никакво насилие върху съвестта на когото и да било, че ако досега сме излизали по много въпроси единодушни, това не е ставало по заповед или насилие, но защото сме се убеждавали в продължителните разисквания, които са ставали в мнозинството, че така трябва да постъпваме и че и при днешния случай всеки е свободен да гласува както му диктува съвестта. Но нека всеки само да мисли за отговорността, която той носи пред българския народ. Поставено на гласуване, предложението на правителството се прие с голямо мнозинство. Аз вземах пак думата и заявих, че съгласно нашата практика решенията на мнозинството са задължителни в пленума за всички негови членове. В този случай обаче, поради неговата важност, тази практика не трябва да бъде задължителна и долу в пленума всеки е свободен да гласува както иска. Това мое заявление, както ми казаха после, направило много добро впечатление и сплотило още повече народните представители. При разискванията д-р Ив. Йотов заяви, че не се взели под внимание в регентството интересите на селското население, обаче подканен да каже, кого той в случая смята за подходящ, не пожела да отговори; по същите съображения д-р Ат. Попов заяви, че ще гласува против предложението на правителството. Установено беше, че гласуването ще бъде явно и че предложението ще бъде направено писмено от група народни представители, за която цел се пуска нужната листа.

След заседанието се пусна слух, че хората на Кюсеиванов ще излязат с друга листа и пак с писмено предложение, за което били спечелили 35 души. Обаче оказа се, ако е имало въобще тази идея, че тя е била изоставена. Пуснатото беше обаче друго предложение за тайно гласуване, обаче и то в последния момент беше оттеглено.

Заседанието почна в 7 часа. Мушанов се обяви за

ВНС обаче бе сполучливо апострофиран и zlepоставен във връзка с писмената декларация на опозицията, в която фигурират имената на К. Георгиев и Н. Петков. Силно и много благоприятно впечатление направи речта на Ал. Цанков, който одобри становището на правителството и състава на регентството. По общото убеждение Цанков с тази реч се издигна твърде много като държавник.

Имената на регентите се приеха с акламации и с рядко единомушие, при което всички народни представители бяха станали на крака. Направи впечатление, че само П. Марков (Елена) и Д. Икономов (Дупница) през всичкото време останаха демонстративно седнали и не гласуваха. От опозицията повечето бяха излезли, но Цанков и Кожухаров гласуваха. След гласуването по-голямата част от народните представители, включително и Д. Пешев дойдоха в министерската стая да ни поднесат поздравленията си.

На следния ден, *петък 10. IX.* в Мин[истерския] съвет преди обед дойде делегацията от Н[ародното] с[ъбрание] да нотифицира на мене и на Михов избора за регенти. Имаше последното заседание на М[инистерския] с[ъвет], а останалото време употребихме за уреждане на протоколните въпроси за утрешното заседание на Н[ародното] с[ъбрание]. Аз приготвих и прокламацията, която Князът и Михов одобриха.

В събота 11. IX. тържествено заседание на Н[ародното] с[ъбрание], в което положихме клетва и след това пуснахме и прокламацията. След излизането от Н[ародното] с[ъбрание] отидохме тримата заедно да се представим на Царицата. След това аз отидох във Бъншното м[инистерст]во, дето се сбогувах лично с целия персонал.

Така днес започва една нова страница не само в моя живот, но и в историята на България.

На излизане от Н[ародното] с[ъбрание] Габровски, както беше уговорено, поднесе писмено оставката на кабинета. Следобед се събрахме в двореца, дето разменихме предварителни мисли върху лицата, които ще влязат в новия кабинет. За председател се спираме на Божилов. Къоселванов и Калфов смятаме за неудобни по същите съображения, по които бяха неудобни и за регенти. Освен това ще излезе, че сме чакали само смърт-

тана Ц[аря], за да реабилитираме Кьосеиванов. Впрочем Князът от самото начало беше решително против него, макар ние с Михов да не го изключвахме. Йоцов сметнахме за неудобен, понеже Консулов⁵⁰ достатъчно го злепостави пред германците, а Багрянов го смятахме за подходящ най-много за ресорен м[инистър], понеже той не обича да поема големи отговорности. За други м[инистр]и се спряхме за външните работи на Киров, за вътрешните работи на Партов, имахме още предвид Д. Христов, д-р Ив. Бешков, д-р Рафаилов, М. Йовов, д-р Ив. Вазов и др.

В неделя 12. IX. в 11 часа повикахме Калфов да се съветваме като председател на Н[ародното] с[ъбрание]. Той се ограничи само в една дълга реч да посочи въз основа на какви принципи трябва да стане изборът и старателно избягваше да посочи каквото и да било лице. Най-после Михов му каза, че, разбира се, него го имаме предвид като председател на камарата, но кой би могъл да бъде натоварен и друг, напр. от досегашните м[инистр]и. Той спомена, че имало мнозина добри, напр. Йоцов, Василев или Петров. За Габровски и Божилов не спомена, от външните хора спомена Багрянов, но за никого не се застъпи и повече не можяхме да му изтръгнем. Оттам отидохме с Михов у дома и повикахме Габровски. Казахме му в каква голяма мъчнотия се намираме, че по-рано е било лесно, когато с образуването на кабинета са били натоварвани партийните шефове, че сега логичното би било да натоварим него, обаче трябва да държим сметка както за настроенията на народното представителство, така и на обществото, които са против него. Той посрещна това съобщение очевидно като много болезнено за него, обаче побърза да каже, че обстоятелството, дето сме го повикали най-напред него да се съветваме, го напълно възнаграждавало. Споменаха се и пред него имената на Кьосеиванов, Божилов и Йоцов, но на лице не се спрехме. Габровски също препоръча Партова за вътрешните работи и ни увери, че той в противоположност на други излезли от кабинета колеги няма никога да говори против правителството, и че е готов винаги да ни дава съдействие, обаче явно беше, че му е много мъчно за тази промяна, особно за това, че сме го турили заедно със Захариев,

Подир обед поиска да ме види Калфов, когото приех в 4 ч. в къщи. С много думи ми описа защо не може да бъде председател нито Цанков, нито Мушанов, нито Къосеиванов. Искал обаче да допълни днешните си преценки с това, че и Божилов би бил добре приет от камарата. Види се, че беше вече дочул за неговата кандидатура. Аз му казах, че споделям напълно неговите преценки и че сме решили да запазим досегашната практика, като вземаме председателя из средата на досегашните м[инист]ри, за да има приемственост и му съобщих уверително, че се спираме на Божилов. Той одобри избора му, без да покаже каквото и да е разочарование и се разделихме много приятелски. Трябва да призная, че и по този въпрос той се държаше много добре и коректно.

В 6 ч. се събрахме отново при Княза и повикахме Божилов, когото не можахме да намерим веднага, за да му съобщим, че изборът ни се спира на него. Той се показа много изненадан, но прие без уговорки. По мое настояване само се прие при съставянето на новия кабинет дирекцията на храноизноса, главното комисарство по грехраната и отдела за цените да се прехвърлят към върховното комисарство на военновременното стопанство. Препоръкахме Киров за външните работи, ген. Русев за войната (искахме много да турим ген. Стойчев, но той категорично отказа по болест), Партов за вътр[ешните] работи, Дочо Христов за търговията, д-р Вазов за правосъдието, д-р Ив. Бешков за земледелието и Петров остава за железниците. Помолихме Божилова да почне сондажите още днес, понеже утре е 13 число, та кабинета да може да се състави на 14, преди молебена за именния ден на малкия цар.

В понеделник 13. IX. по обед Божилов събщи, че Партов по никакъв начин не приемал вътр[ешното] м[инист]стерство. Тогава решихме да го предложим на Дочо Христов и намерихме даже, че тази комбинация ще бъде по-сполучлива. Така се и състави кабинетът и още днес телеграфирахме на Киров в Анкара. — Днес сутринта Князът се опита да предложи за търговията главния секретар на финансите Желязков, очевидно по линията на братя Лулчеви. Обаче ние с Михов се противопоставихме решително и той не настоя.

Във вторник 14. IX. на молебена за именния ден на

Ц[аря], който решихме да отпразнуваме по-скромно, без парад и топовни гърмежи, каквито първоначално се проектираха, но на който бяха поканени всички дипломати, присъствуваха вече всички нови м[инистри], без Киров. Присъствуваха също Габровски и Захариев.

В сряда вечерта на 15. IX. дойде Габровски да ме моли да наредя, щото утре да не приемаме и тримата излезли м[инист]ри наедно, както им бяхме съобщили, но поотделно, и то все за да не го приравняваме със Захариев. Говори ми пак, че му е много мъчно, дето излиза и че трябвало поне да му дадем възможност сам да си подаде оставката. *В четвъртък на 16. IX.* следобед приехме поотделно Габровски, Захариев и Радославов, с които разговаряхме надълго (по половин час) и ги наградихме. Най-леко взема излизането си Захариев, който беше много весел и каза, че се поставя напълно на разположение на новото правителство за речи и събрания.

В неделя вечерта на 19. IX. бяхме тримата при Царичата във връзка с настояничеството⁵¹ по нейно желание. Тя иска един военен (ген. Жечев), един владика (старозаг[орския] Климент, но направихме възражение и се спряхме на ловчанския Филарет), Рязков за паричните работи и един професор или общественик, за какъвто аз на другия ден препоръчах проф. Арнаулов, но остана още да се обмисли.

В понеделник 20. IX. пр[еди] обед, на 11 часа приехме Неофит, Михаил и Паисий, които дойдоха да ни поздравят и да ни говорят пак за патриаршията. След много приказки казахме, че заемаме становището на покойния цар: да се побърза с избора, обаче за начина на избора да се споразумеят с правителството. Следобед приехме заедно Божилов и Киров, за да говорим общо по външното положение. Киров съветва умереност, с което и ние сме съгласни, обаче изтъкнахме, че не бива и да се говори даже за някакъв завои. По отношение на събитията в Албания и големите настоявания на някои македонски кръгове да се възползуваме от това смутно положение и да завземем Струга, Кичево и Тетово, заехме становище, че засега не трябва да го правим, защото ще бъдем въвлечени в големи компликации и можем да предизвикаме Турция. Засегнахме поверителните разговори с Румъния. Изказа се мнение да се про-

дължат внимателно, толкова повече, че германците са вече предупредени за тях. Говорихме доста и за патриаршията; предоставихме на правителството да си вземе решение (аз направих подробно изложение върху развитието на въпроса), обаче аз посочих много ясно колко ще бъде голяма опасността, особено при малолетен цар, ако се възприеме гледището на синода за пълна автономия на църквата, за каквато всъщност владиците се борят прикрито, както това ми се призна от Паисий. Аз настоях освен това да се предприеме във вестниците продължителна кампания, за да се втълпи, че земите, които сме взели са наши, признати с редица международни договори.

Във вторник 21. IX. сутринта на 11 ч. приехме пак трима: новия м[инистър] на вътр[ешните] работи, а следобед в 5 ч. д-р Вазов и в 6 ч. д-р Бешков.⁵² И тримата ни изложиха програмите си, които напълно одобрихме. Дадохме и ние някои препоръки, главно аз, понеже съм по-добре ориентиран. Впечатленията ни от тримата м[инист]ри са много добри. Князът също се държи много добре и добре пое работата си. През последните дни приехме Бекерле и Арноти, които бяха натоварени специално да ни поднесат поздравленията си, първият от фюрера и Рибентроп, а вторият — от регента на Унгария.

22. IX. Сряда. Днес дойде при мене и при Михов Божилов, който ни съобщи, че по обед пристигнал с аероплан на Божурище Neubacher, обаче не искал да влиза в града, за да се не среща с Beckerle. Щял да види само на летището Allard, управляващия Шведската легация. По същите съображения (да не срещне Beckerle) не искал да види и Божилов, обаче му изпратил своя довереник Stärker. Този Stärker е виден партиец и под формата на търговец играе голяма роля, идвал е често у нас и се среща повечето с неофициални лица. Беше се срещал и с Габровски. Stärker казал на Божилова, че Neubacher още днес заминава с аероплан за Тирана, дето щял да се опита да оправя албанските работи. Той помолил засега да не предприемаме нищо в Албания, въпреки противното мнение на някои германски военни среди. По този въпрос ние очакваме чрез Beckerle и мнението на германското правителство. Въпро-

сът е много важен, понеже в Македония много настояват да вземем българските градове в Албания. В такъв смисъл се бяха изказали и областните директори Раев и Миладинов, които бяха викани на доклад в София. И те поддържаха, че сега му било времето да разрешим тези въпроси. Интересно е, обаче, че за Костурско нищо не казват, макар там българското население да е много повече. Ние обаче оставаме на нашето становище, не искаме авантюри и смятаме, че външната ни политика не бива да се диктува от улицата, както това беше в 1913 г. ⁵³

В 6 1/2 повикахме в двореца Киров да обсъдим въпроса за анкарския пост. Киров решително отхвърли кандидатурата на Габровски, понеже това щяло да се сметне за предизвикателство. Той пак говори за умереност и че не предполага, че ще има да се оправя с такива големи въпроси. Изобщо нему постът му тежи. Загатна пак уж на шега да изпратим него в Анкара и да намерим друг министър на външните работи. Изяснихме си още веднъж становището по отношение на Албания. Говорихме пак и за патриаршията, при което аз отново обосновах моето становище, че не трябва да се стъпва сега, ако не искаме да направим от църквата държава в държава и да ѝ създадем едно положение, каквото тя няма в никоя православна, а даже и в католическа държава. Князът и Михов бяха напълно съгласни с мен.

23. IX. Четвъртък. Във връзка с някои донесения за настроенятия навън и англофилската пропаганда имах разговори с Михов. Установихме, че ще трябва да се почне системна и енергична работа в три направления: 1) да се доказва с всички средства, че сме вземали само наши земи; 2) да се поддържа, че ние ще отбраниваме и ще се борим за нашето обединение, както сме правили това и досега, безразлично кой ще бъде победител в световния конфликт; 3) да се започне следствие срещу някои незаконни забогатявания, които много дразнят обществото. Съгласихме се, че за тая цел ще трябва да устроим обща среща с Божилов, Киров и Христов, за да се активизира не само пресата и пропагандата, но така също „Бранник“ и училището.

24. IX. *Петък*. Сутринта бях при Царицата във връзка с настояниците на Ц[аря]. Установихме се на митрополит Филарет, Рязков, проф. Арнаудов и ген. Жечев.

25. IX. *Събота*. В 12 ч. тримата бяхме свикали на конференция в регентството Божилов, Киров, Д. Христов и ген. Русев. Установихме три програмни — пропагандни точки: 1) Земите, които сме взели, са доказано наши, признати с междудържавни спогодби даже и от нашите съседи; 2) Ще браним с всички сили нашето обединение, независимо от това, какъв ще бъде краят на войната; 3) Да се издираят незаконно забогателите.

27. IX. *Понеделник*. Вчера в Чамкория Божилов по телефона ми събщи, че при него бил Beckerle и настоявал по възможност още същия ден да признаем новото италианско правителство на Мусолини.⁵⁴ Той събщил това искане още в събота в 5 ч. на Шишманов, който предупредил Киров, обаче той заминал вечерта за Вършец. Понеже и други министри отсъствували в неделя, Божилов казал на Beckerle, че не му е възможно да свика съвета и че отговор не можем да дадем порано от днес по обед. Днес Киров се завърна едва в 11 часа и се събрахме веднага с Михов, Божилов и него в регентството. Дойдохме до заключение, че Мусолини ще трябва да се признае, особено както вече знаехме, че е признат в Букурещ и Будапеща. Обаче в съвета Киров наново се разколебал, особено като получил известие, че и унгарците забавят своя отговор, а към това мнение се присъединил и Бешков. Стана нужда в 4 часа да се съберем наново в двореца тримата с Божилов и Киров, когото преди всичко трябваше да убедим, че днес все ще трябва да каже няколко думи във връзка с годишнината на Тристранния пакт, а след това минахме и на въпроса за признаването на Мусолини. Изясни се, че ние не можем да правим завои, че трябва да държим на съюзническите си задължения към Германия и че не можем да не признаем Мусолини. При това положение трябваше да изтъкна много настоятелно пред Киров, колко е нетактично да се отлага отговорът, щом като той не може да бъде отрицателен, и че по този начин само можем да изгубим доверието на германците, което може да се отрази и в едно ново

спиране на въоръжението. Най-после Киров се убеди в правотата на това становище и отидоха да търсят Beckerle да му дадат нашия отговор. В това време Beckerle ме търсил dringend* и аз му назначих среща в 7 часа, обаче тя не се състоя, понеже се касаело пак за Мусолини, въпроса, за който вече се уредил с Киров. Види се, че Beckerle е излязъл от търпение, та е станало нужда да се обърне лично към мене. С Киров работата изобщо върви много мъчно и аз се съмнявам, че той ще може да остане дълго м[инистър]р. Той е безспорно „дефетист“,** липсва му кураж и се бои да поеме отговорност. Както ме бяха предупредили, той е само добър чиновник, но и той е „баба“ като всички от външното м[инистерств]о. Намира се безспорно под силно влияние на Д. Наумов, а оттам вероятно и на кръга около Н. Мушанов. За него Германия е вече загубила войната и оттам и неговата нерешителност. Плашат го изобщо големите въпроси, които днес се слагат пред него и в днешния разговор той пак загатна, че ще бъде може би по-добре да го освободим от този пост.

30. IX. Четвъртък. Започнахме да се събираме по-често тримата в регентството. Вчера имахме среща с Божилов, който ми докладва за мерките, взети от мини[стерския] съвет във връзка с борбата с „шумците“⁵⁹ и др. текущи въпроси. Днес имахме пак среща само тримата по текущи въпроси. Мъчнотия имаме с анкарския пост, понеже не намираме подходящ кандидат. Божилов ни съобщи, че дядо Неофит, респ[ективно] синодът, не бил съгласен Филарет да стане един от настоятелите на Ц[аря]. Те предлагали Неофит, Паисий или Стефан. Това са и кандидатите за патриарх. Ние, напротив, искаме да ги разединим и за това ще настояваме за Филарет.

4. X. Понеделник. В 11 ч. ме посети von Altenburg, който ми съобщи, че германското правителство би желало регентите, а след това м[инистър]р-председателят и м[инистър]рът на външните работи да направят едно посещение в Германия, за да се установи контакт с новите ръководни личности в България. Особено биха

* Настоятелно.

** Пораженец, т. е., който не вярва в победата на Германия.

желали да видят Княза, който още не се е срещал с фюрера, и м[инистъ]ра на външ[ите] работи. При това желателно било тези срещи да станат по възможност по-скоро. Той вече обяснил, че поради нашите обичаи, трябвало да изчака да минат 40-те от смъртта на Ц[а-ря], но сега и тази дата вече ще мине след два дни. Отговорих му, че по принцип и ние смятаме тези срещи за полезни, но отговор ще му дадем утре по същото време, след като говоря с колегите си. Съобщих ми освен това, че въпросът за доставката на оръжие за полицията бил уреден окончателно и че Neubacher молел за сега нашите войски да не влизат в Албания, додето се изясни положението, макар че сам Neubacher смятал нашите претенции за Струга и Тетово за основателни. Отговорих му, че ние сами виждаме колко неудобно би било нашето навлизане в Албания в момента, когато се провъзгласява нейната независимост с подкрепата на Германия⁵⁶ и че за нас е важно да се осигурят преди всичко интересите на българското население с появата на германски войски, което според нашите сведения вече ставало. Съобщих разговора веднага на Княза и Михов, с които уговорихме да се съберем пак тази вечер, за да видим какъв отговор да дадем на Altenburg. Видях се след това с Божилов, който ми каза, че Киров отклонил да приеме Altenburg, а също не искал да отиде на панахидата в Рилския м[онасти]р, понеже същия ден щял да отива в Свиленград да посреща жена си! За мене е ясно, че Киров продължава да си действа като убеден англофил, без да гледа поне да прикрива убежденията си. Когато днес узнал, че ставало дума за пътуване на м[инистъ]р-председ[ателя] за Германия, казал на Божилов, че той бил решително против това пътуване.

Вечерта се срещнахме пак тримата и аз изказах моите опасения по отношение на Киров, който може би неволно саботира нашата политика, макар на думи да казва, че напълно я споделя. Решихме, че по този въпрос ще трябва да се изясним напълно, за която цел ще направим една среща с него, м[инистъ]р-председ[ателя] и военния м[инистъ]р, като го накараме най-напред той да уточни своето схващане, каква трябва да бъде нашата външна политика. Накарахме освен това да му съобщим чрез Ханджиева, че ще трябва да присъства

на панахидата в Рилския м[онасти]р, обаче оказа се, че следобед пък се е разболял от сърцето и трябвало да лежи един-два дена. По отношение на пътуванията в Германия се съгласихме, че не можем да ги откажем, но Князът се малко колебае и му се иска да се отложат, макар да не виждам каква ще бъде ползата от това. Аз, напротив, съм на мнение, че срещата сега би била най-лесна, тъй като по-късно положението може повече да се комплицира. Остана да говоря пак утре сутринта.

Късно вечерта ми се обади Божилов да ми съобщи за разговора си с Мушанов, тъй като днес се бяхме споразумели с Божилов да се срещне с Мушанов, за да го пита какви разговори е водил той онзи ден при посещението си при Лаврищев. Мушанов казал, че той отишъл да върне визитата на Лаврищев, който преди това го посетил два пъти. Същественото в разговора било: Мушанов запитал (това било и главната цел на посещението му) как гледат Съветите на внушенията от Лондон, българите да се оттеглят от окупираните области. Лаврищев не казал нито че те одобряват, нито че не одобряват това нещо. Очевидно, както винаги, се е въздържал да вземе становище. Лаврищев се оплаквал пак от нашата полиция, казал, че бил третиран по-зле, отколкото би бил третиран английският или американският м[инистър], ако той би бил останал в София и че и неговото търпение най-после имало край. Не бил никак доволен от декларацията на правителството, понеже в нея се подчертавало твърде много приятелството с Турция, а за Съветска Русия нищо не се казвало. Разглеждали скривалището на Руската легация, което било много добре устроено, с отопление и 20 легла. Лаврищев подарил на Мушанов 18 грамофонни плочи с руски песни, които Мушанов имал нетактичността да понесе сам. Това забелязали многобройните хора, които се били събрали пред легацията да чакат Мушанов да излезе, понеже го и видели, че влиза, и за пакета се правили разни предположения. На запитването на Божилов дали да съобщи за срещата с Мушанов, посъветвах го да не го прави, понеже Мушанов гледа само да си прави реклама.

5. X. Вторник. Събрахме се пак сутринта в регентството. Князът беше сега още по-зле настроен за отиване

в Германия и каза, че имал сведения, че гестапото следело най-подробно всичко, което вършим. Отговорих, че това не ми е чудно, понеже държането на Киров сигурно възбужда подозрения у германците; към това се прибавят многото приказки за „завой“ в нашата политика с новия кабинет, английската пропаганда, че кабинетът не бил толкова германofilски както по-раншния, и подозренията на германците спрямо Божилова, че той не е съвсем искрен с тях. Изтълкувах, че тъкмо затова посещението е още по-необходимо, за да се разсеят тези подозрения.

Въпреки това Князът настоя посещенията да се отложат поне за началото на ноември, като аз изтъкна пред Altenburg, че той сега е още толкова потресен от смъртта на брата си, че не му е удобно да пътува, още повече, че регентството отскоро е поело управлението. Забелязах, че посещенията през ноември, когато камарата току-що е започнала заседанията, е още по-неудобно. Князът се съгласи тогава да бъде в края на октомври, като най-после каза, и при настояването на Михов, че ако германците настояват, той е съгласен да отиде и по-рано. Съгласихме се да пътуваме само той и аз.

На Altenburg, когото приех тази сутрин, казах, че ние с готовност приемаме поканата и смятаме, че един такъв контакт ще бъде много полезен. Бихме имали обаче нужда още от няколко дена, за да уредим някои вътрешнополитически въпроси, като назначението на новите областни директори и установяването на мерките за борба с четите, които напоследък са се доста засилили⁵⁷. Казах и личните съображения на Княза. Altenburg ми отговори, че разбира много добре тези съображения, обаче в Берлин биха искали срещата да стане по-скоро. Запитах го какво разбира той като по-скоро. Отговори, че към средата на месеца. Тогава аз предложих между 15 и 20 октомври, за да можем да уредим предварително споменатите въпроси, на което той с готовност се съгласи. Съгласен е също и да отидем само двамата, като изтъкна, че в Берлин държали особено на моето отиване. След нас отделно ще отидат м[инистър]р-председ[ателят] и м[инистър]р на външ[ните] раб[оти]. Поверително му съобщих, че Киров със своята болест ни прави доста грижи и че не сме предполагали, че тя е толкова сериозна, за да има вече втора атака откак е в София.

Altenburg се отнесе много съчувствено, каза, че един техен дипломат се разболял в Анкара от сърце поради високото местоположение и че на Кирова вероятно са се отразили главоболията, които е имал при заемането на новата длъжност. Исках по този начин да подготвя атмосферата за едно неотиване на Кирова в Германия или за едно евентуално негово излизане от кабинета. Князът и Михов бяха напълно съгласни с взетото решение, стига то само да се одобри и от Берлин. Впрочем нашето отиване би трябвало да стане по възможност по-скоро, за да могат и Божилов, и Киров да отидат преди откриването на камарата на 28 октомври.

Имахме среща преди това с Дочо Христов, който ни докладва за борбата с четите. За жалост тяхната дейност се засилва, особено от 25. IX. насам и ще ни създаде големи главоболия. Князът имал сведения, че четите чакали само да мине панахидата на 40-те дни от смъртта на Ц[аря], за да засилят своята дейност. Следобед Русев ми събщи, че северно от Пирот се явила голяма чета от 200 души, която е нападнала нашите военни постове и срещу което веднага са пратени силни части и аероплани.

6. X. Сряда. Днес са 40 дена от смъртта на Ц[аря], по който случай бе наредено да се отслужи панахида в Рилския м[онасти]р. Ние заминахме с Михов рано сутринта за манастира. Следобед ни задържаха да присъствуваме и на вечернята, която почна в 2 1/2 часа, след което се върнахме в София. Направи ни впечатление, че Севов отсъствуваше; оказа се, че не бил канен, макар всички други приятели на Ц[аря] да бяха там (Елин Пелин, Ал. Балабанов,⁵⁸ Ив. Василев, Г. Озчаров, лекарите и др.). Д-р Расолков, по нареждане на Княза, бе преглеждал вчера м[инистъ]р Киров и ни събщи, че болестта му е сериозна; според него Киров не може да си гледа работата като м[инистъ]р; самият Киров молил да бъде освободен. Това ще улесни неговото излизане от кабинета, което и без това се налагаше. Мъчно ще намерим обаче подходящ заместник.

12. X. Вторник. Подир дълги колебания установихме се на Д. Шишманов, като заместник на Кирова. Викахме днес Божилов и му възложихме да го сондира, като нареди работата така, че назначението да излезе на 14 т. м.

13. X. Сряда. Бяхме почнали вече да мислим, че отиването ни в Германия ще се отложи и че постъпката на Altenburg е имала само за цел да се види дали ще приемем поканата. Обаче днес се яви Beckerle и ни съобщи, че посещението при фюрера е определено за 18 т. м. на 11 часа, та с оглед на това да изработим и разписанието за пътуването с трен. Оказа се, че ще трябва да тръгнем в събота сутринта.

Приех Киселов, който отива пак в Ц[аригра]д по търговски работи, но е готов пак да влезе във връзка с Бляк. Дадох му нареждания в следния смисъл, като имах предвид, че американците се интересували твърде много от това, дали ще можем да се удържим срещу болшевишкото течение: България би могла да бъде крепост срещу болшевизма, обаче за това трябва да се закрепим днешният режим и обединението; ако българският народ преживее още едно разочарование в борбите си за обединението, той ще се отчае и лесно ще се поддаде на болшевизма, за да може поне по този начин да запази своето обединение; въздушните нападения над България биха само усложнили положението и биха намалили съпротивителната сила на народа по отношение на болшевизма.

15. X. Петък. Приехме Василев и Петров, за да замаскираме малко утрешното ни заминаване.

23. X. Събота. Тръгнахме миналата събота на 16 т. м. със специален влак. Придружават ни Beckerle, Ханджиев, Георгов и майор Кюркчиев. Качихме се на гара Обеля, дето бяха дошли да ни изпратят Божилов и Михов. На германската граница стигнахме в неделя по обед. Тук се присъединиха към нас аташираните Paul Schmidt (познатият преводач при Ribbentrop), адмирал Burkner зам[естник] на виенски Gauleiter Gerland и още един във военна униформа от протокола, както и Загоров от Берлин.

В главната квартира при Corlitz (следната гара след Rastenburg) стигнахме точно на 11 часа на 18 т. м. в понеделник. Посрещнаха ни фюрерът и Ribbentrop със свитите си и се отправихме веднага за отстоящата на 5 м главна квартира: Князът с фюрера и аз с Ribbentrop, като придружаващите ни останаха в трена. Имахме веднага разговор с фюрера и Ribbentrop в присъст-

вието на Schmidt, който всичкото време държа бележки. Говори почти изключително фюрерът, който започна с това, че те са имали напоследък две големи нещастия: смъртта на Ц[аря] и измяната на Италия. За Ц[аря] се изказаха с най-топли думи. Фюрерът говори много обширно с голямо възмущение за измяната на Италия. Тази страна им е правила само пакости. Тя се е намесила във войната по собствено желание, а не по искането на Германия. При това отива във Франция, дето е била съвсем излишна, вместо да заеме напр. Малта или Крит. В Африка са отказали отначало една по-голяма германска помощ и по този начин са претърпели поражение. Флотата им не си е дала труд да осигури продоволствието на итало-германската армия в Африка под предлог, че няма гориво, а след преврата се е видяло, че са имали достатъчно. В Сицилия не са оказали никаква съпротива. Поведението на Италия е повлияло твърде много и на Испания, която при други условия би дала по-голямо съдействие, както и на отношенията с Франция.

На Запад крайбрежието е много добре укрепено и ако англичаните се опитат да нападнат, ще бъдат решително сразени. Също и Норвегия се държи здраво. В Русия са били длъжни да отстъпят, за да могат да засилят фронта в Италия и на Балканите. Смятат да се държат на Днепър, но ако се наложи, могат още да отстъпят. Собствено техният интерес е да отстъпят приблизително на линията Рига — Одеса, обаче държат по-далечен фронт заради Финландия и Румъния. Отстъплението от Кубан станало със съгласието на маршал Антонеску. Русите имат големи технически средства и се бият много добре, с голям фанатизъм; само пехотата им е слаба. Англичаните се бият по-зле, отколкото в Първата световна война, а американците са още по-лоши войници.

Противовъздушната отбрана се засилва с нови методи и нови бойни средства. Надяват се в скоро време да направят нападенията над Германия невъзможни. Прилагат и нови средства в подводната война, на която продължават да разчитат. Англичаните със своите противомерки са започнали действително да унищожават все повече подводници, в продължение на 2—3 месеца около 100, и това е накарало германците да се оттеглят

съвсем, додето ги приспособят наново за отбрана. За отмъщение срещу Англия говорят, но без да му отдават голямо значение.

Най-опасен е балканският фронт. От Триест до о-в Родос той е толкова дълъг, колкото руският. Нямат възможност да го заемат както трябва и затова държат главно крайбрежието, като към Скопие ще концентрират две ударни дивизии, за да ги насочат, дето стане нужда. Това дава възможност на неприятеля да се закрепи някъде на брега, но друго не може да се направи. Партизанската борба в Хърватско е свързана с големи мъчности, обаче тя е нищо в сравнение с партизанската война в Русия. Когато стана дума за Португалия, обърнах внимание, че заемането на Азорските о-ви може да послужи като прецедент за подобна намеса и на Турция. Тази възможност допускат и те.

Изобщо не говорят вече за една решителна победа, но повече за успешна отбрана. Разчитат, че идущата пролет, с новите войски, които приготвяват и главно с новите оръжия, ще могат да нанесат решителни удари било в Русия, било в Италия, отдето се надяват даже да могат да изгонят англо-американците. Не искат да употребяват новите бойни средства поотделно, но чакат с всички средства изведнъж да нанесат решителен удар, преди противниците да могат да намерят противодействието. По такъв начин постъпили и англичаните с борбата против подводниците. Грешка било, дето при въздушните нападения в Англия германците ги засилвали постепенно, вместо да се приготвят добре и да нанесат голям удар, преди противникът да може да се окопоти.

Япония приготвява голям удар, но не се знае още къде ще бъде нанесен. Изобщо както Хитлер и Рибентроп, така и всички други са много спокойни и самоуверени.

Разговорът трая до 1 часа, след като се оттеглихме в трена и в 2 часа отидохме на интимен обед пак при фюрера. Освен фюрера и Рибентроп, присъствуваха само фелдмаршал Keitel и генерал Iodl. Князът седеше срещу фюрера. Рибентроп вдясно от Княза, аз вдясно от фюрера. Разговорът беше на общи теми: реколтата, условията в Америка, което Князът и Рибентроп познават от посещения, отношенията ни с Турция и др.

След обеду, който продължи до 4 часа, се върнахме в трена на почивка и в 6 часа отидохме пак при фюрера. Сега освен Рибентроп и Schmidt, бяха още Keitel и Iodl. По масите бяха приготвени разни карти. Помислихме, че сега ще ни екзекутират. Всъщност продължиха пак днешните разговори с по-големи подробности за Балканския полуостров. Говори се за това, кои са удобни места за десант, главно в Албания и Далмация, къде могат да действуват танкове, какви са климатичните условия за военни действия през зимата. Говорихме доста и върху положението в Албания, изтъкнахме безредиците и преследванията на българското население, на което те обещаха да дадат защита (не настоявахме много, за да не се ангажираме и ние с военни действия); изказахме си песимизма относно възстановяването на реда в тази страна, Рибентроп каза, че чака сега да дойде Neubacher, който е бил там да му докладва; той се надявал да може да се образува правителство в Албания със съдействието на Германия. Фюрерът изказа учудването си, че англо-американците, при тези удобни условия не са направили десант в Албания или Далмация. Обяснява го или с липсата на тонаж, или че нямат достатъчно сили. Аз забелязах, че може и да е Rücksicht* спрямо Русия, което той също допуска. Стана дума и за предстоящата конференция в Москва. Разчитат доста на разногласията на съюзниците. Предполагат, че американците ще поискат от Русия бази срещу Япония, но че Русия няма да се съгласи.

След разговорите отидохме да вечеряме в друг павилион с по-широка столова с голяма кръгла маса. Бяхме всичко 14 души. Вдясно от фюрера: аз, секр[етарят] на партията Bogmann, генерал Iodl, генерал Schmidt (началник на адютантурата), Beckerle и Keitel, вляво от фюрера: Загоров, Himler, Gesandter Hewel (връзка с Външното м[инистерст]во), ген. Zeitzler ([начални]к-щаба), Ханджиев и Рибентроп. За пръв път виждам Himler. Той съвсем не е така мрачен и мълчалив, както изглежда на портрет. Напротив, необикновено жив, разговорлив и симпатичен. Изглежда по-млад отколкото на портрет.

След вечерята се оттеглихме в трена, дето останах-

* Внимание, съображение.

ме до късно на чаша вино. Dörnberg беше в много добро настроение и разправяше забавителни истории от протокола по собствени преживявания.

Днес получихме сведения за първото въздушно нападение над Скопие.

На другия ден, вторник, 19 окт[омври] преди обед направихме малка разходка с Княза и Dörnberg, а в 11 ч. потеглихме с трена за квартирата на Рибентроп — един стар замък с чифлик (няколко стари, нарочно неподновявани домакински сгради, вън от обширния двуетажен замък). На времето в него пребивавал и Наполеон. На тавана в хола много дебели открити греди; стъпалата на двойната дървена стълба силно изтрити и нееднакво високи; горе в антрето голям жълт силно изпокъсан килим; високи стаи с изтрити дървени прагове и малко, отчасти старинни мебели. Рибентроп живеел сега постоянно тук.

Отидохме в неговия работен кабинет с Княза и неизбежния Schmidt с бележника. В допълнение на вечерашните разговори, Рибентроп ни направи едно ново изложение, като започна с исторически преглед на отношенията между Англия и Германия непосредствено преди войната и неговия опит за постигане споразумение с Англия. Крал Едуард VIII бил наклонен, обаче попречили политиците, които използвали историята с мисис Симсон*, за да го детронират.⁶⁰ Той и тя нямали първоначално намерение да се женят; тогава поставят една опитна жена като приятелка на мисис Симсон, която я убедила да иска женитба. Войната е била търсена от Англия със съдействието на Америка. Направи преглед на сегашните отношения на Германия с всички европейски държави. Прочете ни протестната нота на Германия до Португалия във връзка с Азорските о[стро]ви, като поясни, че тя е била съставена в умерен тон, за да не дразнят Салазар⁶¹, който всъщност симпатизира на Германия и е бил заставен да действа под натиск. Рибентроп предполага, че Англия е настояла да заеме тези о-ви, за да отклони американската опасност, след като Америка се установява в С[еверна] и З[ападна] Африка. Турция ще остане засега неутрална, обаче тя трябва внимателно да се наблюдава. Изтъкнах и тук прецедента с Азорските о[стро]ви.

* Симпсън.

Рибентроп допуска, че той може да повлияе, обаче смята, че Турция може по-лесно да се защитава, като използва ривалитета между Англия и Русия („ако Англия упражнява натиска, ще я пита съгласна ли е Русия; ако натискът иде от Русия, ще пита съгласна ли е Англия“). Рибентроп не доверява на Сарачоглу, обаче разчита на Инъоню и главно на Менеменджоглу. (Моите опасения изглежда да се потвърдят. Според една телеграма на управляващия Дяков от Анкара, на конференцията в Москва,⁶² русите поискали от Турция подобни концесии, каквито дала Португалия: бази на Черно море и свободно преминаване през Дарданелите). В края на изложението си Рибентроп като напусна обикновената си въздържаност и студенина, обясни много темпераментно как ще се болшевиизира цяла Европа, ако Германия не удържи положението на Източния фронт, и че англичаните в своето заслепление не искат да видят тази опасност. Благодарихме и двамата на Р[ибентроп] за неговото интересно и толкова поучително изложение, което и ние споделяме в общи черти. Той остана видимо твърде доволен от това.

След разговора отидохме долу да обядваме. Сега вземаха участие всички аташирани лица и помощниците на Р[ибентроп], между другите Altenburg, който беше до мене и Paul Schmidt от пресата. Следобед заминахме веднага, доволни твърде много от необикновено топлия и сърдечен прием и от това, че от нас не искат нищо.

Намерих, че Хитлер изглежда много добре, доста е напълнял; също и Рибентроп. Направи ми впечатление, че Р[ибентроп], употребяваше много често думата *absolut*, която изглежда да е на мода в главната квартира.

На другия ден, сряда, 20. X. из пътя научихме, че е бомбардиран и Ниш доста силно и че линията е повредена. Това ни накара от Будапеща, дето стигнахме същия ден вечерта и имахме среща с Д. Тошев, да изменим маршрута си и да минем през Букурещ. В Гюргево стигнахме късно на 21 т. м. вечерта. Дунавът можехме да минем с ферибота и стигнахме в София вечерта на 22 т. м., петък, в 9 ч. сутринта.

Същия ден следобед приехме в двореца с надлежащия церемониал (караул и гвардейци по стълбите) фелдмаршал von Weichs, командующ войските на Бал[кан-

ския] п-ов. Той е имал разговори тук в щаба главно във връзка със засилването на нашите войски в Беломорието, за което ни бяха вече предупредили и в главната квартира. Обеща и нам, както вече го бе направил и на Божилов, да постави германски гарнизони в Стружко и Кичевско, за да се запази българското население.

Днес, събота следобед беше при мене Габровски. Оплаква се, че сме го преследвали „жестоко“, като визира някои изрази на Дочо Христов, който той счита отправени спрямо неговото управление като м[инистър] р; например изрази, че искаме „силна, но не насилническа власт“. „Насилнически“ управлявал следователно Габровски. Казах му, че това е пресилено тълкуване, обаче Габровски стои на своето гледище и неговата прекалена чувствителност и тук се проявява. Изглежда, че има и хора, които го надуват. На всеки случай изглежда, че и той ще ни бъде „опозиция“. Заяви ми на всеки случай, че ще се занимава с политика.

25. X. *Понеделник*. Следобед поканих у дома Севов, с който не се бях виждал отдавна и с когото разговаряхме повече от два часа. Не бих искал да прекъсвам връзките си с него, понеже виждам, че може да ми бъде полезен, макар че по-чести срещи с него биха се зле изтълкували в някои среди. Според Габровски той е запазил връзките си с Княза, обаче сега се държи настрана от двореца.

26. X. *Вторник*. По мой съвет приехме днес Калфов, за да го зачетем и поуспокоим, понеже той с неговите големи амбиции се счита напоследък доста пренебрегнат. Той беше последователно кандидат за регент, м[инистър] р-предс[едател], настойник на Ц[аря] и м[инистър] р на външните работи (при смяната на Киров). Следобед приехме Д. Христов и Русев във връзка с преследването на шумците. Досегашната безрезултатна борба на полицията с тях ни дава големи грижи. Увериха ни, че едва сега вече са подготвени проектираните акции с участие на войската, които почват от утре.

Преди обед преработихме почти изцяло проекта за тронното слово, който ни беше изпратен от Божилов и който беше написан в твърде тежък стил, с не винаги сполучливи изрази.

1. XI. *Понеделник*. Приехме Божилов и Шишманов във

връзка със заминаването им утре за герм[анската] главна квартира. Обща насока: да не излизаме с никакви искания, за да не предизвикаме контраискания.

2. XI. Вторник. Киселов ми докладва за трите си срещи с Б[ляк] в Ц[ариград]. Обеща да ми даде подробно писмено изложение.

6. XI. Събота. Тези дни приехме м[инистрите]: в четвъртък Партов и Бешков, в петък Йоцов и Вазов, днес Д. Христов, комуто обърнахме внимание, че акциите срещу шумците не дават още задоволителни резултати и че засега се провеждат само в района на 8-ма дивизия (главно Карловско и Ст. Загорско⁶³). Приех генерал Ганчев. Цар Фердинанд желал да получи уверение, че ще му бъде разрешено да се поклони в Рила в удобния политически момент. Това на всеки случай не можело да стане през тази зима. Обещах да говоря с Княза. Цар Фердинанд желал да знае дали има някаква промяна в чувствата и отношението на регентството спрямо него. Уверих го, че няма и че ние запазваме най-добрите си чувства спрямо него, които сме имали и досега.

След това Ганчев започна да ми излага надълго и нашироко (той остана при мене близо два часа) своите възгледи как може да се преодолее руската съпротива — чрез създаване на руска царска власт в Германия при условие, че Русия ще бъде възстановена в старите си граници. Това е неговата *Steckenpferd*,* за който ми е говорил и дуг път. По този въпрос той имал няколко срещи с германски държавници още от самото начало на войната. Противопоставил се главно Ribbentrop, но също така партийният секретар Vogmann и Rosenberg.⁶⁴ Ганчев се срещал напоследък с Lammer, пред когото главно действувал да бъде приет лично от фюрера. Това му било обещано. Чете ми писмото на Lammer по този въпрос. Приемането му трябвало да стане преди нашето отиване в главната квартира, обаче било му попречено по нареждане от нашето Външно м[инистерство] във времето на Кирова: Загоров бил казал дето трябва, Ганчев да не се меси в тези работи. Той все още се надява, че ще бъде приет. В неговия план влиза не само да се възстанови руското царство,

* Мания, слабост.

но да се даде правото на Русия да заеме и Дарданелите. Когато аз му забелязах, че това би било против нашите интереси, тъй като ние тогава бихме изгубили своята независимост, той ми отговори, че познавал добре проекта за конституция на руския претендент великия княз Кирил (струва ми се, че сега е вече покойник), изработен от някой си Бискупски. Според него Русия щяла да съставлява федерация от самостоятелни държави начело с руския цар. С други думи, сегашното положение, само че Сталин заменен с цар. Както цар Ф[ердинанд], така и Ганчев не се месели по въпроси, които непосредствено се отнасят до България. Само през юли 1940 год. цар Ф[ердинанд] писал две писма на фюрера, с които се застъпил за нашите териториални аспирации, главно за Добруджа. Фюрерът му отговорил с едно писмо, което Ганчев имаше у себе си и ми го прочете, че той признава основателността на тези аспирации и че ще се застъпи за тяхното осъществяване. В това време Германия била много благосклонна към България. Обаче още през есента на същата година (октомври и ноември) в Германия настъпило разочарование и неприязън по отношение на България, които според Ганчев се дължали на това, че Царят се противел на минаването на германските войски през България.* Работата стигнала дотам, че германците искали даже да отстранят Царя. Той имал някакво писмо, в което видни германци се изказали мимоходом пред портрета на Ц[аря], че този човек трябва да бъде отстранен. Ганчев показал това писмо на тогавашния външен м[инистър] Ив. Попов, като го питал дали да го покаже на Ц[аря]. Попов го посъветвал да го покаже, което той и направил. Ганчев предполага, че Попов му дал този съвет с надеждата, че Ц[арят] ще се разсърди и ще се отдръпне съвсем от германците. Обаче получил се обратният ефект. Недоразуменията се изгладили и отношенията се подобрили при посещението, което Ц[арят] и Попов направили на 17 ноември 1940 год. на фюрера и Ribbentrop, когато било подготвено влизането на България в Тристранния пакт.

9. XI. Вторник. Тази сутрин се завърнаха от гл[авната] квартира Божилов и Шишманов. Видяхме се в 10 ч.

* Има предвид отказа за присъединяване към Тристранния пакт през ноември 1940 г.

Тяхното посещение е имало напълно същия характер като нашето. Станало дума за българите в Албания, за които те наново потвърдили направените обещания. Имаме вече сведения, че за тази цел била изпратена една SS дивизия в Албания, отделни части от която заели вече Тетово и Кичево. Давали също оръжие на българското население. В българската погранична област била изпратена една комисия начело с един полковник да анкетира положението на българското население отатък границата.

10. XI. Сряда. Следобед се събрахме, за да обсъдим два подигнати от мене въпроса: нашата политика спрямо Турция във връзка с отиването на Балабанов и създаването на обществена сила, която сега, при липсата на Цар, аз считам дважд по-необходима. По първия въпрос изтъкнах, че трябва да се вземат за база общите интереси: запазването на мира и спокойствието на Балканите и съпротивата срещу болшевишката опасност. На тази база да се потърси сътрудничеството с Турция, като се изтъкне, че при едно разбъркване на работите вследствие на едно нападение срещу България, тази последната, вместо да бъде една крепост срещу болшеvizма и евентуално да се противопостави и на руските домогвания, като това е било и в миналото, може да стане арена на болшеvizма, като и в нея се предизвика същото положение, което сега наблюдаваме в Сърбия, Хърватско и Гърция. Нито Турция, нито англосаксонците имат интерес от това. Решихме да повикаме утре Шишманов, за да говорим по този въпрос. По втория въпрос дадох идеята, внушена ми от Н. Захариев, да се използват професионалните организации, като се включат в тях и свободните професии и като им се даде политическо ръководство. Князът и Михов възприеха тази идея, обаче Михов взе да разтегля въпроса и да иска да се определят подробности. Това малко нервира Княза, който започна да поглежда към часовника и най-после каза, че вече от два часа „дъвчим“ все същите работи, че той повече не може да изтрае, вследствие на което прекратихме разговора и станахме. Михов се почувствува обиден. Обясних му, че трябва да има предвид особения характер на Княза, че той не е свикнал на продължителна и съсредоточена работа и т. н. Казах му, че Князът още в началото ме е пре-

дупредил, че той често избухва, на което аз пък му казах, че ние ще запазваме спокойствие, а и Царицата ме беше предупредила, че той не винаги е така добър, както изглежда. Михов се успокои и решихме, за да избегнем продължителните разисквания пред Княза, да се споразумяваме двамата предварително и да се явяваме пред него с готово мнение.

11. XI. Четвъртък. Приехме сутринта Шишманов, който се съгласи с нашето становище за политиката ни спрямо Турция. Установихме се и да се направят по-големи дипломатически промени.

Вечерта след вечеря поканих в къщи Габровски, с когото разговаряхме около 4 часа. Той ми повери под най-голяма тайна, че германците нямали доверие в сегашното правителство. Когато Божилов бил при фюрера един важен германец, чието име той не ми каза, се явил при Габровски на един разговор, който траял цели 4 часа. Германецът намирал нашата вътрешна политика, особено борбата с комунистите, твърде слаба и допускал, че правителството нарочно постъпва така и прави мили очи на Съветите. Осведомил се дали у нас не би могъл да се яви някой Бадوليو и т. н. Разбира се, Габровски го успокоил. Също тъй много поверително ми каза, че германците сега се сближили много с ратниците, проф. Кантарджиев разполагал с големи суми, които получавал от тях. Ако това е вярно, то е действително лош признак и показва, че германците не познават Кантарджиева и силата на ратниците. Види се, че те са се увлекли от неговия протокол за обединението на националните сили около ратниците, който после се оказа голем блъф и в който Кантарджиев беше поставил подписите на генерал Жеков и Стоилков, без да ги пита. Легионерите после го дезавуираха. Говорихме после доста подробно и за обществената сила чрез професионалните организации, както и за начина, по който тя може да се създаде.

Габровски критикува остро, отчасти с право политиката на Дочо Христов. Той още не може да се примири със своето излизане от кабинета и счита, че аз не съм го защищавал достатъчно. Габровски пак ми изтъкна създалото се убеждение, че аз само съм управлявал и съм се налагал във всичко, тъй че и опозицията против регенството била насочена всъщност спрямо мене.

15. XI. Понеделник. Вчера имахме първото въздушно нападение в София. След 1941 г. Имаше 96 бомбардировача и около 60 изстребителя, английски, излитали от Италия, минаха Тирана — Охрид — Велес — Кочани — Дупница — Самоков — Костенец — Ихтиман — София. Аз бях по това време на разходка към Нови хан и можах да наблюдавам атаката. Хвърлени бяха 191 бомби, от които голяма част (около 90) със закъснител, тъй че избухнаха чак до днес по обед. Щетите са обаче незначителни. Гарата, която безспорно е била главният обект, остана незасегната. Повечето бомби паднаха в Подуене, в л[яво] от моста и в квартала „Хаджи Димитър“, а така също и около прелеза при гробищата, дето разрушенията бяха най-големи. Пострадали също Орландовци и Малашевци. Убити 56, тежко ранени 26 и леко 67. Разрушени 24 къщи, направени необитаеми 108. Наши изстребители са се явили 15, от които два свалени. От неприятелските самолети досега няма установено да са свалени. Противовъздушната артилерия беше обаче доста дейна и не остави неприятелските самолети да слязат ниско. Казват, че тя ги и отклонила, та за това хвърлили бомбите си в крайните квартали. Князът на всеки случай беше много недоволен от противовъздушната отбрана и говори остро на военния м[инистър] и генерал Айрянов.* Михов се опита да ги защити. Аз посетих днес по обед прелеза за гробищата и квартала „Хаджи Димитър“. Видях че населението до този момент още не беше получило никаква помощ и го ободрих. Говорих веднага след това на Божилов, който даде нужните нареждания чрез Дочо Христов. Службите на общественото подпомагане се оказаха бездейни. Техните многобройни чиновници трябваше да бъдат днес между населението вместо да дават разпореждания от канцелариите си, които няма кой да изпълни.

Божилков ми изпрати днес препис от писмата, за които ми говори онзи ден генерал Ганчев. Писмото на цар Фердинанд до фюрера има следното съдържание:**

„Ваше превъзходителство ще разбере с какво въодушевление и възхищение, като някогашен държавен гла-

* Командуващ въздушните войски.

** Превод от немски език.

ва на страна, която с непоколебима вярност участваше в Световната война, на страната на съюзническата германска армия, и особено в качеството си на пруски генерал-фелдмаршал, следях подвизите на въоръжения немски народ под гениалното ръководство на Ваше превъзходителство. С неописуемо задоволство посрещнах поражението и наказването на държавите на някогашната Антанта, която винаги е била мой смъртен враг и донесе толкова нещастия и беди на света и особено на България, тежко осакатена и накрая разпъната на кръст от така наречения Ньойски мирен договор. За нечуваните, за още несрещаните в историята дела и успехи на Вашето политическо и военно ръководство бих искал да изкажа на Ваше превъзходителство моите най-искрени и идващи най-дълбоко от сърцето ми благопожелания.

Извоюваният триумф, който откри пътя към така наречения мирен договор и основанието на русите за последните събития на румънската източна граница ми дава повод да си припомня за подпечатания с кръв съюз, за който веднъж Ваше превъзходителство сам каза, че ще се запомни като историческо събитие. Връщането на Добруджа беше една от целите на България в Световната война — и по необясними причини Добруджа беше откъсната от България, въпреки факта, че там живеят само българи.

Вашите народно-политически принципи, Ваше превъзходителство, са в интерес на традиционните приятелски отношения между България и Германия и затова връщането на тази част на България трябва да стане изключително с помощта на Германия, а не на друга държава, която още сега се стреми да привлече България на своя страна чрез подобни предложения.

А какви ще са последствията от развръзката на този въпрос, решен по един или друг начин, за по-нататъшното развитие на Балканите не е необходимо сега тук да се разисква. Едно справедливо уреждане на Добруджанския въпрос в този момент аз определям едновременно като лично и морално удовлетворение и като допълнително оправдание на водената тогава от мен политика, която след моята абдикация под натиска на Антантата, постоянно се опитвах да устоявам. Ако изхождам от географското положение на България ка-

то център на Балканите — София преди се е наричала Средец (среда) — то за да се говори за сигурност на Германия на Изток, трябва да се засили позицията на България и поради тази причина трябва да възвърнат загубените български области и излаз на Егейско море... който дори и бе осигурен в Ньойския договор, но пак не и бе даден.

И затова моля в името на падналите под мое ръководство в Световната война смели български войници и от името на изстрадалия български народ, който обвинява мен самия за станалата катастрофа, да се оправя наложената от Антантата на България несправедливост.

Искрено ваш
Фердинанд

Кобург, 7 юли 1940 г.

Отговорът на фюрера:
„Фюрерът и райхканцлер

Главната квартира
на фюрера
2 август 1940 г.

До Негово величество
Българския цар Фердинанд
Кобург, Аугуст — Палас

Ваше Величество,

Искрено ме зарадваха, Ваше Величество, Вашите приятелски думи за успеха на Германия. Моля приемерте моята любезна благодарност.

За съдържанието на двете писма (второто писмо е било писано същия ден в допълнение на първото) на Ваше Величество от 7 юли тази година, мога да Ви кажа, че винаги съм приемал ревизионните претенции на България с голяма симпатия.

Може би не е далеч времето, когато те ще бъдат осъществени.

С израз на моето дълбоко уважение,
оставам,
Ваш предан
Адолф Хитлер

Във връзка с недоволството на германците от цар Борис стои следното писмо:
20. X. 1940 г.

„Пиша Ви няколко реда, които все пак могат да бъдат интересни, независимо от това дали се основават на истина, или измислица. Това ще рече, че сведенията са факти!

Вчера в разговор с един добър познат, който работи в контролната служба (шпионажа), спомена, че тук не са доволни от цар Борис и в скоро време той ще трябва да плаща. Цар Борис не само е приятелски настроен към англичаните, но също така клони повече, отколкото трябва към комунистите. Въпросният човек беше въздържан и аз не можах да науча нищо повече без той да отгатне моя особен интерес.

А сега идва най-интересното! Днес моят „партньор“ закусваше при мен и като влезе в стаята и видя малкия портрет на цар Борис, каза изведнъж: „Е, неговият портрет скоро ще изчезне от стените!“ На учудения ми въпрос, какво ще рече това, той ми обясни, че в последно време са се интересували живо от цар Борис и не са съгласни с неговото поведение и това много скоро ще се забележи.

Това са изказванията от две различни официални места и нито единият, нито другият знаеха, че аз вече бях чул подобни неща.

Може би всичко това звучи малко фантастично, аз няма да пиша кои са тези официални лица, може би ти ще отгатнеш.

Сърдечни поздрави

Р. С. И в двата случая информацията е *строго поверителна*. Имай предвид, че едно пътуване от твоя страна за родината при тези обстоятелства може да бъде тълкувано другояче, оставяйки настрана това, че Англия ще се опита да попречи на това.“

Авторът на това писмо изглежда е самият ген. Ганчев.

24. XI. Сряда. Второто въздушно нападение над София: 60 бомбардировача и 40 изстребителя. Нашите са ги посрещнали още към Костенец и Ихтиман, дето също са паднали няколко бомби в полето. Над София прелете-

ли на 6000 м височина. Вредите са много по-малки. При военната рампа убит о. з. подполк. Големинов и разрушени две работилници. В Биримирци убити 7 души и 9 ранени. Свалени 4 апарата, екипажът на които са се спускали с парашути. Наш свален един. От неприятелските един свален над София от противовъздушната отбрана, другите са паднали в борбата при оттеглянето; бомби са паднали в полето при Перник, Радомирско и Брезнишко. Този път противовъздушната отбрана и другите спасителни служби действаха много по-добре. Аз посетих веднага с Горанов квартала при военната рампа и Биримирци. Ген. Даскалов смята, че тези нападения са само за демонстрация и да задоволят сърби и гърци, за това хвърляли бомби толкоз далеч и нарочно не искали да разрушат гарата.

27. XI. Събота. Князът и генералът се върнаха снощи от обиколката си в Беломорието. Следобед бяхме и тримата заедно с Царицата на паметното събрание за покойния Цар, устроено от Академията и У[ниверсите]та в аулата. Открих го аз с кратка реч.

Тази неделя приключиха дебатите по отговора на тронното слово. Остава да говорят м[инист]рите. Говори се доста за регенството. Батенбергски беше доста пристрастен и тенденциозен; изказа се, макар и не открито, против мене и генерала.

2. XII. Четвъртък. Днес приехме Шишманов, който вчера се е срещал с von Рареп при минаването му през София за Анкара. Von Рареп е казал между другото, че съюзниците решили в Москва да свършат войната, колкото се може по-бърже и затова Русия се съгласила да се отвори фронт на Балканите. При срещата на Менеменджоглу с Идън в Кайро първия ден Идън предложил Турция да се намеси активно във войната. Втория ден, след като бе съобщена речта на Сталин, в която той заяви, че Русия държи на границите от 1941 год. и че ще бъде създадена „Молдаванска република“, Мен[еменджоглу] запитал Идън, знае ли какво е Молдова, на което Идън отговорил отрицателно. Мен[еменджоглу], пояснил, че тя ще съдържа не само същинска Молдова, но така също Бесарабия, Буковина и Трансилвания и ще граничи с Чехословашко.⁶⁵

Идън признал, че по този въпрос те направили грешка. Мен [еменджоглу] се възползвал от това, за да отклони и отстъпването на бази в този момент, а по въпроса за участието на Турция във войната, казал, че ще сондира правителството и ще даде писмен отговор. Този отговор той дал в уклончива форма, че Турция би се намесила, ако настъпят за това благоприятни условия; такъв отговор бил необходим поради поетите задължения с англо-турския договор.

Нашият военен аташе съобщава от Мадрид, че по достоверни сведения в Гибралтар пристигнали 1500 руси. Част от тях щели да отидат в Италия, а част в Испания, за да правят пропаганда. Ако това е действително така, то явно е, че Европа е обречена окончателно на болшевизма.

4. XII. *Събота*. Преместихме се в къщата на Такворян.

8. XII. *Сряда*. Празникът на Университета. Присъства Царицата с Евдокия и Кирил. Ние с Михов бяхме с жените в мин [истерската] лежа заедно с Божилов и Шишманов.

Народните представители, както изглежда, доста са се разритали. Божилов, с неговото желание да угоди на всички, не успява да ги държи здраво. Болшинството е все още здраво, но разногласията произхождат главно от групата на Кьосеиванов и „Млада България“, особено от д-р Н. Минков, който е станал много агресивен. Сега виждам колко добре направих, че разреших бърже и без колебание въпроса за регенството. Всяко протакане щеше да задълбочи кризата и разногласията. Ако ние не можехме да постигнем единство в мнозинството, колко по-малко можеше то да се очаква в по-широки обществени среди. Създава се обаче убеждение, че регенството се ръководи от мене и за това и отговорността за управлението се слага върху мене. Този възглед намира израз и в чуждата преса („Афтонбладен“* от 25. XI. 1943). Грешка беше, че не разрешихме така бърже въпросът с подпредседателството на камарата. Това засилва съревнованията. Камарата остава все така здрава, обаче печалното е, че тъкмо тя не

* Шведски вестник.

дава пример за онова единство, за което толкоз много говорим. Раздвижили са се и бившите партийни среди. Всеки иска сега да спасява държавата като смятат регентския режим за слаб и нестабилен. Това налага да бързае със създаването на една здрава организация, на която да може да се облекне режимът и правителството. Постоянно говоря за това на м[инистър]председателя и Д. Христов, които обещават категорично, че ще се справят с тази задача още тази зима.

За външното положение са характерни три факта: речта на генерал Smuts⁶⁶, една статия на Наггу Норкинс⁶⁷ в „Daily Express“* и новообразуваното в Югославия „партизанско (комунистическо) правителство“ от Тито начело с Рибар,⁶⁸ както и провъзгласяването на Тито (Йосиф Броз) за маршал⁶⁹.

Smuts е казал между другото, че Англия след войната ще бъде бедна и слаба страна в сравнение със САЩ и Русия, вследствие на което тя трябва да се федерира със западните демократически страни, и че след войната ще изчезнат като такива три велики сили: Германия, Италия и Франция. Това твърде много раздразни французите. В Камарата на общините, в отговор на едно запитване бе съобщено от страна на правителството, че макар Smuts да е член на военния кабинет, неговата реч изразява само неговото лично мнение.

Норкинс заявява, че след войната САЩ ще бъдат най-богатата и най-силната страна и че те ще трябва да се погрижат за това, да могат да си получат обратно дадените от тях кредити чрез покупки в страните — длъжници. За жалост нашата пропаганда използва достатъчно този материал.

10. XII. Петък. Трето въздушно нападение. 60 бомбардировача и 60 изстребителя. Засегната е железопътната работилница, разрушени са 20 товарни вагона, линията е скъсана на няколко места, бомби са паднали в индустриалния квартал и квартала „Хаджи Димитър“. Убити 11 души, ранени около 40. Нашите изстребители са посрещнали неприятеля още към Вакарел и отчасти са го разпръснали. Над София са летели на височина 6800—7000 метра. Свален един наш изстребител с капи-

* „Дейли Експрес“ — американски всекидневник.

тан Павлов. Твърди се, че има свалени три неприятелски бомбардировача, обаче официално потвърждение няма.

13. XII. Понеделник. Балабанов телеграфира от Анкара, че се е срещал с фон Папен, макар още да не е предал акредитивните си писма, за да узнае от него подробности по разговорите в Кайро между турците и съюзниците (Исмет Инъню и Менеменджоглу с Рузвелт и Чърчил). От турците било действително поискано да се намесят активно във войната, обаче те отказали. Американците разбрали по-добре тяхното поведение; за намесата настоявали повече англичаните и русите. След това били поискани бази, обаче турците отклонили и това предложение под предлог, че в такъв случай германците и българите биха ги нападнали. Идън считал това за невероятно, обаче турците не изменили становището си. Според фон Папен русите настоявали сега за намесата, защото виждали, че сами не ще могат да се справят с германците. Според Папен турците ще продължават засега да се държат вън от войната.

16. XII. Четвъртък. Следобед приехме Калфов. Той е обезпокоен от разногласията между народните представители и се бои, че могат да избухнат в някоя лоша проява като блам на някой м[инистър]; атакували и него, макар той винаги да гледал да си изпълни дълга. Не е доволен и от Божилов, понеже не го подкрепил, когато трябвало. При гласуването на закона за „Въча“, на първо четене, когато Калфов видял, че имало настрояние против закона, пратил да обалят на Божилов да влезе в залата, но той не го направил. Не го защитил и при друг случай, когато можел да го направи. Изобщо има тенденция у някои от народните представители камарата да бъде сега най-важният политически фактор и тя да управлява.

17. XII. Петък. Приехме Божилов и Дочо Христов. Разгледахме главно следните въпроси: 1) борбата с бандитите*, която се води все още недостатъчно енергично и по този начин се излага престижът на властта⁷⁰; 2)

* Партизани.

положението на чиновничеството, при което се установи, че най-належащата и полезна мярка ще бъде създаването на първо време на чиновнически трапезарии; 3) организирането на обществената сила, която ще улесни и борбата с нелегалните.

22. XII. Сряда. На 20. XII в понеделник имаме четвъртата въздушна бомбардировка. Този път бе засегната югозападната част на града от погребите до централния затвор и казармата на свързочния полк, но има хвърлени бомби и в района на гарата. Щетите този път са доста големи в убити и разрушени сгради. Има 67 убити, от които 4 войници, над 70 тежко ранени и толкова още леко ранени. В едно скривалище на ул. „Врана“, направено с частни средства са убити 22 души, като цялото скривалище е било хвърлено във въздуха от една паднала до него бомба, макар отгоре скривалището да е имало 40 см бетонна плоча. Изгорял е до основи тютюневият склад на италианската режия с 480 000 кг тютюн. Има около 40 къщи напълно разрушени и около 240 повредени. Свалени са сигурно 8 неприятелски самолета (според някои даже 72), от които няколко 4-моторни бомбардировача, а наши са паднали 2 изтребителя.

Непосредствено след бомбардировката посетихме о генерал Михов погребите, дето са паднали десетина бомби, за щастие без да причинят щети, а след това противовъздушната батарея над квартал „Ив. Вазов“, около която бяха паднали също 2—3 бомби. След това посетихме кооперацията на Бърови (ул. „Цар Аспарух“ 2), 4-етажна, върху която паднала бомба и стигнала до избенното помещение; 4 души убити. Малко по-горе на булеварда напълно разрушена едноетажна паянтова къща на проф. Йонков.

Вчера с генерала отидохме на 23-я км по шосето за Самоков да видим някои от падналите самолети. На самото шосе лежеше един малък, както изглеждаше, двуместен бомбардировач (моторите липсваха, останали вероятно на високия хълм над пътя). На височината, отгатък реката, видяхме остатъците още от два големи самолета, вероятно 4-моторни бомбардировача, от които единият беше съвършено изгорял (виждаха се само дебели металически части). Видяхме и два трупа,

съблечени по долни дрехи от селяните. Трупите не са обгорени. Един офицер от авиацията, който беше също горе с други офицери, ни съобщи, че 500 м по-далеч, под развалините на паднал самолет (може би част от видения от нас) се намирали още 5 затиснати трупа, запазени с облеклото. Не можахме да отидем дотам, понеже се мръкна.

Днес пак с генерала посетихме пострадалия квартал между изгорелия тютюнев склад и затвора. Никъде не видяхме служебни лица. Пострадалите се оплакваха, че и досега не са настанени и багажът им стои недигнат. Комисия не е минала навсякъде. Останахме възмутени от липсата на добра организация и грижи за пострадалите. В една полусрутена къща лежеше болен без да има кой да го дигне и пренесе в болницата. Посетихме и разрушеното скривалище. Духът на населението е много добър, но липсват достатъчно грижи. Никаде не се вижда никакъв орган нито на Общественото подпомагане, нито на Червения кръст. Само на едно място видяхме 3—4 души от противовъздушната отбрана с два камиона, докарали керемиди пред една малко повредена къща на един техен другар. За целия квартал имало отпуснати само 3 камиона. Отидохме в близката 7 секция на противовъзд[ушната] отбрана, дето няколко души ни се представиха, но останахме с впечатление, че не вършеха никаква работа. Тук се раздаваха бележки на пострадалите, с които трябваше да отидат на друго място да им определят квартири, а след това пък на трето място, за да ги получат! Пред секцията 35 души от п[ротивовъздушната]отбрана разчитаха една съвършено разрушена сграда, като си подаваха от ръка на ръка по една тухла.

Възмутени от всичко видяно отидохме веднага при м[инистъ]ра на в[ътрешните] р[аботи], дето повикахме военния м[инист]ър ген. Русев и кмета Иванов. Аз бях доста нервиран и държах много остър език спрямо кмета, който се опита да се оправдае с п[ротивовъздушната] отбрана която всичко съсредоточила в ръцете си. Казах му между другото, че ако е въпрос да се пренесе багажа на пострадалите, нямаше защо непременно да чакат камиони, но можеха най-после и с боклучийски коли да го направят, като един ден не събират боклука. Пострадалите щяха да бъдат веднага настанени, ако беше изпратил чиновниците от Обществени

грижи между тях да ги остави да преспят при същите условия. Кметът нареди да дойдат веднага Лекарски, Горанов и Радев (нач[алник] на Социалните грижи) да дадат разяснения. Радев разправи какво е било наредено, всичко много хубаво, но почти нищо не изпълнили, защото всичката им работа е само канцеларска, а никой, не отива между пострадалите да види какви са истинските им нужди и въпросът да се разреши индивидуално. Наредихме да се свика министерски съвет с кмета, за да се вземат необходимите мерки. Изглежда, че много недостатъци се дължат на обикновените междуведомствени съперничества и на разногласията между военни (п[ротивовъздушна] отбрана) и цивилни. Днес излязохме малко извън нашите задължения като регенти, но това беше безспорно необходимо.

23. XII. Четвъртък. Тази сутрин приех Божилов, който ми каза, че от Турската легация се пушал слух за съобщение от Лондон, според което Пловдив на 25 т. м. щял да бъде силно бомбардиран с избухливи и запалителни бомби. Настоях пред него да не отдава толкоз голямо значение на Андро Лулчев и да накара м[инистър] Петров да даде ход на дисциплинарното дело срещу Лулчевия приятел н[ачалник] на т[елеграфо]-п[ощенска] станция в Нови пазар. Настоях също за уволнението на Ст. Пенев, шуменския областен директор, който е влизал в остър конфликт с генерал Христов* във Варна във връзка с блокадата на града, на която Пенев не искал да присъствува и изпратил полицейските власти от Шумен много по-рано от уговореното, тъй че във Варна да се узнае преждевременно за блокадата. Настоях наново и за уволнението на главния комисар В. Павлов, за което аз вече не един път съм говорил. Ще видим Божилов ще има ли куража да направи тези промени, с които ще засегне твърде много Севова. Той ми каза, че м[инистър]р Василев се застъпил вече за Ст. Пешев.

Напоследък се разпространяват твърде много в чужбина неверни сведения за положението у нас, че имало манифестации против правителството, че предстояла министерска криза, за тайни заседания на Народно-

* Фашистки палач, командир на Трета армия.

то събрание и пр. Особено са разпространени съобщения с враждебен спрямо Турция характер, като например за натрупване на наши и на германски войски на турската граница, за изпращане на български войски по островите на Егейско море, за извикване на нашите студенти от чужбина, очевидно с цел да ни скарат с турците. Вчера Балабанов телеграфира за втория си разговор с Менеменджоглу. Той пак му е потвърдил, че англичаните са настоявали за влизането на турците във войната, но те решително се отказали. Менеменджоглу казал, че англичаните ще се опитат да предизвикат някой конфликт между нас и турците, от което и двете страни трябвало да се пазим. Казал също така, че в Техеран⁷¹ не било разговаряно по положението на Балканите, нещо, което сега за пръв път слушаме и което не отговаря на нашите предположения.

Следобед приех Б. Куманов*, който отдавна искаше да ме види и който остана при мене от 5 до 8 ч. о[лед] об[ед]. Просълзи се, когато заговори за смъртта на Царя. Говори доста за отношенията си с него и за срещите му в София и Варна, дето няколко пъти Царят отивал у Куманови да му правят тиганици. Разправя ми за един сън след смъртта на Царя. Сънувал, че Ц[арят] дошел при него, седнал на леглото му и говорил дълго с него, като главно изказал загрижеността си дали Симеон ще може да бъде възпитан така, както той искал. Предупреди ме, че в Дирекцията на полицията се приготвявал списък на звенари, които трябвало да бъдат премахнати, и че ако на един от тях се посегне, те ще отмъстят най-решително. Успокоих го, че работата сигурно няма да стигне дотам. Изказа недоволство и от законите на Дочо Христов и Сл. Василев. Отговорих му, че трябва да гледа делата, а не думите. Смята, че по отношение на забегналите в горите нелегални трябвало да се действа с човечност и с „усул“**, а не с жестокост. Трябвало да се действа така, че всички до пролетта да се приберат по домовете си. Отговорих му, че това правим и че мнозина вече са се предали⁷², обаче той смята, че въпреки това

* Деец на Военния съюз по време на Деветнадесетомайския режим.

** С умение,

някои от тях били ликвидирани и това карало другите да се въздържат. Изглежда, че звенарите поддържат връзки с комунистите.

Германците не били вече доволни от мене и от известно време гестапо работело да ме премахнат и да ме заместят с Кюсеианов. Царят имал само в мене доверие, понеже ме считал, че съм бил лоялен, коректен и верен, макар и неопитен политически. Говори много зле за Габровски, ген. Кочо Стоянов, началник на Държавната сигурност Маню Начев и майор Славомиров, който бил на служба в гестапо. Осъжда също Дочо Христов и неговата политика спрямо нелегалните; наложително било да го сменим с по-подходящ. Габровски даже и като м[инистър] бил на служба в гестапо, а след 19 май той бил със звенарите и искал да минава за техен идеолог, но никога не подписвал статията си. По всички въпроси ми остави кратки бележки. Мисли, че Германия ще загуби войната и че ние ще трябва да гледаме да се откъснем от нея. Тяхната група⁷³ нямало да предприема нищо против правителството, готови са винаги да подкрепят държавата. Нямат нищо против това да бъдат следени, но няма да допуснат да бъдат преследвани. Отговорих му, че дотогава, додето не предприемат нищо, няма защо да се боят, че някой ще ги преследва. Онзи ден Куманов е имал среща и с Божилов, а ми загатна, че би се срещнал и с Михов. Имам впечатление, че по този начин той търси да си създаде кредит, тъй като според Княза той вече го бил изгубил между другарите си. Говори ми надълго и за болестите си (ангина пекторис и камък в бъбреците), които са го съвсем изтощили; едва се движи, та трябваше да му пратя колата, както това беше направил и Божилов. Приех го в къщи, понеже категорически отказ да дойде в регентството.

27. XII. Понеделник. Приехме отговора на тронното слово в двореца. Царицата се яви с малкия цар и Мария-Луиза. Всички целувахме ръка на Царя. Разговорите продължиха до 9 часа. Всички депутати са загрижени най-много за борбата с четниците.* Има доста настроени срещу Дочо Христов. Мнозина считат, че се налага

* Партизани.

гат промени в кабинета, като се вземат по-силни личности.⁷⁴

28. XII. Вторник. Повиках Сп. Ганев под предлог, че снощи не можах да говоря с него. Той смята, че кабинетът особено Дочо Христов, не могат да се справят с положението и не могат да създадат Обществената сила. Смята належащи промени, като изтъква на първо място Багрянова, поради връзките му със селото, макар да познава добре всичките му отрицателни качества. Смята, че може да му се повери едно м[инистерст]во, но не и председателското място. Също така смята за необходим Къосеиванов, който щял да успокои интелигенцията. Когато Къосеиванов бил в София, той го запитал дали евентуално би могъл да работи с Багрянов, на което Къосеиванов отговорил утвърдително. От това се вижда, че тази комбинация не е нова, но че е била проектирана още преди смъртта на Царя. На всеки случай Спас Ганев одобрява и Божилова.

29. XII. Сряда. Повиках Сегов в къщи, с когото останахме на продължителен разговор (4 часа). Той смята, че в кабинета трябва да се направят промени, като се вземат по-силни хора, без да може да ги посочи. Смята, че Багрянов може да се използва с оглед на селото, макар да изтъква и всичките му отрицателни качества. Обеща да го сондира, понеже знае, че той не обича да поема отговорности и едва ли би приел председателското място. Неговата цел била да печели популярност, да трупа „капитал“, та един ден при спокойни обстоятелства да може да се изтъкне. Също и по-рано той си служел не със свой собствен капитал, но използвал изключително авторитета на Царя и връзките си с него. Сегов смята, че Къосеиванов не може да работи с Багрянов, но и Къосеиванов, който не помалко „лъжел“, не смята за удобен. Настроен е зле и против Дочо Христов, верояно под влиянието на Габровски. Не одобрява също и военния министър и мисли, че с неговата смяна могат да се свържат и промените в щаба — безспорно една добра мисъл.

Смята, че Д. Гичев и В. Димов нямат голямо значение, повече цени Муравиева, с когото също обеща да говори. През време на разговора ми дойде мисълта,

че можем много добре да използваме Сегова за раз-
узнаване в Турция, дето той би могъл да отиде под
предлог да строи павилиона за панаира в Измир или
легация в Анкара. Сегов с голяма готовност възприе
това внушение.

31. XII. Петък. Вчера приехме м[инистър]-председате-
ля, а днес Дочо Христов. Главните въпроси, който по-
ставихме на разглеждане бяха борбата с четниците,
създаването на обществена сила, военновременното ко-
мисарство и допълнителните избори*. Христов уверява,
че ще успее да създаде Обществената сила преди месец
март, която е тъй необходима както за борбата с чет-
ниците, така и за евентуални избори.** Обаче и по два-
та въпроса няма още единодушие в кабинета. Божилов
е на мнение да се произведат допълнителни избори са-
мо в старите предели, с което ние не можем да се съ-
гласим. Аз подигнах и въпроса за създаването на жан-
дармерия, за който се съгласихме, че трябва да се
постави най-скоро на проучване.

Изобщо все повече се убеждавам, че нашата по-не-
посредствена намеса е крайно необходима. Божилов със
своята политика на компромиси отива толкоз далеч,
че след като някои депутати с негово съгласие внесе-
ха предложение за създаване на Варненска област, той,
за да задоволи и други подобни искания се съгласил да
възстанови старите окръзи, като ги обърне в области
и бил даже подготвил вече и съответния законопроект.
Аз се противопоставих решително понеже смятам, че не
е време сега за такива реформи, които ще ни отвлекат
съвсем ненужно вниманието от големите въпроси и ка-
зах, че изобщо трябва да се изостават всички закони,
които не се налагат от нуждите на момента; когато всич-
кото ни внимание трябва да бъде съсредоточено в то-
ва, да изкараме благополучно следните 6 месеца, ко-
гато и у нас, и в чужбина ще имаме да преминем кри-
тически дни. Божилов, разбира се, веднага ни благода-

* За заемане места, останали вакантни поради касиране на
депутати (комунисти и др.), поради назначаване на депутати за
министри и пр.

** При четиригодишния мандат на Народното събрание в на-
чалото на 1944 г. трябва да се проведат нови избори.

ри, че по този начин го подкрепяме, понеже и той бил на същото мнение.

Нашата намеса по въпроса за мерките във връзка с бомбардировките даде своя резултат, тъй като вследствие на това Мин[истерският] съвет възложил върховното ръководство на м[инистъ]ра на в[ътрешните] р[аботи] и той днес ни докладва за направеното, което най-ясно показва колко този въпрос досега е бил пренебрегнат. Също едва след нашата енергична намеса, и то втори път, след като първия път въпреки всички обещания не беше направено нищо ефикасно, от вт[е]ра е почнато провеждането на акцията в района на Козяк планина (северно от линията Куманово — Крива паланка) с изселване на мъжкото население. Към този район бе насочено главно вниманието както на четниците, така и на самолетите, които ги подпомагат нощно време, за да може евентуално с едно въстание в удобен момент, да се застраши столицата и главната връзка с Македония.

Русите продължават да имат успехи на Източния фронт и тяхното влияние все повече расте. Англичаните се отказаха от гръцкия и сръбския крал... открито поддържат сега Тито, а в Алжир De Gaulle е напълно под влиянието на комунистите, което принуди и Giraud да си даде оставката. Изглежда, че всичко това е изплашило сериозно турците, тъй като онзи ден Ментеш е отишъл нарочно при Шишманов, за да му изкаже възмущението си от англичаните, които по този начин напускали своите съюзници. Дано това да им отвори очите и дано новата година ни донесе най-после засилването на германската бойна машина, за което напоследък толкова много се говори.

[а. е. 11]

4. I. [1]944. Вторник. Въздушна тревога (нощта). Явили се бяха 160 аероплана над Скопие, а оттам към Земен. Сигнализирани бяха към Мездра, Роман и Бяла Слатина, отдето са върнати обратно. Над София се яви група обстрелвана от пр[отивовъздушната] отбрана, обаче бомби не бяха хвърлени. Една група от 27 аероплана се беше явила над Дупница, след това над Ко-

чериново, дето са обстрелвали селото и един дековилен влак (двама ранени с картечници), връщат се пак в Дупница и хвърлят над 100 бомби. Разрушена Земл[еделската] банка, Девич[еската] гимназия, един тютюнев склад, отчасти пощата и военната болница. Над 50 убити и около 40 ранени. Част от аеропланите са легли над Пловдивско и Панагюрище, дето са хвърляли бомби в полето без жертви; също над Мездра, Бяла Слатина. Над едно село в Кюстендилско (Еремия) хвърлени 10 бомби, обаче разрушена само една къща и жертви няма.

5. 1. Сряда. Посетиха ме генерал Даскалов и Ив. Попов. Даскалов ми връчи едно изложение, какво трябва да се прави. Компиляция на идеи от разни източници, между другото пладнарски и звенарски. Понеже не сме успели да създадем елит, който да може да управлява, управлението трябвало да се облекне на широките народни маси. Сегашният кабинет негоден, нар[одните] представители отречени напълно от народа; да се произведат нови избори или да се управлява без камара. В един нов кабинет трябва непременно да влезе Багрянов, но не като председател, евентуално д-р Палазов¹ като широканец* и инж. Иванов,² понеже имало нужда от м[инист]ри, които имат широки връзки с народа и авторитет пред него.

10. 1. Понеделник. По обед се извърши първото голямо терористическо въздушно нападение над София, при което бяха засегнати всички квартали на запад от „Ал. Невски“. Ние заседавахме тримата и напуснахме канцеларията, едва когато бомбите започнаха да падат наблизо. Едва-що бяхме слезли в партера, и зданието силно се разтърси като се изпълни с прах. Оказа се, че една бомба бе паднала пред западния вход на „Св. София“. От взрива почти всички прозорци на регентството** се бяха изпотрошили. В стаята на Михов, в която заседавахме, едно парче от бомба бе паднало точно върху креслото, на което бях седнал аз. Обиколихме с

* Широк социалист.

** Сградата на регентството се е намирала на ул. „Московска“ (сегашната сграда на Столичния народен съвет).

Михов кварталите между бул. „Фердинанд“* и „Мария-Луиза“**, които са доста силно пострадали. Най-много разрушения има между бул. „Фердинанд“ и „6 септември“. Вечерта, съвсем неочаквано, нападеният се повтори от английски бомбардировачи. Ние бяхме с Кита в къщи и влязохме в избата. Кита, след впечатленията от днешната бомбардировка, съвсем се разстрои. Нападнати бяха близо до нас казармите на IV артилерийски полк. Казаха ни, че аеропланите летели съвсем ниско и обстрелвали казармите и с картечници. Главното здание е съвсем разрушено. При днешната ни обиколка с Михов най-грозната картина видяхме в двора на I софийски полк, дето една бомба бе попаднала точно в окопа с войниците. Бяха извадени вече 23 трупа, отчасти разкъсани и обезобразени, между който и трупът на поручик Луков с откъсната глава.

През нощта не можахме да мигнем ни аз, ни Кита. От техните постоянно се обаждаха, особено Фана, която искаше на всяка цена да замине веднага. Около тяхната кооперация бяха паднали няколко бомби и почти всички стъкла на прозорците бяха изпотрошени.

Сутринта рано, още в 7 часа, ги изпратих всички в Чамкория. Аз отидох във Военното министерство, дето заварих също голямо безредице; всички стъкла бяха строшени. Една голяма бомба, вероятно от 1000 кг, бе паднала южно от Народния театър, бе отнесла крилото с министерската ложа и бе причинила големи поражения не само в съседните къщи, но също и във Военното министерство. Две бомби паднали и в Министерството на правосъдието***. Градът от снощи е без вода и електричество. Вечерта аз също отидох в Чамкория за 4 часа вследствие задръстването на пътя с изселените от София. Тошо също каза, че се евакуира, а огнярът на отоплението напусна още днес, тъй че в къщи вече не може да се отоплява. Във вилата в Чамкория, освен нашите, са още Михов и Василев.

13. I. Четвъртък. Днес сутринта се завърнах в София. Хората масово напускат града. Ние се събрахме заед-

* Сега бул. „Толбухин“.

** Сега бул. „Георги Димитров“.

*** Сградата на ул. „Славянска“, в която доскоро се помещаваше Министерството на външните работи.

но с м[инист]рите в стаята на адютанта на военния м[инистъ]р (кап. Михайлов), която е единствената стая във Военното м[инистерст]во със здрави стъкла, но стояхме на студено. Отоплява се засега само в регенството, дето на моята стая вътрешните стъкла са запазени. Излязохме тримата из града пеш, за да разсеем слуховете, че сме напуснали града. Посетихме Вътрешното м[инистерст]во и Държавните дългове, които се силно пострадали, в Държавните дългове голяма част от архивата е изгорена. Отидохме в Зоологическата градина дето близо до входа, извътре, видяхме неизбухналата бомба от 2000 кг, висока 2,20 м, диам[етър] 80 см. Предполагат, че е имало и други от тази големина, именно една в казармите на IV арт[илерийски] полк при нас и падналата при театъра.

16. I. Неделя. Снощи дойдохме с Михов и Василев в Чамкория. Пешевци се настанили във вилата на К. Иванов. В София аз спях с Ботю във вилата в Бояна. Евакуираните от София се изчисляват на 300 000 души. По пътя срещаме непрекъснато коли с багажи, някои изнасят всичката си покъщнина. Във Военното м[инистерст]во полека-лека възстановяват прозорците и стъклата. Божилов показва голямо спокойствие и правителството взема всички необходими мерки. Не можем само още да уредим командния център в Кремиковци, към който Божилов не показва особен вкус. Ние настояваме за него, за да има правителството винаги връзка с провинцията.

17. I. Понеделник. Тази сутрин се върнахме с Михов и Василев в София. Следобед приехме пак в червения салон в двореца новия фашистки пълн[омощен] м[инистъ]р Умилта. Салонът беше доста студен, поради счупените прозорци (в двореца, в двора, са паднали също три бомби). След това приехме м[инистъ]р-председателя.

18. I. Вторник. Следобед приехме новия хърватски пълн[омощен] м[инистъ]р адмирал Якшин. Много симпатичен и интелигентен господин. След него приехме нашите нови пълн[омощни] м[инист]ри Н. П. Николаев и Ив. Попов. Тази вечер спяхме за пръв път във Воен-

ното м[инистерст]во, дето приготвиха за нас една стая и дето впрочем се и редовно храним с Михов.

19. I. Сряда. Кратък молебен и водосвет пред двореца за Богоявление. Князът пожела само той да поздрави войските, което доста разсърди Михова. Той вижда в това пръста на придворните — генерал Жечев и Ханджиев. В 11 ч. приехме генерал Варлемонт, който снощи пристигна по желанието на нашия щаб във връзка с отзоваването на Schönebeck. Направи ни отлично впечатление. Той смята, че вторият фронт е повечето блъф и че няма да се създаде преди месец май. Предполага, че германците ще уредят някъде голямо въздушно нападение, за да въздействуват на турците, като покажат голямата си сила по въздуха. Срещата беше доста ободрителна. По обед дойде Севов, когото бяхме повикали във връзка с изпращането му в Турция. Той се срещал с Багрянов, който бил готов да влезе в кабинета, но само като м[инистър]р-председател при условие, че германците ще се съгласят да му оставят по-голяма свобода във външната политика, особено по отношение на Турция. По обед заминахме пак с Михов и Василев за Чамкория.

24. I. Понеделник. Слязохме с генерала в София. По обед въздушна тревога. Над самата София не бяха хвърлени бомби, но бомбардирани бяха Скопие и Враца. В околностите на София бяха хвърлени около 30 бомби между Симеоново и Герман, вероятно за водопровода, и 12 бомби между Ботевград и летовището, без да причинят щети. Също и на много места в С[еверо]з[ападна] България, до Белградчик бяха хвърлени бомби в полето.

26. I. Сряда. Вчера по обед се върнах в Чамкория силно настинал с темп. 38,6°. Дойде да ме гледа д-р Цончев.

30. I. Неделя. Събрахме се днес в Чамкория Князът, генералът, Божилов, Шишманов и Балабанов от Анкара. Обсъдихме всестранно положението и решихме да не даваме на Турция нота, както предлагаша германците, но Балабанов да се ограничи само с едно устно приятелско предупреждение. Князът обядва с нас.

„Дейли Мейл“* в един от последните си броеве пишеше, че даже и тъпите в политическо отношение българи трябва да разберат, че не може да им се правят никакви отстъпки, особено за сметка на гърци и сърби. В същата смисъл се изказва „Times“ от 17 т. м., а също и емисията от Радио Лондон на български в 18 часа и 21,15 часа се предаде:

„Съюзническите правителства отправят строго предупреждение към българския народ. Ако той не престане да подпомага на Германия, ако не се откаже от съюза с нея, ако не отзове войските си и не капитулира, той ще се смята като съюзник на Германия. Когато Хитлер отстъпи на линията Дунав-Сава, България ще бъде опустошена. Съюзниците ще започнат една невиджана офанзива по суша, море и въздух. България ще бъде изложена на нея наравно с Германия. Единствения начин да се спаси от гибел е обща политическа акция срещу кликата предатели, които свързаха съдбата на България с Германия.

Безполезно е да се казва, че това е невъзможно. Съюзническите правителства заявяват, че българската армия е способна да защити България срещу всякаква германска окупация. България може да разчита на обещанието на Чърчил, че всички народи, които се бият срещу Германия, ще бъдат третирани като приятели.“

Съобщението се предаде във всички лондонски емисии на други езици: сръбски, румънски, италиански, гръцки.

Радио Лондон, от 27 т. м., текст прилагам:

В една среща с Лаврищев и Божилов, Лаврищев ми беше казал, че Русия била готова да ходатайствува пред Англия и Америка за спиране на бомбардировките, ако ние оттеглим окупационния корпус.

31. I. Понеделник. Божилов ми предаде снощи един разговор между Алтънов и Ментеш, който прилагам. Повиках Балабанов и във връзка с него му говорих да

* Английски вестник.

предаде на Менеменджоглу ефектът от бомбардировките (омраза към англо-американците и вода във воденицата на комунистите). Да го помоли да посредничи пред англичаните за изясняване на този въпрос, като същевременно обясни, че не е в техен интерес да настояват сега за оттегляне на корпуса, понеже с това ще отворим път на Тито. Остана да вземем съгласието на Княза за тази постъпка, която има за цел да ни сближи с турците, без да ни ангажира за промяна в държанието ни.

1. II. Вторник. Събрахме се пак Князът, генералът и военният м[инистър], който ни предаде разговора на Gaede с Лукаш за предстоящите действия в областта на Егея, вследствие на което Лукаш предлага почти пълна мобилизация. Решихме да изчакаме следните съобщения. Получени са и отговорите на Keitel във връзка с посещението на Warlimont. Отзовават от днес Schönebeck, засилват изстребителите, турят евентуалната помощ срещу Турция в зависимост от това да не оттегляме нито една дивизия от корпуса, както предпазливо бяхме предложили. Князът одобри дадените на Балабанова инструкция.

5. II. Събота. Тази сутрин пристигнаха Князът и Михов с едно писмо от Хитлер от 1 т. м. Предвид на възможността от влизането на Турция във войната и въобще от развитието на военни действия на Балканите, той предлага установяването на единно командване. Общото ръководство да има той, като във важни случаи съобщава на Княза своите преценки и предложения. Изпълнението на дерективите и определянето на подробните мерки да се възложи на коман[дуващия] група армии „F“ фелдмаршал Фрайхер von Weichs, който да се споразумява в нашия щаб на армията. Има намерение да преустрои службата на военния аташе в служба на генерал при българската армия и моли да не се настоява да оттеглим някои наши дивизии от корпусното пространство, тъй като българската войска ще бъде засилена с германски бойни части. В началото на писмото той казва, че при предполагаемите действия на Балканите той е готов да подкрепи дейно с всички

възможни средства българската войска. За всичко това той иска съгласието на Княза. Намерихме, че писмото е добре дошло, понеже ни дава възможност да определим по-точно нашето становище и да поставим още веднъж въпроса за помощта, която очакваме от германците при евентуални военни действия. Решихме да предоставим на щаба на армията да изработи проект за отговор.

7. II. Понеделник. Вчера идваха в Чамкория Божилов и Русев, с които заедно разгледахме проекта за отговор на писмото на Хитлер. В отговора на щаба главно се изтъква планът „Балкан“, за който загатва и Хитлер (офанзива в случай на война с Турция към Дарданелите), като се препоръчва съсредоточаване на германските резерви в пространството Ниш—Крайова. Русев смята, че ще бъде необходима една подробна военна конвенция с Германия. Днес слязохме всички в София и разгледахме тримата проекта за отговора. Князът не го одобри, главно поради значението, което се отдава на плана „Балкан“. Той го счита днес за неприложим при сегашното положение на германската армия. Също и ние с Михов, в съгласие и с Божилов, намираме, че трябва да се избягва всичко, което би дразнило Турция и че трябва да чакаме да бъдем нападнати, за да действуваме. Специално аз изложих по-рано на Княза мнението ми, че трябва да гледаме да се обвързваме с Германия колкото е възможно по-малко и по тази причина трябва да избегнем да сключваме конвенция, за да си запазим по-голяма свобода на действие. Следобед седнахме тримата и приготвихме друг проект за отговор. Като се благодарим на Хитлера за интереса му към Балканския фронт и готовността му да подкрепи дейно, с всички възможни средства българската армия, дава се съгласие по принцип за неговите предложения, като се перефразираха неговите пасажки. Направиха се обаче две резерви: 1) изтъкна се изрично, че българската армия, без ефикасна подкрепа, не би могла да се справи успешно със задачите си при големи операции срещу нея и че, напротив, такава една подкрепа би увеличила значително нейната бойна стойност; 2) изтъкна се, че предвид на големия фронт и обширното пространство, в което е разположена бъл-

гарската армия, тя не би могла да бъде употребена полезно вън от днешните граници, освен за някои много близки задачи и то със специално съгласие на българското командване.

Повиках лекарите Цончев и Пастухов да ме прегледат, тъй като все още не се чувствам добре и наблюдавам някои смущения и на сърцето. Те намериха, че имало още остатъци от болестта в дробовете и ми предписаха почивка в Чамкория до края на февруари, като в случай на нужда слизам само по за един ден в София; в началото на идната седмица да сляза пак да ме прегледат. Князът, който се интересуваше от резултата на прегледа, ми каза, че действително съм имал пневмония.

8. II. Вторник. След някои малки поправки в проекта на отговора, който направихме след като го четохме заедно с Божилов, Русев и Лукаш (само Михов и аз), тази сутрин го предоставихме на Княза, който го одобри напълно. След това прегледахме и коригирахме немския превод, след което аз пак заминах за Чамкория, толкоз повече, че от вчера ми се яви и стомашно разстройство.

Напоследък четох няколко труда върху събитията от 1912 и 1913 година. Все повече се утвърди у мене убеждението, че събитията от 16 юни 1913 год. продължават да тежат върху съдбата на България като първороден грях, който очаква своя изкупител. В днешно време животът на всеки един от нас има стойност само дотолкова, доколкото той може да бъде поставен в служба на родината.

13. II. Неделя. Следобед дойде пак Князът в Чамкория. Аз докладвах за срещите, които имах тук. В петък на 11 т. м. дойде преди обед Пешев, който беше изпратен предварително от другарите си да сондира почвата, а следобед дойде пак заедно с П. Кьосеиванов, Сп. Ганев и Н. Минков. Намират, че няма нищо да излезе от Обществената сила, тъй както я урежда Д. Христов. Настояват за кабинет Г. Кьосеиванов, като се привлекат в него и някои други общественици, например от

цанковистите Т. Кожухаров, Мишайков или проф. Л. Диков, от земеделците В. Димов или К. Муравиев, от широките д-р Палазов. Не са за кабинет, в който да влизат шефовете на бившите партии. Багрянов не смята за удобен за м[инистър]-председател, но биха приели неговото съдействие. Не знаят какво е мнението на Г. Къосеиванов. Обещах им да го викаме на доклад. Същия ден надвечер дойде Буров. Той продължава да е песимист. Исква по-дейно сътрудничество с Русия и контакт с англо-американците. Казах му, че не сме така пасивни както изглеждаме. Смята, че трябва да използваме съперничеството между Русия и англо-американците. Отговорих му, че това е и моята идея, която аз съм споделял още с покойния Цар. Буров вярва, че русите биха оставили една увеличена България със сегашния строй. Изказах учудването си, че може така да мисли, когато вижда, че русите вече не признават сръбския и гръцкия крал и поддържат движението на Тито, в което искат да вкарат и нас. Каза ми, че за да подчертае значението, което той отдава на отношенията ни с Русия, бил даже съгласен да отиде той като пълномощен м[инистър] в Москва. Лаврищев му направил напоследък визита и останал два часа, но бил много предпазлив и не казал нищо съществено. Казал му, че се срещал няколко пъти с Божилов, но разговорите с него нещо не вървели. Буров е за автономия на Македония като най-лесно разрешение. Настоява за отеглянето на корпуса. Казах му, че сега не е възможно.

Вчера беше при мене и Габровски. Той също е за промяна в правителството и вкарване на по-силни личности. Одобрява кандидатурата на Г. Къосеиванов. Буров също я предпочита пред Божилов, но се съмнява, че К[ъосеиванов] ще наруши спокойствието си и ще приеме.

Направих прещенка пред Княза и Михов на сегашния кабинет и изтъкнах, че трябва своевременно да подготвим и друг „тим“, защото смяната сега не е така лесна, както при партийния режим. Изтъкнах, че на днешния кабинет липсва единство и една воля. Всеки м[инистър] е „феодал“. Посочих на безсилието на кабинета да разреши двете поставени от нас ясно и категорично два въпроса, по които правихме по две конференции с четирима от м[инистър]ите: пропагандата

във вестниците да се защитава с всички средства обединението (съветът я възложил на Шишманов, той на С. Радев и т. н.) и въпросът за обществената сила, по който съветът не взел категорично становище и не изработил план, но го предоставил на Д. Христов. За характеристика на менталитета посочих масовите назначения на директори и повишения на висши чиновници, против което аз успешно се противопоставях две години (за по-нисшите чиновници не се прави нищо) и изпращането на ненужни търговски представители в чужбина, щом като аз се оттеглих. За уяснение на положението и за да не се експлоатира с името му, предложих да повикаме Къосеиванов на доклад едновременно с някои други пълн[омощни] м[инист]ри, с което Князът се съгласи. По-късно дойде и Божилов, с когото продължихме разговорите и вечеряхме заедно.

14. II. Понеделник. Слязох в града. Приехме Шишманов. Наредихме да повика на доклад Драганов, Бояджиев, Къосеиванов и Загоров. Да говори с Бекерле за мисията на Севов и Куюмджийски³, за да не се създават подозрения. Споразумяхме се и каква нота да се даде на русите във връзка със строежа на кораби във Варна.⁴ Балабанов е изпратил доклад за срещата си с Менеменджоглу. Няма нито помен от това, което тук Ментеш е говорил на Алтънов. М[енеменджоглу] подчертал още веднъж твърдото решение на Турция против намесата във войната. Това се потвърждава и от една телеграма на Reuter, според която английската мисия заминала от Анкара, без да е успяла да разреши сложните въпроси. Изглежда, че турците искат повече оръжие и противопоставят бойната сила на Германия и България, за да отклоняват намесата. Според аташетото по печата Ляков турската преса държи по-приятелски език спрямо нас и признава отчасти поне нашите териториални претенции.

Балабанов се е срещал в Ц[аригра]д с Гепен (зет на Станчеви⁵ от холандско произхождение) и с Куюмджийски. Първият е казал, че са дадени нареждания от англо-американската страна да не се поемат никакви ангажменти по териториални въпроси и е осъждал, че сме се спряли на Куюмджийски като посредник, за което той бил съвсем неподходящ. Куюмджийски пред-

ложил да изпратим двама души, от които единият непременно да бъде военен или бивш военен, които да направят подробно изложение върху положението в България и да поемат ангажимент, че ще се опълчим срещу германците. След това да се изпратят по-големи делегации, които да уговорят подробностите. От нас се иска не само да се отделим от германците, но и да воюваме срещу тях. В замяна ни се обещава по-снизходително третиране при окончателния мир. Никакви предварителни ангажименти за териториални въпроси не се приемат.

15. *II. Вторник.* Посети ме пак Буров. Лаврищев ходил още два пъти при него, последния път под предлог да си взели сбогом на заминаване от Чамкория. Буров се опитал да узнае поне неговото частно мнение по някои въпроси. Запитал го дали нарочно Г. Димитров в своята известна статия в „Правда“⁶ не е искал изпразването на Беломорска Тракия от нашите войски. Лаврищев отговорил, че такива работи не стават случайно. Той одобрявал проекта за автономна Македония. Изказал се решително против една балканска федерация. Запитал Буров как си обяснява тази внезапна любов на Лаврищев към него. Предполага, че Лаврищев е дочул слухове за Кююмджийски и се бои да не влезем в преговори с американците, та искал да узнае нещо по този въпрос. Буров намира спасението в едно сътрудничество с Русия и настоява за оттеглянето на корпуса. Поставя се на разположение, ако може да ни бъде полезен, но ми съобщи, че след 2—3 дена напуска Чамкория и затова дошел да ме види. Говорил с Мушанов за Кьосеиванов. Мушанов също одобрявал една комбинация с него, но и той се съмнявал, че ще остави спокойствието си и ще приеме. За евентуални м[инист]ри Буров препоръчва Обрейков, Т. Губиделников, от демократите някой си Павлов от Русе, от земеделците К. Муравиев (за Багрянов той предполага, че ще иска председателското място), от широките д-р Палазов.

17. *II. Четвъртък.* Слязох пак за един ден в София. Няма нищо особено.

22. II. Вторник. Паднаха големи снегове, поради което вчера не можахме да слезем в София. Вчера бяха на обед при нас Божилови и Русеви. Днес слязох за по-дълго в София. Балабанов съобщава, че Куюмджийски настоявал за отговор, положителен или отрицателен. Решихме да изпратим пак Киселов, за да обясни, че К[уюмджийски] не се ползува с никакъв кредит и никой не го взема на сериозно, та по този начин да можем да печелим време. Предложих освен това да изпратим някого и в Швейцария да завърже връзки пред Шарон. Князът одобри и двете предложения, обаче наредихме Шишманов да ги предложи като негова инициатива, за да не се излагат регентите. Ускорихме също повикването на Михалчев,⁷ който бил в Перушица.

26. II. Събота. Останах до днес в София. В сряда сутринта приехме Д. Христов. Впечатлението ни е, че той много добре ръководи създаването на Обществената сила въпреки критиките на Габровски и на депутатите от групата на Къосеианов. Същия ден следобед приехме ген. Förtlsh, началник-щаб на фелдмаршал von Weichs в Белград, който е дошел в София да уговори с нашия щаб подробностите при евентуални военни действия на Балканите. В четвъртък сутринта приехме Партов, в петък Бешков и Петров, а следобед повторно Förtlsh, който бе привършил разговорите с щаба. От тях се вижда, че нашите резерви в отговора на писмото на Хитлер са приети благосклонно. В разговорите не е станало дума за никакви други действия, освен срещу Турция или на Егейското крайбрежие. Установява се, че германците няма да могат да ни дадат по-значителна помощ. Ставало е дума за две до три дивизии и то едната едва в края на април. Обърнахме внимание на Förtlsh върху голямото психологическо въздействие, което би имало допускането да се създаде нов солунски фронт. Отговори ни, че отбраната на Солун се засилва с нови части. Изказахме също желание силите на нашия окупационен корпус в Сърбия да не се пръскат по охраната на отделни стопански обекти. Обеща да направи потребното. Князът поднесе декорации на Förtlsh и на тримата офицери (двама подполковници и един поручик, негов адютант), които го при-

дружаваха. На Förthcs се даде военна заслуга I ст. с мечове.

Днес заминахме за Рилския м[онасти]р, дето се отслужи панихида по случай 6 месеца от смъртта на Царя. След вечерната тръгнахме обратно, като на връщане с Княза се отбихме в Кочериново на гости на Таско Стоплков. От Дупница с генерала се отделихме направо за Чамкория.

Телеграмата на ТАСС. 12. I. 1941 год.

Съветското правителство нито знае, нито е давало съгласието си за минаването на германски войски в България, нито пък българското правителство било отправяло никакви искания в това отношение в Москва.

„На I март (1941) един представител на бълг[арското] М[инистерст]во на външн[ите] раб[оти], г. Алтънов, заяви на пълн[омощния] м[инистър] на СССР в София, че бълг[арското] правит[елство] е дало съгласието си за влизането на германски войски в България, за да се осигури мирът на Балканите. На 3 март заместник-нар[одният] комисар Вишински връчи на бълг[арския] пълн[омощен] м[инистър] следния отговор: 1) Съветското правит[елство] не може да сподели становището на бълг[арското] правит[елство], че решението, което последното току-що е взело, е било правилно, като се вземе предвид, че това решение, каквито и да са били намеренията и желанията на бълг[арското] правит[елство], допринася да се разшири, а не да се стесни зоната на войната и да въвлече България в конфликта; 2) Съвет[ското] правит[елство] върно на своята политика на мир не може да даде никаква подкрепа на бълг[арското] правит[елство] в новата политика, която то преследва. Съвет[ското] правит[елство] се вижда задължено да направи тези декларации, предвид на това, че една част от бълг[арския] печат разпространява свободно слухове, които имат за задача да преиначат по съществен начин действителното положение на СССР.“

(Из книгата на Гафенко⁸, *Préliminaires de la guerre à l'est*, Fribourg, V. Eglov, 1944, според резюмето на Антон Николов, изпратено до Външно м[инистерст]во.)

27. II. *Неделя*. Тази вечер заговяхме* заедно с Божилови и Русеви. Божилов ми каза, че го безпокоят главно два въпроса: 1) германците искали да вземат и скъпите тютюни, на които и ние разчитаме, за да се сдобием с девизи, и 2) исканията на суми за издръжка на германските войски в България постоянно се увеличават; за последното тримесечие те възлизат на 900 милиона, което за година би дало три милиарда и 600 милиона. И двамата с генерала настояхме много енергично по въпроса за тютюна да не се отстъпва, тъй като сега германците не ни дават достатъчно чужди девизи както по-рано, а по въпроса за сумите за издръжка на германските части у нас настояхме също да се намалят, тъй като сега имаме положителни доказателства, че голяма част от тези суми отива за покупка на материали от България, нещо, което противоречи на писменото ни споразумение от мое време, според което всички доставки за германските части трябва да стават само чрез нашето интендантство. Тук можем да бъдем особено настойчиви, като имаме предвид декларацията на Хитлер, че той не желае да се повтори положението от 1917 год., което да развали нашите отношения поради влошаване на стопанското положение у нас чрез безогледни германски закупувания.

28. II. *Понеделник*. Слязох в София. Князът напълно одобрява казаното от нас на Божилов във вчерашния разговор. Следобед ходихме с генерала и Василев в Кремиковци да видим помещенията и скривалищата. Вечерта се върнах пак в Чамкория.

6. III. *Понеделник*. Приехме Бояджиев (Лисабон). Впечатленията ни от него са добри. Той е доста оптимист. В англо-американската преса явно личели мъчнотии-те, с които съюзниците имало да се борят. Стачките в Америка и Англия продължавали. Вечерта се върнах в Чамкория.

9. III. *Четвъртък*. Генералът, който дойде тук във вторник, днес заболял от бъбреците, та аз слязох сам в

* Заговезни — денят, в който за последен път се яде благо (заговява се) преди пости за Великден, както и пред другите най-големи християнски празници.

София. Посети ме Altenburg. Обръща се към мене като към стар познат; за да ми предаде една покана от фюрера и Рибентроп, които били сега в Салцбург, за да ги посетим и тримата регенти, в рамките на посещенията, които бяха направени напоследък при тях (Мандич, началник-щаба на унгарската армия и маршал Антонеску). Искали особено да видят Михов, който при нашето първо посещение не беше с нас. Вън от въпросите по общото положение, искали да засегнат и някои други въпроси във връзка с нашето вътрешно положение, като борбата с комунистите или използването в управлението на някои лица като Ал. Цанков, на които те особено държали. Отговорих му, че ще предам поканата на моите колеги и че аз винаги съм считал подобни срещи за твърде полезни. Обясних му, че вследствие на събитията на И[зточния] фронт, комунистическата дейност се е засилила, обаче комунистическа опасност у нас няма, тъй като тъкмо напоследък полицията и войската се справят успешно с партизанските банди. Заговорихме и по други въпроси. Той спомена, че германците приготвяват сега голяма акция срещу Негуно* и че след това те очакват втория фронт, с който ще се справят успешно, а след това вече ще могат да се обърнат и срещу Русия. Каза, че имали намерение да изпратят няколко специалисти, които да организират противовъздушната отбрана, за която му благодарим. Възползувах се да му кажа, че съм се научил, че германците ще оттеглят своите изстребители от Скопие и Ниш, а така също нямало да ни изпратят обещаните нощни изстребители. Изтъкнах, че разбираме добре нуждата, която те имат на друго място повече, но че всичко това ще се отрази зле психологически на духа на населението, което ще остане с впечатление, че германците го изоставят. Той ми отговори, че чул вече за тези работи, споделял напълно моите разбирания и си взема бележка да говори на Рибентроп. В разговора се удаде случай да му изтъкна, че за настроението в страната не бива да съди по това, което се говори в София, особено в Чамкория, за което той беше вече ориентиран.

Отидох след това при Княза, дето заварих вече Бо-

* На италианския фронт.

жилов и Шишманов, които бяхме повикали, за да им съобща за разговора с Altenburg. Князът отначало заяви категорично, че този път той няма да отиде, но скоро поомекна, особено когато и Шишманов му обясни, че на това ще се погледне много зле и че така ще се потвърдят слуховете, че Князът иска да прави заеъм в политиката. Божилов не се изказа категорично, но беше повече наклонен за отиването. Стана дума пак за руската нота, относно строежа на лодките във Варна, който русите искат да спрем. Ние още по-рано бяхме решили това да се направи негласно, като се преустанови отпускането на необходимия нефт за електрическата енергия под предлог, че той ни е повече необходим за други цели. На руската нота няма да се отговаря писмено, но при случай ще се каже на Лаврищев, че строежът и без това се преустановява, поради липса на нефт. Германците по-рано бяха поискали да им оставим на разположение последните два парахода (с изключение на „Евдокия“), които ни остават (струва ми се „Фердинанд“ и „Родина“), които сега се намират в бездействие в Солун, за да ги използват за снабдяването на островите, за което те имали голяма нужда, особено като се има предвид, че параходите при една бомбардировка на Солун не са много по-сигурни в пристанището, отколкото ако пътуват, като в последния случай за тях поне ще се даде обезщетение, каквото в първия случай не се предвижда. Ние бяхме препоръчали да се даде само единия кораб. Сега германците предявили ново искане: поради претрупаността на румънските железници, да превозват техни войски за Източния фронт и по нашите линии от Бела паланка до Карман. Петров им отговорил, че нямаме локомотиви, обаче въпросът не е толкоз технически, колкото политически, тъй като може да ни създаде големи мъчнотии със Съветите. Препоръчавме да се опита да се отклони това искане на германците, като евентуално им отстъпим двата парахода и се препоръча превозът по Дунава. Божилов съобщил за още едно искане на германците: да внесат за преработка у нас хиляда свини от Сърбия. Божилов като има предвид съмнителната почтеност на лицето, което ще внесе свинете (немец; ходатайството е било подкрепено от главния интендант у нас Benewitz), изказва опасе-

ние, че това се прави, за да се замаскира изнасянето на много повече материал от нас. Той смята да предложи, свинете да се дадат нам за преработка. Насърчихме го в това направление, като му казахме, че той може спокойно да посочи на Benewitz случаите с контрабанда, констатирани досега, с които се нарушава нашето споразумение за снабдяването на германските войски.

След излизането на Божилов и Шишманов, казах на Княза, че и аз намирам отиването при фюрера в този момент за крайно неудобно. Ще бъде обаче много по-рисковано да се откаже и че ще трябва да изпием горчивата чаша докрай, както впрочем бе направил и Ц[арят] при последното си отиване, което той прие много неохотно. Князът почти се съгласи, но оставихме да вземем последно решение утре в Чамкория, след като говорим и с Михов.

В Юнион клуб на обед видях П. Кьосеиванов, който ми съобщи подробности по унищожаването на Баташката чета⁹. Тя имала за шеф някой българин с прякора Дед¹⁰, дошел с парашутистите от Русия преди две години и на нея се дължи нападението и опожаряването на дъскорезницата при Батак, изгарянето на моторисата на гара Цепина по линията за Белица, както и редица други саботажи. Унищожена била почти цялата чета (153 души). Нейният войвода, според Кьосеиванов, е може би главният организатор на четите у нас.

Вечерта се върнах в Чамкория и говорих с генерала, който е на мнение, че по никой начин не можем да не се отзовем на поканата на фюрера.

10. III. Петък. Сутринта дойде Князът и взе окончателно решение да вървим. Предадох по телефона да съобщат на Altenburg, че отговорът ми е благоприятен, но днес съм задържан по работа в Чамкория, та ще го приема утре.

11. III. Събота. В 10 ч. приех Altenburg. Съобщих му, че и тримата благодарим за поканата и че я приемаме, както винаги с удоволствие. Запитах го как преценява сегашното поведение на Турция спрямо Англия: дали то е искрено, или е само игра, за да получи по-из-

носни условия от Англия. Не можа да ми даде категоричен отговор. За Испания ми каза, че въпреки натиска на англо-американците, те били готови да продължават даването на волфрам на Германия, ако тази последната може да ѝ *den Rücken decken**. Такова споразумение било постигнато благодарение на готовността на Румъния да достави нужните количества петрол и храна. Като говорихме за Турция, казах му, че добре сме направили, дето на време не дадохме на Турция нотата, която той предлагаше, от страна на Ribbentrop, уж по съветите на von Papen (според една телеграма на Балабанов, von Papen отричал да е давал такива съвети и одобрил напълно неподаването на нотата). Altenburg макар и не много охотно призна, че това е така и че поне *auf die Dauer*** се е видяло, че било по-добре.

Повикахме после с Княза Божилов да говорим по текущи въпроси. Той ни каза, че Михалчев отказал окончателно да отиде в Москва, понеже не можел да поддържа днешната политика. Можел да оправдае заемането на Тракия и Македония, но не можел да подкрепи оставането на корпуса в Сърбия. Казал, че може би ще имаме нужда от него след 2—3 месеца за други задачи. Решихме да направим опит с Мишайков. По стопанските преговори с Швейцария се явили затруднения. Аз препоръчах горещо, и Князът се съгласи с мене, да се направят отстъпки на Швейцария в тази област, за да можем да заякчим нашите приятелски връзки и за да можем евентуално да използваме и нейната преса за нашата кауза, като изтъкнах, че България има голяма нужда да спечели симпатиите на малките неутрални страни, които имат голямо значение за формирането на световното обществено мнение. Божилов съобщи, че *Banque de Paris et des Pays — Bas*, била съгласна да дигне контрола още сега, ако ние платим купоните на партньорите в Швейцария, Белгия и Холандия още сега и обещаем да платим и на другите веднага след войната (на французите ги плащаме и сега). Трябвало да се платят около 70 милиона лева, от които 60 са за Швейцария. Отговорих, че

* Защити гърба.

** С течение на времето.

е напълно справедливо да платим и тази сума, щом като плащаме на французите и срещу това можем да дигнем контрола и да подобрим отношенията си с Швейцария. Божилов възприе напълно това становище.

Обядвахме с Божилов в Юнион клуб. Той подигна предпазливо въпроса за реконструкцията на кабинета, като смяташе, че тя би трябвало да стане преди отиването ни в Германия. Отговорих му, че за реконструкция не може да става нито дума сега, нито непосредствено след връщането ни от Германия и че следователно до закриването на камарата промени няма да се правят. Запитах го, той какво мисли и смята ли, че една реконструкция се налага. Отговори ми утвърдително; той мисли, че кабинетът може да се подобри. Вижда мъчнотии с Бешков, който при всяко разноголасие бил готов да си подава оставката. Сега прави мъчнотии за Фетваджиев, когото иска да смени с д-р Добрев и взел съгласието на този последния, без да пита предварително Божилова. Мъчнотии се явяват и с Дочо Христов, главно в спора му със Серафим Георгиев. Христов накарал кмета Иванов да уволни Георгиева от секретарството на съюза на общ[ествените] служители, отдето Георгиев получавал 15 000 лева. Освен това, за да го zlepостави пред избирателите му, отцепил от Берковска околия редица общини, които присъединил към Фердинандска околия. Георгиев пък си доставил препис от едно писмо, което Христов писал на д-р Ив. Йотов, като му съобщавал, че той е готов да назначи посочените от Йотова кметове в неговата околия. Русев бил много нервен и това често затруднявало работата. Йоцов не направил още почти нищо за пропагандата и живеел открито в Банки с вдовицата на д-р Москов, а жена си изпратил във Враца. Аладжов ми казваше пък за Вазов, че след като съюзът на тютюнотърговците определил максимален контингент от 800 000 кг тютюн за най-големите фирми, Вазов разрешил на фирмата Досю Драганов в Ст. Загора, на която той до назначаването му за м[инистър] бил юрисконсулт, контингент от 1 100 000 кг. За себе си Божилов каза, че не прави въпрос. Той е съгласен с всички комбинации, които ние възприемем. Готов е да вземе и Къосеиванов в своя кабинет, да ос-

тане като финансов м[инистър] в друг кабинет или пък да се върне в Народната банка. Съмнява се, че може да се образува кабинет с Цанкови хора и дружбашки, но знае, че К. Муравиев на всеки случай отказал да подпише изложението до регентите, което опозицията приготвявала. Дружбашките били заявявали, че те би трябвало да получат най-малко пет места в кабинета, но той бил уверен, че те ще се задоволят и с едно или две. Казах му, че въпросът трябва добре да се обмисли и да не се бърза, понеже рискуваме да създадем един нетраен кабинет, а по мое мнение честите промени биха посочили на една нестабилност в управлението, която в днешния момент би била много вредна. Вечерта се върнах в Чамкория.

12. III. Неделя. Тази сутрин приех Буров. Той се виждал с Ментеш. Този път Буров имал впечатление, че Ментеш не говорил както друг път, но възпроизвеждал като заучен урок инструкции, които вероятно му са били дадени и които се изразявали в това, че охлаждането с Англия е искрено и че между България и Турция трябва да се установи по-тясно разбирателство и сътрудничество (такива инструкции по мое настояване дадохме и на Балабанов, като му възложихме да разбере, по какъв начин турците смятат да се справят с болшевишката опасност, след като идеята за дебаркиране на англо-американските войски, които да препречат пътя на болшевиките бе изоставена). Буров поддържал същия възглед. Той пак изказа своя песимизъм по общото положение и поддържаше, че действително не можем да се отделим от немците, но трябвало да подирим контакт с англо-американците, да подобрим отношенията с Русия и да засилим кабинета с по-известни политически лица. Казах му, че ние не стоим със скръстени ръце, а също обсъждаме въпроса за промени в кабинета, но му изтъкнах спънките и неудобствата, които биха произлезли от това. Той счита опасността от руското настъпление за много предстояща и въобще смята, че трябва с промените много да се бърза. Казах му, че нашите впечатления са, че работите няма да се развият тъй бързо, а също има и други спънки, за които е неудобно да говорим. В 4 часа днес пак щял да се среща с Лаврищев, от когото впро-

чем той нищо не могъл да изтръгне. Пита ме, има ли някой въпрос, който ни интересува и по който би могъл да поиска осветления. Посочих му руско-турските отношения.

13. III. Понеделник. Генералът е още болен и остава в Чамкория. Аз слязох сам и в 10 1/2 приехме о Княза Драганов. Той направи най-напред изложение върху положението в Испания и отраженията на Гражданската война. Съществували разногласия между съюзниците, които все повече се проявяват, но до скъсване няма да се дойде, додето не бъде повалена Германия. Ние трябва да останем верни на Германия докрай, защото все още имаме нужда от нея, даже и да се болшевизира и защото една малка държава трябва да пази своята чест; италианците не само нищо не спечелиха, но сега са и презирани от англо-американците. Работата може да дойде до безусловна капитулация, но това трябва да бъде с чест. Трябва да се направи всичко възможно да се обясни българското становище, особено в Швейцария, чиято преса е сравнително по-независима и се ползува с по-голямо доверие. Д-р Секлунов може да бъде полезен в това отношение, понеже вече е писал в швейцарски вестници. При едно нападение трябва да се съпротивяваме, но понеже нямаме онова модерно въоръжение, което има неприятелят, и понеже нашата войска не би могла да удържи неговия натиск, трябва да настояваме за ефикасна подкрепа от германците. От германски военен източник му било казано, че немците биха могли всеки момент да се споразумеят с русите, обаче Хитлер по никой начин не искал; германците били готови да се споразумеят с англичаните, обаче англичаните не искали и да чуят. Драганов се срещал в Швейцария с Шарон, който бил представител на голистите и тяхна връзка с Франция. Той му поставил същите искания спрямо нас, които се предявяват отвсякъде. Драганов обяснил нашето становище, като обвинил съюзниците и специално Франция за него. Още в началото съюзниците дали гаранции на нашите съседи, а французите отказали каквото и да било оръжие (конкретно поръчката на картечници Vbrandt, която била известна и на Шарон). При тези обстоятелства България е била просто тикната към Германия.

Днес се получи интересен доклад от нашия военен аташе в Букурещ Чавдаров за военния съвет, състоял се в Букурещ на 14—19 февр[уари], на който присъствували маршал Антонеску, М. Антунеску и много генерали. Както М. Антонеску, така и началник-щаба на армията в подробно изложение доказвали, че за Румъния няма друг изход, освен да следва досегашния път с Германия. За същото се застъпил и маршалът в заключителното заседание, като изтъкнал, че Румъния не може да разчита на никаква подкрепа от англо-американците при сегашните им отношения с Русия. Все пак трябвало да се направи нещо, за да се узнаят претенциите на Русия: дали ще се задоволят с коридор до България или ще искат нещо повече. Румъния щяла да се защитава на линията Серет—Карпатите. Тя щяла да разполага с 20 дивизии, 4 планински дивизии, един моторизиран корпус и всички спомагателни и допълнителни войски. За тяхното въоръжение се разчита обаче още на Германия. Понеже ние ще трябва да съобразяваме нашата политика с Румъния и Унгария, тези сведения, които според Чавдаров са съвсем сигурни, са от голямо значение за нас.

В 4 часа дойде при нас Beckerle да ни съобщи, че срещата е определена за четвъртък, 16 т. м. След това приехме Севов. Той не се е срещал с министри, но само с депутати и други лица. Бил е приет много добре, обаче не донесе нищо особено. Изясни се само, че русите не са настоявали турците да се намесят във войната. Те само били казали, че ако турците дадат бази на англичаните, ще трябва да дадат и на русите. Турците се боят от русите, но понеже не могат да се отбраняват със сила и не могат да разчитат на англо-американците, искат да бъдат в приятелски отношения с тях, додето дочакат мира, а после ще видят какво да правят. Имат желание за сътрудничество с нас, обаче засега то е повече само на думи, понеже поради съюза си с Англия не могат да влязат в конкретни разговори с нас. Съжаляват за съюза си с Англия, за който обвиняват Сарачоглу, който избързал с неговото сключване след пропадането на мисията му в Москва. Гърци и сърби не са добре гледани в Турция. Тъкмо по това време били отнети 4 гръцки църкви в Ц[а-ригра]д, за да се обърнат в складове. На нашата ар-

мия се гледало с голям респект. Стопанското положение било много лошо. Абсолютно никакви английски и американски стоки. Напротив, голяма контрабанда от Турция с внос в Сирия и други окупирани от англо-американците области. От това се вижда, че липсва достатъчно тонаж. В Ц[аригра]д една сутрин влязъл в стаята на Севов, додето бил още в легло, един непознат, английски полковник в цивилни дрехи, н-к на английската разузнавателна служба. Искал разговор със Севов, понеже той бил уж говорил с председателя на френската мисия. Севов му отговорил, че англичаните никога не са се интересували за нас; ние сега сме с германците и с тях можем да разговаряме само след свършването на войната. Англичанинът признал, че историята с Бадолио била най-големият гаф. Според него и бомбардировките в София дали отрицателен резултат и били в полза само на комунистите. Върнах се вечерта късно пак в Чамкория.

14. III. Вторник. По обед дойде внезапно Князът да види Михов и да съобщи, че няма как да вземем марки с нас. Решихме да телеграфираме на Загоров да преведе в Салцбург на името на Йотов. Понеже генералът все още не е съвсем добре, решихме да водим и д-р Цанков. Аз вчера повиках д-р Цончев и д-р Пастухов да ме прегледат още веднъж, главно поради честите задъхвания, които имам. Отдават ги на вегетативната нервна система и ме намират съвсем здрав, но ми предписаха да вземам наново лекарството, което ми бяха дали при заболяването ми.

16. III. Четвъртък. Вчера слязохме с генерала в София и приехме преди обед Божилов и Шишманов. Следобед вчера пристигнаха и двата самолета за нас. Спахме във Военното м[инистерст]во. Имаше въз[душ-но] нападение, при което две бомби паднаха върху самото м[инистерст]во, а една — пред входа. Отидохме да спим в болницата в Овчата купел. Отлитането стана днес в 11 ч. 40 мин, едновременно. В първия самолет с Вауег влязоха Князът, Beckerle, майор Славомиров и прислужникът на Княза. Във втория с Told се качихме ние с ген. Михов, ген. Gaede, д-р Цанков и Гюров. Времето беше сравнително хубаво. Минахме през Бел-

град и Виена. Към Салцбург заваля сняг, който малко затрудни слизането, особено на нашия самолет, който беше принуден да направи доста обиколки, преди да кацне. Слязохме в 3 3/4 ч. Посрещна ни Ribbentrop и веднага отидохме в Klessheim. Дворецът е строен в 1700—1720 год. от архитекта Fischer von Erlach, който е построил и двореца в „Würzburg“. Предназначен е бил за местна резиденция на Fürst-Bischof'a от Салцбург. Обстановката, малко модернизирана, е извършена с голям вкус, изискана и елегантна, без излишна претрупаност. Аз получих в долния етаж салон, спалня, баня и стая за обличане, до които имаше и стая за прислуга. Генералът също беше в долния етаж, а апартаментът на Княза беше на горния етаж над нас. Отначало ни съобщиха, че до 7 часа ще бъдем свободни, обаче после бе назначен чай в 5 часа при Ribbentrop в един салон в лявото крило на двореца. Разговорът се водеше почти всичкото време около въздушните бомбардировки у нас и в Германия, особено във връзка със nocturnal бомбардировка в София. Ribbentrop ни събщи, че Финландия е отхвърлила руските предложения за примирие. По този случай той натъртено подчерта, че е било голяма грешка от страна на финландците да искат условия за мир, тъй като е можело да се предвиди, че те ще бъдат неприемливи, а с подобни опити само се намалява съпротивителната сила на народа.

В 7 часа се качихме ние тримата в апартамента на Княза, дето след малко дойде Хитлер със свитата си. Той каза, че ни е поканил на тази среща, за да можем да разменим мисли за общото положение, като веднага се впусна да го описва в общи линии. Това беше само един предговор за разговора след вечеря, със същите мисли, но много по-накратко. На два-три пъти той замълчаваше, но понеже Князът нищо не отговаряше — смятам, че той трябваше да благодари за това, че ни се дава възможност за взаимна обмяна на мисли — Хитлер пак продължаваше своето кратко изложение. След размяната на поздравления слязохме долу да вечеряме. Князът беше срещу Хитлер, а вдясно от княза Ribbentrop, вляво фелдмаршал Keitel. Вдясно от Хитлер бях аз, вляво Михов. До мен вдясно Химлер, до Михов, вляво Vogtman. Присъстваха още

директорът на пресата Dietrich, Hewel (връзката между Хитлер и Външно м[инистерст]во), Dornberg, Meissner, Altenburg и др. От наша страна бяха още от Берлин Загоров и аташето по печата Бобев. Разговорът се поддържаше главно от Хитлер, Княза и Keitel, също и от Himler, който и този път се показва твърде оживен и приказлив. На два пъти ми спомена, че изпраща един от най-добрите специалисти по противовъзд[ушната] отбрана в София, полицейския директор от Bochum. Вечерята беше скромна, но много добре приготвена; имахме супа, Rehrücken* и сирене. Прислугата беше в ливреи. Вечерята беше сервирана в големия салон на горния етаж, мобилиран просто, но елегантно.

След вечерята разговаряхме с Himler и Borgmann, додето се събрахме на официалния разговор в големия салон в партера на дясното крило. Освен Хитлер и ние тримата присъствуваха Ribbentrop, Keitel, Todt и преводачът Schmidt, който всичкото време държеше бележник.

Хитлер започна разговора с едно изложение върху общото положение и целите на войната. Според него все по-ясно се очертава голямата роля на Русия, която се стреми безспорно към болшевиизирането на Европа. Това нещо е проличало още при срещата с Молотов в Берлин, когато русите са поставили известните четири искания: окупацията на балтийските държави, намесата във вътрешните работи на Румъния,¹¹ заемането на бази в България и свободно преминаване през Дарданелите. Хитлер говори подробно и по четирите тези искания, като изложи и мотивите, с които той е отклонил всяка една от тях. Специално за България, когато Молотов се е позовал на прецедента с Румъния, дето вече са били навлезли германски войски, Хитлер, отговорил, че това е станало със съгласието на Румъния и е запитал дали русите са получили съгласието на България, на което Молотов не дал ясен отговор¹².

В борбата, която се води, ставало ясно, че Англия все повече и повече губела своето значение. Тя вече не била в състояние да се наложи в каквото и да било отношение и трябвало по всички въпроси да отстъпва на Съветите и Америка. Русия била „eine Macht für

* Рибица от сърна.

sich“* Америка също била „eine Macht für sich“. Интересите на тези държави и на Англия били твърде различни, за да може да се установи едно истинско сътрудничество между тях. В Англия започнало вече да си пробива път убеждението, че тя със своята политика се намира на погрешен път. Това се виждало явно от някои статии в английската преса, които са се появили напоследък. Хитлер не счита за изключено едно споразумение между Русия и Япония, което да бъде насочено против Америка.

Големи мъчнотии е създало на Германия предателството на Badoglio, което Хитлер нарече „eine Schweigepflicht“.** За да заздравят положението в Италия, германците са били принудени да оттеглят значителни части от Източния фронт. Сега работите в Италия се развивали благоприятно. Германците смятали първоначално да установят отбранителната линия много повече на север, обаче поради слабостта на неприятеля, те са могли да се задържат на сегашните си позиции. Италианската флота, която е разполагала с няколко съвсем модерни единици е могла да изиграе голяма роля, обаче за жалост тя е останала в бездействие. Част от тази флота се намира сега в германски ръце. За Мусолини той нищо не спомена.

Събитията на Източния фронт са наложили едно пълно превъоръжаване на германските войски. Русите са създали едно действително отлично оръжие с танка Т-34 и са произвеждали само него. По своите качества той не отстъпва по нищо на германския „Тигър“. По начина, по който Хитлер говори за него можеше да се заключи, че той го даже превъзхожда. За германците най-важната задача сега е да създадат един Sturmgeschütz,*** който да бъде достатъчно подвижен и с който да може да се води по-успешна борба срещу руските танкове Т-34. Такива оръдия сега се приготвяват в голямо количество и с тях ще бъде превъоръжена германската армия, както и с редица други подобрени оръжия, между които Хитлер спомена многоцевните ракетохвъргачки. Това превъо-

* Сила за себе си.

** Сивинина.

*** Щурмово оръдие.

ръжаване ще трае най-малко до май или юни, даже веднъж той спомена и месец август. Хитлер на няколко пъти спомена, че руската пехота е твърде слаба, но че бронираните им части били добри. Върху събитията на Източния фронт Хитлер този път не се спря, нито пък посочи къде те смятат да задържат русите. Изтъкна само, че германците ще бъдат в състояние да се справят успешно с положението. Както той, така и Ribbentrop вярват в създаването на втория фронт и са сигурни, че ще се справят лесно с него. Те се надяват, че ще могат да се справят и с въздушните бомбардировки. Отбраната против тях все повече се засилва. Не е толкова важно числото на евентуалните неприятелски самолети, колкото загубата на обученния персонал, който мъчно може да бъде заместен. Подготовката на персонала за бомбардировачите изисква две години, за изстребителите една година. Хитлер отдава голямо значение на зачестилите напоследък принудителни кацвания в Швеция и Швейцария (според едно съобщение от Лондон в Швейцария са кацнали само след едно нощно нападение над Германия 10 апарата). Според него те стават нарочно и показват едно нежелание на пилотите да продължат борбата. Германските нападения над Англия са твърде успешни, обаче това още не е подготвения *Vergeltung*,* за което Хитлер не се изказа по-подробно нито пък спомена нещо по-конкретно за новите оръжия, с изключение на *Sturmgeschütze*,** които той спомена на няколко пъти и които щели да бъдат поставени на подвижни лафети.

Германската военна индустрия не била засегната чувствително от бомбардировките. Вzeti били специални мерки, за да се осигури особено производството на аероплани и други важни обекти, като например сачмените лагери, като съответните инсталации били поставяни под земята. Наскоро щели да бъдат пуснати в действие също и в Средиземно море, нов вид подводници с малки размери, които се оказали много ефикасни.

Борбата, която се водела сега, била борба за живот и смърт и тя трябвало да се води докрай. По тази

* Стъпление.

** Штурмови оръдия.

причина не били възможни никакви компромиси. Голяма грешка било от Финландия, дето тя поискала да ѝ се дадат условия за мир, защото това само отслабвало съпротивителната ѝ сила, без да има каквито и да е изгледи за едно споразумение. Това нещо бе особено силно подчертано както от Хитлер, тъй и от Рибентроп, очевидно с желанието да се направи едно предупреждение и по отношение на нас, или както се изрази Князът, „тебе думам дъще, сещай се снахо“. Хитлер и Рибентроп изобщо смятат, че не бива да се създава впечатление, че може да има друг изход от положението освен борба докрай, и че всяко подхранване на други надежди влияе зле върху духа на населението. В Германия също е имало хора, които са търсили друг изход, обаче те са били предадени на народен съд, и са били всички осъдени на смърт (47 души).

Във връзка с това Хитлер подигна и друг един въпрос, като каза изрично, че това важи и за нас, а именно, че във времена като днешните властта не трябва да се децентрализира, а да се съсредоточи в малко ръце, които да поемат всичката отговорност за управлението.

След това беше засегнато положението в другите страни. Едно утешително явление е съпротивата, която напоследък оказват неутралните страни. От поведението на Турция са доволни и смятат, че то няма да се промени. Също и Ирландия е показала голяма твърдост и самостоятелност. Испания напротив, още се колебае. За Хърватско Хитлер каза, че ако човек слуша техните хора, тя е най-добре уредената държава в Европа, сведенията обаче, които идат оттам са свършени други. Мъчнотии се явяват и с Унгария. Когато говореше за положението в Англия, Хитлер каза, че в една среща на другия ден той трябвало пак да обяснява тези работи по-подробно. Както разбрахме отпосле, на другия ден щял да пристигне регентът Хорти.

В разговорите вземаше участие от време на време и Князът, за да потвърди или разясни някоя мисъл, също Рибентроп и Кайтел, а понякога се намесвах и аз. Обаче, общо взето, разговорът се ограничи в едно изложение върху положението от Хитлер.

След разговора се разделихме с Хитлер и тримата се качихме за малко в апартамента на Княза, за да разменим впечатленията от разговора, при което кон-

статирахме, че сме направили все пак добре, дето приехме поканата и бяхме доволни, че от нас не се иска нищо повече, нито пък се засегна вътрешното ни положение, както очаквахме от думите на Altenburg.

Аз слязох след това долу в хола, дето останалите гости още бяха събрани. Тук в разговор с Paul Schmidt стана дума, дали да се издаде комюнике за срещата. За маршал Антонеску не било издадено, поради което смятахме, че и за нас ще бъде излишно. Това беше и мнението на Beckerle. Остана да говоря и с Княза. Тук дойде при мене Рибентроп с едно писмо от главната квартира по въпроса за транспортите, в което се съобщаваше, че въпросът бил отнесен в нашето Външно м[инистерст]во. Рибентроп молеше този въпрос да се уреди по-скоро. Изтъкнах му нашите опасения да не предизвикаме русите и запитах дали се касае за транспорт на войски, или на материали. Обърнахме се към фелдмаршал Keitel, който тъкмо-що бе тръгнал да си отива и който ни каза, че се касае само за материали. При това положение казах, че въпросът се улеснява. Рибентроп изтъкна, че такива превози били в рамките на международните договори и че те били допускани и от Швеция. Обещах да говоря и с Княза преди да дам окончателен разговор. Преди това бе дошел при мене Dögnberg да ме пита дали бих желал на другия ден да имам разговор с Ribbentrop. Казах му, че с удоволствие бих приел, но не виждам, кога това ще може да стане, тъй като в 10 ч. имаме разговор с Княза, а в 11 1/2 е назначена втората среща с Хитлер. Би могло да става дума само за кратък разговор между тези срещи. Казах това и на Рибентроп. Той ми отговори, че той от негова страна нямал никакъв въпрос за разглеждане и ме запита дали аз имам някакъв въпрос. Отговорих му, че не и по такъв начин среща вече не се назнача.

17. III. Петък. Тази сутрин се събрахме тримата в апартамента на Княза. За транспортите решихме, че можем да ги приемем, комюнике няма да издаваме. Повикахме Загоров на доклад, в който нямаше нищо особено. В 11 1/2 ч. в салона на Княза дойде Хитлер със същите лица, които бяха на снощния разговор. Постави се въпросът по доставката на оръжия, а така също и по

доставката за оръжие на полицията, като дадохме обяснения от наша страна, за да се отстранят недоразуменията, според които германците смятали, че това оръжие е излишно, понеже се освобождава оръжието на новоснабените части на войската. Обяснихме, че то отива за етапните части. Сложи се наново въпросът за транспортите. Князът предложи да се използва ломското пристанище. Остана по въпроса да се споразумеят техническите власти. Хитлер накара да се прочетат статиите от английската преса, за които вчера бе споменал. Във връзка с това той разви отново някои от вчерашните си мисли. Никакви други въпроси не бяха сложени. Очевидно беше, че нашата среща беше само формална, да не отсъствуваме в редицата срещи с другите съюзници.

В 1 часа Хитлер се сбогува и отиде на заседание с военните, на което присъствувал и Gaede. Ние слязохме на обед с Рибентроп, който продължи до 3 часа, когато отидохме на гарата, изпратени по същия начин от Рибентроп и Dögnberg и с трена на фюрера отпътувахме за Мюнхен. Стигнахме към 6 часа и отседнахме в „Prinz Karl's Palais“, дето имало бункер. През 1938 год. тук се състояла срещата на фюрера с Чембърлейн, Даладие и Мусолини¹³. Придружаваха ни Altenburg, легац[ионният] съветник Stoll и съветникът Lanwerg от мюнхенското Gauleitung*. След вечерята ни показаха цветния филм „Das Bad auf der Scheune“. В двореца има хубава библиотека, която разгледахме с Княза. Предните парадни стаи са претрупано луксозни, с позлатени врати, в смесица от помпейански стил и ампир. По стените навсякъде има стари картини. В наша чест бяха доставили великолепна бяла люлика, карамфили от Холандия.

18. III. Събота. В 8 1/2 ч. приех проф. Fr. Dölger, който бях помолил снощи да потърсят. Намерих го много отслабнал, обаче хвали се с работата. Успял да евакуира по-голямата част от своя семинар. Занятията в университета продължавали, макар и в ограничен размер и почти изключително със студентки, освен в мед[ицинския] фак[ултет], където се водели редовни заня-

* Партийно ръководство.

тия. Той имал само двама студенти мъже и те били и двамата българи. Излязохме с него да се разходим малко. Видях срещу нашата квартира das Haus der deutschen Kunst*, която не познавах и която сега била празна и затворена. По „Ludwigstrasse“ отидохме до университета, който откън не е пострадал от бомбардировките, но имало повредено едно вътрешно крило. От месец октомври тук нямало бомбардировки, тъй че градът е запазил външния си вид. Движението е нормално, хората са просто, но добре облечени, никъде не видях дървени обуща. Няма много разрушения. Пострадала е Staatsbibliothek**.

В 10 ч. отидохме на летището. Нашият самолет имаше повредена една клапа, която още не беше сменена, та трябваше да забавим отлитането, толкоз повече, че трябваше да се провери дали няма да има feindliche Einfluge***. Князът отлетя в 11 ч. Понеже нашият самолет нямаше да бъде готов преди 12 ч., върнахме се в града и направихме малка разходка от Hofgarten до Rathausplatz и оттам до Hofbräuhaus. Върнахме се на летището и в 12 часа заминахме. Летяхме над облаците при хубава гледка над планините, обаче след половин час единият мотор спря и трябваше да се върнем в Мюнхен. Тъкмо слязохме на летището, додето чакахме колите, дадоха аларма и слязохме в скривалището на летището, в отделението на предупредителната служба. Съобщиха, че неприятелските самолети са се отправили към Stuttgart, а една група се събира към Ammersee с направление Мюнхен. Скоро се чу стрелба на Flack, съобщиха за паднали бомби над Мюнхен, които обаче ние не чувахме. По това време телефоните спряха. След отбоя се върнахме в „Prinz Karl's Palais“, като по пътя забелязахме 3—4 пожара и някои нови, но не много значителни разрушения. В двореца бяха строшени някои прозорци и стъклата на горното осветление в голямата зала на долния етаж. Вода и осветление нямаше; картината беше същата, както в София след нападението на 10/11 януари. Дадоха ни сандвичи и чай, след което ни съобщиха, че не

* Домът на немското изкуство.

** Държавната библиотека.

*** Вражески полети.

можем да останем тук, толкоз повече, че се опасяват нападението да не се повтори вечерта. Придружени от Lanwer, тръгнахме в 5 часа за Schloss Waldbichel, близо до Weilheim, по пътя за Garmisch — Partenkirchen, дето стигнахме след около един час. Замъкът е строен в 1908 г. от някой си барон Hirschberg, женен за дъщерята на моливния фабрикант Faber, със зестрата на която е бил строен. Зданието е много луксозно. Много ми хареса холът. Останалите помещения са луксозни, с мобили отчасти стари, отчасти „Louis XVI“, prunkhaft,* но без вкус. Musikzimmer'а** е цял в скъп мрамор, като в някоя баня. Тук е живял Мусолини с цялата си фамилия след освобождението му от германците*** и последните членове на фамилията му напуснали замъка едва преди 8 дена. Беше доведена прислугата от „Karl's Palais“, даже и люлеките бяха преместени. След един час пристигнаха от Salzburg Altenburg и Stoll. Много мъчно можахме да вземем връзка с Klessheim, а после и със София, за да съобщим какво е станало с нас. Телефонната централа в Мюнхен била разрушена, та оттам мъчнотиите да се търси връзка по околел път. Прекарахме една много приятна вечер.

19. III. Неделя. В 8 1/2 потеглихме право за летището при Мюнхен. Моторът беше сменен и апаратът чакаше готов. На всеки случай още снощи бе разпоредено да дойде друга машина от Берлин, която също беше вече пристигнала. Тръгнахме точно в 10 ч. при много хубаво време и летяхме по съвсем права линия през Klagenfurt, северно от Загреб, Ниш, София. Алпите минахме на 3500 м височина, без да ми се отрази в нещо, макар всичкото време да имах неприятно чувство поради вчерашната случка. Великолепна беше гледката на групата на Grossglockner****, която оставаше вд[ясно] от нас. Времето се развали от Ниш нататък и в София сляхохме на Враждебна в 1 1/4 ч. при силен вятър и голяма облачност. Князът с Beckerle, Шиев и Славо-

* Разкошно.

** Залата за музика.

*** След свалянето на фашистката диктатура Мусолини е бил затворен на един малък остров, отгдето хитлеристки парашутисти го освобождават.

**** Връх в Австрийските Алпи — 3798 м.

миров бяха излезли да ни посрещнат. Отидохме право в регентството, дето повикахме и Божилов, за да му кажем за резултата от пътуването, макар че още вчера той беше говорил накратко с Княза. След това с генерала отидохме в Чамкория.

20. III. Понеделник. Слязохме с генерала в София. Съобщиха ни за окупацията на Унгария от германците, която е станала със съгласието на регента и на военните, но нямаме никакви сведения за причините.¹⁴

Приех Д. Кушев. Той е против Обществената сила, понеже в нея пак щели да се наредят тези, които са във всяко правителство. Иска кабинет на националната концентрация, но само с участието на земеделци и цанковисти. От другите партии могло да се вземат, но само като личности. Земеделците могли да работят с цанковистите. Изказа се против Гичев. Изобщо обикновените партийни сметки.

Обиколих къщата на Такворян. Бомбата е паднала в двора до тъгъла на къщата пред гаража. Разрушен е гаражът и съседната къща на Гешови, дето е загинал синът, а майката била спасена. В къщата на Такворян всички прозорци и врати строшени и отчасти изкъртени, обаче самата къща няма повреда, с изключение на покрива, който е пробит на десетина места и керемидите му са в голяма част изхвърлени. В нашия апартамент на ул. „Кракра“* са изпочупени прозорците и е изкъртена ключалката на вратата. Разрушена е нашата кооперация на Гурко, пред която на улицата е паднала голяма бомба, както изглежда 2000 кг. Разрушени са и двете съседни кооперации. Също и при регентството бе паднала една бомба, която бе изпочупила прозорците, но те бяха вече поправени. Прекъснат е пак водопроводът. Всичко това е станало при нападението в сряда през нощта. На следната вечер пак имало нападение, за пръв път със запалителни бомби, само над квартала Коньовица, като са били повредени две фабрики. В събота през нощта почти над цяла Ю[жна] България и Беломорието са летели неприятелски самолети, като са пуснали на много места бомби

* Сега ул. „Д. Полянов“.

(Ботевградско, Пловдив, Борисовград*, Хисаря), без да причинят особени повреди.

Днес на обед ядох само два сандвича и мляко о ориз, което ми донесоха отдолу (Юнион клуб бил напълно разрушен). Понеже няма къде да се храним, ще трябва да наредим да се връщаме в Чамкория. *Изглежда, че [оспо]дата от двореца не искат да се ангажират с нас.*

23. III. Четвъртък. Според Радио Лондон Идън в една своя реч в камарата на общините заявил, че не можело да става и дума за отстъпването на някои югославски или гръцки земи на България. Условието за мир в България трябвало да бъдат изработени в съгласие със съюзниците на Англия. В една телеграма на „Reuter“** от Лондон от 22 март съобщението е предадено в следната форма: Отговаряйки на един въпрос, поставен му в камарата на общините, г. Идън заяви: „Не става ни най-малко въпрос да се отстъпват гръцки или югославски области на България, за да убедим последната да излезе от войната. Британското правителство съзнава напълно нуждата да вземе необходимите мерки, щото предложените на България условия да бъдат приемливи за нашите съюзници, които са пряко заинтересувани.“

Днес ме посети в Чамкория Д. Мишайков във връзка с предложението ни да го изпратим като пълномощен м[инистър] в Москва след отказа на Михалчев. Той искаше да се ориентира подробно по положението, особено по нашите отношения с Русия. Изложих му ги подробно и му формулирах целта на неговата евентуална мисия: да обясни нашата политика, като покаже, че тя не е била никога враждебна на Русия и да работи за подобрене на отношенията ни. Той още се колебае, също и Цанков, с когото вече е говорил. Ще има втора среща с Цанков. Той е песимист по отношение на Източния фронт. Бои се, че русите скоро ще дойдат на Дунава, че това ще наложи промяна на нашата политика и че той би трябвало да бъде сменен в Москва. Не му се отивало само за 2—3 месеца и се съмнява, че русите ще дадат агреман, макар той да

* Сега град Първомай.

** Английска телеграфна агенция.

бил малко „червен“ и никога да не вярвал в победата на Германия. Отговорих му, че германците сигурно ще успеят да задържат русите, главно заради румънския петрол и че на всеки случай събитията изглежда, че няма да се развият тъй бързо, както той предполага. Даже и да допуснем най-лошото, наша длъжност е, не да стоим със скръстени ръце, но да се борим с всички средства и да гледаме да печелим време с оглед на възможни бъдещи компликации в отношенията на съюзниците.

В един разговор с Н. Илиев, Н. Логофетов му казал: „Макар г. проф. Филлов малко да ме е докондисал, но не мога да отрека неговите редки качества на способен държавник. Той винаги ми е правил силно впечатление с това, че по всички въпроси дори най-сложни и чужди на неговата специалност, каквито са например юридическите, той много бърже се ориентирва и ги усвоява. Веднъж три дена заседавахме в залата на Събранието в частно заседание и спорихме по стопанските въпроси и спекулата и до никакъв резултат не можахме да дойдем. Тогава взема думата проф. Филлов и със своите разяснения и желязна логика така ни обая, че след това веднага вземахме съответните решения. Не се стърпех и му казах: „Удивлявам се на твоята способност така бърже и така лесно да усвояваш и да разясняваш най-мъчните и сложни въпроси; нещо което дори и специалистите не са в състояние така бърже да го сторят! Ти си бил цял факир!“

24. III. Петък. Тази вечер въздушно нападение. От Чамкория се чуваха гърмежи и се виждаха отблясъците на противовъздушната артилерия. Чувахе се по едно време съвсем ясно и шумът на аеропланите. *Опожарен е бил дворецът „Врана“, като са били хвърлени и 11 разрушителни бомби.* Бомби са били хвърлени в Бояна, Красно село, Овчата купел и Горна баня. Жертви няма.

25. III. Събота. Посетихме с генерала „Врана“, дето пожарът беше вече потушен. Изгорял е съвсем вторият етаж на новата сграда и дясното крило на първия етаж. Партерът и лявото крило на I етаж са запазени, но станали необитаеми. Срещнахме се след това с Княза.

Препологаме, че могат да нападнат и Чамкория, та решихме да направим скривалища и там, както и да ускорим работата в Кремиковци.

27. III. Понеделник. Вчера с генерал Михов имахме в Чамкория продължителна конференция с Божилов и Русев върху вътрешното положение, като набелязахме редица мерки. Днес слязохме в София и приехме сутринта на доклад Д. Христов. Той също е загрижен за вътрешното положение и направи констатация, че нелегалното движение сега се съсредоточава все повече в непосредствената и по-далечната околност на София, додето в другите части на страната то изчезва. Изложи ни положението на жандармерията,¹⁵ от което се вижда, че тя още не е снабдена достатъчно и не е още в състояние да влезе в действие и че причината за това се крият в голяма степен в нежеланието на военните да улеснят нейното образуване. Препоръчахме една среща на м[инистър]р-председателя с м[инистър]ра на войната и м[инистър]ра на вътр[ешните] работи. Освен това, като изхождах от последните нападения на Кремиковци и Копривщица,¹⁶ аз препоръчах всички селища да се считат за застрашени и съответно с това да се дадат нареждания до административните власти да се организира навсякъде местна отбрана, като се използват за целта и комитетите на новообразуваната Обществена сила. Развих и този път моето схващане, че е по-добре да имаме една дивизия помалко, но здрав вътрешен фронт, отколкото 5 дивизии повече със застрашен вътрешен фронт. Князът и Михов споделят напълно това схващане. Според Д. Христов образуването на новата Обществена сила отива много добре. Д. Христов обеща да вземе по-енергични мерки за заздравяването на вътрешния фронт, без да се спира пред формални спънки. Следобед приехме Йоцов и Партов и вечерта се върнахме в Чамкория, дето продължава да вали сняг, който затруднява движението между Самоков и Чамкория. Сняг вали и в София. Изобщо тази година имаше необикновено продължителна зима, която затруднява борбата с нелегалните елементи.

29. III. Сряда. Слязохме в София и приехме Божилов, Христов и Русев, за да уясним окончателно въпроса за

жандармерията. Оказа се, че военните действително правят някои спънки за снабдяването ѝ. Русев малко раздражено заяви, че той е м[инистър], за да пази нейните интереси, на което аз отвърнах, че той е преди всичко м[инистър] на България и после на войската, следователно на първо място трябва да се поставят държавните интереси. Постигна се най-после съгласие върху това, което трябва още да се отпусне от войската на жандармерията, като бяхме повикали на съвещанието и началник-щаба на жандармерията, полк. Златев, комуто също се дадох някои наставления за бързото ѝ поставяне в готовност. Д. Христов заяви, че от 10. IV. тя ще може да действа вече. Подигна се въпросът за ген. Христов (н-к на IV армия във Варна), за когото бяхме вече говорили онзи ден с Божилов и Русев. Божилов настояваше много да му се повери борбата с нелегалните, като се назначи нещо като инспектор или съветник при Мин[истерски] съвет. Князът и Михов се противопоставиха, защото ген. Христов щял да стане нещо като диктатор. Аз обясних, че нему може да се даде само определено място в държавната йерархия със съответната отговорност и че в случая той би могъл да бъде назначен само за помощник на м[инистър]а на вътр[ешните] работи, като му се възложи командването както на жандармерията, така и на полицията, за да може да ги обедини, но ще трябва да действа под заповедите и отговорността на м[инистър]а на вътр[ешните] работи. Дочо Христов бе готов да възприеме тази комбинация. Остана само въпросът да се обмисли още и да се вземе мнението и на ген. Христов. Божилов се ръководеше в своето твърде енергично настояване безспорно от желанието да прехвърли отговорността за вътрешното положение върху военните, тъй като нищо не му пречи да накара м[инистър]а на вътрешните работи да възприеме методите, които той очаква да бъдат приложени от ген. Христов. Решихме да предложим поста директор на полицията на полк. Добрев, член на военния касац[ионен] съд, а за Москва да поканим зап. ген. Тодор Радев.

Следобед приех нар[одните] представители П. Думанов, Цв. Петков и П. Савов. Между другото П. Савов ми съобщи, че ген. Русев оставил много лошо впе-

чатление между народните представители, едно, защото в комисията казал, че един бог знае кой ще победи, и друго, че не намерил да каже никакви ободрителни думи пред нар[одните] представители, поради което те се разотишли твърде покрусени.

30. III. Четвъртък. Снощи в 9 ч. бе извършено над София въздушно нападение, този път предимно със запалителни бомби и то главно в квартала около бул. „Ив. Асен II“. Тази сутрин тръгнахме с Михов за София да видим разрушенията. Още в Чамкория по пътя ни съобщиха в 9 1/2 ч., че има нова тревога. Продължихме пътя и при появяването на самолетите се спряхме на полето вън от Самоков да ги наблюдаваме. Нещо необикновено бяха огромните осморки от бяла пара, които изстребителите образуваха на небето и които за пръв път виждахме. Оказа се, че те се образували от кристализирането на въздушното течение при ниската температура на голяма височина. Наброихме около стотина бомбардировача и наблюдавахме както противовъздушната стрелба, тъй и гонитбата на самолетите, без да може да се развие въздушен бой. Продължихме пътуването и в Панчарево бяхме спряни от нова тревога и бомбардировки над София. След отбоя пристигна в Панчарево Князът, с когото останахме да обядваме в щаба на 1 полк. В 1 ч дадоха трета тревога, която обаче се оказа лъжлива. Следобед пристигна Божилов, Шишманов и Василев, които ни дадоха първите сведения за големи разрушения. Слязохме и ние в града. По „Цар Освободител“* мъчно се минаваше. Големи пожари видяхме в старата къща на Моллови, в зданието на Софийския клуб, в стария хотел „България“ и в Държ[авната] печатница. Всички те горяха до долу. Големите разрушения се дължат обаче на разрушителни бомби, които този път са от много голям калибър. Стигнахме само до военното м[инистерст]во, което е получило преки попадения и е силно пострадало. Също и Регентството този път е доста пострадало от паднали наблизко бомби. Нашата кооперация не е засегната. Върнахме се заедно с Княза в Чамкория.

Късно вечерта дойдоха Божилов и Василев, които ни съобщиха, че много пожари, които по-рано са тлея-

* Бул. „Руски“.

ли, са избухнали сега силно. Горели Нар[одният] театър, Мин[истерският] съвет, М[инистерств]ото на финансите и на правосъдието и много сгради. Силно пострадала и отчасти разрушена била Център[ална] гара, а също и Център[ална] поща. Божилов говори за около 2000 пожара. Вода нямало, също и електр[ичество], а прекъснати са и всички телефони. Връзки със страната само по радиото. Радиопредавателната станция при гарата също унищожена. Говорих много настоятелно на Божилов, че в такива моменти той трябва здраво да поеме командуването и да налага своята воля и на другите м[инист]ри. Обеща уж да го направи, но много се съмнявам. По този случай се пооплака, че м[инист]рите се пръснали, че някои малко работили и че гледали само своето ведомство, но не искат да ги безпокои и да ги занимава с тези „кухненски работи“. Отговорих му, че ние сме тук, за да споделяме грижите и отговорностите, че той трябва да се наложи на м[инист]рите и че ако някои от тях не искат да вървят в крак ще трябва да понесат последствията. Като виждам как Божилов хлабаво ръководи работите и колко е мъчно да му се намери заместник, започвам да мисля дали нямаше да направя по-добре да задържа председателското място, а в Регентството да влезе друг вместо мене. Сегашният кабинет ще може да върши работа, само ако дейността му се следи отблизо от нас и ако се командува от нас по-енергично.

31. III. Петък. В 2 ч. дойде Князът и заедно с него слязохме в Панчарево, дето бяхме дали среща на Божилов, Христов и Русев. Установява се, че разрушенията, поне в центъра на София, са много големи. Хвърлени са повече от 2000 само разрушителни бомби от доста голям калибър. Значителни пакости са направени и в погребите, дето са експлодирали 12 000 снаряда. Изгорял е и Св. синод. Жертви досега има констатирани 55 и 15 тежко ранени. Свалени са сигурно 4 бомбардировача, за други три е съмнително. Заловили са 30 парашутисти американци, според Д. Христов въшлясали и с диви физиономии като престъпници. Правителството най-после решило да отиде още днес в Кремиковци, но ще се събира в София. Дадохме на-

реждания за концентриране на службите и за по-добрата им организация, за да не се разкарват гражданите. Жителите на София, които снощи масово напуснаха града, отчасти пеш, отчасти с влакове и камioni, днес пак започнали да се завръщат. Полк. Добрев от-казал да вземе поста директор на полицията.

Аз бях поставил предварително пред Княза и Михов като един от най-важните въпроси на днешния момент, какво ще правим с нашия корпус в Сърбия, като се има предвид, че в района на 24 дивизия се съредоточават големи комунистически сили. Очевидно е, че се подготвя голяма акция от Тито. От друга страна, въздушните нападения не могат да бъдат само терористически действия. Очевидно е, че имат и друга цел и то най-вероятно отслабването на вътрешния фронт и засилването на партизанската дейност, за да се подпомогне евентуалната им връзка през Сърбия с хората на Тито, които в този момент се подкрепят много енергично и от англичаните не само по въздуха, но и с десанти на малки части в Далмация. При тези условия, очевидно е, че в този момент опасността за нас не е откъм Турция, но откъм Хърватско. Ако ние оставим нашата 24 дивизия да бъде разбита, при което може би част от нея и да се присъедини към хората на Тито, това ще направи крайно лошо впечатление в страната ни, ще докара големи обезсърчения и понижения на духа, като от друга страна насърчи в голяма степен партизанското движение. Ето защо аз смятам, че трябва да засилим сериозно нашите части в Сърбия, особено 24 дивизия, а не да прибъгваме както досега към полумерки. Решихме да извикаме ген. Николов* на доклад, за да ни уясни положението, като евентуалното усиление на войските му се извърши прикрито, за да няма политически отражения. Вечерта се върнахме с Княза пак в Чамкория.

3. IV. Понеделник. Следобед слязохме и тримата в Панчарево, дето бяхме дали среща на военния м[инистър], ген. Лукаш и ген. Николов, повикан на доклад от Сърбия. Николов ни изложи подробно борбата с хората на Тито. Според него техните групи, които застрашаваха 24 дивизия, са вече разпръснати, тъй че

* Командир на окупационния корпус.

няма нужда да се изпращат подкрепления на корпуса. При сегашното положение той би могъл лесно да се справи с партизаните на Тито. Според Николов те нямат голяма бойна стойност. Имали добро ръководство, но били много зле снабдени и голяма част от тях били хора осъдени или нехранимайковци, които нямали какво да загубят, или пък нямали друго препитание. Прехраната си вземали изключително от местното население; Източна Босна била вече съвсем опустошена и Николов предполага, че една от причините за тяхното настъпление на изток била именно да навлязат в област, в която биха могли да се изхранват. При тяхното настъпление мъжкото население обикновено се разбягвало, за да не го вземат в техните редове. В района на корпуса партизани имало само в околността на Алексинац. Дразжистите сега били много слаби и не нападали нашите войски. Местното население било много доволно от нашите войски, които единствени били в състояние да го запазят от разорение. Ако нашите войски се оттеглят, опразнените области не биха могли да бъдат защитени нито от дразжистите, нито от сръбската държавна стража на Недич. Останахме много ободрени от доклада на Николов. Нашите войници се биели много добре. Преминаване към партизаните нямало. Имало само някои отвличания, обаче мнозина от тях, включително и един офицер, успели да избягат и да се завърнат пак в частите.¹⁷

4. IV. Вторник. Слязох в София и наредих с един камион да се изнесе част от нашите вещи в Кремиковци. Следобед приехме в Чамкория Петров-Чомаков, който заминава за Токио. Нищо интересно в доклада му.

6. IV. Четвъртък. Вчера в 6 ч. приехме в Чамкория Божилов. Поставихме въпроса за реконструкция на кабинета. Той смята, че тя е необходима и споделя мнението, че в кабинета трябва да влезат по възможност и лица из средата на Цанковите хора и земледелците. Не се безпокои от държанието на Калфов, който нямал почти никого със себе си. Тази сутрин дойде пак Князът, за да вземем окончателно становище по въпроса. Аз развих тезата, че за да бъде изобщо промяната полезна, трябва новият кабинет да добие по-друга физиономия, трябва да се види, че се прави нещо ново,

което да може да обнадежди и да създаде повече доверие към правителството. По тази причина поддържах, че трябва поне да се направи опит да се привлечат в кабинета хора от Цанковото движение и от земледелците. Само ако този не сполучи, било с Божилов, било с друг председател, ще трябва да се задоволим с една по-ограничена реконструкция, която пак ще бъде само временна. На второ място, за да се подчертае една по-активна дейност, трябва да се създадат за опит един, или два държавни секретариата, преди всичко за социални грижи. Князът възприе това мнение, също и Михов, който досега все се противопоставяше на по-големи промени. Изтъкнах, че те са необходими, макар и да носят някои рискове, обаче такива и много по-големи рискове носи въобще цялата наша сегашна политика. Не ще съмнение, че тя ще трябва да се възприеме напълно от новите м[ини]ст[ри]. Настоях наново, също и отделно пред Михов, за промена в щаба на армията, даже и на военния м[ини]ст[р]. И по този въпрос Михов започва да отстъпва, макар че много неохотно, под предлог, че нямало още подходящи хора, които да заместят сегашните. Князът се съгласи да влезе в кабинета евентуално и Спас Ганев, но прави още много резерви за К. Муравиев. Съгласен е също П. Кюсеиванов да отиде в Москва, ако ген. Т. Радев откаже. Решихме Божилов да си направи сондажите предварително, преди да поднася оставката на кабинета, за да бъдем наясно върху възможните комбинации. Повод за тези комбинации ще му даде не някаква министерска криза, но настояванията от много страни за един кабинет на по-широка основа. Това ще ни даде възможност да не внасяме разколебание и събуждане на апетите чрез една продължителна криза, толкоз повече, че днес лицата, които ще се търсят, мъчно се намират и събират в София.

8. IV. Събота. Слязохме в Панчарево дето се срещнахме с Княза и Божилов. Разгледахме текущите въпроси. Следобед отидохме с Михов в лагера на Военното училище в Банки. Той бил строен от Михов, който бе разпоредил да запазят едно помещение за нас. Михов го намираше за великолепно (3 малки стаи с по един креват), обаче няма вода и клозет. Михов се раз-

нежнички да ми разправя непрекъснато за лагера и засадените дръвчета, като се възхищавахме от всичко направено.

9. IV. Неделя. В 10 ч. се събрахме в Чамкория с Княза, Русев, Лукаш, ген. Богданов и полк. Дундов. Разгледахме въпроси във връзка с мобилизацията, като се изтъкнаха редица недъзи, особено липсата на координация на гражданската с военната мобилизация и мобилизирането на миньорите в мина „Перник“. Препоръчавме редица мерки, особено освобождаването на граждански мобилизираните работници в ония предприятия, които не могат да се довършат до началото на 1945 г. (язовира на София, язовира на Росица, линията за Бобов дол и др., а също и в частни предприятия), за да се освободи повече работна ръка и да се избегне непрекъснатото мобилизиране на известни лица ту граждански, ту военно. Жалко е само, че във всички тези работи ние лично трябва да се намесваме и че те не могат да се разрешат правилно направо от правителството.

Следобед имавме нова среща с Божилов, Д. Христов, Русев и Лукаш, по наша инициатива, вследствие на крайно обезпокоителния рапорт на полицейския н-к (помощник-областен директор) за положението на Вранско (Моравско) и Трънско, подкрепен и с други сведения. И по въпроса за положението в Моравско правителството досега не бе взело никакви сериозни мерки. Изтъкнахме, че работите не бива да се оставят да отидат дотам, че да се повторят драматичните събития от 1942. Наредихме от Моравско и Трънско да се създаде особена дивизионна област, като се изпратят незабавно нужните войскови части и се поставят под командата на полк. Попов, командир на Вранския полк и областта се обяви във военно положение. Лукаш възприе тези мерки, разбира се, не особено охотно, обаче те бяха подкрепени и от Русев. Аз се възползувах от този случай да изтъкна наново, че опасността за нас в този момент иде от запад, а не от юг и че ние трябва преди всичко да овладеем вътрешното положение. Липсата на здрава наша власт в Моравско и Трънско, дето според събраните сведения се проектира създаването на съветска република от Титови-

те хора с подкрепата на Бърко¹⁸ и на Славчо Стаменов,¹⁹ (от които ние с нашето бездействие създадохме национални герои), и дето постоянно стават големи четнишки нападения (за едно такова нападение в Бабушница ни съобщиха и днес през време на нашите съвещания), може сериозно да застраши положението на София и да ни скъса връзките с Македония.

10. IV. Понеделник. Божилов ни съобщи, че Кьосеиванов най-после обещал днес или утре да тръгне за София. Стана повече от месец откак го викаме на доклад. Отначало той отказа да дойде под предлог, че нямало какво ново да докладва и че бил болен. След като му съобщихме, че има да му се дадат важни инструкции, той пак забави тръгването си. В това време стана окупацията на Унгария и той съобщи, че трябвало специална виза, която щяла да го забави. Издействувахме тази виза от София, но той отговори, че поради мъчнотиите в пътуването и здравословното му състояние (той бил паднал и се ударил зле в сляпото око, обаче Петров-Чомаков ни съобщи, че бил вече добре) ще отложи идването си за по-нататък. Съгласил се да тръгне едва след един телефонен разговор с Божилов. Очевидно е, че той играе ролята на сърдит, или иска да си гледа спокойствието в Берн, тъй че едва ли ще може да се разчита на сътрудничеството му в управлението, за което настояват неговите приятели.

Днес по обед дойде пак Князът, за да прегледаме докладите, донесени от Шиев и Кутиков.²⁰ Оставихме ги и тримата на обед. Вечерта Князът пак дойде, за да изслушаме докладите на Русев и Лукаш върху взетите за Моравско мерки. Аз не ги намирам за удовлетворителни, но се въздържах да ги критикувам пред Русев и Лукаш, понеже се отнася до военни въпроси.

В 7 ч. дойде Хр. Данаилов. Събрали се да играят бридж и Мушанов му дал да ми връчи едно писмо, отправено до регентството чрез мене. Касае се до едно изложение на „опозицията“, подписано от Мушанов, К. Георгиев, Ат. Буров, Кр. Пастухов, Д. Гичев, Ал. Гиргинов, проф. П. Стайнов, В. Димов, Н. Петков и К. Муравиев (точно 10, тъкмо членове на кабинета!). Писмото не е оригиналът, а препис, заверен от Мушанов. Датиран 23 март 1944 г. В него, след като се констатира, че германците са изгубили войната, иска от ул-

равлението да се „измени курса на следваната досега политика, за да възприеме една чисто национална политика, като разчита за осъществяването ѝ преди всичко на своята войска, на своя народ и на своята права кауза“. Искане се промяна на правителството. „Само едно правителство, съставено от политически лица, чиито имена да са гаранция за едно народно и компетентно управление, ще обедини народа ни около една нова вътрешна и външна политика, годна да изведе страната ни от извънредното тежко положение, в което е поставена.“ Само то щяло да бъде в състояние да подобри отношенията с Русия и да ускори оттеглянето на корпуса от Сърбия. „Едно такова правителство, силно с народното доверие, би могло да осъществи тъй желания мир и спокойствие, необходимо условие за народна сплотеност.“ Писмото завършва с апел към регентите да побързат и със заявлението: „Времената изискват всеки да изпълни дълга си. Ние изпълнихме нашия и очакваме вие да изпълните вашия.“

Това писмо, изпратено между два ровера бридж, ми прави впечатление със своето повърхностно отношение към събитията, бих казал със своята наивност. Окупацията на Унгария не се взема под внимание, макар то да е писано след нея. Не се взема под внимание какви биха могли да бъдат условията за сключване на мир. Предполага се народното доверие, а се забравя, че болшинството от подписаните докараха работите до 19 май! На всеки случай подписаните могат да бъдат спокойни: те са изпълнили дълга си, омили са си ръцете като Пилата и могат спокойно да продължават да играят бридж!²¹

11.IV. Вторник. Слязохме и тримата в Панчарево, дето изслушахме доклада на Божилов. Той се срещал с Ал. Франгя и Сп. Ганев. И двамата били наклонни да влязат в кабинета, обаче първият искал предварително да говори с Муравиев, а вторият с Г. Кьосеиванов. Стана дума и за обсъжданите снощи мерки за Моравско. Аз се възползувах сега да изтъкна, че мерките, предложени от Русев и Лукаш са палиативи, които няма да дадат очакваните резултати, както беше вече случаят и с двете досегашни акции в тази област. Настоях за по-рационални мерки, особено да се вземе под внимание

и важността на Пирот, отдето би могла да се застраши и София. Михов също ме подкрепи, тъй че и Князът се съгласи с нас, като отстъпи по въпроса за двата кавалерийски полка, за които ние с Михов не бяхме съгласни да се остават постоянно в Моравско, както искаха Русев и Лукаш, само за да не се мобилизират един или два пехотни полка, които са по-необходими за Моравско, додето кавалерийската бригада би трябвало да се остави като маневрена част на V армия.

Следобед отидохме в Кремиковци. Убедихме се, че помещението за военната охранителна част няма да бъде готово преди края на тази седмица. Стаите в мо-настира са окончателно готови, обаче кухнята и столовата още са заети от войниците.

17. IV. Понеделник. Днес е вторият ден на Великден. На първо Възкресение се черкувахме и тримата в Самоков на 6 ч. сутринта. Официалната служба с владиката беше в София на 5 ч. сутринта, тъй като вечерта имаше пак затъмнение. Днес следобед бяхме в Костенец на гости на Д. Деянов, дето дойде и Ив. Стоянович.

18. IV. Вторник. В 11 ч. приехме Г. Кьосеиванов, когото задържахме и на обед заедно с Княза. Кьосеиванов остана след това до 9 ч. в [ечерта]. Говорихме почти изключително по външната политика.

19. IV. Сряда. С генерала поканихме днес на чай Кьосеиванов заедно с брата му. Аз отворих въпрос за това, че неговото име напоследък често се лансира във връзка с разни политически комбинации. Възползувах се от това, като подчертах, че държа много на нашето отдавнашно приятелство и че поради тази причина не бих желал да останат между нас някои недоразумения или интриги, за да му обясня преди всичко как са се развили работите около избора на регентството. Казах, че група депутати, още преди погребението на Царя, са се събрали и са лансирали неговата кандидатура, под предлог, че трябвало да се направи завой в политиката, с какъвто той много не беше съгласен. Обясних, че по този начин неговите приятели, както заявих това на времето и на брат му, сами провалиха неговата

кандидатура: 1) защото те я свързваха със завой в политиката и 2) защото, след случката с Д. Пешев те би трябвало преди да се събират да вземат неговото съгласие за тази кандидатура. Ако бяха се явили при мене, аз бих се съгласил и сам бих го запитал телеграфически дали приема. За да го убедя в това, казах му, че предварително съм говорил само за него с Stengracht по време на погребението на Царя, за да му подготвя благоприятен прием, като изтъкнах, че във връзка с едно загатване по отношение на мене в телеграмата на фюрера до мене, немците не са давали никакви указания за избора на регентството, нито са се опитвали по какъвто и да е начин да влияят върху него. Кьосеиванов отговори, че той по никой начин нямало да влезе в регентството и че даже, когато научил, че се лансира неговата кандидатура, накарал Милева да приготви предварително телеграма за отказа, за да може веднага да откаже. След това той сам подзе, че никога по принцип не би отказал сътрудничеството си, но счита, че в този момент той не е удобен. Неговото влизане в кабинета било като председател, било като външен министър, би се изтъкувало като завой в политиката, а той считал, че в този момент само трябва да се изчака развитието на събитията, без да се прави и най-малката промяна в досегашния курс на политиката. Освен това, ако той влезе сега в кабинета, той би се изхабил и после не би могъл да поеме друга политика, щом се ангажира със сегашната. Цитира случая с Малинов в 1917 г., който дошел много рано на власт и за това после не можел да има вече доверието на съюзниците.²² По тези съображения той предпочитал да стои в резерва, в случай че потърбва за друга политика, както това му говорил и покойният Цар, толкова повече, че ние нямаме много хора, за да можем така лесно да ги изхажяваме. В разговора си с Божилов обаче, той, според Божилова, обяснил по друг начин своето въздържание. Нему той казал, че като министър имал много големи огорчения и че за това се бил заклел никога вече да не става министър. На всеки случай сегашното му държане и сегашните му схващания, които той натоварил брат си да предаде и на другите техни приятели, сигурно ще им действуват като студен душ. Те лансираха Багрянов, който ги отблъсна.

не възприе техните мнения и Къосеиванов. Това показва колко са повърхностни техните преценки. Аз казах на Къосеиванов, че споделям неговите разбирания, но че не съм ги изтъкнал пред неговите приятели, за да не помислят те пак, че не искам да работя с него и че съм много доволен, дето сега те лично ще могат да чуят как гледа той сам на работите. Къосеиванов смята, че може да се направи реконструкция на кабинета, но ограничена, за да не изменя неговият характер. Брат му Петър обаче се застъпва за по-широка реконструкция, за да намери място за повече от техните приятели. Това са обикновените средства на една партийна клика.

22. IV. *Събота*. Още от няколко дена сме натоварили Божилов да прави сондажи за една реконструкция на кабинета. Както и предполагах, Божилов много разтака работата, не разбира добре задачата си, бои се от силни хора и върви все по линията на компромисите и дребничките сметки. Сега още повече проличава у него липсата на воля и способност да се наложи. Въпреки всички инжекции, той не е в състояние да промени начина на работата си и сваля всичката отговорност върху нас. Много съм загрижен, защото не виждам друг по-удобен кандидат за момента, а от друга страна, не трябва и да се отклоняваме от сегашната политика. Търсим да си помогнем, като изтъкваме за м[инистър] на вътр[ешните] работи Сп. Ганев, обаче Божилов, макар наглед да го възприема с голяма готовност, гледа да осуети влизането му в кабинета. Имам впечатлението, че по същия начин води преговорите и с Ал. Цанков. Тази вечер Божилов беше дошел да ни докладва за разговорите си с него и да иска наставления по какъв начин да ги продължи. В първия си разговор той се е държал така, дето беше излязло, че не той, а Цанков съставя кабинет. По никой въпрос той не може да вземе решително становище и чака да му се подсказже. Изтъкнах му, че днес страната има нужда преди всичко от едно здраво и енергично управление, особено за Вътрешното м[инистерст]во. Той отговаря, че по-важно било да влязат хора, в които селските маси да имат доверие. Това доверие той се надява да спечели с бивши дружбаши, макар да признава, че не би-

ва да се възкресява дружбащината. Държи много на Муравиев и едва ли не намира спасението само в него, но постоянно изтъква, че за него не можело и дума да става, понеже ние (всъщност Князът) не сме го искали. По такъв начин, както и в случая със Спас Ганев още отсега си взема мерките, за да свали всичката отговорност върху нас. Стана дума и за Гражданската мобилизация, която той все още не може да изправи, понеже и там не може да се наложи и да вземе едно решително становище, а все гледа да лавира, да задоволи всекиго и с никого да се не скара. Днес беше при мене Аладжов, който ми посочи доста факти в това отношение. Виждам как сме безсилни да обърнем в този момент работите и как управлението все повече се разслабва. Много вредно влияние оказва и ген. Русев, който смята войската като цел сама за себе си и който се държи не като политик и м[инистър], а като главен интендант на войската. Нему се дължат в голяма степен разногласията между Гражд[анската] мобилизация и Върховното комисарство. И Михов вече почва да съзнава това. Аз постоянно настоявам за смяна на военния м[инистър] и началник-щаба на армията и се надявам да мога да го прокарам при предстоящата реконструкция на кабинета.

24. IV. Понеделник. Поканих тази сутрин Ал. Цанков на разговор по проектираните министерски промени, след като той беше говорил вече на два пъти с Божилов по този въпрос. Цанков ми потвърди това, което бе вече казал на Божилов. Той смята, че промяната в кабинета трябва да бъде по-обширна и че неговото участие трябва да бъде такова, че да се подчертае един нов курс вдясно (при преговорите с Божилов той беше слязъл на трима души негови хора: Ал. Цанков, Т. Кожухаров и проф. Диков). Казах му, че сегашният кабинет е кабинет на изчакване и че следователно никаква промяна не трябва да се маркира. Ако е въпрос да се подчертае само неговото участие и особено сътрудничеството със земеделците, което той приема по принцип, няма значение дали ще влязат двама или трима негови хора. С Калфов, въпреки моя апел, той не можел да се помири. Обърнах му вниманието върху мъчнотията, които при това положение биха се създа-

ли с Калфов, ако негови хора влязат в кабинета. Също така му обърнах вниманието, че ние още не знаем дали някои поне земледелци ще искат да работят с негови хора. Той изтъкна между другото, че гледа на участието на негови хора в кабинета като на лична реабилитация. По тази причина съветвал и Мишайков да приеме поста в Москва. Изобщо Цанков продължава да гледа на работите чисто партизански. Разделихме се с пожеланието от негова страна преговорите да не се смятат за преустановени.

26. IV. *Сряда*. Следобед в 5 ч. приехме в регентството новия хърватски пълн[омощен] м[инистър] Рушинович, като за целта бяха приспособени две стаи. След това приехме Божилов, който ни съобщи, че преговорите с Йордан Чкатров не дали резултат, тъй като той, след съвещания с Хр. Статев и Д. Крапчев бил съгласен да влезе в кабинета само като м[инистър] на външ[ите] работи? Също и Сп. Ганев, след продължителни съвещания с неговите приятели, отказал. Той бил за завой в политиката и могъл да участва само в един кабинет Г. Кьосеиванов. По такъв начин мъчнотиите за реконструкцията на кабинета се увеличават.

2. V. *Вторник*. Преди обед се събрахме тримата заедно с ген. Жечев, за да обсъдим въпроса за новите назначения в щаба и за главнокомандувания. По последния въпрос взехме становище, че той не трябва да бъде регент, понеже ще трябва да се подчинява на немското главно командване и че той, при днешните условия, трябва да бъде определен от военния м[инистър]. Мъчен е обаче изборът на лицето. Князът и Михов се спират пак на Стойчев, въпреки болестта му. Остана да го посети Михов и тогава да вземем окончателно решение, след като предложената от Михов кандидатура на ген. Хаджипетков бе отхвърлена от Княза, понеже в разговор с генерала се оказало, че той не вярва в герм[анската] победа и гледал много песимистично на положението.

Следобед приехме Загоров. Духът на германците бил много висок и сега даже те били още по-самонадеяни и решителни, отколкото по-рано. Поръчахме му да държи на следните три точки: 1) оттеглянето на

германските изстребители от Ниш и София има много лоши политически последици, понеже се тълкува от населението в смисъл, че германците ни изоставят; 2) след като Мин[истерският] съвет реши да се възложи борбата с нелегалните на войската, да увери немците, че ще се справим на всяка цена с това движение; 3) да се избягва всичко, което би дразнило русите, тъй като скъсване на отношенията от тяхна страна или обявяване на война, може да създаде много неприятни и нежелателни за германците компликации, ако сегашната отбранителна линия на север не се задържи, Румъния вероятно няма да може да се съпротивлява повече, а идването на русите на Дунава би ни застрашило в гърба, тъй като нашето предназначение, както това ни се потвърди наново онзи ден от главната квартира, е да браним турската граница и Егейското крайбрежие; ние не сме в състояние да образуваме и удържим една таралежова позиция.

3. V. Сряда. Тази сутрин генералът отиде при ген. Стойчев, а ние с Княза слязохме в Панчарево, дето приехме Божилов. Снощи в Мин[истерският] съвет са се появили първите големи мъчнотии до подаване на оставки (Партов и Бешков), във връзка с онзиденшната нота на СССР*, с която се иска да се открият руски консулства във Варна, Русе и Бургас, за да може да се контролира дали нашите летища и пристанища не се използват от германците против Русия. Пет души от министрите искали да се отговори в смисъл, консулствата да се открият след възстановяването на търговските връзки, каквито сега не съществуват; другите петима м[инист]ри искали това да важи само за двете консулства, а във Варна да се възстанови още сега руското консулство. Настоявали за това, за да видел българският народ, че ние сме идели на среща на руските искания, та да не обвиняват правителството, ако Русия ни обяви война. След дълги разисквания, в които взема участие и Шишманов, като взехме предвид, че в случая не можем да действуваме мимо германците, тъй като бихме се изложили било на една окупация от тяхна страна, било на пълно оттегляне на тяхната

* Става дума за съветската нота от 26. IV. 1944 г.

подкрепа (това ни заявиха, когато се опитахме да действуваме поне частично оттегляне на корпуса от Сърбия), решихме Шишманов да говори още днес с Beskerle и тогава съветът да вземе окончателно решение. Русите настояват много енергично за бърз отговор както чрез Стаменов, така и чрез Кирсанов. Лошото е, че Божилов е обзет от мисълта, че обявяването на война от Русия ще докара катастрофа у нас и че ние не бихме могли никак да се съпротивляваме.

5. V. Петък. Слязохме пак в Панчарево и прегледахме отговора на руската нота. Той беше направен така, че можеше да се изтълкува, че се приема откриването на руски консулства във Варна, Русе и Бургас. Предложихме една поправка, която се прие. Следобед мин[истерския] съвет одобри отговора. До вечерта се получи съобщение, че го одобрява и Ribbentrop. Сутринта приехме и Калфов. Той иска пълна промяна на правителството.

6. V. Събота. Повикахме Калфов в Чамкория и го натоварихме неофициално да ни представи една листа, за да видим като какъв кабинет той би могъл да образува.

8. V. Понеделник. Приехме Балабанов. Направих му много оживени възражения по еврейския въпрос. Задръжахме го заедно с жена му и Княза на обед.

9. V. Вторник. Преди обед отидохме тримата в Говедарци, за да изслушаме доклада на ген. Ив. Попов за посещението му в герм[анската] гл[авна] квартира. Съществени точки: германците поемат всецяло защитата на север; нас ни насочват пак към Турция, отдето имало някои обезпокоителни сведения и искат да изпратим три дивизии; очакват всеки ден откриването на втори фронт. Говорихме и за промените в щаба. Направиха ни обстоен доклад върху акцията в Моравско (V армия на Бойдев). Впечатлението беше много неблагоприятно, поради което се постави въпрос за освобождаването на Бойдев. Следобед приехме в Панчарево за сбогом Загорев, след което имах в София разговор с Божилов. Той е много разтревожен от поръче-

нието, което сме дали на Калфов. Но додето завчера, когато говорихме по този въпрос, искаше да си дава оставката, сега под влияние на жена си, която му казала, че той не трябвало сега да се оттегля при наличността на руските ноти, понеже щели да го смятат за подлец или страхлив, отказва категорично. Иска след 40-годишна служба да не го унищожаваме обществено. Готов е да направи всички концесии, само да задържи властта. Пролича много добре, че той се ръководи изключително по лични съображения и че никакви мотиви от държавническо или политическо естество за него нямат значение. Предложих му да представи и той една листа, за да видим как той преценява нуждите на момента, с оглед на настроенятия и желанието да се ободри народа и да му се върне повече доверие в бъдещето.

19. V. Петък. Министерската криза, която се протача вече повече от месец и при която както Божилов, тъй и Калфов правеха своите сондажи, трябваше днес да се оформи с официалното подаване на оставката на кабинета Божилов, тъй като мисията и сондажите на Калфов бяха станали вече твърде известни. На Божилов никак не му се иска да напусне властта. Онзи ден ми казваше, че едва ли ще може да преживее такова нещо, понеже щяло да се помисли, че се е уплашил от руските ноти и правеше апел да не сме го унищожавали по такъв начин обществено. Днес при подаването на оставката, ми се видя още по-жалък и дребен. Първата му мисъл беше дали щял да може да запази една стая в Чамкория за себе си. Разбира се, молеше много настоятелно и да го оставим пак управител на Народната банка. Днес се получи третата руска нота във връзка с консулствата²³. Настоява се да се открият незабавно и трите консулства, за да се контролират германските действия у нас, като в противен случай се заплашва със скъсване на отношенията. Наредихме да се съобщи на Кирсанов, че кабинетът е в оставка, че кризата е отдавна и няма нищо общо с нотата, и че на последната нота ще отговори новото правителство. Натоварихме официално Калфов да състави новия кабинет.

22. V. Понеделник. След като преодоляха големи мъчности, можа да се състави една горе-долу приемлива

листа м[инистъ]-пр[едседател] и в[ън]ш[ен] Калфов, в[ътр]еш[ен] Козаров, просв[ещението] проф. Арнаудов, правос[ъдието] Никифоров, финан[сите] Фетведжиев, търг[овията] Бешков (чието съгласие обаче още нямахме), войната Русев, замл[еделието] Ив. Бешков, благоустр[ойството] Василев и железн[иците] Цв. Стойчев. Ст. Бояджиев и Цв. Доков, въпреки големите обещания, отказаха. Слязохме в Панчарево с намерение да подпишем вече указите, обаче за голяма наша изненада Калфов каза, че нямам доверие в тази листа, можело да има неприятности в камарата и помоли да възложим другиму образуването на кабинета. Останах възмутен от поведението на Калфов и се убедих, че действително е голям подлец. Започна с много гръмки фрази и свърши с печален резултат. Имахме доста нервен разговор. Казах му, че съжалявам, дето съм го послушал да правим съвсем нов кабинет и че трябваше да ни кара да откриваме кризата, щом като няма да се справи със задачата си. Дадохме му пълна свобода за вътрешен м[инистъ]р с изключение на Ив. Русев²⁴, но пак отказа. С оглед на мънотните в парламента предложихме му да състави кабинет само от нар[одни] представители, но и това категорически отхвърли. Най-после излезе с една съвсем неприемлива листа: ген. Русев, проф. Арнаудов, Ф. Махмудиев (правос[ъдието], малък провинциален адвокат), Фетведжиев (финан[сите]), Ст. Никифоров (търг[овията]), Ив. Бешков, инж. Василев и Цв. Стоенчев. Изглежда, че главната причина за пропадането на мисията му е бил натискът да влезе в кабинета непременно като м[инистъ]р на в[ътр]ешните раб[оти] Ив. Русев, с което не можехме да се съгласим. Трябваше обаче да ни го каже от самото начало, а не да ни разиграва толкоз време. Възможно е да се е уплашил от руската нота.

23. V. Вторник. Приехме в Чамкория Н. Мушанов и проф. Ал. Цанков. И двамата са на мнение, че кабинетът ще трябва да се състави от хора с по-значителен обществено-политически кредит, обаче посочват различни среди, от които да се вземат. Цанков приема сътрудничество със земледелците, обаче не с шефовете. И двамата са на мнение, че земл[еделските] шефове нямат днес голямо значение. Голямото мнозинство от земледелците са с пладненци и с Г. М. Димитров, за

когого Мушанов се изказа много благоприятно като голям националист. Сега бил в Ц[аригра]д. Мушанов е за сътрудничество с германците, но да се подготви за вой, понеже не вярва в победата им. Надвечер слязохме в Панчарево, дето видяхме и Габровски. Аз бях предложил него за м[инистър]-предс[едател] и му го казах, обаче моментът е неудобен поради руските ноти. Той препоръчва Багрянов или Сп. Ганев. Моето мнение е, че трябва да отидем към едно по-дясно правителство, което може да възбуди и затвърди съпротивителната сила на народа. Ако русите скъсат с нас, тогава ще имаме поне едно предимство, че ще можем да говорим открито и да посочим техните истински намерения за намеса в нашите вътр[ешни] работи, както беше това и в 1887 год.²⁵

24. V. *Сряда*. Приехме в Чамкория Багрянов, който по принцип бе приел да състави кабинета, но поиска да си помисли до утре. Той е на становището: никаква подлост спрямо германците и е за сегашната външна политика. Смята, че трябва да се направят промени в стопанската област, за да се спечели доверието на населението.

25. V. *Четвъртък*. Сутринта приехме в Чамкория Сп. Ганев. Той много се колебае и смята, че не е достатъчно опитен да застане начело на управлението. Следобед видяхме пак Багрянов, който се ангажира да направи проучвания и да предложи лица, без още да се смята, че е получил мандат.

27. V. *Събота*. Следобед приехме в Панчарево Сп. Ганев. Той вижда единственият изход в това да кандардисаме Г. Кьосеиванов, и то телеграфически. Би влязъл само в негов кабинет. Аз предложих, понеже не можем да отлагаме разрешението на кризата, да състави той кабинет с оглед на това Кьосеиванов да влезе допълнително, като му обясних подробно, че след разговора, който имавме с К[ьосеиванов], аз съм сигурен 99%, че той няма да приеме. Ганев отказа и това. В първия ни разговор той сам посочи Багрянов, по свои лични разговори със селяни, като такъв, който след бившите земеделски водачи, би бил най-добре посрещнат в селото.

28. *V. Неделя.* Сутринта приех Beckerle и го ориентирах по кризата, като го уверих, че няма да има промяна във външната политика. Той гледа с недоверие на Багрянов и ми съобщи, че преди известно време го посетил проф. Станишев, който от името на Багрянов му предложил един фантастичен план за излизането на България от войната със съгласието на германците, като се оттегли нашият корпус от Сърбия и се пристъпи към демобилизиране на българската войска. Станишев искал посредничеството на Beckerle, за да отиде Багрянов в Германия да разговаря върху този план с меродавните места. Разбира се, че Beckerle отказал. Изказах моето учудване и подхвърлих, че тук има може би някакво недоразумение, понеже Багрянов с нас е говорил на съвсем друга база. При все това не останах с впечатление, че успях да разсея недоверието на Beckerle.

29. *V. Понеделник.* Приехме Багрянова следобед в Панчарево. Той предложи някои имена. За голяма наша изненада (аз бях предупредил генерала, че ще има някои „бомби“) за вътр[ешнит]е раб[оти] предлага проф. Ал. Станишев, за просв[ещението] проф. Арнаудов, за финан[сите] остава Божилов, за земл[еделието] проф. Д. Костов, за благоустр[ойството] Сл. Василев. Направихме възражения за Божилов и за Сл. Василев, но той отговори, че поема пасива им върху себе си. Остава да намери главно м[инистъ]р на търг[овията], като има предвид гл[авно] д-р Палазов и П. Пенчев. За външните работи разчита на П. Драганов.

30. *V. Вторник.* Beckerle поиска пак да ме види. Казах му докъде сме стигнали, като го уверих наново, че няма да има промяна във външ[ата] политика и че наобелязаните лица дават допълнителна гаранция за това. Обясних му също, защо в тоя момент с оглед на руската нота за трите консулства не можем да се обърнем нито към проф. Цанков, нито към Габровски.

31. *V. Сряда.* Следобед приехме пак Багрянов в Панчарево. Днес той беше много променен. Смята, че в никакъв случай не трябва да се дойде до скъсване с Русия и че неговата задача е да подготви мир, а не война.

Обяснихме му, че скъсването с Русия не зависи от нас и че може да ни се наложи въпреки волята ни; не можем да говорим още сега за мир, освен ако сме решили да капитулираме или извършим бадолионовщина. Той решително отхвърля тези евентуалности, без да може да ни обясни как тогава смята да се справи едновременно и с германците, и с русите. Аз останах с впечатление, че Багрянов си остава все пак финансист и че Beckerle има право. Багрянов ни каза, че тази вечер Beckerle бил повикал Станишев на разговор, а самият Багрянов щял да се среща с някой си Hinze, който бил началник на Delius и завеждал разузнавателната служба за целия Балк[ански] п-ов. Освен това каза ни, че щом трябвало да се разчита на скъсване с Русия, трябвало да нагласи хората с оглед на това обстоятелство. Понеже бях съобщил на Beckerle, че днес вероятно Багрянов ще бъде натоварен да състави новия кабинет, възложих на Горанов да го уведоми, че въпросът се отлага.

1. VI. Четвъртък. Тази сутрин не ме съдържаше никак в Чамкория и макар срещата с Багрянов да беше фиксирана за 3 часа, още сутринта слязохме с генерала в Панчарево. Заварихме там Княза, който беше много нервиран. Той рязко забеляза, че един кабинет Цанков или Габровски били невъзможни, че хората тогава с камъни щели да ни избият и че не оставало нищо друго освен да свикаме камарата да разреши въпроса. Отговорих му, че това е невъзможно, понеже тогава би трябвало преди всичко ние да подадем оставките си и да вкараме страната в една държавна криза, изходът от което би бил катастрофален. Не знаем това дали не бе предназначено да послужи като давление в полза на Багрянов.

Поиска в 12 ч. да ме види Beckerle и аз го приех сам веднага. Каза ми, че снощи говорил със Станишев, който отдавна искал да го види и срещата станала да разговарят за някакъв медицински конгрес. Станишев обаче отворил дума за кабинета и дали не било възможно, като запазим напълно съюзническите си отношения с германците, да не скъсваме с Русия. Beckerle отговорил, че това не зависи само от нас и че ние не бихме могли да задоволим Русия освен с големи, не-

приемливи за нас концесии. В[esckerle] имал впечатление, че Станишев подигнал този въпрос по своя инициатива, без да е бил натоварен от Багрянова. Употребих след това повече от час, за да убеждавам Beckerle, по предварително споразумение с Княза и генерала, че би било добре да се направи поне една малка концесия на русите с възобновяването на Варненското консулство, за да не остане у народа впечатление, че сме скъсали с Русия за една дреболия. Beckerle не се съгласяваше, като противопоставяше главно, че те имат твърде много работи във Варна и че възстановяването на консулството би направило в чужбина много голямо впечатление. Казах на Beckerle, че на всеки случай, руската нота ни прави мъчности и при тия обстоятелства вероятността да състави Багрянов кабинет е намалала с 50%.

В 3 ч. дойде Багрянов, съвсем променен. Не правеше вече въпрос нито за руската нота, нито за мир. Очевидно беше, че беше обработван. Аз също не правех никакви възражения, за да не се каже, че аз осуетявам работата, както можеше да се получи впечатление при Калфов, и главно, че и аз не виждам в тоя момент друг по-добър изход. Багрянов се отказа от Божилов и Сл. Василев, сигурно по внушение от Княза. Понеже за търговията и благоустройството още не бяха намерени лица, установихме се на следната листа: Багрянов, П. Драганов (комуто веднага телеграфирахме), проф. Арнаудов, Д. Савов, Р. Русев, ген. Русев, Хр. Василев, проф. Д. Костов и Б. Колчев. Наредихме да приготвят указите, а аз отидох в София, дето повиках Beckerle да му съобщи резултата и да го уверя, че в тоя момент нямахме по-добро разрешение. Ако трябва да се скъсат отношенията с Русия, по-добре е това да стане при кабинет Багрянов, отколкото при който и да е друг. Приех след това и П. Габровски, когото бях по-молил да дойде, преди да се разреши кризата, за да се науча от него какво се говори навън. Той не е против Багрянов, но е изненадан от проф. Станишев и проф. Д. Костов; и изглежда, че се бои и от двамата, понеже по-рано ги е преследвал. Изказа желание да замине в чужбина, евентуално като пълном[ощен] м[инистър] във връзка с промените след назначението на Драганов. Казах му, че сбъркал, дето по-рано не е приел,

когато му предлагаме Будапеща. Едва сега каза, че му било невъзможно да приеме такова нещо от „бай Добри“.

В 6 ч. подписахме указите. Новият кабинет никак не ме радва. Боя се Багрянов да не се увлече пак и да докара германската окупация у нас. Все пак друг изход нямаше.

2. VI. Петък. В 4 ч. приехме в София в Регентството новия кабинет. Князът прочете едно съставено от мен поздравление, в което се наблягаше главно, че е необходимо да се увеличи съпротивителната сила на народа и да се поведе с повече енергия борбата с противодържавниците и комунистическите елементи. Този пасаж не хареса на Багрянова и някои от колегите му, поради което (но не само за това) се реши речта да не се публикува. Това беше първата изненада. Втората изненада беше предложението на Багрянов, шото проф. Костов, който не се беше явил, да излезе от кабинета. Жена му била руския и много се бояла, че родителите ѝ в Русия ще бъдат убити, щом в Русия се узнае, че мъжът ѝ е станал м[инистър] във фашистко правителство. Тя искала да се самоубива, мъжът ѝ под неен тормоз също, и за това Багрянов решил да го извади от кабинета, толкоз повече, че той вече достигнал в левите среди онзи ефект, който искал да получи с неговото назначение²⁶.

Според първите сведения кабинетът в селата се посрещал много добре, но зле в София, дето особено са критикували Д. Савов,²⁷ Р. Русев²⁸ и Хр. Василев. Първият имал някаква не съвсем редовна сделка, поради която Вазов искал да му отнеме правото да търгува. Общо било убеждението, че той ще използва положението за лични облаги. Впрочем Теди Берберов му е зет, нещо което също не обещава хубави перспективи. Върнах се в Чамкория с потиснато чувство от хода, който взе развитието на работите. Дано поне изненадите не бъдат големи и да се спечели време до уясняването на общото положение.

3. VI. Събота. Следобед слязохме в Панчарево да прегледаме речта на Багрянов, която той тази вечер произнесе по радиото. Тя беше кратка и съдържаше първата и последната мисъл от речта му, която той произнесе

преди напушането на м[инистерст]вото. Към тях прибавяше само една нова мисъл с оглед към бъдещето, в която казваше приблизително, че българският народ тепърва ще трябва да определи своя път и да вземе своята съдба в ръцете си. Аз възразих, че тази мисъл по външнополитически съображения ще се посрещне много зле и предложих друга формула, която Багрянов възприе. Изобщо речта прилича повече на реч на един пастор, на един нов месия, отколкото на един държавник; за нея личи образът на Л. Лулчев. При това Багрянов я произнесе без да се свири „Шуми Марица“ или някой друг марш, като нещо съвсем второстепенно. Външнополитически тя сигурно няма никого да задоволи и по никой начин не може да се вземе като декларация на правителството. Тази вечер се получи телеграма, че Драганов приема поста на външен м[инистър].

6. VI. Вторник. Тази сутрин започна инвазията²⁹. Следобед приехме в Панчарево Божилов, Шишманов и Д. Христов.

7. VI. Сряда. Бяхме целия ден в Панчарево и обядвахме у Г. Гешов. Приехме сутринта Партов и Вазов, а следобед Бешков, Василев, Петров и Йоцов, който трябваше да дойде пръв сутринта, но не можаха да го намерят. После приехме General-Oberst Schneckenburger, шеф на германската военна мисия у нас (нова длъжност). Ходихме заедно с Княза да видим мястото за бараките, на което се установихме.

12. VI. Понеделник. Приехме Багрянов и се споразумахме за понълването на кабинета с Драганов, Сталийски³⁰ и Сл. Василев. Следобед приехме Драганов, който пристигнал в събота.

16. VI. Петък. Молебен за рождения ден на Царя в „Св. Неделя“ в 6 3/4 ч. сутринта. Присъствуваше дипломатическият корпус и мин[истерският] съвет. В 8 1/2 приех Габровски, който ме предупреди за настроенятия на Багрянов против мене и за дворцовите интриги, по силата на които той дошел на власт. Тази сутрин в дворцовия параклис имало също молебен, на който не бяхме канени.

18. VI. Неделя. Кръщавахме бебето на Василеви. Присъствуваха Багрянов, Драганов, Божилов и Мих. Кременови. На обед присъствува и Князът. Следобед Драганов ни докладва за вчерашната си среща с Beckerle, на която той го уверил, че ще изпълни всички задължения по Тристранния пакт, но предложил да се изгледят германските части от Варна, за да нямаме мъчности с русите. Аз не вярвам, че русите биха се задоволили с тоя начин на действие и биха се съгласили да не настояват на един изричен отговор на нотата за трите консулства.

В 6 ч. приех Beckerle, който беше поискал да ме види. Помъчих се да смекча впечатлението от резкия начин, по който Драганов беше поставил пред него въпросите, като го уверих, че няма никаква промяна в нашите отношения, ние само желаем да направим поне опит да отбием руската опасност, за да не се отвори нов фронт на Балканите, което е еднакво и против техните интереси, във връзка с това указах и на турската заплаха по последните сведения, които получаваме оттам (вън от оставката на Меменджоглу сведения от нашия военен аташе за изпращането на значителни количества тежки оръжия в Тракия); указах също така и на липсата на муниции за противотанковите оръдия, за което бяхме говорили напоследък. Мисля, че изясних достатъчно нашето становище, като наблегнах, че се касае повече за един чисто военен, отколкото за политически въпрос: оттеглянето на германците от Варна, което напълно би се оправдало от новото положение в Черно море, за да може да се избегне, ако това е възможно, един нов конфликт на Балканите с Русия, а евентуално и с Турция, за която ние сме убедени, че ще се намеси, ако Русия скъса с нас (позовах се и на телеграмата на Кьосенванов, че и Русия сега правела натиск върху Турция, за намеса, за да се скъси войната, понеже се чувствувала застрашена от глад). Веднага след това докладвах разговора на Княза, Багрянов, Драганов и Михов, които чакаха.

[а. е. 12]

6. VII. Четвъртък. Случайно узнахме, че днес целият М[инистер]ски съвет ще се представи на Царя, за коя-

то цел всички м[инист]ри са поканени на чай във „Врана“. Това е първият номер на Багрянов. Като говорих с Княза по телефона, той ми загатна за това посещение. Изказах му негодуванието си, че нищо не ни е съобщено за него, понеже това е все пак един държавен акт. Възрази ми, че посещението било „частно“ и че и кабинетът на Божилов се бил представял по някакъв случай. Отговорих му, че не си спомням подобно нещо и че се касае вероятно за случайна среща с някои от м[инист]рите. Князът се колебаел дали да присъства. Каза ми, че са проектирали да се издаде и комюнике. Възразих и за него и той ми каза, че ще говори с Багрянов дали трябва да се даде комюнике. В 7 ч. Костов се обади по телефона да ми съобщи съдържанието му и да ме пита дали го одобрявам. Отговорих съвсем студено, че щом са го одобрили аз няма какво да кажа. Генералът е също крайно изненадан и обезпокоен от тази демонстрация, която колкото и да е незначителна наглед, издава известни тенденции, които могат да имат много неприятни последици. Иска се вероятно да се подчертае интимността на този именно кабинет с двореца и неговата независимост от другите двама регенти.

7. VII. Петък. Бяхме в Панчарево. Князът не отвори дума за вчерашния прием в двореца. Ние с генерала също решихме, след това което аз вчера вече казах по телефона, да не подигаме наново този въпрос, за да не се сметне, че му предаваме прекалено значение. Приехме с генерала Сп. Ганев. Разправи ни за крайно лошото впечатление, което направила демагогската реч на м[инистъ]р Василев в Сливен и Бургас. За това щели да донесат и официално генералите Христов и Младенов. Още по-възмутително било покровителството, което Василев и жена му, а заедно с тях и обл[астният] директор Хр. Гуцов оказвали на известния водач на банда Лъсков и на неговата жена³¹, бивши учители и прононсирани комунисти. Когато преди известно време Лъсков бил арестуван, Василев преди още да бъде м[инистъ]р, се застъпил за него пред Гуцов, който го освободил. Лъсков познат като добър организатор, веднага образува известната чета, която напоследък бе унищожена от военните. Лъсков ранен тежко в крака (кракът му

бил откъснат от картечница) поискал да го отведат в Бургас, „понеже м[инистър]р Василев и обл[астният] директор щели да го освободят“. На това отгоре м[инистър]р Василев при обиколката си в Бургаско се отбива в Каблешково, известен комунистически център, в който войската е трябвало да извърши известни репресалии, и държал реч, в която порицал тези действия, като заявил, че не иска „черни забрадки“. Военните били силно възмутени от цялото това поведение на м[инистър]р Василев. Жена му на дадения обед в чест на Василева се заинтересувала за жената на Лъсков, питала дивизионния командир Младенов, какво е станало с нея и поддържала, че тя била много добра жена. Дивизионният насмалко щял да напусне обела.

8. VII. *Събота*. Приехме в Панчарево адм[ирал] Маршал, натоварен със специална мисия по охраната на Дунава със седалище Виена. Сим. Пашев предупредил генерала да се пазим, понеже се искало отстраняването ни.

13. VII. *Четвъртък*. Приехме в София началниците на армии. Говори се доста много по борбата с четниците. Получи се от Загоров телеграма от 11 т. м., с която съобщава, че герм[анското] правителство дало съгласието си да се оттеглят от Варна параходите и хидропланите („нападателните средства“), за да ни даде възможност да водим една политика на мир, приятелство и лоялност с Русия. Германия правела това против нейното убеждение, че не трябва да се отстъпва на исканията на Русия, за да се подкрепи вътрешната политика на българ[ското] правителство (Paul Schmidt бе казал на Бобева: за да се даде доказателство, че Германия не иска намесата ни във войната). Ribbentrop очаквал, както Драганов обещал на Beckerle, че той ще му съобщи предварително текста на нотата, с която ще се отговори на искането на русите за трите консулства. Загоров извлякъл впечатление, че по-нататъшни отстъпки в това направление няма да ни се правят (Schmidt на Бобева: отстъпката била einmalig*).

Правителството още не е дало отговор на руската

* Еднократна.

нота за консулствата, като уверява Кирсанова, че то прави нещо повече с взетите мерки за оттеглянето на германските нападателни средства от крайбрежието. Русите все още настояват за отговор, макар и не вече така ултимативно.

17. VII. Понеделник. Събрахме се при Багрянов, който е уж болен, в Горското училище. Той ми се видя този път крайно лекомислен и повърхностен. Приел консistorията и някой си Янев, който служи едновременно нам, на германците и на американците, комуто Багрянов искал да възложи мисия в Цариград. Обясних му как стои въпросът с изселването на евреи от нас и му препоръчах да вземе мерки, които той смята необходими в това отношение, негласно, а не с шум чрез Червения кръст, както той мислеше да направи. Предлагаше да изпрати проф. Дончо Костов за пълн[омощен] м[инистър] в Москва. Казах му, че би било по-добре да вземе предварително само по принцип съгласието за нов пълн[омощен] м[инистър], а изборът на лицето да остави за после, с което и той се съгласи.

20. VII. Четвъртък. Получихме надвечер съобщението за атентата срещу Хитлер, извършен днес.³² Той е на всеки случай вече признак за разложение в герм[анската] армия, макар превратът да е бил осуетен. Сега се обясняват по-добре и събитията на Източния фронт, който генералът означава като „Добро Поле“.³³

23. VII. Неделя. В 10 ч. се събрахме у нас в Чамкория. Имаше да обсъдим вътрешното положение във връзка с голямото засилване на четническото движение, което безпокои вече твърде много и Багрянов.³⁴ По този въпрос вчера в Мин[истерския] съвет станали бурни разисквания. Вземало се решение да се смени военният м[инистър] с лице от строя, което да вземе здраво армията в ръцете си и да се сменят някои от областните директори. Изтъкнах, че след като говори генералът, че положението е действително много тревожно и че предложените от Мин[истерския] съвет мерки не са достатъчни. Необходимо е преди всичко правителството да изясни своето становище, понеже населението е в недоумение и голяма част от него смята, че се отива

наляво. Борбата с четите не може да се води само със сила, необходима е и пропаганда, което сега все още съвсем липсва. Багрянов в своето изложение каза, че съществували два фронта, между които се намирало правителството: националният, който държи с Германия, като катраник, закачен на кола, и левичарският, който държал с Русия. Възразих, че не споделям това схващане и че проблемата се поставя неправилно. Има действително между националистите известна група, която по едни или други съображения свързва съдбата на България с Германия, обаче има и много други, които държат с англосаксонците или преследват чисто национална политика. Фронтовете следователно не са Германия или Русия, но днешният държавно-социален строй или комунизмът. Първият се застъпва не само от Германия, а от почти всички други държави, дето комунизмът се представя само от Русия. Ето защо националистите няма защо да се свързват само с Германия, додето комунистите не могат да не се свързват с Русия.

Настоях борбата с четите да се възложи наново на войската, на която да се подчини временно и жандармерията, като изтъкнах, че е било прибързано да се отнема борбата с четите от войската, преди да се организира жандармерията, което не може да стане порано от 2—3 месеца (сега са около 5000 души, когато трябва 12 000; няма кандидати, което се дължи между другото и на лошата редакция на заповедта, с която се дава право на войниците да постъпват в жандармерията, без да се казва какви са предимствата; на това обърнах още своевременно внимание, но и досега не е поправено). Също тъй се избърза с освобождаването на интернираните и на част от събраните в концентрационните лагери, което силно насърчи четническото и отслаби съпротивителната сила на полицията и гражданството. Възприе се единодушно да се върнат наново към войската, додето се организира жандармерията и граждански групи за борба с четниците.

За военен м[инистър] Багрянов предлага ген. Стойчев. Казахме му да опита да го уговори, макар да сме сигурни, че той няма да приеме. Князът и Багрянов останаха за обед у нас.

Следобед дойде Станишев, от когото разбрах, че в

Мин[истерския] съвет е имало големи разногласия и че Станишев, който напълно се сходя с мене, е трябвало да води упорита борба против левичарските тенденции на някои от колегите си. Той моли за подкрепа от регентството, която аз му обещах.

24. VII. Понеделник. Получихме интересни сведения от щаба на войската за комунистическото движение у нас. Явило се голямо охлаждане между Отечествения фронт и БКП, която искала да работи самостоятелно. В самата нея имало раздвоение: умерените считали четническото движение за излишно, понеже то изхвърляло кадрите на партията, като същевременно искали да се застъпят по-силно националните интереси. „Младите“, които сега били по-силни, искали да се следва сегашната политика³⁵. Станишев също ми казваше, че в Македония у младежите имало голямо разочарование от Тито след споразумението му с краля.

В един свой доклад от 15. VII. от Букурещ Ив. Попов съобщава, че преди намесата на Ърл му казал, че разочарована от миналата война и изиграна тогава от своите съюзници, Америка няма да се намеси в тази война. Тогава Ърл защищавал поведението на България, като разправял, че когато английският пълн[омощен] м[инистър] Рендел обвинил българите за големите отстъпления, които правели на Германия, той му отговорил: „Кажете ми, моля Ви се, какво би сторила Англия на мястото на България, ако като нея нямаше повече от 6 милиона население и ако Ламаншът не беше по-широк от Дунава?“

27. VII. Четвъртък. Събрахме се пак в Горското у[чилище] при Багрянов заедно с Драганов. Генералът е на мнение, че трябва да преустановим тези събрания при Багрянов, понеже ще се изтълкуват тенденциозно. Впрочем при днешното заседание част от тавана падна върху главите ни. Багрянов докладва за срещите си с Кирсанов и Ментеш. Този последният е подчертал особено силно нуждата от приятелство между двете страни, сходството на интересите ни, нежеланието ни да се намесваме във войната изобщо, че трябва да се облекчим гръб на гръб. Решихме да направим опит, щом като от двете страни съществуват еднакви разположения,

дали не би могло да се дойде до някакво формално споразумение между нас и Турция. Кирсанов е настоял да се даде отговор на нотата от 18 май. Драганов ни прочете проекта за отговор, който аз настоях да се прередактира, като се изтъкне по-ясно, че при сегашната политика на правителството всъщност откриването на консулствата за контрола е излишно, но че все пак България, за да даде доказателства за своята добра воля, е съгласна да се възстанови засега консулството във Варна. Драганов се съгласи да прередактира нотата в такъв смисъл. Исках да се изтъкне в нотата още и това, че откриването на консулствата, както ги искат русите, би могло да се изтъкува като вмешателство във вътрешните ни работи и накърнение на нашия суверенитет, но Багрянов и Драганов не се съгласиха с това, за да се не дразнели русите. Освен нотата, Драганов иска да изпрати и лично писмо до Молотов, в което да му обясни по-подробно нашата политика и в заключение моли съгласието му за изпращането му в Москва на Д. Наумов, който да застъпва по-добре тази политика. Прочете ни проекта, в който се направиха някои поправки. Разгледахме подробно наново и вътрешното положение. Багрянов е решил окончателно да се засили борбата с нелегалните, като се възложи тя на военните. Жандармерията също ще се подчини на тях.

28. VII. *Петък*. Багрянов и Драганов дойдоха сутринта при нас — Князът в това време беше на стрелба — за да ни прочетат окончателния текст на нотата и писмото до Молотов, в което се направиха малки поправки. Преди да връчи нотата, Драганов ще я съобщи на Beckerle, както е обещал това по-рано, а също ще му каже и за писмото.

30. VII. *Неделя*. Днес жените ни уредиха благотворителен концерт за евакуираните, който има голям успех. Взеха участие Д. Ненов,³⁶ Вл. Трендафилов,³⁷ Л. Максимова и Кабакчиева. Артистите бяха у дома на обед. Приходът надмина 90 000 лева.

31. VII. *Понеделник*. Дойде да ме види Аладжов, който е възмутен от непостоянството и двуличието на Багрянов. Критикува остро стопанската политика на пра-

вителството, в която не вижда нищо ново, освен демагогски фрази. Решил да се откаже окончателно от общественно-политическа дейност. При него ходил един от видните функционери на ком[унистическата] партия, някой си Доброславски,³⁸ който му казал, че били във връзка с Багрянов и че смятали чрез него да могат постепенно да вземат властта. Само по такъв начин това щяло да стане без кръвопролитие. В противен случай ще прибегнат към терор и пак щели да сполучат, понеже били вече много силни, а имали и цели гарнизони със себе си. Не били много против царския институт, нито против регентството, но искали истинско народно управление. Дошел при Аладжов да му иска сътрудничеството, понеже нямали специалисти по стопанските въпроси. Аладжов отказал. Казал му, че това не съответствува на сведенията ни, според които комунистите считат Багрянов за по-голям и по-опасен фашист от всички други. Понеже Аладжов се познавал добре с него, посъветвах го да се срещне наново с него, след като стане известно, че правителството предприема решителна борба срещу четниците. Аладжов обещал да го направи, след като от моя страна го уверих, че ще запазя по този въпрос пълна тайна.

1. VIII. Вторник. Събрахме се у нас с Багрянов и Драганов. Драганов докладва за срещите си с Beckerle и Кирсанов. В [eckerle], разбира се, не одобрил нотата,³⁹ поради съгласието да се възстанови консулството във Варна. Кирсанов обещал да предаде нотата и писмото, но считал, че нотата била направена с „разрешение“ на немците, което Драганов с право опровергал. Багрянов прочете две писма от щаба на армията за одобрение. Едното до фелдмаршал von Weichs, с което, като се обръща внимание на растящата турска опасност, се подига въпрос за евентуалната помощ, която германците биха могли да ни дадат и във връзка с това се поставя въпросът за евентуалното оттегляне на нашия корпус от Сърбия. Второто писмо беше заповедта до командувашите армии във връзка с преследването на нелегалните, в изпълнение на устните нареждания, дадени на специалната по този случай среща от Багрянов и военния мин[истър]. В това писмо се загатваше по много несполучлив начин за амнистията, която пра-

вительството имало намерение да даде, като по-енергичното преследване на нелегалните се поставяше в зависимост от тази амнистия, нещо което според мене ще внесе недоумение и ще се отрази зле на цялата акция. Противопоставих се енергично на подобна реакция на заповедта, додето най-после Багрянов се съгласи съвсем да се махне този пасаж, а правителството да направи, което смята за необходимо по амнистията, без да се смесва този чисто политически въпрос с чисто военните разпореждания.

Получихме сведенията за предстоящото скъсване на отношенията между Германия и Турция. Решихме Драганов да се срещне с Beckerle, за да разбере какво мислят да правят в такъв случай германците и да му уясни нашето становище по този въпрос, според което би трябвало на всяка цена да се избегнат нови усложнения на Балканите.

2. VIII. *Сряда.* Турското Велико-н[ародно] събрание одобрило скъсването на дипломатическите и стопански отношения между Турция и Германия. Срещата на Драганов с Beckerle се състояла преди обед. Следобед приехме Драганов в Панчарево. Beckerle си взел бележка от заявленията на Драганов, но още не е могъл да каже нищо положително. Дал е на всеки случай да се разбере, че немците не са доволни от нас, като е направил главно някои оплаквания по пресата. Препоръчах по-голямо внимание и да не се дразнят немците с дреболии, за да не предизвикаме някоя нежелателна намеса от тяхна страна, която автоматически би ни увлякла във войната. Изненади още не са изключени. Онзи ден получихме телеграма от Петров-Чомаков, в която той говори за едно евентуално споразумение между Русия и Япония. Признаци за това той вижда в три обстоятелства: неприязненото отношение на СССР към Чан-Кай Шек⁴⁰; помощта, която СССР оказва на неговите противници комунисти и снабдяването на Япония от СССР с известни материали. Това отговаря напълно на моето отдавнашно убеждение, че войната ще свърши с един съюз между Русия и Япония против англо-американците. Японският съветник Умеда, когото видях случайно, ми говори за сериозни опити от японска страна да се дойде до споразумение между Русия и Германия.

Разбира се, че това би могло да стане само за сметка на Балк[анския] п-ов и Проливите.

6. VIII. Неделя. Сутринта се събрахме у нас с ген. Русев, ген. Трифонов, Багрянов и Драганов. Германците предложили да изпратят у нас един въздушен корпус. Отговорихме, че сега не е желателно да идва у нас, за да се не сметне от турците като предизвикателство след скъсването на отношенията с Германия; за това молим да се съсредоточи в пространството Ниш—Белград, като съобщаваме, че у нас всичко е готово, за да може той да дойде само за няколко часа. Разгледахме след това писмото, с което се дава отговор на писмото на фелд-м[аршал] Keitel, което ни беше докладвано вчера след-обед. На нашето искане да се оттегли една дивизия от корпуса с оглед на възможните усложнения с Турция, Keitel отговаря, че след направената проверка, това се оказва невъзможно; същевременно той подига въпрос за нашата мобилизационна готовност, като смята, че Турция е скъсала не само с Германия, но изобщо със силите от Оста. Отговорът е направен в смисъл, че отношенията с нас не са скъсани и че в наш общ интерес е да се избегне един конфликт с Турция. Обяснява се какви мерки са вече взети в мобилизационно отношение (мобилизация 70%, придвижване на отделните дивизии към границата); настоява и за допълване на въоръжаването; съобщава се, че обещаната само една бронирана дивизия в района на Скопие—Ниш за времето до 15 август съвсем не е достатъчна за първа боева готовност и се настоява да се изпратят на първо време поне три дивизии. Въпросът за корпуса в това писмо засега не се подига, като това се остави да се направи във връзка с отговора на нашето писмо.

Драганов след заминаването на военните докладва за вчерашната си среща с Beckerle, на която последният е съобщил становището на своето правителство по нашия отговор на руската нота за консулството. Германското правителство посрещало нашата нота „mit starkem Befremden“*. То не одобрява възобновяването на варненското консулство и смята, че то ще бъде послед-

* С голямо учудване.

вано от нови искания. Счита поведението на нашето правителство като „Distanzierung“* от досегашната политика и като „Liquidierung“** на политиката на Тристранния пакт. Една страна като България, която се влияе от временното създадено лошо положение, ще съжалява по-късно за това. Германският министър на вътрешните работи „nimmt an, dass die bulgarische Regierung von ihrem Vorhaben Abstand nehmen wird“***

Драганов изказал съжаления, че в Берлин не разбират нашата политика, като развил наново тезата, че е в наш общ интерес да се избегне в този момент, доколкото е възможно, един конфликт както с Русия, така и с Турция. В края на продължителния разговор, в който явно проличало недоверието в нашата политика, Драганов помолил да се запита Берлин да ни се каже ясно дали те желаят ние да скъсаме с Русия и Турция или не.

Драганов ни прочете доклада на К[ьосеванов], който се е завърнал. От Вашингтон е дошел доста благоприятен отговор на направената от наша страна декларация в смисъл, че в удобен момент ние сме наклонни да излезем от войната. Препоръчва ни се обаче да побързаме и се обещава допълнителна телеграма. М[ошанов] заминава утре вечер; дадени му са подробни инструкции в смисъл нашите войски да останат в Тракия и Македония до окончателното разрешаване на териториалните въпроси⁴¹. Решихме да се повика незабавно Попов от Букурещ във връзка с неговите разговори с М. Антонеску за взаимна информация и съгласуване на гледищата.

На 3 т. м. са станали големи саботажни (разрушения на сградите с взривове и опожаряване) във Вранска баня, Бояновци и Фелдм. Лист. Има доста убити железничари и войници. Това прави положението във Вранско все по-неудържимо.

10. VIII. Четвъртък. Посети ме проф. Ал. Цанков. Той се безпокои от слухове за завои в нашата политика и за излизането от кабинета на Станишев, Арнаудов и

* Дистанциране.

** Ликвидиране.

*** Приема, че българското правителство ще се откаже от намерението си.

Сл. Василев, с които се е срещал и ги убеждавал, че не трябва да си дават оставката. Казах му, че за завой не може да се говори, понеже действуваме в съгласие с германското правителство. Безпокоили го много и слуховите, че съм бил болен и съм щял да си давам оставката. Отговорих му, че слава богу нито съм болен, нито имам намерение да си давам оставката, но напротив ще изпълня дълга си докрай. Това го успокои, тъй като той се бои от одружбашаване на управлението. Разочаровал се съвсем от Княза.

12. VIII. Събота. Следобед Н. Мушанов депозира една декларация, подписана от него, Кр. Пастухов, Д. Гичев, К. Георгиев, Ат. Буров, д-р Ив. Пашов, д-р М. Нейчев, проф. П. Стайнов, К. Муравиев, В. Димов, д-р Ал. Гергинов, Н. Петков и д-р Ат. Москов. Искане да се измени коренно досегашният курс на външната ни политика, излизане от войната, сближаване с Русия, оттегляне на войските от земите, за които не претендираме, строго спазване на конституцията, като за всичко това „се образува едно народно конституционно правителство, ползващо се с доверието на целия български народ“. Датирана е от 7. VIII. т. г. и подписите са заверени от Мушанова⁴².

Надвечер се събрахме заедно с Драганова, който ни съобщи, че е имал две бурни срещи с Beckerle във връзка с прекарването на стотина пленени руси през наша територия. В края на краищата В[eckerle] отстъпил за групата в Драгоман, но отказал по отношение на една група от 50 души в Надежда, понеже се числили към Wehrmacht'a*. Той смятал сега, че за нотата до русите трябвало да чакаме одобрение от Берлин, макар Драганов на времето да му бе казал, че му я съобщава само за сведение и че ще я подаде още на другия ден. Изобщо разногласията с немците все повече се увеличават, но и Драганов е твърде рязък в разговорите си, което без съмнение още повече влошава положението.

Багрянов виждал вчера Кирсанов, който му прочел една нота, с която се заявявало, в отговор на нашата, че въпросът за откриването на консулствата, при новото положение, загубил вече своето значение и че сега

* Вермахта.

се искало от нас да скъсваме с Германия, а Багрянов му казал, че ще му даде отговор след предстоящото внасяне на камарата, когато правителството добие нейното доверие, тъй като един отговор сега не би имал голяма стойност.

Подписахме указа за свикването на Н[ародно] с[ъбрание] за 17 т. м. Говорихме и тримата много настоячиво на Драганов, че ще бъде неуместно да се внася в този момент законопроект за амнистия в камарата. Такъв законопроект бил вече изработен, та поискаме утре да го прегледаме предварително. По-късно дойде и Багрянов. За наша изненада той се откажа от амнистията, щом заговорихме за нея. Намирал я и той при новото положение за неуместна. Решихме К[иселов] да замине колкото се може по-скоро за Ц[аригра]д. Драганов се ангажира да представи един проект за тайно споразумение с Турция, прието вече по принцип от Сарачоглу (според телеграмата на Балабанов), за да се избегне един въоръжен конфликт между нас и Турция.

14. VIII. Понеделник. Сутринта приехме Beckerle, който ни прочете една нота във връзка с прехвърляните през България руски доброволци* и пленници. Касае се за 100—150 души, задържани от нашите власти с оглед на Хагските конвенции. Нотата е съставена в доста остри изрази и настоява за незабавното пропусчане на облекените в германска униформа руски доброволци, които германците считат за Wehrmachtsangehörige,** придружени от един немски капитан от 10—15 подофицери, като заявяват, че те ще стрелят, ако до тях бъдат допуснати наново лица, които да правят пропаганда против германците (изглежда, че част от тези доброволци при преминаването им през България са избягали). По-нататък нотата съдържа едно обвинение срещу Драганов, който съветвал германците да се споразумеят с русите и завършва с един пасаж, който би могъл да се схване едновременно като заплашване и изнудване. В него като се припомня, че германците ни защитили в Берлин срещу исканията на Молотов, се заявява, че сегашната

* От частите си предателя ген. Власов.

** Служещи на вермахта.

политика на България била „Distanzierung“* от досегашното ѝ поведение и че тя би оправдала изоставянето ни на болшевизма от страна на Германия.

Казахме най-напред на Beckerle, че всички тези разправии биха се избегнали, ако те не бяха препратили тези няколко вагона с доброволци и пленници през нашата територия, както ги вече бяхме молили за това. Той отговори, че разпореждания в този смисъл са направени и че голямата маса минава през Румъния, но че тези вагони по погрешка са минали през България. Обърнахме му внимание, че последната част от нотата „tut uns Leid“,** тъй като тя поставя съвсем неправилно въпросите и отхвърлихме категорично обвинението, че ние отиваме към болшевизма, като посочихме на енергичната борба, която тъкмо сега сме започнали чрез армията срещу партизанските чети у нас. Във връзка с това стана необходимо да формулираме наново нашето становище, че е в интереса на двете страни да се избегне в този момент едно разширение на конфликта на Балканите, и че за тази цел ние сме принудени да правим някои концесии на русите. Beckerle формулира наново гледището на неговото правителство: русите ще скъсат с нас, когато им е удобно и за това ще трябва да подготвим народа си за този момент; те смятат, че това ще стане най-добре, ако държим спрямо русите един остър и категоричен език. Констатирахме, че по отношение на Endziel*** на нашата обща политика ние сме напълно съгласни, но се отличаваме по отношение на методите: остър език спрямо русите ние не можем да държим, не само защото сме малка страна — което е позволено на Германия, не е позволено на България, — но и защото нашето население няма да позволи и няма да прости на никое правителство да държи подобен език. Ето защо ние се стремим да постъпваме така, че вината за едно евентуално скъсване с Русия да падне върху нея, а не върху нас. На това Beckerle отговори, че ние очевидно държим повече на Русия и зачитаме нея повече, отколкото Германия. Възразах му на това, че какви са нашите отношения с двете велики сили се

* Дистанциране.

** Не е по наш вкус.

*** Крайната цел.

вижда най-добре от обстоятелството, дето ние сме съюзници на Германия и можем да станем противници на Русия. Beckerle каза, че той разбира нашето поведение и се старае да го обясни в Берлин, обаче там имали други възгледи и това правело даже и неговото положение мъчно; по тази причина загатна, че една лична размяна на възгледи с меродавните лица в Берлин би била желателна, като срещата бъде съвсем неофициална. Изказахме съгласие с това внушение. Казах му, че той ни разбира, защото живее между нас и вижда какви са тука условията, следователно не е чудно, че в Берлин не винаги ги преценяват правилно. Тъкмо като „Realpolitiker“* той би трябвало да гледа ясно на нещата и да ги взема така, както са, а не така, както би му се искало да бъдат. Той загатна и за това, че когато Германия побеждавала, ние сме вървели с нея, а когато тя имала неуспехи ние сме се отделяли. Отговорих му, че сигурно има хора — за жалост и българи, — които желаят да развалят отношенията ни и за това приказват така, обаче това не отговаря на действителността и ние винаги сме действували в споразумение с тях в интереса и на двете страни. Той изказа и някои малки оплаквания от сегашното правителство, между които и това, че правителството не било направило още декларация по външната политика. Отговорих му, че това са дребни работи, на които не трябва да се отдава голямо значение, колкото се отнася до декларацията на правителството, за да има значение, при нашия режим тя трябва да се направи пред Н[ародното] с[ъбрание], което е свикано за 17 т. м. и сигурно ще се направи.

Разговорът трая час и половина и се водеше почти изключително от мене. Веднага след срещата повикахме Багрянов, за да го поставим в течение на разговора. Той обеща да се срещне с Драганов, преди Beckerle да види и него.

Понеже с генерала се бояхме, че ако се отхвърлят немските искания за руските доброволци може да се дойде до конфликт, преди още да е уговорено каквото и да било с противната страна и по такъв начин да увиснем във въздуха и да изгубим всякаква стойност

* Реален политик.

за противника — в един кратък разговор по телефона Драганов ми каза, че той не би могъл да приеме немските искания — решихме да слезем следобед в София, за да следим работите отблизо. В 4 ч. се срещнахме с Княза в регентството, който на моя въпрос ми отговори по обичая си твърде категорично, че той се солидаризира с Драганов да се отхвърли искането на германското правителство. Когато обаче му изложих на каква опасност се излагаме в такъв случай, съгласи се въпросът да се разгледа наново с Багрянов и Драганов. Срещата се уреди за утре в Чамкория, понеже Драганов ще види Веckeгle едва днес в 6 ч.

Възползувахме се от пребиваването ни в София, за да видим с генерала бившия м[инистър] Христо Стоянов⁴³, който беше искал среща с генерала. Стоянов, както и Ал. Цанков, е много обезпокоен от слуховете за промяна в регентството, които се разпространяват от хората на Багрянов. Той смята, че всяка промяна в регентството в този момент ще бъде грешка и че този въпрос трябва изобщо да се снесе от дневен ред. Според него правителството на Багрянов е изгубило вече 60% от своя престиж: 1) поради погрешната си стопанска политика, тъй като с новите цени се облагодетелствуват само едрите земледелци и вършачкопритежателите (Хр. Василев!); сам Стоянов съветвал Багрянов да се даде премия за житото само на тия производители, които ще дадат на държавата само до 8000 кг жито; 2) поради мекушавата и колеблива вътрешна политика. Пладнарите са против комунистите и само те държат широките селски маси в ръцете си. Те считат, че най-великото дело в този момент ще се извърши, ако може да се избегне окупацията на страната ни от чужди войски; за тази цел трябва да се облекнем на англо-американците, за да се парират домогванията на Русия. С германците трябва да се отнасяме почтено, като ги убедим да се оттеглят и възобновим нормални отношения с Англия и Америка. Пладнарите не са сега за интегрална Югославия*; насърчително е, че Тито се е споразумял с краля; това показва, че в Югославия няма да се въведе комунистически строй. Правителството трябва да се смени и камарата да се разтури, като

* Т. е. за включването и на България в Югославия.

се хвърли върху нея вината за досегашната политика. Новото правителство може да бъде съставено безразлично от кое лице, посочено от регентството, също и Вътр[ешно] м[инистерст]во може да се даде напр[имер] на някой генерал, за да се осигури реда. В правителството трябва обаче да влязат петима пладнари. Като такива Стоянов посочи, освен себе си, Н. Петков, Н. Атанасов⁴⁴ и евентуално Ас. Стамболийски* (не е годин за м[инистър], обаче името му) и К. Муравиев. Той счита, че само пладнарите ще бъдат добре погледнати както от русите, така и от англо-американците и само в тях могат те да имат доверие, защото имат широки връзки с тях, били са винаги опозиция и изхождат от широките маси. Отечественият фронт няма никакво значение и никакво конкретно ръководство. Пладнарите не влизат в него⁴⁵ и той е само едно пропагандно средство на комунистите. Тези последните имат големи хора като Йонков⁴⁶ и Борис Копчев⁴⁷, с които Стоянов се е запознал, когато е бил в концентрационен лагер в Гонда Вода при Асеновград. Стоянов сега е напуснал Шумен, защото се боял да го не вземат на сила в едно селско-работническо правителство, каквото се проектирало от комунистите⁴⁸.

15. VIII. Вторник. В 10 ч. сутринта се събрахме пак с Багрянов и Драганов. Драганов докладва за снощната си среща с Besckerle във връзка с руските доброволци. Пред Драганов Besckerle изглежда да е поставил въпроса в по-друга светлина, отколкото пред нас. Драганов поискал препис от нотата, понеже тя съдържа обвинения против него, на които той трябвало да отговори по-подробно. Besckerle не му дал препис и обещал да запита дали това е възможно. Дотогава изглежда, че въпросът за доброволците ще остане висящ.

Багрянов направи изложение по текущите въпроси и мерките, които трябва да се вземат във връзка с тях. Разгледахме проекта на споразумението (декларация) с Турция и направихме някои изменения в него. Решихме М[ошанов] да бъде упълномощен официално да направи сондажи като за тази цел и К[иселов] замине веднага за Ц[аригра]д. Да се побърза с идването на

* Спн на Александър Стамболийски.

Попов от Букурещ. За да се организира по-добре борбата с партизаните, решихме при военния м[инистър] да се назначи един генерал специално с тази задача. При срещата, която стана вечерта с ген. Русев, за такъв бе посочен ген. Димитров, бившият началник на жандармерията. Във връзка с вчерашните слухове за някакъв преврат*, разпространявани от зап. полк. Трънка, обърнахме внимание на ген. Русев да вземе подходящите мерки.

16. VIII. Сряда. Надвечер се събрахме пак с Багрянов и Драганов, за да приемем окончателно текста на проектираното тайно споразумение с Турция в смисъл, че и двете държави ще направят всичко възможно, за да се избегне един конфликт между тях и едно ново усложнение на Балканите. Багрянов искаше да турне пасаж, в който да се подчертае не само приятелството, но и общността на съдбата на Турция и България. Аз се противопоставих, понеже това нещо няма да се хареса на Русия. Багрянов веднага се съгласи с мене, като забеляза, че моето мнение било „по-далновидно“.

Във вчерашния разговор останах малко изненадан, че Багрянов много лесно се съгласи да не внася в камарата законопроект за амнистия, против който се изказаха и тримата регенти, тъй като по-рано той много настояваше за амнистия, въпреки моите възражения, че в тоя момент тя не би била уместна. Споразумяхме се обаче той да я обещае в утрешната си реч в Н[ародното] с[ъбрание], а също така да вмъкне в тази реч един пасаж и за възможното оттегляне на корпуса от Сърбия, за да обезоръжи по този начин отчасти опозицията.

При вчерашните ни разговори дойдохме всички еднотушно до убеждението, че нашите разговори за едно евентуално излизане от войната ще имат само тогава тежест и ще бъдат от полза за нас, ако ние не сме още скъсали с Германия. В противен слуучай ние губим всяко значение, тъй като сами не бихме могли да се противопоставим евентуално на един военен натиск.

* Преврат, подготвян от хитлеристите със съдействието на Ал. Цанкоз.

17. VIII. Четвъртък. Днес следобед на 4 1/2 ч. Багрянов произнесе своята реч в Н[ародното] с[ъбрание]. Аз бях казал още преди два дена на генерала, че Багрянов сигурно ще ни изиграе някой „уюн“ в Н[ародното] с[ъбрание]. Така и излезе. Речта му не само ни изненада, но в някои отношения ни и възмути. Аз не вярвам друг път да е произнасяна от трибуната на Н[ародното] с[ъбрание] една по-пораженска реч, в която да няма поне две думи за това, че правителството е готово да брани и да отстоява интересите на страната. Речта на Багрянов е една безусловна капитулация пред евентуалните победители, една пледоария за мир на всяка цена, преди още даже да сме влезли в борбата.

Първата част на речта — за миналото — е изпълнена със самохвалство; тя издава човек, влюбен в себе си, с много голямо самомнение, с особна склонност да цитира себе си; човек, който всичко е предвиждал и в нищо не се е излъгал; Багрянов счита себе си за единствения изразител на народната воля. Всичко се тълкува от него тенденциозно. Той счита като резултат на неговото управление, че въздушните бомбардировки са прекратени от десет седмици, а забравя, че те бяха прекратени и два месеца преди неговото идване на власт. Втората част — за настоящето — е най-злокачествено демагогско изложение за „отговорностите“, с което той още повече разделя здравите обществени сили; големите събития като присъединяването на Добруджа, Македония, Тракия и Западните покрайнини за него не съществуват, както въобще той игнорира всичко, което не е свързано с неговата личност. Той забравя, че един народ освен за цървули и клинци, трябва да се грижи и за други много по-важни неща, и че не са цървулите и клинците, които осигуряват съществуването на един народ. Третата част — за бъдещето — е изложение на един фантаст, който мисли повече за световния мир и за мировата справедливост, отколкото за нашите национални интереси и който дава съвети на големите държавници по какъв начин трябва да се сключи мирът. С една дума реч на човек, който иска да мине за пророк и месия, проповед на евангелски пастор или последовател на Дънова. Все пак всичко друго бих му простил, но не и това, че въпреки онзи деншния ни раз-

говор, той проигра всички шансове да добием по-изгодни условия за примирие, тъй като предварително дава да се разбере, че той няма да жертвува кръвта нито на един български войник за нашите национални идеали, и то след като от доклада на Франгя му беше известно, че англичаните са готови да ни направят някои отстъпки само заради това, че те не искат да жертвуват 5000 англичани за борба на Балканите. Изобщо речта на Багрянов ще ни създаде големи затруднения и ние с генерала сме много загрижени.

С инж. Франгя се касае за следното. Той е бил в Ц[аригра]д и след завръщането си е представил на м[инистър]-председ[ателя] писмен доклад, който ние четохме при срещата ни завчера във вторник. Франгя е бил поканен на разговор от някой си Кемерн, англичанин, който изглежда е натоварен с някаква специална мисия в Ц[аригра]д. Франгя се е явил при него, но го е предупредил, че той може да говори с него само като частно лице, обаче е обещал да съобщи за разговора на м[инистър]-председателя. Говорили са върху положението у нас и военното положение. След няколко дена Франгя е бил повикан отново от същия англичанин, който му съобщил, че получил телеграма от Форейн-офис, с която се давали приблизително следните условия за излизането ни от войната: оттегляне на нашите войски от всички заети територии и гарантиране на границите от 1939 год. Тогава именно англичанинът му казал, че той не храни никакви особени чувства към България, но не искал да рискува кръвта на 5000 англичани при един нов конфликт на Балканите.

18. VIII. Петък. Прекарах една безсънна нощ. Сутринта слязохме с генерала в София. В Панчарево, дето ни завари тревога, срещнахме П. Кьосеиванов и Серафим Георгиев, с които разговаряхме продължително върху снощната реч на Багрянов. Те са много загрижени и обезпокоени от нея, обаче не допускат, че Н[ародното] с[ъбрание] би реагирало срещу Багрянов. Главните въпроси, които почти всички си поставяли, били дали речта е била предварително известна на регентите и дали вече е постигнато някакво споразумение с германците, за да се излезе с тези изявления. Всъщност нито едното, нито другото е вярно. Снощи народните

представители са били само изнасадани, днес обаче се явило едно отрезняване. Особено са озадачени и покрусени националните елементи, тъй като в речта няма нито дума за националните ни аспирации и за Македония.

В София поиска да ни види Спас Ганев, който също така е много недоволен. Срегнахме се и със Симеон Патев, който ни каза, че речта на Багрянов е посрещната добре в по-широките маси, но политически мислещите хора са много обезпокоени. В София са били разпространявани много тревожни слухове: тази нощ ние с Михов сме били арестувани, говорело се за преврат и др. подобни, отивало се даже дотам да се говори за насилственото ни отстранение. Тази сутрин Патев се беше обадил по телефона на генерала, само да го разбере дали е добре. Всички тези слухове се поставяли във връзка с кампанията на Багряновите хора главно против мене, но отчасти и против генерала, като се изтъква ролята на Стоил Стефанов, който бил способен на всичко. От различни среди ни се правят вече на няколко пъти предупреждения да се пазим. Отговорих на генерала, че предпочитам такава една смърт на поста си пред всяка друга. Мисля обаче, че в случая се касае повече за един морален натиск върху ни, за да се оттеглим.

При завръщането на неприятелските самолети от Румъния днес бяха хвърлени и над Лом 21 бомби. Има разрушени сгради и няколко души ранени. Това е накарало мнозина да изтрезнеят след снощната реч на Багрянова, понеже са я разбрали, че тя вече възвестява мира у нас.

19. VIII. Събота. Следобед дойде Князът. Разгледахме текущите съобщения. Аз обърнах внимание на Княза върху лошите отражения, които би могла да има речта на Багрянов с това, че той много рано е разкрил картите си. Това може да се отрази зле на отношенията ни с германците, може да предизвика смутове в страната ни, а същевременно отслабва значително и нашите позиции при преговорите, които смятаме да водим със съюзниците. Казах всичко това в мека форма, като изтъкнах, че в общи линии одобрявам напълно декларацията на Багрянова, но намирам, че той е бил прека-

лено откровен. Князът се съгласи с мене и каза, че ще бъде добре да имаме утре с Багрянов един „приятелски разговор“ на тази тема.

Военният м[инистър] ни съобщи по телефона, че тази вечер Багрянов щял да ни донесе някакво много важно писмо. И наистина, в 10 ч., когато Князът си отиде, Багрянов дойде и ни даде едно подробно изложение от един много солиден и сериозен таен сътрудник, лично познат на Багрянов, който е потвърдил своите донесения с писмена клетва. В тях се дават много правдоподобни сведения за това, че германците замислят един преврат у нас с помощта на войската и десничарите; ако той не би могъл да се организира, наклонни били да прибегнат евентуално и към окупация, макар тя да не била така вероятна. Германците негодували най-много от това, че Багрянов не предупредил Бескерге за своята реч. Те щели да изчакат и речта на Драганов и веднага след това щели да действуват.

20. VIII. Неделя. Събрахме се пак у нас с Багрянов и Русев в 10 ч. Разгледахме положението в Моравско, което вследствие на приждането на нови комунистически сили започва да става вече застрашително. Решихме два от полковете, които са вече доста изморени, да се заместят с нови, като се поднови искането за отдръпването на двете издадени напред наши дивизии до старата граница на първоначалната окупационна област. Разгледахме след това сведенията за проектирания преврат, като се уговориха нужните в случая предохранителни мерки. Ген. Русев, във връзка с това изтъкна, че речта на Багрянов е възбудила недоумение в някои военни среди, главно във връзка с обучението на младите войници, тъй като тя е била разбрана в смисъл, че се отказваме от нашите национални идеали. Това ми даде повод да направя и аз моите забележки върху речта на Багрянова в най-приятелска форма и с препоръка, той сам да изясни някои свои мисли, които са били погрешно изтълкувани. На първо място да се подчертае, че ние не се отказваме от нашите национални идеали и от обединението, за което сме дали толкоз жертви, като изтъкнах, че националните принципи днес съвсем не са загубили още своето зна-

чение и че особено малките държави само въз основа на него могат да запазят своето самостоятелно съществуване. На второ място се спрях на въпроса, не е ли избързал Багрянов със своите изявления и върху опасностите, които могат да се появят от това както във външнополитическо, така и във вътрешнополитическо отношение. Смущенията във военните среди и сведенията за готвения от германците преврат дойдоха тъкмо навреме, за да подкрепят моите разсъждения. Багрянов видимо се съгласи с мене, взема си бележки и обеща при приключването на дебатите по неговата реч да даде необходимите разяснения. Обърнахме внимание на Багрянова и върху други въпроси, които доста отдавна очакват своето окончателно разрешение, на първо време ликвидирането на финансовия контрол (Qutier), уреждането с Швеция на въпроса за кибритената фабрика, който се протача още от времето на Божилова и неуреждането на който ни пречи твърде много в Швеция, назначаването на кореспонденти, на някои швейцарски вестници, за което сами бяха взели инициативата и др. подобни.

В разговорите си с генерала дадох свободен израз на всичките си опасения и тревоги във връзка с речта на Багрянова и изобщо във връзка с неговата политика. Багрянов за жалост ни най-малко не се е променил и остава все същия демагог и фантаст, все същия привърженик на позата и фразата, какъвто беше и по-рано. За мене стана през последните дни окончателно ясно, че той избърза със своите изявления, само за да не му отнеме някой първенството да излезе с тази програма преди него, без да мисли за последствията, които могат да се появят за страната. Вместо да действа мълчаливо и да гледа, преди да говори, да осигури максималните изгоди за страната, той предпочита рекламата, без оглед на това, което ще последва и е готов всеки момент да се оттегли с един увеличен личен престиж; като остави на други да се справят с мъчнотията, които ще се явят от неговата необмислена и прибързана не само външна, но също и стопанска политика. Право забеляза Серафим Георгиев, че той унищожи Дирекцията на пропагандата, която служеше на държавата и на нацията, за да създаде една пропаганда лично за себе си. Най-опасното е, че това, което той напра-

ви със сегашната си реч; може да се повтори още много пъти при неговото управление. Човек никога не е сигурен, че той ще постъпи така, както обещава и всеки момент може да ни изправи пред нови изненади. Генералът споделя моите разбирания, но аз преживявам голяма вътрешна борба: не мога да се солидаризирам с политиката и методите на Багрянова, но и отстраняването му в този момент би създавало големи усложнения. За да бъда последователен, би трябвало аз да напусна регентството и на това разчита сигурно Багрянов, както и цялата клика около него. Обаче чувствам, че в този момент това би било дезертиране от дълга ми и за това предпочитам засега да се опитвам да поправам гафове на Багрянов, додето положението се изясни повече и тогава да мога да взема окончателно решение. Генералът ми дава постоянно уверение, че той се солидаризира във всичко с мене и че няма да се дели от мене. Той ми е твърде полезен със своето по-спокойно обсъждане на нещата.

21. VIII. Понеделник. Прочетох още веднъж речта на Багрянов, за да вникна по-добре в нейната ръководна идея. Все повече се убеждавам, че тя е израз на едно особено поражение и това е вероятно причината, дето тя, може би, несъзнателно действа угнетяващо на всички здрави национални сили. Тя е пропита от един дух на пасивност, на липси на съпротива, в нея има нещо от идеите на дъновизма, на толстоизма и на старобългарското богомолство, нещо от свойствените черти на славянския анархизъм и нихилизъм, и за това, може би, речта допадна толкова на широките маси. Ние смятахме да образуваме едно правителство, което да увеличи преди всичко съпротивителната сила на нацията, за да може тя по-лесно да преодолее изпитанията, които ѝ предстоят, както това беше ясно изтъкнато и в приветствените думи, които отправихме при приемането на новия кабинет. Всъщност получихме един кабинет, който ще сведе съпротивителната сила на народа до нула. Правилно е схванал речта дипломатическият дописник на агенция „Ройтер“, Рендел Нил (телеграма на „Ройтер“ от Лондон, 18 август), който казва: „Речта, която съдържа нещо от атмосферата на мистификация, скъпа на фокусника, не е от естество да създаде напълно ново положение.“

Тъкмо най-подчертаните пасажии на речта, дават най-ясно израз на това пасивно отношение към най-жизнените въпроси за нацията, на тази пълна липса на воля за съпротива, на това пълно отричане на борбата за възтържествуването на един идеал. „Ето вече десет седмици източните Балкани са спечелени за мира“, казва Багрянов, без той сам да е направил нещо, което действително да е осигурило този мир. Той визира обстоятелството, че оттогава не сме имали въздушни бомбардировки, но забравя, че те бяха прекратени два месеца преди неговото идване на власт. Впрочем още на другия ден след речта му имаше бомбардировка на Лом.

По-нататък той казва: „Има ли господа, по-ясно предупредение за това, че ние не бива при никакви обстоятелства и по никакви причини да се намесваме в един такъв световен конфликт, към който нищо не можеше да допринесем и който по своите общи резултати ще надхвърли нашите отделни задачи?“ Багрянов съзнателно си затваря очите пред обстоятелството, че този конфликт засягаше най-чувствително и въпроса за нашето национално обединение и че, следователно, ние не можехме да останем безучастни към него, освен ако в пълно безволие се отречехме от това обединение.

Още по-характерен е следният пасаж, който той повтори вече няколко пъти както в първата, така и в сегашната си реч и който е зает от една негова по-стара реч (все пустото му самоцитиране!): „Тогава? Нека стегнем редовете си, за да отраем в борбата и да доживеем до новия свят на справедливостта. Да стегнем редовете си, за да го доживеем с по-малко страдания за този изстрадад народ, който в аванс плати чрез бедни от страдалия правдата, на която той остана верен, в която той вярва и която той чака от света.“ Да се дочака, следователно, правдата в пълно бездействие, за да дойде тя самата при нас! За жалост както правдата, така и свободата в днешно време не се дават даром, а трябва да се извоюват с жертви и борба. Тъкмо на тези работи критиката обръща най-много внимание. Всъщност те са, които най-много насърчават и съдействуват за онова голямо разложение, което наблюдаваме у нас и което ако не бъде задържано от една посмела реакция на националните сили, може да ни до-

веде до нови катастрофи, конфликти и кръвопролития на една вече съвсем друга база. Ние рискуваме да тръгнем с бързи крачки по пътя на поражение и на самоунищожението. Заради химерата за някаква световна справедливост, ние рискуваме да проиграем всички наши национални интереси, и то в един момент, когато даже и болшевиките издигат в култ националния принцип.

Кита също така преживява много силно отраженията от речта на Багрянова и преценките, които се правят за нея. Вчера тя беше разплакана, когато чула група деца да пеят „От Дунава до Бяло море“.

Германците досега пазят пълно мълчание по речта на Багрянова. Аз очаквам първите големи мъчнотии от тях.

22. VIII. Вторник. Драганов произнесе в камарата своята реч, която в много отношения се различава коренно от Багряновата и беше посрещната от народните представители с големи одобрения, също и в националистическите⁴⁹ среди. Пасажът обаче за Германия е твърде студен, а на края, в противоположност на Багрянова, той прехвърля всичката отговорност за външната политика върху Царя. Вечерта имяхме среща с Княза и аз му изложих ясно моите разбирания, като подчертах, че сега ние увисваме във въздуха, понеже вече не можем да бъдем нито с едната, нито с другата страна. Той предложи да повикаме утре Драганова. Отговорих, че вече е късно и че сега ще трябва да гледаме по друг начин да поправим положението. Единственото средство би било едно посещение на Драганова, евентуално с Багрянова, в главната квартира в Германия, за да уясни поведението на България. Това се одобри и препоръчахме на Драганова в утрешната среща с Beckerle да говори по този въпрос.

24. VIII. Четвъртък. Превратът в Румъния⁵⁰ създава едно съвсем ново положение. Посрещнахме това известие с известно облекчение, понеже то улеснява и нашата политика. Нямаме обаче по-подробни сведения, понеже връзките с Румъния са прекъснати.

25. VIII. Петък. Слязохме в Панчарево и приехме Ив. Попов, когото аз бях виждал вече в сряда следобед. Той

ми съобщи, че при последното посещение на Маршала и М. Антонеску в герм[анската] главна квартира, те са получили уверение, че румънската граница ще бъде отбранявана с всички средства. М. Антонеску е говорил пак на Попова за едно по-близко сътрудничество между нас и тях, но все в същата неопределена форма, без нищо конкретно. Сега, разбира се, всичко това става вече безпредметно.

Положението в Румъния продължава да е неясно. Изглежда, че има две правителства и че някои румънски части се бият не само с германци, но и с други румънски части. Условията на примирието все още не са обнародвани и Москва по този въпрос въобще пази мълчание. Следобед приех в регенството в София Д. Пешев, който пледира наново за кабинет на националната концентрация. Казах му, че трябва да почакаме уяснението на известни въпроси както от външната, така и от вътрешната политика.

В 4. ч. приехме новия румънски пълн[омощен] м[инистър]р Ахиле Бърчану, който връчи акредитивните си писма, но не държа реч поради неопределеното положение в Румъния. Той сам няма никакви сведения за него. След това приехме турския военен аташе поради заминаването му.

В 10 ч. вечерта дойдоха при нас Князът и Багрянов много разтревожени, понеже получили известие, че русите направили вече десант в Кюстенджа и Мангалня. Решихме веднага, ако немски войници минат нашата граница, да бъдат разоръжени, а също да се настои пред германците да оттеглят по-скоро своите войски от България, както това бе поискано от Драганова чрез Beckerle още в сряда на 23 т. м. (или вчера). Дадоха се съответните нареждания на нашите военни власти. Понеже не можахме да намерим Драганов до 11 ч., Князът и Багрянов си отидоха, а ние с генерала останахме до 1 ч., когато ни се обади Драганов. Наредихме още веднага да повика Моитмап (Beckerle бил заминал*) и Кирсанов, на който да направи съответните съобщения, като същевременно телеграфира за тези постъпки в Берлин, Москва и Анкара.

* За Германия.

26. VIII. *Събота.* Съобщението за руски десант в Кюстенджа и Мангалия се оказа невярно, както излезе невярно и онзиденшното съобщение, че два германски военни кораба пристигнали във Варна (оказа се, че те били търговски). Въпреки това положението в Румъния много ни безпокои и онзиденшният ни оптимизъм изчезна. Борим се от едно настъпление на русите през нашата граница, за да гонят германските войски и правим всички усилия, за да го избегнем.

Тази сутрин се събраха при нас Князът, Багрянов, Драганов, ген. Русев и ген. Трифонов. Станаха оживени разисквания по въпроса, какво трябва да направим, в случай че русите дойдат на Дунава и поискат да навлязат на наша територия. Реши се преди всичко правителството да вземе мерки, за да се избегне тази евентуалност, като освен разоръжаването на миналите у нас германски войски, се настоя за по-скорошното оттегляне на герм[анските] войски и от България. Освен това още днес да се даде заповед да започне изтеглянето на корпуса от Сърбия. Правителството да обсъди как да се постъпи, ако въпреки това руските войски минат на наша територия.

Изслушахме след това Стойчо Мошанов, който нощес е пристигнал от Ц[аригра]д. Отначало той бил посрещнат много студено, обаче после атмосферата се смекчила. Хюгесен се произнесъл много ласкаво и за покойния Цар, и за нашата армия. Мошанов бил изслушан благосклонно от Хюгесен, който обещал да предаде нашата молба да ни се съобщат условията, при които ние бихме могли да излезем от положението на война с Англия и Америка. Хюгесен обаче посъветвал да съобщим предварително на Русия за нашата постъпка и обещал да почака с предаването на нашата молба до 20 т. м., за да можем в това време да съобщим ние на Кирсанов (това беше направено на 19 т. м. лично от Багрянов). Хюгесен съветвал да избързаем с нашите постъпки, за да предотвратим навлизането на руски войски в България и по тази причина Ст. Мошанов дошел да ни предупреди. Той беше заминал за Ц[аригра]д към 10—12. VIII. и главният му разговор с Хюгесен е станал на 16 с. м. По време на изпращането му аз подигнах въпроса, дали преговорите трябва да се водят направо с англо-американците или чрез по-

средничеството на Русия. Преодоля първото мнение, понеже: 1) ние сме във война с англо-американците; 2) нямаме тук руски пълномощен м[инистър], а русите досега отказват да приемат наш нов м[инистър] в Москва, който да има доверието на правителството (по този въпрос Драганов писа и лично писмо до Молотов с молба да се даде агреман за Д. Наумов); 3) русите и англо-американците са давали випаги да се разбере, че те са единодушни в своята обща политика. Вън от това първият контакт бе вече установен отдавна между нас и американците.

Следобед тримата регенти изпратихме телеграма до Хитлер, с която го молахме в интерес на приятелството между двете страни, както и с оглед на бъдещите ни приятелски отношения да даде възможност на страната ни да не отежнява още повече и без това тежкото си положение. Решихме освен това да се срещнем с 13-те, които бяха подписали писмото до нас, като по-напред видим бившите м[инистър]-председатели. Първата среща имавме вечерта с Н. Мушанов, който одобри досегашните постъпки на правителството и съветва да се състави ново правителство на национална концентрация, в което да участва и представител на комунистите.

27. VIII. Неделя. Сутринта приехме Калфов. Той остава на същите позиции, на които беше и по-рано и нищо ново не е научил. И сега продължава да говори за народно единение, което може да се осъществи само в безпартийния режим без да иска да разбере, че то е невъзможно при липсата на една авторитетна личност, около която да се извърши единението. Той е решително против връщането на партиите, които щели наново да разделят народа. След него видяхме проф. Цанков, който беше много смутен и не можа да каже нищо определено. За себе си той смята, че не може да се присъедини към акцията на 13-те и че трябва да остане настрана.

Следобед видяхме Кимон Георгиев, който е за една политика решително с Русия и за Отечествения фронт. Той характеризира този фронт като едно по-динамично и по-радикално политическо движение, отколкото това

на 13-те*, което било по-мудно и „чорбаджийско“, без да признае неговия комунистически характер. Искаше да ни убеди, че подписалите едно изложение 33 души са привърженици на Отечествения фронт⁵¹. Останах много изненадан от съобщението му, че на времето Ив. Попов не му казал, че с предложението на Соболев се искаха от нас и бази в България. Обясних му подробно какво е било това предложение, и изказах учудването си, че той е можал да бъде досега тъй заблуден. Разбира се, той е на мнение, че предложението е трябвало да бъде прието и сега пак поддържа една политика на тясно сближение с Русия. Той не пожела да се присъедини към групата на 13-те, които дойдоха след него при нас, под предлог, че още не се е видял със своите другари (от Отеч[ествения] фронт), тъй както той се яви при нас направо след пристигането си от Бургас.

Когато се явиха при нас, 13-те бяха успели вече да се смъкнат на 9. След продължителни съвещания днес през целия ден до 6 ч., когато дойдоха при нас К. Георгиев, Н. Петков, д-р Пашов⁵² и д-р Нейчев⁵³, които участвуват и в Отечествения фронт, се бяха вече отцепили и бяха заявили, че те биха могли да дойдат при нас само отделно, като представители на Отечествения фронт заедно с Димо Казасов⁵⁴, Гр. Чешмеджиев,⁵⁵ д-р Рачо Ангелов⁵⁶ и Хр. Стойков.⁵⁷ За това тяхно поведение допринесе много, струва ми се, и обстоятелството, че Багрянов ги беше вече приел два пъти, настояваше и пред нас да ги приемем и ние преди 13-те, обаче ние отказахме. За това нещо загатна и Муравиев през време на разискванията с 13-те, като осъди остро това насърчение на Отечествения фронт, който не бил нищо друго освен прикритие на комунизма.

Останалите представители на 13-те (липсваше само Буров, който поради закъснението на варненския трен дойде едва при свършване на съвещанието и затова остана с него да се видим отделно) се произнесоха единодушно за един коалиционен кабинет, в който да влязат и представители на комунистите. Те одобриха последните стъпки на комунистите, обаче П. Стайнов (същото мнение изказа после и Буров) подчерта, че е

* Вж. бележка 42.

било грешка, дето не сме направили постъпките за примирие чрез посредничеството на русите. П. Стайнов загатна и за нуждата от промяна в регентството и както винаги той беше особено остър и предизвикателен. Готов беше обаче веднага да пожертвува Конституцията, като приеме да се назначат м[инист]ри без портфейл. Съвещанието, което започна с едно изложение от мене върху положението, трая до 9 1/2 часа и в него се изказаха всички присъстващи с изключение на Буров.

28. VIII. Понеделник. Днес бяхме в Рилския м[онасти]р за годишнината от смъртта на Царя. На връщане в с. Рила и Кочериново се направиха сърдечни овации на Царицата и Княза. Това като че ли беше едно извинение за разрушението и опожаряването на Жабокрек, при което беше убит и Томанек и 7 души болни германци, извършено едва няколко дена по-рано.⁵⁸

Върнахме се в 7 часа и отидохме веднага при Багрянов в Горското у-ще. Тук беше още Драганов и Ст. Мошанов. Беше получено известие, че Мошанов трябва да замине веднага за Ц[аригра]д, респективно за Кайро, понеже оттам много бързали. Стана дума и за едно попълване на делегацията, обаче най-после се реши Мошанов да замине още тази нощ с автомобил, а после от Ц[аригра]д да съобщи трябва ли да се изпратят още хора. Като евентуални делегати той посочваше П. Стайнов и още някои общественици. Обаче изтъкна се (в отсъствието на Мошанов), че Стайнов не би бил удобен, понеже той е напълно ориентиран към Русия. Остана правителството да реши въпроса за попълването на делегацията, евентуално с Буров, Муравнев и ген. Маринов.

След вечеря в 9 1/2 ч. дойде при нас Beckerle (Князът отказа да дойде на тази среща), който ни донесе отговора на нашата телеграма от фюрера.*

* Текстът на отговора на Хитлер (превод от немски).

*До Господа регентите на Царство
България: принц Кирил, проф. Б. Филев
и генерал Н. Михов*

Аз също съжалявам за това съдбоносно и трагично развитие на събитията. Изводите са, че то беше възможно, защото нито в

Останахме на продължителен разговор до 11 ч., при който разяснихме на Beckerle подробно нашата политика. Изтъкнахме главно, че след преврата в Румъния нашият северен фронт остава съвсем без защитата, тъй като германците винаги ни уверяваха, че за него ние не трябва да имаме никаква грижа. Ако отдръпнем нашите войски от турската граница, независимо от това, че тази операция ще се забави и русите ще ни изпреварят, турците сигурно ще нахлуят у нас. Същевременно ние трябва да пазим Егейското крайбрежие, западните граници и да водим борбата с шумците. Нашата армия при положението, в което тя се намира, не е в състояние да се справи с всички тези задачи. Тя не би могла да разчита и на подвоз на муниципи от Германия, понеже линията за Белград е постоянно прекъсвана и е вече сериозно застрашена да стане напълно неизползуваема, вследствие на засилените нападения на Титовите войски. Преди две недели приблизително ние отправихме една молба до главната квартира да искаме да се изпратят в пространството Сокопие-Ниш на първо време поне 5 дивизии, за да можем да се справим с положението, обаче не получихме никакъв отговор. Обещаната по-рано една дивизия е съвсем недостатъчна. При това положение ние сме поставени в невъзможност да се защитаваме, особено срещу русите. Нашата съпротива при това не би могла абсолютно в нищо да помогне на германците. Beckerle ни отговори с обикновените аргументи: в Берлин не разбирали нашия мантилитет, те били сигурни в победата, когато след три месеца бъдат готови новите оръжия, ние все едно не бихме могли да избегнем руското нашествие, а знаело се какво ще последва след него, фюрерът бил не само сърдит

Румъния, нито в България нямаше онова фанатично рискуване каквото беше в Германия. Затова отсега нататък мерките, които ще се вземат от Германия ще бъдат съобразени с военните нужди. Мерките, които е готова да предприеме сегашното българско правителство ще предадат страната на болшевизма и тя ще бъде тласната в пропастта. Националната интелигенция като бъдеше на Вашия народ ще бъде изтребена така, както в другите страни и царското семейство няма да бъде спасено, а унищожено. Досега в такива времена народите са се спасявали не чрез поражение, а само чрез проявен героизъм. Германия ще продължи при всички обстоятелства борбата си към победа.

Адолф Хитлер

и недоволен от нашето поведение, но загатвал, че то граничи с предателство. Възразих, че за нас е действително много мъчно да се защитаваме от всички тия обвинения, че ние с голяма болка на сърцето и не от лоши чувства към Германия (поне в нашите чувства той не би могъл да се съмнява) сме били принудени да възприемем това поведение; ние знаем, че не можем да спрем русите и че имаме ясна представа за последствията от тяхното навлизане в България, обаче българският народ, към който ние имаме преди всичко задължения, не би ни никога простил, ако ние не направим опит да спасим по друг начин страната от чужда окупация, колкото и да е малка вероятността за това. Положението на Германия е съвсем друго, тя има възможност да се защитава и да изчака още няколко месеца, ние напротив, поради пробиването на румънския фронт, нямаме вече тази възможност и не бихме могли да издържим нито три недели. Ето защо ние трябва да търсим да уредим нашето положение по друг начин, макар и да знаем, че не ни очаква вече нищо хубаво.

Бескерге нямаше какво да възрази и привидно се съгласи с мене. Той загатна обаче, като негово лично внушение, което той не е упълномощен да направи, че би било добре някой от регентите, и този път той посочи Михова, да отиде при фюрера, за да му изложи лично нашата политика и да го убеди в нейната необходимост. Отговорихме му, че сега никой от регентите не може да напусне страната, даже и за кратко време, а освен това такава постъпка би свършено компрометирала нашите преговори, тъй като тя не би могла да се запази в тайна. Дадохме му обаче да разбере, че такава среща би могла може би да стане по-късно, когато ние имаме условията за примирието и когато ще трябва да установим окончателно нашето поведение, ако направените ни условия са неприемливи.

Приехме след това полковник Тумбин и капитан Йолов от РО, които ни докладваха за намеренията на комунистите. Те искали да направят най-напред опит да вземат властта по легален начин, като влезат в един коалиционен кабинет (Отеч[ествен] фронт), който да подготви един чисто комунистически кабинет. Ако този план не успее, тогава щели да вземат властта по не-

легален начин. Препоръчавме по-голяма бдителност не само в тази насока, но също и вдясно, дето пак има някои обезпокоителни признаци.

Приехме и Хр. Статев, който искал непременно да ни види още днес по някаква бърза работа. Той се срещал няколко пъти с някой си майор Корр, доверено лице на фюрера, който бил поставен и над Beckerle. Корр го упълномощил да ни заяви, че Германия е готова да ни признае неутралитет, ако властта се повери на Ал. Цанков, като ни гарантира южния фронт с войските си в Гърция, които ще се оттеглят на линията Солун-Охрид, а северния фронт с войските на линията Карпатите-Фокшани-Галац. Посочих на Статев всичката несъстоятелност на този план: не може и дума да става за неутралитет с едно правителство Ал. Цанков, а северният фронт на указаната линия е вече пробит. Посъветвах Статева да каже на майора, че поради последното обстоятелство той не се е срещал с нас и да го попита какво би могъл той да предложи при новото положение на северния фронт и след преврата в Румъния.

Най-после, в 12 ч., приехме К. Муравиев, който още вчера ни беше съобщил чрез С. Патев, че иска да ни види незабелязано. Той ни изложи своето гледище за управлението, особено своя план за един коригиран парламентарен ред чрез три само партии („буржоазна, земеделска и работническа; групировки според труда, а не по класи“), който на времето бил представил и на покойния Цар. Даде ни подробни сведения за Отечественния фронт. Според него нито комунистите, нито пладнарите имали големи кадри. Обаче масите били настроени левичарски и им симпатизирали. Само земеделците били в състояние да се борят успешно с комунистите, обаче за организирането на техните кадри били необходими най-малко два месеца. Попитах го вярно ли е, че Багрянов бил казал на Гичева, че той разчита в своята политика на сътрудничество между Англия и Русия и че Гичев бил съобщил това на Кирсанова. Муравиев потвърди този факт, но прибави, че Багрянов бил намерил някакво средство, за да заглади този гаф.

29. VIII. Вторник. Сутринта приехме Ат. Буров, който е за една политика на искрено сближение с Русия. Той не вижда никаква опасност от комунистите, които били много еволюирали и е за тяхното участие в управлението. И той смята, че сме направили грешка, дето не сме започнали преговорите чрез посредничеството на Русия.

Подир обед приехме ген. Русев и ген. Трифонов във връзка с оттеглянето на нашите войски. Аз застъпих гледището, че от Македония не трябва да се оттегляме, додето не бъдем принудени за това, даже и да се дойде до конфликт с немците, които би трябвало да се изтеглят през Македония. Еwentуално бихме могли да им оставим един коридор, което и Трифонов считаше за възможно. Това гледище се усвои от всички. Реши се да започнем изтеглянето и на 25 дивизия от пространството южно и западно от Белград, а също и на 7 дивизия, която да се съсредоточи към Струма и Дойран. Вечерта видяхме и Багрянов, който ни каза, че в Министерския съвет бил подигнат въпроса за оттеглянето на нашите войски и от Македония. Това много ни озадачи, толкоз повече, че получихме съобщение за събраниято на видни македонски дейци в Скопие, които решили да провъзгласят независимостта на Македония под покровителството на германците. Решихме да говорим по този въпрос утре със Станишев и Драганов.

30. VIII. Сряда. Слязохме в Панчарево и в 11 ч. видяхме Станишев и Драганов. Станишев ни каза, че той е във връзка с македонски дейци, за да се провъзгласи „независима“ Македония, като в нея останат временно две български дивизии, додето се организира местна войска. Не било вярно, че това щяло да стане под покровителството на немците. Засега се събрали само представителите на Скопие, но той разпоредил да се съберат в Скопие по трима представители на всеки град. Тази „независима“ Македония щяла все пак да влезе във федерацията на Тито и македонските партизани се командували от Тито, но той им бил призначил пълна независимост. Възражих, че такава държавно-правна „независимост“ е невъзможна, макар Станишев да се позоваваше на „независимостта“ на съветските републики. Очевидно е, че в случая се касае

за една федерация с Югославия, в която и Македония ще влезе като съставна част. Ако македонските дейци искат да се поставят на федеративни начала, те трябва да решат дали ще вървят с нас или със сърбите. Ако те са решили все пак да вървят със сърбите, нека го кажат открито, за да не водим и ние излишни борби. „Независимостта“ е само предлог, за да се прикрият сърбските домогвания. Никой да не си прави илюзии, че съюзниците биха допуснали да съществува една действително независима Македония.

Драганов се опита да оправдае решението на Мин[истерския] съвет за опразването на Македония с това, че само по такъв начин могъл да се избегне един конфликт с германците. Както с русите сме направили всичко възможно, за да избегнем от наша страна да дадем повод за един конфликт, така трябвало да направим с германците. В едно дълго изложение се опитах да покажа всичката несъстоятелност на едно такова становище от гледище на нашата национална политика. Преди всичко изтъкнах много рязко, че е било вече голяма грешка, дето в Мин[истерския] съвет е бил поставен въпросът за нашето предварително оттегляне от Македония, понеже това сигурно ще се чуе навън и ще внесе голямо смущение не само в македонските среди. Изтъкнах, че от Македония ние можем да се оттеглим само пред един силен натиск, бил той военен или политически. Ние цели 60 години сме се борили за свободата на българите от Македония, дали сме стотици хиляди жертви в тези борби и днес би било предателство пред нашата национална кауза, ако се оттеглим доброволно от Македония, без това даже още да ни е поискано официално от съюзниците. С възмущение изтъкнах, че външната политика по радиото не се прави, а по радиото се прави само пропаганда, тъй като не е само този случай, дето правителството се влияе твърде много от радиото. Ние можем да бъдем принудени да опразним Македония, но ние не би трябвало да дадем даже и вид, че сме готови да го направим още сега. Напротив ние трябва да създадем впечатление, че сме готови да браним Македония до край, не само за това, че тя е действително българска, но и за да дадем възможност на нашата делегация да отстоява своите позиции. С апели за справедливост

ние няма нищо да постигнем, ако не оставим впечатление, че по известни въпроси сме готови даже за борба. Князът и Михов също се присъединиха към тези разбирания, а също и Станишев ги възприе напълно. Изтъкнах още несъстоятелността на гледището на правителството, че по такъв начин може да се избегне един конфликт с немците. Напротив, той по-лесно би могъл да настъпи при нашето оттегляне, понеже тогава ние бихме оставили да се застрашат от партизаните съобщителните средства, толкова необходими на немците. Всяка политика трябва да бъде последователна. Ние вече възприехме една нова политика, тази на споразумение със съюзниците. Трябва тогава да имаме куража да отидем докрай и да понесем последствията даже от един конфликт с немците.

След като си отидоха, Станишев ми се обади по телефона, за да ми благодари за всичко това, което съм казал по македонския въпрос. Нему сега чак му олекнало на душата. Той бил напълно съгласен с мене, но в Мин[истерския] съвет срещнал силна опозиция и не могъл да се наложи.

В три часа видяхме Багрянова и сложихме пред него въпроса за общото положение във връзка със срещите с политическите лица. Той се съгласи, че действително е дошел моментът, за една промяна на правителството, като предложи тази задача да се повери на Петко Стайнов. Изтъкнахме нашите възражения (той отива с Отечествения фронт, привърженик е на една чисто руска политика и е колеблив в разбиранията си) и го попитахме какво мисли за К. Муравиев. Намери го и той за по-подходящ, тъй че се установихме на него, като решихме Багрянов да си не дава още оставката, додето не осигурим новия кабинет, за да избегнем неудобствата на една по-продължителна криза, които са особено големи в един такъв момент. Багрянов обеща, но веднага прибави молбата, при излизането си в оставка да си вземе сбогом с няколко думи по радиото. Съгласихме се, като смятахме, че това ще стане след образуването на новия кабинет и че ще бъдем предупредени. Характерно е на всеки случай че даже в един такъв момент Багрянов мисли преди всичко за себе си, какъв полезен ефект за себе си може да добие даже и при напушането на властта. Аз съм на

всеки случай много доволен, че този голям позъор ще си отиде тъй бърже, макар и да съм длъжен да призная, че той общо взето добре изигра ролята си да направи необходимия в нашата политика завой.

Разпоредихме да потърсят Муравиев и се върнахме в Чамкория, за да се срещнем с него. Додето го качахме, Князът беше много нервен и подчертаваше, че не може вече да понася всичко това. Додето чакахме Муравиев, яви се ненадейно Симеон Радев, за да ми каже, че било грешка, дето не сме започнали преговорите чрез посредничество на Русия. Отговорих му, че това го слушаме вече от много страни и че този въпрос е бил обсъждан при започването на преговорите, обаче правителството е решило да постъпи по друг начин, за което е имало своите съображения. На всеки случай това вече е станало и само бъдещето ще покаже дали се е постъпило правилно.

Муравиев дойде в 7 часа. Изложихме му в какво се състои работата и че ние възприемаме напълно програмата, установена в писмото на 13-те. Казахме, че сме съгласни с една обща и широка амнистия, а така също и с участието на комунист в кабинета. Приехме и министри без портфейл, при което му изложихме нашите разбирания по този въпрос и нашия по-раншен проект за държавни секретари. Муравиев прие да влезе комунист в кабинета, но изказа съмнение, че комунистите ще приемат и изтъкна, че всъщност той ще бъде доволен, ако те откажат. Ние му предадохме нашето желание, ядката на кабинета да образуват земеделците; по тази причина не се обръщаме към Мушанов и се надяваме, че той ще разбере нашите съображения и няма да прави мъчнотии. Аз заявих, че не бих желал моята личност да бъде спънка за дейността на новия кабинет и че съм готов веднага да се оттегля, ако това се наложи в интерес на политиката, която ще се води, стига само това да не бъде в ущърб на стабилността на регентския институт и да не послужи за прецедент, правителствата да назначават регентите, вместо да бъде обратното. Муравиев, със свойствена нему резервираност възрази всички тези внушения, както и задачата, която му се възлагаше, отиде да говори най-напред с Багрянова и още същата нощ слезе в София, за да събере своите хора.

Късно през нощта получихме сведение, че утре в 6 часа русите искат среща с наш офицер на добруджанската граница. Разпоредихме срещата да се състои и нашият офицер да се държи любезно с русите.

31. VIII. Четвъртък. Слязохме пак в Панчарево, за да можем да следим събитията отблизо. Военният м[инистър] ни съобщи за срещата на границата, на която от наша страна се явил подполковник Маджаров. От руска страна се явил един поручик. На забележката на Маджаров, че било обичай да се поздравяват граничните войници, поручикът ги поздравил „със свободна България“. Срещата била само осведомителна. Поручикът задал няколко въпроса във връзка с преминалите германски войски, на което му било отговорено, че те са разоръжени, питал има ли наблизко български войски и какви, на което получил съответни отговори. Попитал „какво правителство имате“. Отговор „българско“. Явил се след това един майор, който също задал някои въпроси. В заключение той казал: „Можете да си гледате работата спокойно, засега нямаме нареждане да минаваме границата.“ Това много ни зарадва, тъй като виждаме в него едно добро начало да можем да избегнем една окупация. Получихме също съобщение, че генерал Schneckenburger получил нареждане германците да се изтеглят веднага. Втора новина, която подигна настроението ни. Имаше сведения, че населението изпраща германците с цветя и със съжаление. Мнозина германци (цивилни) са плакали, когато им е съобщено, че трябва да напуснат страната.

Стойчо Мошанов вчера сутринта пристигнал в Кайро,⁵⁹ заедно с полковник Желязков. От Америка са изпратили една радиостанция, с която ще можем да поддържаме пряка връзка с Кайро, обаче досега нямаме никакво съобщение от Мошанов.

От Балабанов получихме известие, че той се виждал с Кирсанов в Анкара. Кирсанов му казал направо, че русите са обидени от това, дето не сме се обърнали към тях за посредничество и види се, че това е било причината и за отзоваването на Кирсанова. При вчерашната ни среща с Багрянов ние му внушихме да се срещне днес с Яковлев и да му каже, че правителството е готово да изпрати някого в Москва, било определено

лице (напр. Михалчев, който беше канен да отиде като делегат в Кайро, но отказа, понеже там нямало да стават разисквания, при които да може да бъде полезен, дал обаче сега съгласието си да отиде като пълномощен м[инистър] в Москва; отказа да вземе участие в делегацията и Петко Стайнов; впрочем реши се делегацията да се попълни, ако Стойчо Мошанов съобщи, че това е необходимо; досега такова съобщение няма; опитът да се водят преговорите в Ц[аригра]д, за да се избегне неблагоприятната атмосфера, създадена от сърби и гърци в Кайро, не сполучи, било делегация, било да отиде самият м[инистър]-председател. Днес Багрянова действително виждал Яковлев, но не го повикал той сам, както бе уговорено, но Яковлев поискал да се яви при него, за да му връчи една нота, с която се протестираше, че германски войски от България минавали през Дунава в Румъния (подобно съобщение имаше в една телеграма от Унгария, отдето продължават да се пушат тенденциозни слухове против България). Багрянов опровергал това твърдение и казал на Яковлев за желанието на правителството в уговорения смисъл, като го помолил да съобщи това в Москва. Впрочем едва ли това предложение ще има успех, тъй като руската преса и радиото продължават да нападат остро Багрянова.

Надвечер видяхме за малко Муравиева, който ни съобщи, че преговорите се развиват благоприятно. Най-примирителен бил Мушанов, който не правел въпрос за председателството и се задоволявал с поста м[инистър] без портфейл. Мъчнотии се явявали с Отечествония фронт, което впрочем не ни учудва, тъй като те бяха твърде много насърчени от Багрянова, който на три пъти бе приемал техни делегации и разчита вероятно да състави кабинет той сам с тяхна помощ. Кимон Георгиев, с когото не бяхме довършили разговора си и комуто бяхме пратили кола за втора среща, след един разговор с Петко Стайнов, не се яви вече при нас. Муравиев ни показа две листи: едната без комунисти с Бурова като м[инистър] на външ[ите] раб[оти], втората с комунисти, с Петко Стайнов за външ[ите] раб[оти]. Предоставихме разрешението на този въпрос напълно на Муравиева, но изтъкнахме, че бихме предпочели Бурова като по-улегнал и по-положителен.

1. IX. Петък. Слязохме пак в Панчарево. Князът ни заяви, че той е вече накрая на силите си. Цяла година се е борил, нервите му вече не издържали. Останахме неприятно изненадани от съобщението на Schneckenburger, че германците въпреки даденото обещание няма да бързат да се изтеглят. Вчера бяхме накарали Драганова да повика заедно Schneckenburger и Beckerle и да ги убеди да побързат с оттеглянето на германските войски, понеже бяхме получили от легацията в Букурещ телеграма, че русите са стигнали Крайова, отивали към сръбската граница и носели със себе си лодки. Очевидно ще минават Дунава, за да се съединят с войските на Тито и ще отрежат пътя за изтегляне на германците. Обаче всички тези увещания нищо не помогнаха. Schneckenburger разбира много добре положението, вчерта, когато е говорил с ген. Русев по този въпрос, той пак се просълзи, но види се, че отгоре идат други нареждания. Впрочем вчерта или онзи ден беше се получило чрез немците едно съобщение от Хиглер, че той е съгласен с разоръжаването на немските части само при условие, че повечето от тях ще бъдат оставени да заминат за Сърбия, като само част от тях се задържат в България, колкото за оправдание пред русите, а също така и оръжието им после да се изпрати в Сърбия. Отговори се, че така и става, понеже по едно недоразумение част от обезоръжените немски войници бяха допуснати вече да заминат, а по въпроса за оръжието засега не се даде отговор. Снощи от софийската гара заминаха два специални влака с германци, главно жени и деца. Между тях беше и г-жа Beckerle.

Князът ни съобщи за един разговор на Поборников с Яковлев, според който последният бил казал, че около легацията се навъртали мнозина, които се надявали да играят роля с нейна помощ, но щели да се разочароват в очакванията си. Ако това е казано искрено, то би било един добър урок за нашите комунисти.*

Обядвахме в Панчарево с Княза. Тъкмо преди обед да казахме на Княза с Михов, че ще бъде може би по-добре Багрянов да не говори по радиото, понеже ду-

* Пак Б. Филев си обяснява нещата, както му е изгодно, всъщност Яковлев визира старанията на буржоазните опозиционери за контакт със съветската легация.

мите му може да се изтълкуват неправилно. Князът видимо се съгласи с нас, но изтъкна, че все пак Багрянов би имал правото да говори, за да се оправдае от известни обвинения, които му се отправят. Възразахме, че това е така, но все пак личните интереси на Багрянова би трябвало да отстъпят пред държавните. Каква беше обаче нашата изненада, когато през време на обета чухме по радиото, че м[инистър]-р-предс[едателят] ще направи едно съобщение и след малко чухме от Багрянова една реч, пълна със самохвалство, в която той заявява, че е дошел на власт едва ли не по някакво предопределение на съдбата, изрежда след това колко много той е направил за страната въпреки „многого задължения, натрупани предубеждения, наstroения и съпротиви“, които той срещал (без да казва от коя страна) и съобщава: „при създадената от няколко дена нова обстановка на Балкана правителството сметна, че тия продължаващи мъчнотии са фатални за спасението на българския народ и че те трябва да се премахнат. За да подчертае това свое убеждение, правителството реши и чрез своя председател подаде своята оставка“. Това е вече върхът на Багряновите маймунджулуци и показва, че беше крайно време да се отстрани този палячо и въжеиграч със съдбините на народа, който смята, че всичко трябва да служи на неговото лично „аз“ и на възвеличаването на неговата богоизбрана личност. Преди всичко до този момент оставката на правителството не беше поднесена. Багрянов обеща да чака до осигуряването на новия кабинет и не сдържа обещанието си. Той е имал интерес да избърза с оповестяването на своята оставка, за да създаде впечатление, че нему, спасителя на България, се правят пречки да изпълни своята върховна мисия. Снощи преди Князът и Багрянов да дойдат у нас, Князът ни съобщи, че Багрянов бил много нервен и бързал да съобщи за оставката си, понеже за нея вече се говорело в града и това се отразявало на престижа на правителството. Обаче у нас Багрянов нищо не каза, нито че на другия ден ще си дава вече оставката, нито че ще държи реч. Той изглеждаше както винаги много изморен и отпаднал (не знам дали и това не е поза) и се ограничи само да ни даде някои сведения за настроенията на Руската легация, дето изпра-

тил Сава Чукалов,⁶⁰ който, като учител по български език на персонала, имал винаги достъп в нея. Там се подигравали с нашата политика. Понеже ние сме обявили „символична“ война на Америка, сега всичко у нас било „символично“ и неутралитетът ни, и обезоръжаването на германците, и тяхното оттегляне от България, и оттеглянето на нашия корпус от Сърбия. Впрочем с нашия „неутралитет“ стана една много неприятна работа. Преди два или три дена нашето радио предаде едно съобщение от Лондон, според което Съветите признали неутралитета на България. Това съобщение, което нашето радио има нетактичността да предаде на няколко езика, направи голямо впечатление у нас и предизвика голямо успокоение, макар още на пръв поглед да личеше, че се касае за някаква мистификация, която м[инистър] Сталийски, като главен ръководител на контрола на печата, има лекомислието да допусне по радиото. Опровержението на ТАСС не се забави и в него изрично се подчертаваше, че ръководните политически кръгове в Москва смятат българския неутралитет в настоящия момент за недостатъчен. Разбира се, това внесе веднага голямо разочарование.

Вечерта късно видяхме Муравиев в регентството в София. Той ни съобщи, че се явили мъчнотии в неговата мисия. Комунистите, след като се съвещавали отделно помежду си, а след това и с представители на Отечествения фронт, отказали окончателно да влязат в кабинета. Широки социалисти имали днес „широко“ събрание, на което Кр. Пастухов имал нетактичността да допусне и хора, които не му били съвсем верни; събранието гласувало против участието на социалистите в кабинета. Пастухов заявил, че много съжалява, но трябвало да се подчини, понеже бил свикнал винаги да изпълнява решенията на техните събрания, обаче той щял да подкрепи кабинета. Празна Мара̀тпан била... Очевидно „широките“ се страхуват, като всички сектанти, да не изгубят девствеността си и предпочитат да не са там, дето има да се поемат отговорности. Обикновено явление на нашата жалка политическа действителност. В Англия всички партии си дадоха примирие и се обединиха, за да спасят страната, а у нас партийните водачи, след като скрепиха с подписа си една декларация, която се възприема все-

цяло от правителството, се отказват един по един от подписа си и търсят оправдание там, дето не могат да го намерят. Муравиев ще се опита утре заран да привлече някого от социалистите. Той се бои, че неговият кабинет без тях ще добие много десничарски вид. Буров също почвал да се колебае. Аз му дадох съвет да образува сега по-ограничен кабинет, понеже събитията не чакат, като даде декларация, че ще се направи опит да се привлечат в управлението и другите демократични сили на страната. За тази цел да запази някои м[инистерст]ва, като възложи временното им управление на други м[инист]ри, както направихме с Багряновия кабинет.

Тази вечер по радиото бе съобщено, че преговорите в Кайро, поради кризата, били преустановени. Това е резултатът от прибързаната стъпка на Багрянов. Върнахме се в Чамкория едва 12 1/2 ч.

2. IX. Събота. Слязохме пак в Панчарево. Там ме чакаше Габровски, който беше много уплашен от идването на русите, респективно комунистите, и мисли даже за бягство. Същите настроения имали и другите м[инист]ри от моя кабинет, които го упълномощили да ми говори и подигали вече въпроса за подготовка на нашата защита. Успокоих го, като му казах, че се надяваме да можем да избегнем чужда окупация. Ще гледаме да съставим един здрав кабинет, който да може да обуздае комунистите, необходимо е обаче всички национални среди да му дадат най-голяма подкрепа. За себе си му казах, че в никакъв случай няма да бягам и ще стоя докрай на поста си. Надявам се, че ще мога да защита и политиката си. Той изглежда, че е решил да бяга в случай, че русите настъпят, и ме моли да му съдействувам. Колебае се между Германия и Турция.

Отидохме в града и обядвахме във Военното м[инистерст]во. За военен м[инистъ]р Князът и Михов се спряха върху Ат. Стефанов*, който също беше в м[инистерст]вото, обаче Михов не успя да говори с него и после му взе съгласието по телефона от Плевен (той пътува с Storob).

* Генерал, командир на Плевенския гарнизон.

регенти, като аз си подам оставката. Възразих, че по мнението на нашите професори, специалисти по конституционното право, регентите трябва да бъдат трима и че не мога да се съглася с такава процедура. Князът заяви, че ако аз излеза от регентството, той също ще го напусне. Въпросът остана открит. Изложих след това накратко как се е дошло до днешната политика, като се спрях подробно на последния ми разговор с Beckerle и обърнах внимание на двата бързи въпроса, с които преди всичко ще има да се справи правителството: оттеглянето на германците и по-тесен контакт с Москва. След това поканихме да се явят м[инист]рите, които в този момент бяха в София: Мушанов, Гичев, В. Димов, Гиргинов и Б. Павлов. Михов съобщи, че регентството посочило за м[инист]р на войната ген. Ат. Стефанов. Всички скочиха като ужилени; това трябвало да им се съобщи по-рано, те не могли по никой начин да го приемат и препоръчват ген. Ив. Маринов. След кратко съвещание на Княза с Михов те се съгласиха с това предложение и указът беше поправен. Д. Гичев във връзка с въпроса за Стефанов заяви, че регентството и без това правело мъчнотии на правителството (Багрянов) и искало да се налага, както се виждало и от вчерашната реч на Багрянов. И наистина тази реч навсякъде бе изтълкувана в такава смисъл. Аз протестирах остро против тези обвинения, които засягат цялото регентство и ги отхвърлих категорически. Казах, че ако Багрянов твърди подобно нещо, нека да предостави доказателства. Аз, напротив, ще представя доказателства, като се позовах на онзи деншния ни разговор със Станишев и Драганов, че правителството Багрянов не върви достатъчно смело и последователно по избрания път и че ние не одобряваме неговата колеблива политика, изразена и в противоречията в двете речи на Багрянова и Драганова. Изтъкнах, че ние в нищо не сме се налагали и че има само две решения, които не сме привели в изпълнение: за амнистията и за разпускане на Н[ародното] с[ъбрание]. Това обаче сме направили, понеже кабинетът беше пред оставка и ние сме сметнали, че тези въпроси трябва да се разрешат вече от новото правителство, а не защото сме били против тях. Някои от м[инист]рите казаха, че добре станало да се изяснят тези въпроси,

искания: 1) да разпуснем събраниято, 2) да оттеглим корпуса, 3) да оттеглим войските в Македония отсам Вардара и 4) да направим значителни промени в армията. Последното искане никога не ни е било предявявано; оттеглянето на корпуса, след като се подготви с прибирането на материалите, започна своевременно и е вече доста напреднало; останалите две искания бяха предявени едва когато неговият кабинет се намираше вече пред оставка, а освен това за оттеглянето от Македония действително не бяхме съгласни. Смяната на Багрянов се очерта още когато започнахме съвещанията с политическите лица на 26 т. м. и за нас тя беше решена вече на 29 август. Излизането на Багрянова и този път не стана по негово желание, но то му беше наложено от регентството.

Днес се получи съобщение, че и Финландия поканила германците да напуснат страната в двунеделен срок. Това е било може би мотивът и за по-бавното изтегляне и от България.

Русите продължават да правят опити да управляват България от Москва. Онзи ден, когато се узна за министерската криза у нас, по радиото от Москва се даваше съвет на българските патриоти да работят и поддържат само едно правителство на Отечествения фронт. Ако такова правителство не можело да се създаде, тогава патриотите можели да подкрепят и друго правителство, само ако то възприеме главните искания на Отечествения фронт, които се изброяваха изрично.